

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 928

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 63

Видається з 1965 року

Харків
2010

Вісник містить статті з актуальних проблем когнітивної лінгвістики (концептології та теорії категоризації), дискурсології, семантики і прагматики, лексикології германських та романських мов. Наводяться матеріали з теорії і практики перекладу та міжкультурної комунікації. Статті висвітлюють новітні результати, отримані харківськими та українськими науковцями.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 13 від 26 листопада 2010 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Давидов, канд. іст. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.П. Кривенко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.О. Самохіна, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права)
В.О. Ужик, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Усі статті рецензовані

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2010.

ЗМІСТ

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

С.А. Жаботинская ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ НОМИНАТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ	6
И.Ф. Бублик МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ РЕАЛИЗАЦИИ ВЕРБАЛЬНОЙ АГРЕССИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ФРГ	21
Т.Б. Лебедева, А.В. Рябова ПРОФЕСІЙНИЙ СЛЕНГ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТЕРМІНОЛОГІЇ В АВТОМОБІЛЬНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ (на матеріалі сучасної англійської мови)	27
Т.В. Валюкевич ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КОНЦЕПТА <i>ВНЕШНОСТЬ</i> В БРИТАНСКОЙ КАРТИНЕ МИРА (диахронический аспект)	33
И.В. Давыденко КОГНИТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛИСЕМАНТОВ <i>HOUSE, HOME</i> В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	38
Н.С. Гошилик РЕАЛІЗАЦІЯ СХЕМНИХ ОБРАЗІВ <i>ШЛЯХ</i> ТА <i>ЦИКЛ</i> У НАРАТИВНОМУ ТИПІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ	47
А.М. Пшеничных ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ КОМУНІКАНТАМИ	52
ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА	
В.Г. Пасинок ДИСКУРС. ЛОГІКА	59
Л.В. Солощук, О.Г. Зверева СОЦІАЛЬНІ РОЛІ СІБЛІНГІВ У СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	63
І.Є. Фролова КОНФРОНТАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	68
О.О. Чернопол-Ткаченко ЕВОЛЮЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ГУМОРУ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	75

Т.Г. Лукьянова РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ВІЛЬНИХ АТРИБУТИВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ЗОВНІШНІСТЬ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ (на матеріалі сучасного британського газетного дискурсу)	80
І.І. Пірог АРГУМЕНТАТИВНІ ТАКТИКИ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ АРГУМЕНТАТИВНОМУ ДИСКУРСІ	85
Ю.О. Артеменко ІМПЛІКАТИВНІ ДІЄСЛОВА ЯК ІНДИКАТОРИ ІМПЛІЦИТНОГО СМISЛУ ВИСЛОВЛЕННЯ	91
І.О. Голуб МОДАЛЬНІ ЧАСТКИ ЯК ІНДИКАТОРИ СТРАТЕГІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПРЕСІ	98
С.А. Віротченко ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИТУАЦІЇ ПЕРЕКОНУВАННЯ	104
С.Ю. Ковалів МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ЧИ МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР?	109
Н.М. Пільгуй ПРАГМАТИКА НАУКОВИХ ТЕКСТІВ АГРОТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ	117
О.А. Самочорнова ПРИКЛАДКА ЯК АКТУАЛІЗАТОР ГІПЕРЕКСПЛІЦИТНОСТІ В СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	122
V.M. Shevchenko ZUM UNTERSCHIED ZWISCHEN PERFORMATIVEN UND KONSTATIVEN ÄUBERUNGEN IN DER SPRECHAKTTHEORIE	127

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

П.Т. Гусева, Л.П. Кургут ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ КАУЗАЛЬНОСТІ: СИНТЕЗ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	133
А.С. Птушка НЕВІДПОВІДНІСТЬ ЧОЛОВІКІВ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИМ НОРМАМ ЯК ДЖЕРЕЛО СМІХОВОГО ЕФЕКТУ АНГЛОМОВНОГО АНЕКДОТУ	138
Н.Н. Чуприна СПЕЦИФИКА ОСНОВОПОЛАГАЮЩИХ ТЕКСТОВЫХ КАТЕГОРИЙ	144

К.В. Вороніна ГУМОРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОНСЕНСУ	150
А.Г. Гусева КОМІЧНИЙ ДИСКУРС МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ	156
А.М. Ерліхман ІМПЛІЦИТНІСТЬ ЯК ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ	162
Н.В. Карпусенко ЕКСПАНСІЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ НАУКОВО-ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	167
С.Н. Коринь ЛІНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ РОМАНА ФР. ВЕРФЕЛЯ “VERDI”	173
О.О. Маковська НАЦІОНАЛЬНЕ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ПЛАСТИЧНОЇ ХІРУРГІЇ	179
Є.С. Новікова ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРАТИВУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ	186
О.В. Шаронова ПРО МЕДИТАТИВНУ ФУНКЦІЮ СТІЙКИХ НОМІНОВЕРБАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	192
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ	
Л.М. Черноватий ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЗМІСТУ ПРОЦЕСУ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ З АРКУША	198
R. Kritsberg LANGUAGE SITUATION AND LANGUAGE POLICY: CONTENTIOUS ISSUES	205
О.В. Ребрій КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СЕМІОЗИСУ	213

КОГНИТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'42

ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ НОМИНАТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ

С.А. Жаботинская, докт. филол. наук (Черкассы – Харьков)

В статье рассматриваются основные понятия теории номинации и дается их интерпретация с позиций когнитивной лингвистики. Для анализа номинативного процесса используется универсальный набор обобщенных концептуальных структур – пропозиций базисных фреймов, – на основе которых формируются ономаσιологические модели различных номинативных единиц (слов, словосочетаний и предложений). С помощью пропозиций базисных фреймов воссоздаются цепочечные структуры концептуальной деривации, которые демонстрируют преемственность ономаσιологических моделей при порождении ряда номинативных единиц.

Ключевые слова: внутренняя и внешняя форма номинативной единицы, концептуальная деривация, ономаσιологическая модель, пропозиции базисных фреймов, теория номинации.

С.А. Жаботинська Лінгвокогнітивний підхід до аналізу номінативних процесів. У статті розглядаються основні поняття теорії номінації та надається їх інтерпретація з позицій когнітивної лінгвістики. Для аналізу номінативного процесу застосовується універсальний набір узагальнених концептуальних структур – пропозицій базисних фреймів, – на основі яких формуються ономасіологічні моделі різних номінативних одиниць (слів, словосполучень та речень). За допомогою пропозицій базисних фреймів відтворюються ланцюгові структури концептуальної деривації, які демонструють спадкоємність ономасіологічних моделей при породженні низки номінативних одиниць.

Ключові слова: внутрішня та зовнішня форма номінативної одиниці, концептуальна деривація, ономасіологічна модель, пропозиції базисних фреймів, теорія номінації.

S.A. Zhabotynska. A cognitive linguistic approach to the process of naming. This paper discusses the key concepts of the Theory of Naming, and their interpretation from the standpoint of cognitive linguistics. The analysis of naming processes employs a universal set of conceptual schemas – propositions of the basic frames that provide conceptual grounds for onomasiological models of different linguistic expressions (words, phrases and sentences). Propositions of the basic frames are also applied in building chain structures of conceptual derivation which demonstrates succession of onomasiological models in generating linguistic expressions.

Key words: conceptual derivation, external and internal form of a linguistic expression, onomasiological model, propositions of the basic frames, Theory of Naming.

Один из основных вопросов лингвистики – вопрос о способах создания языковых знаков – рассматривается в контексте теории номинации, “которой надлежит объяснить, как формируются в языке обозначения для разных фрагментов окружающего нас мира и мыслей об этом мире в ходе познания, а также выяснить, какие для этого используются или создаются языковые сред-

ства и формы” [10, с. 119]. Теория номинации рассматривает общие закономерности образования номинативных единиц, взаимодействие действительности, мышления и языка в номинативных процессах, выбор языковой техники номинации – ее актов, средств и способов и т. д. [21, с. 336]. При этом под номинативными единицами традиционно понимаются слова и словосочетания,

---

© С.А. Жаботинская, 2010

обозначающие отдельные явления, предметы и признаки. К номинативным единицам особого типа относятся также и предложения, которые можно рассматривать “как номинацию особого рода, денотатом которой является не предмет, а целая ситуация, факт” [15, с. 9]. Как отмечает Е.С. Кубрякова, при создании предложения задействованы номинативные процессы двух типов: с одной стороны, это пропозитивная номинация, связанная с выбором синтаксической схемы, синтаксического костяка предложения; с другой стороны, это номинация как таковая, связанная с обозначением отдельных компонентов ситуации [11, с. 97–98]. Номинативная единица является результатом номинативного акта, или акта создания обозначения для ментальной репрезентации сущности, относящейся к миру вещей. Номинативный акт является сложным речемыслительным процессом, направленным на создание названия для определенного предмета или явления, целостной ситуации или ее отдельных частей [10, с. 126].

Из приведенных выше определений очевидно, что задачи теории номинации, ставящей целью объяснить, как языковая форма объективирует, “экстериоризует” мысль о мире, изначально были лингвокогнитивными (об этом см. [13, с. 58–85]). Добавление к термину *теория номинации* определения *когнитивная* не меняет сути ее целей, но, в то же время, позволяет расширить ее методологический аппарат современными наработками различных школ когнитивной лингвистики, что является актуальным для интеграции традиционной теории номинации в современную лингвокогнитивную парадигму. Объектом обсуждения в данной статье становятся основные понятия, раскрывающие суть номинативного процесса. Целью этого обсуждения является показ того, какой лингвокогнитивный инструментарий может быть использован для анализа различных аспектов номинативного процесса. Теоретические положения будут проиллюстрированы примерами из английского и русского языков.

Суть номинативного процесса раскрывается в таких понятиях, как значение и означивание, внутренняя форма номинативной единицы и ономасио-

логическая модель, способ объективации внутренней формы во внешней форме знака (некоторые из этих понятий обсуждались в [3; 8]).

Номинативная единица – слово, словосочетание, предложение¹ – предназначена для обозначения информации, присутствующей в мышлении говорящего, а также активации соответствующей информации в мышлении слушающего. Эта информация есть значение номинативной единицы, которое, по классическому определению, является субъективным образом объективной реальности, или, в когнитивных терминах, ментальным конструктом, интерпретацией (construal) объективного факта [23, с. 163]. С позиций когнитивной лингвистики, значение есть ментальная сущность, то есть значение хранится и/или формируется в мышлении. Значение, понимаемое как “концепт, связанный знаком” [17, с. 54], или как стоящая за знаком информация, может быть как речевым (референтным, контекстуальным, функциональным), соотносимым с конкретным предметом, признаком или ситуацией, так и языковым (сигнификативным), не соотносимым с конкретным предметом, признаком или ситуацией и существующим в памяти носителей языка как некий типовой образец. Языковое значение может быть как более общим (то есть иметь небольшой объем информации, или интенционала), так и более конкретным (то есть иметь больший объем информации, или интенционала). В когнитивной лингвистике степень обобщенности информации связывают с уровнем схемы (schema) – укорененного в мышлении образца нашего опыта, который, получив достаточное укоренение, может быть использован при продуцировании и понимании языковых выражений [28, с. 70]. Схематическими, или обобщениями категориального плана, могут быть и отдельные концепты, и структуры, объединяющие эти концепты друг с другом.

Как языковой знак, номинативная единица представляет (выражает / активирует) свое значение тремя основными способами.

1. Немотивированный языковой знак связан с значением “напрямую”, непосредственно, то есть звуковой комплекс не несет в себе каких либо “под-

сказок” и ассоциаций. Например, слова *человек, сын, дом* и т.п.; ср. также словосочетания, известные как фразеологические сращения, типа *точить лясы* “болтать, разговаривать о пустом”.

2. Мотивированный языковой знак связан со значением через свою внешнюю форму, иконически, то есть “подсказку” значения дает сам звуковой комплекс, имеющий сходство с тем, что он обозначает. Примером являются слова-ономатопеи *шипеть, звенеть, мычать* и т.п. Сюда же следует отнести явление звукового символизма, то есть связь звукового комплекса с определенными ассоциациями, как то: *река* “сильный, быстрый, подвижный”, *наук* “темный, страшный, тусклый, тихий” (примеры взяты из [1, с. 18]).

3. Мотивированный языковой знак связан со значением через свою внутреннюю форму, под которой понимается фрагмент значения, явленный, объективированный в самом “теле” знака, то есть в его внешней форме. (Ср. наблюдение Е.С. Кубряковой: в обозначение выведена лишь часть информации об обозначаемом объекте; обозначение выступает как метонимическая единица, представляющая весь объект через часть его значений [13, с. 65]). Внутренняя форма, будучи фрагментом значения, облегчает его активацию. Понятие внутренней формы, восходящее к работам В. фон Гумбольдта и разработанное впоследствии А.А. Потебней [19, с. 74, 124 и др.], является ныне одним из базовых понятий теории номинации, где под внутренней формой традиционно понимается некоторый “признак предмета, положенный в основу наименования” [18, с. 173]. Мотивированным знаком, связанным с активируемым им значением через свою внутреннюю форму, может быть слово, словосочетание и предложение. К примеру, внутренняя форма слова *поводок* – “то, что водит” – связана со значением этого слова “ремень определенной длины, на котором хозяин водит на улице собаку, чтобы та не убежала”. Но внутренняя форма при этом информативно уже, чем само значение, активируемое словом в мышлении. Аналогично, значение словосочетания (*длинный поводок*) или предложения (*Поводок натянулся*) не сводится к

тому содержанию, которое явлено в самой внешней, материальной форме знака².

Внутренняя форма как часть значения номинативной единицы, явленная в ее внешней форме, имеет свою понятийную структуру, известную как ономасиологическая модель. По изначальному определению М. Докулила, то, что подлежит обозначению, всегда включается сначала в определенный понятийный класс (ономасиологическую категорию), а затем в рамках этого класса оно определяется некоторым признаком [см. 14, с. 100]. Тем самым, в модели выделяется ономасиологический (номинативный) базис и ономасиологический (номинативный) признак. Е.С. Кубрякова, уточнив понятия ономасиологического базиса и признака, указала также на важность для модели предикативной связки, демонстрирующей тип отношений между базисом и признаком [14, с. 103].

В трактовке Е.С. Кубряковой, ономасиологическая модель, или структура, является аналогом словообразовательного значения (СЗ). СЗ – это сложно структурированное значение, называющее тип отношения между определенными ролевыми структурами компонентов деривата. Это отношение маркирует один компонент производного как его базис, а другой как его признак и, следовательно, предопределяет ту роль, которую играет в данном производном его отсылочная (мотивирующая) часть [14, с. 102]. Так, если слово *черника* указывает на то, что некий предмет назван по признаку его цвета, то слово *малиновый* указывает на то, что признак цвета может быть назван по тому предмету, для которого он характерен [14, с. 104]. СЗ проявляет отчетливо выраженную зависимость от тех величин, связь между которыми в нем устанавливается. Отсюда правило: если данным СЗ отражается связанность двух предметов или признака и предмета, его формула будет носить трехчленный характер. Если же данное СЗ определяет наличие связи между двумя процессами или процессом и признаком и т.п., его формула будет двучленна [14, с. 114].

Сформулированные выше характеристики словообразовательного значения по сути действитель-

ны и для прочих номинативных единиц – словосочетания и предложения. В этом случае можно сказать, что любая единица, связанная со своим значением через внутреннюю форму, обладает номинативным значением. Номинативное значение имеет понятийную структуру, в качестве которой выступает ономазиологическая модель, включающая: а) ономазиологический базис – целевой концепт, или основную именуемую сущность; б) ономазиологический признак – характеристику (или характеристики) этой сущности; в) в трехкомпонентных структурах – предикат-связку, которая демонстрирует тип отношений между базисом и признаком. Например, “ЧЕЛОВЕК (базис) есть (связка) КРАСИВЫЙ (признак)”: *Он красивый > красивый человек > красавец*; “ВЕЛОСИПЕД (базис) имеет (связка) ТРИ КОЛЕСА (признак)”: *Велосипед имеет три колеса > трехколесный велосипед > трехколесник*; “ЧЕЛОВЕК (базис) ПЛАВАЕТ (признак)”: *Человек плавает > человек, который плавает > пловец*; “ЖЕНЩИНА (базис) есть как бы (связка) [ЗЛАЯ] ЗМЕЯ (признак)”: *Она змея > женщина-змея > змея*.

Как следует из приведенных выше примеров, внутренняя форма (номинативное значение) предложения, словосочетания и слова может быть одной и той же. Различия заключаются в способе ее объективации во внешней языковой форме, которая маркирует либо все составляющие ономазиологической модели (базис, признак и связку), либо же только часть из них. Составляющей ономазиологической модели, которая маркируется в обязательном порядке, является ономазиологический признак. Ср. аналогичное утверждение Е.С. Кубряковой: при создании дериватов возможен семантический пропуск, то есть невыраженность какого-либо из значений сложного предиката. В качестве скрытых сем могут выступать либо сами конкретные предикаты, либо их конкретные расширители. В деривате может быть невыраженным и тот элемент значения, который приходится на долю подлежащего исходного суждения, или же он может быть выражен в самой

общей и неопределенной форме (*черника* “нечто черное”) [14, с. 169].

Подведем краткий итог. Значение языковой единицы не сводится к той информации, которая непосредственно явлена во внешней форме мотивированного языкового знака. Эта информация является лишь фрагментом значения, которое содержится не в самой языковой единице, а в мышлении, и которое эта единица должна активировать. Фрагмент значения, явленный во внешней форме языкового знака, есть его внутренняя форма, или номинативное значение. Оно структурируется ономазиологической моделью, включающей базис и признак или же базис, признак и связку. Во внешней форме языкового знака эти компоненты ономазиологической модели могут быть представлены полностью или частично. В связи с данными положениями, являющимися базовыми для теории номинации, возникает ряд вопросов относительно: а) понятийной природы ономазиологических моделей; б) универсальных принципов их построения; в) алгоритмов концептуальной деривации (производности), предопределяющих преемственность номинативных значений; г) способов компрессии внешней формы номинативных единиц. Ответы на эти вопросы могут быть предложены с позиций когнитивной лингвистики.

Понятийная природа ономазиологической модели. Анализ различных языковых данных подтверждает целесообразность разграничения понятий “концептуальная модель” и “когнитивная модель” [7, с. 3]. Такое разграничение согласуется со способом обработки информации в нашем мышлении. При работе с информацией имеет место: 1) ее упорядочивание, структурирование; 2) преобразование имеющихся информационных структур с помощью ряда когнитивных операций. Соответственно, под концептуальной моделью (структурой) предлагается понимать информационную (понятийную) структуру без учета примененных к ней когнитивных операций, а под когнитивной моделью (структурой) – информационную структуру с учетом примененных к ней когнитивных операций. Принципы построения концептуальных моделей рассматри-

ваются фактически в контексте фреймовой семантики [26; 27 и др.]. Перечень когнитивных операций, отслеживаемых в значениях единиц языка и речи, дается в когнитивной грамматике [28; 30 и др.], где различные конкретные операции подводятся под такие типы, как спецификация, фокусировка, высвечивание и перспективизация.

Концептуальные модели – пропозиции, фреймы, сети – могут быть использованы при структуризации информации, содержащейся в любом понятийном фрагменте, составляющие которого, упорядоченные с помощью определенной модели, остаются равноположенными по своему статусу. Примером может служить концептуальная сеть, на основе которой упорядочиваются данные в словаре-тезаурусе. Аналогичная сеть упорядочивает и компоненты (семы) лексического значения, но при этом компоненты остаются равнозначными.

Когнитивные модели суть те же пропозиции, фреймы и сети, составляющие которых не являются равноположенными в результате применения к ним определенных когнитивных операций, прежде всего операций фокусировки и высвечивания. Так, концептуальная сеть, моделирующая понятийное пространство, с которым соотносится некоторая группа слов (лексическое поле), при учете степени прототипичности понятий, конституирующих эту сеть, есть уже не концептуальная, а когнитивная модель. Аналогично, если в концептуальной сети, которая структурирует лексическое значение, его компоненты (семы) получают различную “высвеченность”, или же определяются как имеющие для данного значения большую и меньшую значимость³, то такая сеть из концептуальной модели превращается в когнитивную.

Важно то, что применение определенной когнитивной операции (или операций) к одной и той же концептуальной модели позволяет создать на ее основе несколько когнитивных моделей. К примеру, одна и та же ситуация покупки товара в магазине может быть названа *покупкой*, *продажей* и *отовариванием*, в зависимости от того, какой фрагмент этой ситуации будет для нас более значимым. В терминах когнитивной грамматики, вся информация, активируемая языковым знаком, есть

его концептуальная база (conceptual base), а та часть этой информации, которая становится непосредственным значением данного знака, есть профиль (profile) [30, с. 66]. Тем самым слова *покупка*, *продажа* и *отоваривание* именуют ситуацию, моделируемую с помощью одной и той же концептуальной структуры, но выделение в этой структуре различных профилей приводит к формированию нескольких когнитивных структур, которые и лежат в основе значений тематически близких слов.

Причисляя профилирование (profiling) к операциям “высвечивания” (prominence), Р. Ленекер относит к ним и “соположение траектора и ориентира” (trajector/landmark alignment), которое имеет место при профилировании не предмета, а отношений. При профилировании отношений взаимосвязанные сущности имеют различную степень высвеченности. Более высвеченная сущность есть траектор (trajector), менее высвеченная сущность есть ориентир (landmark). То есть, траектор и ориентир определяются в терминах первичной и вторичной фокальной высвеченности (primary and secondary focal prominence) и являются тем самым первичным и вторичным семантическими фокусами. Для понимания значения языкового знака оба необходимы. Например, слово *down* “внизу” профилирует отношение между двумя предметами, из которых один (находящийся ниже) есть траектор, а другой (находящийся выше) есть ориентир. В значении слова *up* “вверху” траектор и ориентир меняются местами. Понятие траектора и ориентира распространяется на достаточно широкий круг явлений. В предложении сущность, являющаяся траектором, занимает позицию подлежащего; ср. *The lamp is above the table* – Лампа находится над столом (мы говорим о лампе) и *The table is below the lamp* – Стол находится под лампой (мы говорим о столе)⁴. Следует особо подчеркнуть тот факт, что рассмотренные виды высвечивания отслеживаются на различных структурных уровнях. По мере того, как мы объединяем элементы в составе все более и более крупных единиц, композиционная структура на каждом из уровней приобре-

тает свой профиль, а если выражение профилирует отношение, то имеет место и соположение траектора и ориентира [30, с. 70–73; см. также 29, с. 288–298]. Таким образом, различия в семантическом высвечивании влияют на изменения в конвенциональных значениях языковых знаков. Концептуальная структура может оставаться той же самой, но, в зависимости от того, какой элемент значения мыслится нами как целевой (*target*), первичный, а какой – как вторичный, на базе этой структуры могут возникать различные значения [29, с. 231–232]. Р. Ленекер отмечает, что когнитивная операция высвечивания связана с операцией фокусировки (*focusing*): все, на чем фокусируется внимание, является по сути “высвеченным” [30, с. 66]. Под фокусировкой понимается расположение информации на переднем и заднем планах, что соответствует понятиям “фигуры” и “фона” в психологии [30, с. 58].

Соотнося вышесказанное с ономасиологической моделью, следует отметить, что по своей природе она является когнитивной структурой, о чем свидетельствует нерядоположенность в ней базиса и признака. Думается, базис и признак соответствуют понятиям траектора и ориентира: базис является первичным семантическим фокусом, основной “темой”, а признак – вторичным семантическим фокусом, “комментарием” к “теме”. Если ономасиологическая модель является когнитивной моделью, в которой к составляющим концептуальной модели была применена когнитивная операция высвечивания (соположения траектора и ориентира), то встает вопрос о том, что собой представляет сама концептуальная модель, не идентичная ономасиологической (когнитивной) модели, но являющаяся необходимым условием для ее создания.

Концептуальная модель как основа ономасиологической модели. Любая модель представляет собой некоторое обобщение, под которое подводится целый ряд конкретных фактов. Члены ономасиологической модели, по определению, суть понятийные категории, получающие обозначение в языке и наделенные достаточно высокой степенью абстрактности. Ср. примеры, приводимые

Е.С. Кубряковой: *черника* – “предмет обладает признаком”, *ватник, сахарница* – “отношение одного предмета к другому”, *выключатель* – “отношение предмета к действию, которое он производит” и т.п. [14, с. 103]. Е.С. Кубрякова отмечает, что содержательная интерпретация любого словообразовательного значения происходит при замене в формуле этого значения слов-идентификаторов предельного уровня абстракции (выделено мной – С.Ж.), то есть слов “предмет”, “процесс” и “признак”, на слова-идентификаторы нижележащих уровней абстракции, когда, например, значение “предмет” раскрывается через значение “лицо” или “место” или “конкретный предмет” и т.д. [14, с. 198–199]. Несомненно, что упоминаемые предельно абстрактные (схемные) значения могут претендовать на концептуальную универсальность, то есть отслеживаемость на различных уровнях языка. Тем не менее, для алгоритмического применения подобных понятийных формул следует наделить их большей четкостью и установить их конечный перечень. Думается, этому требованию отвечают пропозиции базисных фреймов.

Согласно концепции базисных фреймов, которая со времени своего появления [2] претерпела определенные изменения в результате анализа многочисленных языковых данных (см., например, [5; 6; 8] и пр.), существуют некоторые исходные, наиболее фундаментальные понятийные структуры, которые используются нашим мышлением как инструмент для обработки информации. Такими структурами являются 17 пропозиций, или пропозиционных схем, относящихся к пяти базисным фреймам – предметному, акциональному, посессивному, идентификационному и компаративному. Взятые вместе, эти фреймы подобны своего рода “набору инструментов”, где в каждом из пяти “отсеков” (в каждом базисном фрейме) хранятся несколько тематически сближенных пропозиций, тип которых определяется по названию фрейма. Пропозиционные схемы демонстрируют основные виды связей между предметом и его признаками, а также между несколькими предметами. Эти связи согласуются с традиционными отношениями между понятийными сущ-

ностями – метонимией, метафорой, расширением и сужением значения. В то же время, пропозиционные схемы, с одной стороны, демонстрируют вариативность этих отношений, а с другой стороны, позволяют увидеть некоторые новые типы связей. Число пропозиций базисных фреймов ограничено, но с их помощью можно строить неограниченное количество концептуальных сетевых моделей, которые разворачиваются “вширь” и “вглубь”, обеспечивая тем самым наращивание и спецификацию информации. Концептуальные сети имеют различную конфигурацию, зависящую от специфики моделируемой информации. Конфигурация сети создается итерацией, многократным повторением одних и тех же пропозиционных схем, взятых в различных соотношениях и взаимосвязях. Концептуальные сети структурируют информацию, стоящую за единичными языковыми знаками и за группировками таких знаков.

Поскольку подробное описание базисных фреймов содержится в целом ряде моих недавних работ, я ограничусь здесь лишь перечислением входящих во фреймы пропозиций и остановлюсь более подробно только на тех из них, в толкование которых были внесены некоторые правки.

- **ПРЕДМЕТНЫЙ ФРЕЙМ** – бытийные схемы:
  - квантитативная “НЕЧТО/НЕКТО есть СТОЛЬКО”
(далее для краткости предметная сущность обозначена как НЕЧТО);
  - квалитативная “НЕЧТО есть ТАКОЕ”;
  - локативная “НЕЧТО существует ТАМ-место (локатив)”;
  - темпоральная “НЕЧТО существует ТОГДА-время (темпоратив)”;
  - способа бытия “НЕЧТО существует ТАК”.
- **АКЦИОНАЛЬНЫЙ ФРЕЙМ** – акциональные схемы:
  - состояния/процесса “НЕЧТО действует”;
  - контактного действия “НЕЧТО-агенса действует на НЕЧТО-пациенса/аффектив⁵”;
  - каузации “НЕЧТО-каузатор делает НЕЧТО-фактив (результат)”.
 Каждая из трех акциональных схем может быть дополнена семантическими ролями из традици-

онного списка (см., например, [26]). При этом роли, с учетом способа их языкового выражения, сгруппированы таким образом: сирконстант (сопроводитель, помощник, инструмент): *действует/делает с*; стимул (цель, причина): *действует/делает из-за*; предпосылка (условие, уступка): *действует/делает если, несмотря на*; реципиент (адресат, бенефактив/малефактив⁶): *действует/делает к, для*. Пропозиции акционального фрейма могут также дополняться локативным и темпоральным слотами, входящими в состав предметного фрейма: локатив (источник, путь/место, цель): *действует/делает оттуда, там, туда*; темпоратив (начало, отрезок, конец): *действует/делает с тех пор, тогда, до тех пор*.

- **ПОСЕССИВНЫЙ ФРЕЙМ** – посессивные схемы:
  - партиитивности “НЕЧТО-целое имеет НЕЧТО-часть”, где часть не автономна, она находится в пределах целого;
  - инклюзивности “НЕЧТО-контейнер имеет НЕЧТО-содержимое” / “НЕЧТО-содержимое имеет НЕЧТО-контейнер”, где содержимое есть автономная сущность, которая может быть в пределах и за пределами контейнера;
  - собственности “НЕЧТО-собственник имеет НЕЧТО-собственность” / “НЕЧТО-собственность имеет НЕЧТО-собственника”, где собственность и собственник объединены только некоторым общим пространством существования (подробно о посессивных отношениях см. [4]).
- **ИДЕНТИФИКАЦИОННЫЙ ФРЕЙМ** – идентификационные схемы:
  - персонификации “НЕЧТО-идентификатив есть НЕЧТО-персонификатор (имя собственное или его аналог)”;
  - классификации “НЕЧТО-идентификатив есть НЕЧТО-классификатор”; классификатор, являющийся членом некоторого класса (биологического, социального, профессионального, функционального и пр.), обозначается в английском языке существительным с неопределенным артиклем или его эквивалентом; например, *This*

boy is a student – Этот парень [есть] студент;

характеризации “НЕЧТО-идентификатив есть НЕЧТО-характеризатор”; характеризатор⁷, являющийся той же сущностью, что и идентификатив, обозначается в английском языке существительным с определенным артиклем или его эквивалентом; например, *Peter is the boy in the picture – Петр [есть тот] мальчик [который] на фотографии.*

- **КОМПАРАТИВНЫЙ ФРЕЙМ** – компаративные схемы:

тождества-метаморфозы “НЕЧТО-компаратив есть /как/ НЕЧТО-коррелят”; сущность сравнивается сама с собой: компаратив (то, что сравнивают) действительно принадлежит к классу, представленному коррелятом (тем, с чем сравнивают), но этот класс является для него не основным, а вспомогательным; например, *диван-кроватка, царевна-лягушка;*

сходства-аналогии “НЕЧТО-компаратив есть как НЕЧТО-коррелят”; компаратив и коррелят принадлежат к понятийным классам, смежным в пределах более широкой понятийной области; например, *шапка-буденовка*: “шапка, похожая на ту, что носил С. Буденный” (понятийная область “головные уборы”);

подобия-метафоры “НЕЧТО-компаратив есть как бы НЕЧТО-коррелят”; компаратив и коррелят принадлежат к понятийным классам, не имеющим общего основания; например, *девушка-персик*: “люди” и “фрукты”.

В связи с темой, обсуждаемой в данной статье, представляется возможным утверждать, что пропозиции базисных фреймов – единичные или объединенные друг с другом – могут рассматриваться как концептуальные модели, на основе которых в результате применения когнитивной операции высвечивания (соположения траектора и ориентира) возникают когнитивные, ономаσιологические модели. Существенно то, что в одной и той же пропозициональной схеме в качестве базиса и признака могут выступать ее разные составляющие. Например, инклюзивная схема “НЕЧТО-контейнер имеет НЕЧТО-содержимое”:

а) “НЕЧТО-контейнер (базис) имеет НЕЧТО-содержимое (признак)”:

This bottle has milk > milk bottle – В этой бутылке молоко > молочная бутылка;

б) “НЕЧТО-контейнер (признак) имеет НЕЧТО-содержимое (базис)”:

The milk is in a bottle > bottle(d) milk – Молоко [есть] в бутылке > молоко в бутылке > бутылочное молоко.

При “цепочечном” образовании номинативных единиц друг от друга используются несколько пропозициональных схем. Способ их взаимодействия отражает характер концептуальной деривации, под которой понимается преемственная взаимосвязь ономаσιологических моделей.

Участие ономаσιологических моделей в концептуальной деривации. Концептуальная деривация представлена “гнездовыми” цепочками пропозициональных схем, которые вкладываются друг в друга. Способ их взаимоперехода связан с понятием фокусности концептуальной деривации, а способ их объединения друг с другом – с понятием уровневости (глубины) концептуальной деривации. Понятия фокусности и уровневости соотносимы с понятием деривационного шага, но не тождественны ему. Каждый шаг деривации приводит к созданию новой номинативной единицы на основе уже существующей. В результате в новой единице ономаσιологический фокус может либо оставаться прежним, либо изменяться; образование новых единиц может происходить на одном и том же или на разных уровнях концептуальной глубины.

Фокусность концептуальной деривации. Модели концептуальной деривации бывают одно- и многофокусными, что предопределяется сохранением или изменением ономаσιологического базиса (траектора, первичного семантического фокуса). В связи с тем, что в формулах концептуальной деривации фигурируют разные предметные сущности (“НЕЧТО/НЕКТО”), далее они получают различные буквенные обозначения (X, Y, Z, P, Q, R и т.п.).

В однофокусных моделях концептуальной деривации сущность, яв-

ляющаяся базисом в исходной ономазиологической структуре, не меняет своего статуса в производной ономазиологической структуре. Например:

(1) **квалитативность** ® **квантитативность**

1. X (базис) есть ТАКОЕ (признак)

The sins are deadly > deadly sins – Грехи [есть] смертные > смертные грехи.

- 1-2. ТАКОЕ X (базис) есть СТОЛЬКО (признак)

The deadly sins are seven > seven deadly sins – Смертных грехов [есть] семь > семь смертных грехов⁸.

(2) **квантитативность** ® **собственность**

1. X (базис) есть СТОЛЬКО (признак)

The wonders are seven > seven wonders – Чудес [есть] семь > семь чудес.

- 1-2. Y-собственник (признак) имеет СТОЛЬКО X-собственность (базис)

Seven Wonders of the World – семь чудес света.

В многофокусных моделях концептуальной деривации происходит “перефокусировка”: сущность, являющаяся базисом в исходной ономазиологической модели, становится признаком в производной ономазиологической модели. Например:

(3) **квантитативность** ® **тождество** ® **подобие**

1. X (базис) есть СТОЛЬКО (признак)

The dollars are three > three dollars – Долларов [есть] три > три доллара.

- 1-2. Y-компаратив (базис) есть /как/ СТОЛЬКО X-коррелят (признак)

The bill is three dollars > a three-dollar bill – Купюра равна трем долларам > трехдолларовая купюра.

- 2-3. Z-компаратив (базис) есть как бы Y-коррелят [= есть /как/ СТОЛЬКО X] (признак)

Something/somebody is as (if) a three-dollar bill > three-dollar bill n (sth/sb not real, not existing, fake; since there is no three-dollar bill in the US currency system) – Нечто/некто есть как (бы) трехдолларовая купюра > трехдолларовая купюра (нечто нереальное, несуществующее, фальшивое; поскольку

ку в денежной системе США такая купюра отсутствует).

Уровневость концептуальной деривации. Концептуальная деривация имеет различные уровни глубины. При этом понятие уровневости подчиняет себе понятие фокусности.

Одноуровневая концептуальная деривация может быть одно- и многофокусной. В однофокусной деривации задействована одна ономазиологическая модель. Например:

(4) **квалитативность**

1. X (базис) есть ТАКОЕ (признак)

Something is yellow > yellow n – Нечто [есть] желтое > желток.

В многофокусной одноуровневой деривации задействованы несколько ономазиологических моделей, связанных между собой радиально, то есть производные модели образуются от одной и той же исходной модели или сущности. Например:

(5) **контактное действие** → X ® **подобие**

1. Y-агенса (базис) действует на X-аффектив (признак)

A person eats frogs > a person who eats frogs > frog n 1. “француз”

2. Z-компаратив (базис) есть как бы X-коррелят (признак)

A man is as (if) a frog > a frog-like man > frog n 2. “водолаз”

Многоуровневая концептуальная деривация предполагает не радиальность, а линейность номинативного процесса: каждая из последующих ономазиологических моделей связана с предыдущей. Многоуровневая концептуальная деривация также может быть одно- и многофокусной. В примерах (1) и (2) номинативный фокус (ономазиологический базис) остается одним и тем же, но на каждом из уровней концептуальной деривации к нему добавляются новые признаки. В примере (3) представлена многоуровневая многофокусная деривация, при которой на каждом из уровней номинативный фокус изменяется. В то же время, при создании разноструктурных языковых единиц развертывание номинативного процесса может быть радиально-линейным или линейно-радиальным (ср. аналогичные сети полисемии

у Ю.Д. Апресяна [24]). То есть, у номинативной цепи может быть несколько уровней концептуальной деривации, и на каждом из уровней могут существовать несколько ономаσιологических структур. Например (двухуровневая пятифокусная концептуальная деривация):

(6) *подобие-1* → X® *партиитивность*

подобие-2 → X® *инклюзивность* → *подобие-3*

1. Y-целое (базис) имеет X-часть (признак)
The tree has apples (1.) > *apple-tree* n > *apple* n 2. – *Дерево имеет яблоки* > *яблока*.
2. Z-компаратив (базис) есть как бы X-коррелят (признак)
The purple of an eye is as (if) an apple > *apple* (3.) *of one's eye* “зрачок, зеница ока”.
3. P-контейнер (базис) имеет X-содержимое (признак)
The sauce has apples > *apple sauce* n 1. – *В пюре есть яблоки* > *яблочное пюре*.
- 3-4. Q-компаратив (базис) есть как бы P-коррелят [= контейнер имеет X-содержимое] (признак)
Something is as (if) (sweet) apple sauce > *apple sauce* n 2. “лесть”
- 3-5. R-компаратив (базис) есть как бы P-коррелят [= контейнер имеет X-содержимое] (признак)
Something (insignificant) is as (if) apple sauce > *apple sauce* n 3. “чепуха, ерунда”.

В приведенных выше примерах показано образование существительных, которые обозначают предметы, имеющие онтологическую природу. Характеристикой подобного предмета, выступающей в качестве признака в ономаσιологической модели субстантивной номинативной единицы, может становиться качество (*заяц-беляк*), количество (*пятерка /игроков/*), место (*библиотекарь*), время (*утренник*), состояние/процесс (*стояк*, *бегунок*), контактное действие (*читатель*, *растворитель*), каузативное действие (*кофеварка*), другой предмет, выступающий в роли части целого (*сороконожка*), содержимого (*косметичка*), собственности (*миллионер*), персонификато-

ра (*город Киев*), классификатора (*юноша-студент*), характеристизатора (*Вильгельм-Завоеватель*), коррелята-тождества (*юбка-брюки*), коррелята-анalogии (*второй Эйнштейн*), коррелята-метафоры (*женщина-танк*) и пр. Пропозиции базисных фреймов дают достаточно четкое представление о возможных ономаσιологических моделях подобных номинативных единиц. Далее будет показано, что в терминах этих же пропозиций можно представить ономаσιологические модели имен абстрактных предметов-реификатов, являющихся результатом гипостазиса, а также ономаσιологические модели непредметных наименований.

Концептуальная деривация и гипостазис.

В лингвистике гипостазисом называют восприятие признака, процесса, действия или состояния как предметной сущности (ср. *доброта*, *всесторонность*, *зависть*, *развитие*) [12, с. 159]. Мысленное представление непредметной сущности как абстрактного предмета, известное также как реификация, происходит благодаря языку, где возможно образование существительных от глаголов, прилагательных, наречий и числительных. У существительных, образованных путем гипостазиса, зачастую есть парное имя, обозначающее онтологический объект: *красота* – *красавец*, *чтение* – *читатель* и т.п. В таких парах существительные типа *красавец* и *читатель* обозначают сущность (лицо или объект), наделенную признаком, который представлен предикатом какой-либо пропозициональной схемы. Вопрос же о том, что обозначают существительные *доброта* и *чтение*, и каковы ономаσιологические модели таких единиц, остается открытым.

По наблюдению Р. Ленекера, номинализация, преобразование глагола в существительное, связана с концептуальной реификацией самого процесса, при которой все событие вместе со своими участниками мыслится как предмет, то есть нечто ограниченное [30, с. 119]. Следовательно, можно предположить, что все имена предметов-реификатов являются событийными именами, то есть они профилируют не отдельного участника события (агенса, пациенса, инструмент и пр.), а всё событие. Основой для ономаσιологических моделей таких

имен становится инклюзивная схема, где само ограниченное событие маслится как контейнер, а в качестве содержимого этого контейнера выступает одна из целостных пропозициональных схем, как то:

- (7) X-контейнер/событие (базис) имеет Y-содержимое [= Z есть СТОЛЬКО] (признак)
тройственность, троичность.
- (8) X-контейнер/событие (базис) имеет Y-содержимое [= Z есть ТАКОЕ] (признак)
доброта, белизна, величина.
- (9) X-контейнер/событие (базис) имеет Y-содержимое [=Z-агенса действует на Р-пациенс] (признак)
чтение, преподавание, любовь.
- (10) X-контейнер/событие (базис) имеет Y-содержимое [= Z-идентификатив есть Р-классификатор] (признак)
президентство, детство, соседство.

Потенциально, ономазиологическим признаком может становиться любая из пропозиций базисных фреймов. При этом во внешней форме имени маркируются только базис (предмет-событие) и часть ономазиологического признака (предикат пропозиции, моделирующей событие). Например, квантитативность: *one > oneness – один > единичность*; квалитативность: *white > whiteness – белый > белизна*; способ бытия: *together > togetherness – совместно > совместность*; состояние/процесс: *stand > standing – стоять > стояние, run > running – бежать > бег*; контактное действие: *read > reading – читать > чтение, adapt > adaptation – адаптировать(ся) > адаптация*; каузация: *create > creation – создавать > создание, make coffee > coffee-making – варить кофе > кофеварение*; партитивность: *one side > one-sided > one-sidedness – одна сторона > односторонний > односторонность*; собственность: *child > childless > childlessness – дитя > бездетный > бездетность*; классификация: *millionaire > millionaireship – миллионер > миллионерство*; подобие: *Дон Жуан > донжуанство* и т.п. Способы образования событийных имен, в частности, использование различных суффиксов для маркировки базиса в ономазиологических моде-

лях, могут быть связаны с определенным типом события, что является темой, требующей специального исследования.

Концептуальная деривация и непредметные наименования. К непредметным наименованиям относятся глаголы, прилагательные и наречия, а также функционально соответствующие им словосочетания.

Ономазиологические модели глагольных номинативных единиц формируются преимущественно на основе схем акционального фрейма, в которых в качестве базиса выступают понятия “действует”, “действует на” и “делает”, а в качестве признака – любой из актантов ситуации, в том числе и актант, наделенный качественной или количественной характеристикой. Например:

- (11) X-агенса действует на (базис) Y-аффектив с помощью Z-инструмента (признак)
hammer v – забивать молотком; salt v – насыпать солью, солить.
- (12) X-агенса делает (базис) Y-аффектив ТАКИМ (признак)
whiten v – делать белым, белить, отбеливать; generalize v – делать общим, обобщать.
- (13) СТОЛЬКО X-агенса (признак) действует (базис)
twos v – ходить парой/парами, пароваться.
- (14) X-агенса/компаратив действует как бы (базис) Y-коррелят (признак)
monkey v – вести себя подобно обезьяне / как обезьяна, обезьянничать

Основой ономазиологических моделей аффективных номинативных единиц является квалитативная схема предметного фрейма, в которой ономазиологическим базисом становится понятие ТАКОЙ, а ономазиологическим признаком – одна из предметных характеристик, представленная в пропозициях базисных фреймов и переосмысленная как качество. Например:

- (15) X есть ТАКОЕ (базис) [= целое имеет СТОЛЬКО Y-часть (признак)]
five-fingered(ed) adj – пятипалый; two-story(ied) adj – двухэтажный.
- (16) X есть ТАКОЕ (базис) [= часть Y-целого (признак)]

volcanic adj – вулканический; *cosmic* – космический

(17) X есть ТАКОЕ (базис) [= существует ТАМ-место/локатив (признак)]

Southern adj – южный; *sixth adj* – шестой.

(18) X есть ТАКОЕ (базис) [= действует ТАК(признак)]

long-standing adj – давно существующий.

(19) X есть ТАКОЕ (базис) [= есть как / как бы Y-коррелят (признак)]

childish adj – ребячливый, *child-like adj* – ребяческий, *parrot-like adj* – попугайский.

Если при одном и том же субъекте есть несколько разных предикатов, соответствующих тем, что представлены в пропозициях базисных фреймов, любой из этих предикатов может быть (с помощью языковых структур) переосмыслен как качество данного субъекта. В этом случае мы будем иметь квалитативные трансформы. Ср. аналогичное явление – посессивные трансформы, или представление (с помощью языковых структур) различных характеристик предмета в терминах посессивных схем [4].

Адвербиальные номинативные единицы обозначают место, время и способ бытия⁹. Они образуются на основе бытийных пропозиций предметного фрейма – локативной и темпоральной схем, а также схемы способа бытия.

В основе ономаσιологических моделей адвербиалий, обозначающих место бытия, лежит локативная схема. Само место, то есть местоположение, становится ономаσιологическим базисом, а в роли ономаσιологического признака выступает предметная сущность, относительно которой устанавливается местоположение. Это может быть либо предмет как таковой (20), либо же предмет, наделенный качественным признаком (21):

(20) X существует ТАМ-место (базис) [= Y (признак)]

outside – снаружи; *aside* – сбоку; *off-camera* – за кадром; *home* – дома.

(21) X существует ТАМ-место (базис) [= ТАКОЕ Y (признак)]

laterally – на боковой линии; *longitudinally* – на линии широты; *meridianally* – на линии долготы.

При образовании ономаσιологических моделей адвербиалий, обозначающих время бытия, задействована темпоральная схема. Время, или времяположение, выступает в качестве ономаσιологического базиса, а предмет, относительно которого устанавливается время – в качестве ономаσιологического признака. Таким предметом является или некоторый временной отрезок (22), или же временной отрезок, наделенный качественным признаком (23):

(22) X существует ТОГДА-время (базис) [= Y (признак)]

timely – до срока; *betimes* – к намеченному времени; *today* – сегодня; *in the afternoon* – после обеда.

(23) X существует ТОГДА-время (базис) [= ТАКОЕ Y (признак)]

recently – недавно; *anciently* – с давних времен; *forthright* – тотчас; *early* – рано.

В ономаσιологических моделях локативных и темпоральных обозначений маркерами базиса становятся предлоги, префиксы и наречный суффикс *-ly*. Последний присоединяется, как правило, к основе прилагательного, которая становится редуцированным маркером ономаσιологического признака (существительное, к которому относится данное прилагательное, не маркируется).

Ономаσιологические модели номинативных единиц, обозначающих способ бытия, формируются на основе пропозициональной схемы способа бытия, где таковой становится ономаσιологическим базисом. Поскольку наречия способа бытия как в английском, так и в русском языке образуются, в основном, от прилагательных¹⁰, ономаσιологическим признаком в этом случае является качество. Однако, как свидетельствуют языковые данные, это качество зачастую вторично, относительно, то есть оно является квалитативной трансформой. В терминах пропозиций базисных фреймов образование наречий от непроизводных и производных прилагательных можно представить таким образом:

(24) X существует ТАК (базис) [= есть ТАКОЕ (признак)]

strongly adv – сильно; *coldly adv* – холодно.

(25) X существует ТАК (базис) [= есть ТАКОЕ [= есть как / как бы Y-коррелят] (признак)]

childishly adv – ребячливо; *child-like adv* – по-ребячески; *parrot-like adv* – по-попугайски.

(26) X существует ТАК (базис) [= есть ТАКОЕ [= действует] (признак)]

smilingly adv – улыбаясь; *reminiscently adv* – вспоминая прошлое.

(27) X существует ТАК (базис) [= есть ТАКОЕ [= целое имеет Y-часть] (признак)]

facially adv – лицом; *bodily adv* – всем телом, телесно.

Итак, использование пропозиций базисных фреймов для формулировки ономасиологических моделей позволяет воспроизвести концептуальные алгоритмы создания номинативных единиц, которыми могут быть слова, словосочетания и предложения. В словообразовании эти пропозициональные схемы применимы для объяснения и примеров транспозиции, при которой происходит частеречная перекатегоризация исходного слова, и для примеров модификации, при которой исходное слово и его производное остаются в пределах одной и той же части речи, но их значения радикально разнятся (о транспозиции и модификации см. [12, с. 160]).

Для теории номинации одним из первостепенных является также вопрос о номинативной технике, то есть о том, как внутренняя форма знака объективируется в его внешней форме. О том, что одно и то же номинативное значение может быть выражено единицами различных языковых уровней, шла речь в начале статьи. Говорилось ранее и о том, что не все компоненты ономасиологической модели получают выражение во внешней форме знака. Максимально развернутое представление ономасиологической модели, при котором маркируются все ее составляющие, дает предложение. Максимально редуцированное представление ономасиологической модели, когда маркируется только ономасиологический признак, имеет место при конверсии, под которой в широком смысле понимается любая частеречная перекатегоризация формы без использования словообразовательных аффиксов (англ. *work v* > *work n*; *water n* > *water v*; русск. *столовая* прилагательное > *столовая* существительное и т.п.). Здесь следует также упомянуть особый случай редуцированного представ-

ления ономасиологической модели, который можно назвать номинативной стяжкой. Её суть сводится к тому, что во внешней форме номинативной единицы смежными становятся понятия, которые в пропозициональной схеме ономасиологической модели непосредственно не связаны. Номинативные стяжки, достаточно типичные для английского языка, встречаются как в словах, так и в словосочетаниях; например, *guilty money* “деньги, которые вызывают у человека чувство вины, делают его виноватым”, *mortal land* “земля, где люди смертны”, *sixer n* “бойскаут, руководящий шестью младшими скаутами” (ср. русск. *сотник*), *thousandweight n* “единица веса, равная 1000 фунтам”, *500-strong adj* “численностью в 500 человек” и т.п. Фактически, номинативными стяжками являются существительные, именующие события-реификаты: во внешней форме таких существительных не маркируется субъект пропозиции, которая целостно представляет ономасиологический признак. Номинативными стяжками можно считать и наречия типа *laterally* “на боковой линии”, в которых маркируется только качество и не маркируется наделенный этим качеством предмет, информация о котором является частью ономасиологического признака. Номинативная стяжка может иметь место в том случае, если ономасиологическая модель номинативной единицы имеет более трех взаимосвязанных конститuentов. Зачастую одним из них становится количественный или качественный признак актанта, входящего в состав ономасиологического признака. Это явление требует перспективе специального исследования, осуществление которого предполагает выявление тех ономасиологических моделей, которые маркируются путем стяжки. При построении же ономасиологических моделей может быть использован универсальный инструментарий – пропозиции базисных фреймов.

ПРИМЕЧАНИЯ

¹ В случае выделения текстового уровня языковой организации с его собственной единицей – текстемой, или типом текста, его эмическим инвариантом, противопоставленным этическому тексту как варианту, речевому произведению [25, с. 2], – в качестве номинативной единицы можно, по всей видимости, рассматривать и текст.

- ² К мотивированным языковым знакам, связанным со своим значением через внутреннюю форму, относится, фактически, и текст, значением которого является не та информация, которая явлена в самом тексте, а та, которая активируется этим текстом в мысли пользователей языком, то есть значением текста есть его интерпретация.
- ³ О таких по-разному “высвеченных” семах идет по сути речь в концепции М.В.Никитина, согласно которой компоненты лексического значения относятся к его интенционалу (обязательные компоненты) и импликационалу. Импликация признаков может быть сильной (высоковероятной), слабой (свободной) и отрицательной (негемпликационал) [16, с. 61–63].
- ⁴ Предложенные Р. Ленекером понятия траектора и ориентира содержательно сходны с диадой “топик – комментарий”, которая, в отличие от терминов “тема – рема” соответствует не коммуникативным, а референциальным отношениям (см. об этом [9, с. 33]). Суть достаточно неоднозначных трактовок понятия “топик” сводится к тому, что топик это “то, о чем сообщается дополнительная информация” [22, с. 32]. Топиком, как правило, становится первое полнозначное слово в предложении. Ср. *Собака съела мясо. Мясо съела собака*. Топик и комментарий как первичный и вторичный информационные фокусы связаны с мысленным конструированием самого факта, а не со значимостью конституентов этого факта для ситуации речи. Их значимость представлена в понятиях “тема” (известное) и “рема” (новое”).
- ⁵ Пациент есть сущность, которая не изменяется в результате контакта с агенсом. Аффектив есть сущность, которая изменяется в результате контакта с агенсом: “НЕЧТО-агенса делает НЕЧТО-аффектив ТАКИМ”. Ср. *Я беру / читаю / вижу книгу* (пациент) и *Я рву / вспоминаю книгу* (аффектив).
- ⁶ Если бенефактив есть сущность, которой приносят пользу, то малефактив есть сущность, которой наносят вред. Ср. *Он принес угощение для крыс* и *Он принес отраву для крыс*.
- ⁷ Предлагаемые здесь дефиниции схем классификации и характеристики являются более точными, чем те, что даны в моих предыдущих работах.
- ⁸ В русском языке, в отличие от английского, квантитивная схема имеет инклюзивную трансформу, маркируемую генитивной синтаксической структурой. То есть, количество мыслится как контейнер, содержанием которого является предметное множество. Ср. *десять яблок и мешок яблок*.
- ⁹ Эти семантические разряды адвербиалий как единиц, к которым помимо наречий относятся и функционирующие аналогично им словосочетания, соответствуют трем частеречным разрядам наречий – наречия места (именуют понятие ТАМ), времени (именуют понятие ТОГДА) и способа бытия (именуют понятие ТАК). Совокупно, класс наречий обозначает различные признаки предмета, явленные им в контексте некоторого события, мыслимого говорящим. Наречия, названные здесь “наречиями способа бытия”, традиционно относят к “наречиям образа действия”, что не совсем соответствует реальному положению дел. Наречия типа (*бежать*) *быстро*, (*работать*) *легко*, действительно, характеризуют действие. Но этого нельзя сказать о наречиях типа (*бежать*) *улыбаясь* или (*проект хорош*) *архитектурно*. Термин же “способ бытия” позволяет, на мой взгляд, охватить широкий круг явлений, связанных как с различными актантами наблюдаемой ситуации, так и с самим наблюдателем. То есть, под понятие “способ бытия” подводятся и модальные слова, формально идентичные наречиям (например, *Вероятно, он придет*). Это наречия, обозначающие не способ бытия участников мысленно наблюдаемой ситуации, а способ бытия самого наблюдателя.
- ¹⁰ Формальная связь между прилагательными и отадективными дериватами на *-ly* в английском языке позволяет А.И.Смирницкому предположить, что дериваты на *-ly*, традиционно относимые к наречиям, следует включить в класс прилагательных. Между ними существует функциональное сходство. Наречия на *-ly*, тесно примыкая к глаголу, образуют с ним атрибутивное словосочетание и определяют процесс с качественной стороны. То есть, они находятся к глаголу в таком же отношении, как и прилагательное к определяемому им существительному, ср. *He speaks slowly – a slow speech*. Поскольку качественные наречия обозначают признак (качество), а теми или иными признаками и качествами может обладать не только процесс, но и другой признак и качество, наречия типа *greatly* могут сочетаться также и с прилагательным, выступая в таком же отношении к нему, как прилагательное к определяемому им существительному, ср. *wonderfully beautiful – wonderful beauty* [20, с. 171–172]. Отсюда – вывод Смирницкого о том, что прилагательное, как особая часть речи, существует в английском языке в двух формах: а) в адъективных формах, в которых оно выступает тогда, когда употребляется в качестве определения при существительном, и б) в адвербиальных формах, функционирующих в роли определения при глаголе и прилагательном [20, с. 59, 174]. Учитывая формальные отличия между прилагательными и наречиями, вряд ли стоит объединять их в рамках одной части речи. С когнитивной точки зрения, любые отличия в форме языковых знаков отражают отличия в их содержании. Следовательно, необходимо дать обоснование сходству и различиям между прилагательными и наречиями на понятийном уровне.

Думается, общим для прилагательных и наречий есть то, что они обозначают качество предмета (в широком понимании). Но для прилагательных это наличные качества, отсылающие нас к резерву памяти, где хранится образ предмета, а для наречий это те же качества, но явленные, “обналиченные” в конкретной ситуации, которую говорящий мыслит как ограниченную пространственно-временными рамками.

ЛИТЕРАТУРА

1. Горелов И.Н. Основы психолингвистики / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 1998. – 252 с.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
3. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С.А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. Вып. 478: Лексика в разных типах дискурса. – М.: МГЛУ, 2003. – С. 145–164.
4. Жаботинська С.А. Посесивна конструкція і концептуальні трансформи / С.А. Жаботинська // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М.П. Кочергана: зб. наук. статей. – К., 2006. – С. 178–192.
5. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького: зб. наук. праць. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
6. Жаботинская С.А. Концепт/домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
7. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 3–10.
8. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
9. Кибрик А.А. Проблема синтаксических отношений в универсальной грамматике / А.А. Кибрик // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 11: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – М., 1982. – С. 5–36.
10. Кубрякова Е.С. Актуальные проблемы современной семантики: [учебное пособие по курсу общее языкознание] / Е.С. Кубрякова. – М., 1984. – 130 с.
11. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 157 с.
12. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е.С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. – М., 1988. – С. 141–172.
13. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
14. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Изд. 2-е, доп. / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 2007. – 208 с.
15. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса / О.И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1974. – 155 с.
16. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения: учеб. пособие / М.В. Никитин. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
17. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.
18. Норман Б.Ю. Теория языка. Вводный курс: [учебное пособие] / Б.Ю. Норман. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 296 с.
19. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
20. Смирницкий А.И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий. – М.: Изд-во Лры на иностр. языках, 1956. – 440 с.
21. Телия В.Н. Номинация / В.Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь / [отв. ред. В.Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 336–337.
22. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топика и точка зрения / У. Чейф [пер. с англ. Н.И. Лауфер] // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 11: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – М., 1982. – С. 277–316.
23. Чейф У. Роль интроспекции, наблюдения и экспериментирования в понимании мышления / У. Чейф. [пер. с англ. Е.В. Прозоровой] // Компьютеры, мозг, познание: успехи когнитивных наук. – М., 2008. – С. 162–179.
24. Apresjan Y.D. Lexical semantics: User's guide to contemporary Russian vocabulary / Y.D. Apresjan. – Ann Arbor: Karoma Publishers, 1992. – xv, 633 p.
25. Beaugrande R. Introduction to Text Linguistics / R. Beaugrande, W. Dressler. – London: Longman, 1981. – 236 p.
26. Fillmore Ch. Case for case reopened / Ch. Fillmore // Syntax and semantics 8: Grammatical relations. – New York, 1977. – P. 76–138.
27. Fillmore Ch. Frame semantics / Ch. Fillmore // Linguistics in the Morning Calm. – Seoul, 1982. – P. 111–137.
28. Kemmer S. Schemas and lexical blends / S. Kemmer // Motivation in language: Studies in honour of Gunter Radden. – New York, 2003. – P. 69–97.
29. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / Langacker R.W. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. – xi, 516 p.
30. Langacker R.W. Cognitive grammar. A basic introduction / Langacker R.W. – New York: Oxford University Press, 2008. – 562 p.

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ РЕАЛИЗАЦИИ ВЕРБАЛЬНОЙ АГРЕССИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ФРГ

И.Ф. Бублик, канд. филол. наук (Харьков)

В статье на материале стенографических отчетов пленарных заседаний бундестага ФРГ исследуются механизмы формирования агрессивной политической метафоры с целью установления ее наиболее продуктивных моделей. Уточняются причины эффективности использования метафорических смыслов для разрушения имиджа политического оппонента. Основное внимание уделяется анализу языковых средств реализации моделей агрессивной метафоры.

Ключевые слова: вербальная агрессия, политическая метафора, политический дискурс.

І.Ф. Бублик. Метафоричні моделі реалізації вербальної агресії у німецькомовному політичному дискурсі. У статті на матеріалі стенографічних звітів пленарних засідань бундестагу ФРН досліджуються механізми формування агресивної політичної метафори з метою встановлення її найбільш продуктивних моделей. Уточнюються причини ефективності використання метафоричних смислів для руйнування іміджу політичного опонента. Основна увага приділяється аналізу мовних засобів реалізації моделей агресивної метафори.

Ключові слова: вербальна агресія, політична метафора, політичний дискурс.

I.F. Bubyk. Metaphorical models of verbal aggression realization in German political discourse. The article deals with the mechanisms of aggressive political metaphor formation to determine its most productive models on the material of stenographic reports from the plenary sessions of Bundestag of Federal Republic of Germany. The reasons of the effectiveness of usage of metaphorical sense to destroy the political opponent image are described. The main attention is paid to the analyses of language means of aggressive metaphor models realization.

Key words: verbal aggression, political metaphor, political discourse.

Метафора – традиційна область лінгвістических досліджень, однак як средство реалізації вербальної агресії в політичному дискурсі вона вивчена недостатньо [3; 4; 9]. При цьому імпліцитні метафорическі смисли доволно часто використовуються в політическіх баталіях, що обумовлює актуальність лінгвістическіх досліджень в данному напрямленні. Об'єктом вивчення данної статті є функціонування метафори в політическом дискурсі ФРГ. В качестве предмета дослідження виступають моделі агресивної політическої метафори. Целю статті є вивчення механізму формування основних моделей агресивної політическої метафори і їх язикового втілення на

матеріалі стенографіческіх отчетов пленарних засідань бундестага ФРГ.

Как известно, метафора – это употребление слова, обозначающего некоторый класс объектов, явлений, действий или признаков, для характеристики или номинации другого класса объектов или индивидов, сходного с данным. В построении метафоры участвуют четыре компонента, лишь частично эксплицированные в ее поверхностной структуре: два объекта (денотата) – основной и вспомогательный субъекты метафоры – и некоторые свойства каждого из них [7, с. 233]. Взаимодействие с двумя различными классами денотатов создает основной признак метафоры – ее семантическую двойственность. При этом свойства

одного класса объектов отбираются по их совместимости с другим классом и сравниваются. В разных типах метафоры эксплицированы разные элементы ее внутренней структуры. Так, в предикатной метафоре класс вспомогательного субъекта не обозначен: его имплицитно признаковое слово. Когда говорят “Человек растаял в ночи”, то вспомогательный субъект метафоры (снег, лед) выводится из значения глагола “таять”. Напротив, в субстантивной метафоре обозначен термин сравнения (вспомогательный субъект), а его признаки, служащие основой метафорического значения, остаются неэксплицированными. Так, например, если о женщине говорят, что она “серая мышка”, то подразумевают такое качество, как неприметность [2, с. 367]. В первом случае суть метафоры состоит в переосмыслении признака, а во втором, скорее, в отборе признаков, присущих вспомогательному субъекту и совместимых с природой денотата, определяемого метафорическим предикатом.

Очень часто в основе образных метафор лежит аллюзия, которая, в свою очередь, может отсылать слушающего как к его лингвистическим, так и экстралингвистическим знаниям. Поэтому для понимания метафоры столь же необходим словарь, как и энциклопедия [там же, с. 346]. Так, номинация “*Wanderer zwischen zwei Welten*” (странник между двумя мирами), высказанная Ф.Й. Штраусом в адрес Г. Венера, партнера по коалиции и соперника, была не просто литературной параллелью к одноименному произведению Вальтера Флекса, а намекала на коммунистическое прошлое Г. Венера и на его последующие контакты с Востоком [8].

То, что политическому дискурсу, в целом, присуща метафоричность, подтверждают, в частности, работы А.Н. Баранова [4]. Метафоричность мышления в политике автор считает инструментом осмысления кризисной ситуации, разрешение которой требует от когнитивной системы человека значительных усилий по усвоению новых знаний. При этом использование метафор является дополнительной возможностью “расшатывания стандартных рамок осмысления действительности, фиксированных в структурах знаний, которые могут уже не отвечать новым реалиям” [3, с. 93].

Следует подчеркнуть, что метафора не только сокращает мыслительные затраты на восприятие нового объекта действительности, проецируя в когнитивную область цели не все, а только некоторые из свойств источника. Именно это высвечивание отдельных, выгодных автору метафоры свойств предметов и явлений действительности, позволяет манипулировать общественным сознанием, так как способно направлять мысли и эмоции слушающего в нужное русло. При этом остальные признаки источника метафорического смысла затушевываются. Так, например, метафора *Asylantenflut* (наплыв беженцев) [9, с. 371] сравнивает многочисленность эмигрантов с такой природной катастрофой, как наводнение (одно из значений компонента *Flut: eine größere strömende Wassermasse*) и акцентирует неконтролируемость данного процесса (дополнительное значение словосочетания *eine Flut von etw.: plötzlich auftretende unerwartete große Menge von etw.*), подогревая страх перед угрозой наводнения страны иностранцами. При этом в “мертвой зоне” метафоры остаются и причины эмиграции, и то, что эмигранты – люди, а не аморфная и опасная природная масса.

Чем сложнее когнитивная структура источника и цели метафоры, тем неоднозначнее выводы, которые из нее следуют. Так, образ “уборки осколков разбитого предмета” в высказывании: *Grüne Politiker verkünden sicherheitspolitischen Unsinn in aller Welt, und der rote Verteidigungsminister muss die grünen Scherben wegräumen.* (“Зеленые” политики провозглашают на весь мир ерунду в связи с политикой безопасности, а “красный” министр обороны должен эти “зеленые” осколки убирать) (2, с. 737), с одной стороны, ассоциируется с неприятным чувством неловкости, которое возникает у человека, разбивающего что-либо, с чувством сожаления о материальном ущербе и затратах времени и сил на наведение порядка, а с другой стороны, вызывает предположение о том, что, возможно, разбитый предмет как раз и было препятствием на пути продвижения вперед.

В теории метафоры принято различать конвенциональные, или “стертые”, метафоры и креатив-

ные, творческие, или “живые”, метафоры [1; 4; 5; 8]. Стертые метафоры являются элементами лексико-семантической системы языка и фиксируются в толковых словарях как переносные значения, например, “тормоз” – часть механизма/машины и “тормоз” – препятствие. В политическом дискурсе, например, таковыми являются метафоры *Makulatur* (1, с. 21577): *Makulatur reden* (ugs. *abwertend*) – *Unsinn reden*; *Worthülse* (1, с. 1964): (*abwertend*) *seines Inhalts, des eigentlichen Sinngehalts entleertes Wort* как номинации текста выступления оппонента. Стертой метафорой является также выражение “штопать дыры бюджета”, например:

Die Postkunden dürfen nicht die Leidtragenden werden, wenn Waigel seine Haushaltslöcher stopfen will. – (Клиенты почты не должны пострадать, если Вайгель соберется заштопать дыры бюджета.) (1, с. 21462)

Очевидно, что новые, креативные, живые, инновативные [8, с. 67] метафоры, как результат творческой речемыслительной деятельности говорящего, оказывают больший воздействующий эффект, чем “стертые”, поскольку привлекают внимание слушающего и обостряют его восприятие неожиданностью возникающих ассоциаций. Приведем несколько примеров креативных метафор:

Meine Damen und Herren, einige Häuptlinge des SPD-Parteigremiums bewachen nach wie vor die Blockade; doch die Indianer laufen Ihnen inzwischen weg. – (Дамы и господа, некоторые вожди партийного племени СДПГ как и раньше стоят на страже блокады (реформ); только вот индейцы тем временем от них убегают.) (1, с. 20744)

Данное агрессивное метафоричное высказывание дисквалифицирует руководство СДПГ, представленное в образе индейских вождей, потерявших влияние на своих соплеменников. При этом агрессивность номинации *Häuptlinge des SPD-Parteigremiums* формируется на основе высвечивания данной метафорой такого отрицательного признака понятия “вождь племени” как “низкий уровень цивилизованности”.

В другом случае действия руководства земли Нижняя Саксония дискредитируются с помощью метафоры *große Sprünge eines Känguruhs mit leerem Beutel*, чья пустая сумка олицетворяет критическое финансовое положение:

Herr Ministerpräsident, Ihr Land hat ein schönes Staatswappen – im Mittelpunkt das Niedersachsenross. Wenn Ihre Landesregierung so weiterwirtschaftet, wie es die “Süddeutsche Zeitung” am Montag dieser Woche beschrieben hat, dann werden Sie Ihr Staatswappen ändern müssen. Dann ersetzen Sie das Ross durch ein Känguruh. Wappenspruch: Große Sprünge mit leerem Beutel. – (Господин премьер-министр, Ваша федеральная земля имеет красивый герб – с нижнесаксонским конем в центре. Если Ваше федеральное правительство и дальше будет хозяйствовать так, как это описала в понедельник на этой неделе газета “Зюддойче цайтунг”, то Вам придется изменить свой государственный герб. Придется заменить коня на кенгуру. Девиз герба: Большие прыжки с пустой сумкой.) (1, с. 19646)

Следует сказать, что онтогенетически и за стертыми, и за творческими метафорами стоят когнитивные модели. Однако, если для живых метафор модель всегда актуализована, то есть участник коммуникации анализирует источник метафорического смысла, чтобы определить, какие его признаки актуальны для образования данной метафоры, то для конвенциональных метафор – далеко не всегда. В то же время стертые метафоры мотивированы культурно обусловленными представлениями о действительности. В этом случае так называемые мертвые метафоры отнюдь не мертвы: они активно используются человеком в осмыслении проблемных ситуаций. По-видимому, различие между “стертыми” и “творческими” метафорами лежит все-таки не в плоскости “живой vs. мертвый”, а в плоскости “осознанный vs. неосознанный” [4, с. xiii].

В политическом дискурсе стертые метафоры могут “оживать”. Когнитивный механизм “оживления” стертой метафоры заключается в разви-

тии метафорической модели, то есть в расширении понятийной области, стоящей за метафорой. На языковом уровне данный процесс осуществляется различными способами, например, за счет эксплицитного указания в тексте следствий из метафоры. Так, в высказывании *Sie bestreiten den Menschen das lebensnotwendige Existenzminimum, um diese Gelder in den schwarzen Löchern des Haushalts verschwinden zu lassen.* – (Вы отказываете людям в необходимом для существования минимуме, чтобы дать этим деньгам исчезнуть в черных дырах бюджета) (1, с. 19879) метафора *Löcher des Haushalts* (дыры в бюджете) расширена определением *schwarz*. Это вызывает не только ассоциацию с дырявым мешком, но и ассоциации из области астрономии, где термином “черная дыра” обозначаются радиозвезды, поглощающие световые волны, а потому невидимые и опасные.

Мы солидарны с авторами “Словаря русских политических метафор” в том, что описание политической метафоры должно в равной мере учитывать как живую, так и стертую метафору, тем более что относительно последней исследователи не всегда в состоянии определить, когда она может ожить и воплотиться в живую когнитивную модель, влияющую на процесс принятия политических решений (4, с. xiii).

Следует указать на то, что метафора в настоящем исследовании интерпретируется расширительно, то есть предполагает определение метафоры как любого вида использования слов в переносном значении [7, с. 233], что связано с общностью функций метафорических конструкций в политическом дискурсе [4, с. VI]. Поэтому нами рассматривались не только метафоры в узком смысле, как-то:

а) субстантивные метафоры: *die Klippen der Wirklichkeit* (рифмы действительности) (1, с. 20745), *ein Mühlstein am Halse des Landes Niedersachsen* (камень на шее федеральной земли Нижняя Саксония) (1, с. 19634), *die Mottenkiste* (ящик с молью) (1, с. 21581) и б) предикатные метафоры: *auf der Welle der Euphorie schwimmen* (плыть на волне эйфории) (1, с. 20745); *nach Strohhalmen greifen* (хватать-

ся за соломинку) (1, с. 21968), но и метонимические конструкции, сравнения, например:

Sie sind wie ein Fähnchen im Wind. – (Вы как флажок на ветру) (1, с. 21962)

Ihr startet als Tiger, ihr landet als Bettvorleger. – (Вы взлетаете как тигры, а приземляетесь ковриком у кровати.) (1, с. 21562)

Анализ высказываний депутатов бундестага в сигнификативном аспекте позволил выявить ряд понятийных областей, непосредственно связанных с реализацией вербальной агрессии в политическом дискурсе. Наиболее продуктивными оказались метафорические модели ПОЛИТИКА – ЭТО ТЕАТР, ПОЛИТИКА – ЭТО СПОРТ, ПОЛИТИКА – ЭТО ДОРОГА, ПОЛИТИКА – ЭТО МЕХАНИЗМ и ПЕРСОНИФИКАЦИЯ. Здесь под метафорической моделью мы понимаем процедуру перехода от источника метафоры к цели данного процесса, то есть к новому метафорическому смыслу лексической единицы и наоборот [6].

Так, например, используя метафорическую модель ПОЛИТИКА – ЭТО ТЕАТР с характерным для нее сценическим тезаурусом, депутаты парламента дисквалифицируют выступления политических соперников, называя их “смесью мыльной оперы и низкопробной пьески”: *Was Sie hier bieten, ist wirklich eine Mischung aus Seifenoper und Schmierstück.* (1, с. 21569) и даже “трагедией”: *Ich finde es schon ein Trauerspiel, was die Regierung heute hier liefert* (1, с. 21962), при этом обвиняя “актеров”, то есть представителей конкурирующей партии: *ein altes Spiel nicht ganz neuer Akteure* (2, с. 653) в том, что они “устроили недостойный, постыдный и печальный спектакль в трех актах”: *Die Bündnisgrünen betreiben mit der heutigen Aktuellen Stunde ein unwürdiges Schauspiel* (1, с. 21819); *Das ist ein peinliches Schauspiel für die große Fraktion* (1, с. 20742); *Das, was Sie hier aufführen, ist ein trauriges Schauspiel in drei Akten* (2, с. 454). Выступление оппонента получает также презрительную номинацию “картонные кулисы”, что служит намеком на жалкий способ скрыть истину: *Jetzt wollen Sie aus einem Pressegespräch von Walter Riester eine Pappkulisze zaubern, hinter der sich die*

angeschlagene CDU/CSU und F.D.P. im Wahlkampf verbergen können (1, с. 21571), а результаты деятельности оппонентов дисквалифицируются как бесполезная шумиха, “бутафорский театральный гром”: *Dennoch ist das, was Sie hier vorführen, nur Theaterdonner* (2, с. 662).

Реалии, обозначаемые посредством вторичной номинации, могут персонифицироваться. Так, например, политическим соперникам передают привет “государственный интервенционизм, государственный дирижизм и идеология”: *Staatsinterventionismus, Staatsdirigismus und Ideologie lassen grüßen* (1, с. 20740). Персонификация понятий, обозначающих функции авторитарного государства, агрессивно наступающего на демократические свободы, помогают оратору вызвать у слушателя отрицательное отношение к оппоненту как к стороннику такого строя. Приветов передают также “низкие инвестиционные квоты”: *Die extrem niedrige Investitionsquote in Niedersachsen lässt grüßen*. (1, с. 19632); “государственные долги”: *Die Schuldenquote des Landes lässt grüßen...* (1, с. 19632) и, конечно же, предвыборная борьба: *Wahlkampf lässt grüßen* (1, с. 21468).

Следует отметить метафорическую модель ПОЛИТИКА – ЭТО ДОРОГА. “Дорога” как символ направления политики обычно оказывается у оппонентов “не в ту сторону”: *Das Ergebnis Ihrer Politik ist ein Weg in die falsche Richtung* (1, с. 19482), это “зигзаги”: *Sie sind einen Zickzackkurs gefahren* (1, с. 21968) или “завихрения”: *Deutschland darf nicht in die rotgrünen Turbulenzen kommen*. (1, с. 20740), при этом политическая деятельность соперников дисквалифицируется как “езда против всяких правил”: *Wenn diese Geisterfahrt weitergeht, bewegt sich Deutschland in der Außen- und Sicherheitspolitik auf einem Sonderweg* (2, с. 725). Иногда политические соперники обвиняются в том, что они вообще не знают, “куда, собственно говоря, едут”: *Sie wissen nicht, wohin die Reise eigentlich gehen soll* (2, с. 782).

Источником отрицательных ассоциаций, способствующих разрушению имиджа оппонентов, служит также понятийная сфера СПОРТ. Политических

соперников обвиняют в том, что граждане стали мячом в их политической игре: *Die Patienten, die auf die soziale Krankenversicherung angewiesen sind, werden zum politischen Spielball Ihrer Politik*. (1, с. 21962); а общественные учреждения они превратили в игровое поле: *Für diese Politik haben Sie gerade die Zahnarztpraxen zu einer Spielwiese für Ihre Privatisierungsexperimente auserkoren*. (1, с. 21134), при этом соперники-неудачники сами себе забивают голы: *Kollegin Knoche, Sie haben hier wieder ein Selbsttor geschossen*. (1, с. 21969); *Das war ein Eigentor!* (1, с. 20742).

Используется также метафорическая модель ПОЛИТИКА – ЭТО МЕХАНИЗМ. Так, например, правительство сравнивается с кораблем, “потерпевшим крушение”: *Havarie im Kieler Kabinett!* (2, с. 410), у которого “мотор на нуле”, а поэтому “останки корабля” дрейфуют без капитана и рулевого по воле волн: *...dass diese Regierung ähnlich wie das Wrack, das sich jetzt festgesetzt hat, eine Motorleistung Null hat. Sie ist sozusagen leckgeschlagen und dümpelt ohne Kapitän und Steuermann vor sich hin* (2, с. 412). Политические деятели сравниваются с “газонокосилкой и бетономешалкой, которая все цементирует и утрамбовывает”, то есть не дает развиваться: *Riester ist der Rasenmäher und Dreßler ist die Betonmischmaschine, die alles zementiert und ausbaut* (1, с. 21565). За что в ответ автор названных метафор получает ярлык “самая неудавшаяся конструкция, которую когда-либо выпускала фирма “Опель””: *Norbert Blüm, die größte Fehlkonstruktion, die Opel je verlassen hat!* (1, с. 21565).

Наряду с этими моделями нами был выделен и ряд других. Так, например, обращаясь к понятийной сфере КРИМИНАЛЬНЫЙ МИР, говорящий сравнивает политических соперников с преступниками, для которых политика – это лишь способ обокрасть граждан: *Ihre Politik ist der Weg in die Beutelschneiderei und in die Zweiklassenmedizin* (1, с. 21134).

Для подрыва имиджа используется также лексика военной тематики по модели ПОЛИТИКА – ЭТО ВОЙНА. Так, чтобы подвергнуть насмешке

деятельность оппонентов, которые не только не достигли своей цели, но и сами себе навредили, используется метафорический образ снарядов, которые разрываются в стволе и поэтому “не являются боеспособными”: *Das ist ein Rohrkrepierer. Jedenfalls ist dies keine brauchbare Munition für eine Aktuelle Stunde* (1, с. 22089). Отмечено также высмеивание оппонента с помощью метафоры “новое чудо-оружие правительства”: *Eine neue Wunderwaffe der Regierung!* (1, с. 19638).

В понятную целевую сферу политики проецируются также свойства такого источника метафоризации как природа, исходя из модели ПОЛИТИКА – ЭТО ПРИРОДА. Образ тумана, дает, например, возможность говорящему прозрачно намекнуть на желание оппонента скрыть свои нечестные поступки: *Herr Riester hat zunächst ein Debakel ausgelöst. Darüber soll jetzt dicker Nebel gebreitet werden. Die Aktuelle Stunde soll diesen Nebel wegblasen und die Alarmglocken läuten lassen* (1, с. 21560). Медлительность в делах подчеркивается сравнением с улиткой: *Das Tempo einer Schnecke!* (2, с. 408). А образ пропасти используется с целью вызвать впечатление опасной несовместимости амбиций соперника и реального положения вещей: *Anspruch und Wirklichkeit klaffen bei Riester weit auseinander* (1, с. 2156).

Предпринятый анализ позволяет утверждать, что использование метафоры как непрямого средства реализации вербальной агрессии в парламентском дискурсе позволяет лаконично и ярко представить актуальную политическую ситуацию в глазах общественности, вызывая именно те ассоциации, которые необходимы для разрушения имиджа оппонента. При этом благодаря семантической двуплановости и диффузности метафор их значение не всегда может быть интерпретировано настолько однозначно, чтобы быть квалифицированным как клеветническое оскорбление, что повлекло бы за собой согласно Уставу бундестага соответствующие санкции со стороны президента пар-

ламента. Вместе с тем метафора усиливает влияние агрессивного высказывания на слушающего, апеллируя к его воображению и эмоциям. И, наконец, метафора свидетельствует о неординарности мышления говорящего, что повышает его авторитет в глазах аудитории.

Перспективой дальнейших исследований является изучение развития моделей агрессивной политической метафоры в немецкоязычном политическом дискурсе под влиянием процессов глобализации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–33.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Баранов А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей / А.Н. Баранов // Вопр. языкознания. – 2003. – № 2. – С. 73–94.
4. Баранов А.Н. Словарь русских политических метафор / А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. – М. : Помовский и партнеры, 1994. – 351 с.
5. Буйнова О.Ю. Универсальные и специфические черты процесса метафоризации / О.Ю. Буйнова // Лингвистические исследования. К 75-летию профессора В.Г. Гака. – Дубна : Феникс+, 2001. – С. 49–65.
6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. / пер. с англ.; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Русский язык. Энциклопедия ; гл. ред. Ю.Н. Караулов. – М. : Большая российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – 703 с.
8. Bachem R. Einführung in die Analyse politischer Texte / R. Bachem. – München : Oldenbourg, 1979. – 186 S.
9. Burkhardt A. Das Parlament und seine Sprache / A. Burkhardt. – Tübingen : Niemeyer, 2003. – 608 S.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 13. Wahlperiode, Stenographische Berichte, Bd. 191-193, Bonn 1998, S. 19349 – 23176.
2. Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 14. Wahlperiode, Stenographische Berichte, Bd. 194, Bonn 1998, S. 1–1381.

**ПРОФЕСІЙНИЙ СЛЕНГ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТЕРМІНОЛОГІЇ
В АВТОМОБІЛЬНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)**

Т.Б. Лебедева, канд. філол. наук, А.В. Рябова (Харків)

Стаття присвячена розгляду ролі сленгу в омовленні автомобільної концептосфери на території англomовних країн. Здійснюється аналіз відповідного корпусу сленгізмів.

Ключові слова: вербальна репрезентація, вокабуляр автомобільної концептосфери, концепт, сленг, стилістично-знижені лексичні одиниці, термінологія.

Т.Б. Лебедева, А.В. Рябова. Профессиональный сленг как альтернатива терминологии в автомобильной концептосфере. Стаття посвящена рассмотрению роли сленга в вербализации автомобильной концептосферы на территории англоязычных стран. Проводится анализ соответствующего корпуса сленгизмов.

Ключевые слова: вербальная репрезентация, вокабуляр автомобильной концептосферы, концепт, сленг, стилистически-сниженные лексические единицы, терминология.

T.B. Lebedeva, A.V. Riabova. Professional slang as an alternative to the terminology in the automobile-related vocabulary. The article is concerned with the role of slang in verbal representation of automobile-related vocabulary in English-speaking countries. The author analyses informal vocabulary items of this type.

Key words: automobile-related vocabulary, concept, informal vocabulary, slang, terminology, verbal representation.

Відомо, що специфічні риси семантики мовних одиниць будь-якої мови обумовлені елементами оточуючого носіїв мови світу, на яких вони акцентують свою увагу, їх світосприйняттям та світоуявленнями. Кожна конкретна мова має свій специфічний засіб концептуалізації, а відповідно, і мовної репрезентації, адже ґрунтується на своїй особливій моделі світу і членує світ по-своєму. Зі зміною концептуальної моделі світу відповідно змінюється і мовна картина світу.

Об'єктом аналізу запропонованої статті є знижена лексика, яка вживається на території англomовних країн при омовленні автомобільної концептосфери.

Мета дослідження – надати викладачам іноземної мови практичної та теоретичної допомоги у викладанні англійської мови за професійним спрямуванням та усунути для тих, хто вивчає англійську мову, можливі комунікативні та перекладацькі труднощі при роботі з інформацією, пов'язаною з автомобільною концептосферою.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: розширити уявлення про вживання у словниковому складі сучасної англійської мови субстандартних лексичних одиниць, які віддзеркалюють автомобільну концептосферу, та проаналізувати наявні сленгізми цього типу у досліджуваній підсистемі сучасної англійської мови.

Загалом, проблемою вивчення сленгу займалися такі вчені як І.В. Арнольд, В.В. Балабін, А. Баррере, В.Дж. Бурк (Burke), В.С. Єлістратов, І.Р. Гальперін, О.Л. Клименко, Ч. Леланд, М.М. Маковський, Е. Партрідж, Т.А. Соловійова, С.Б. Флекснер, В. Фріман, В.А. Хомяков та багато інших. Кожен із них досліджував термін „сленг” як такий і певні його особливості, проте у англіцистиці ще недостатньо дослідженням залишається спеціальний сленг, існує недостатня лінгвістична інтерпретація мовних зрушень у омовленні саме автомобільної концептосфери. Як підкреслює В.С. Єлістратов, „проблема опису професійної лексики є одною із самих невирішених у мовознавстві.

Її можна назвати навіть „лакунарною” – і це при дуже великій кількості чудових робіт, як теоретичних, так и описово-прикладних” [1, с. 685]. Отже необхідністю осмислення характеру динамічних процесів у розвитку англійської „автомобільної” зниженої лексики, відсутністю відповідних словників та матеріалів для викладання англійської мови за професійним спрямуванням і зумовлена актуальність нашого дослідження.

У своїй роботі ми розглядаємо сленг як альтернативу термінології. Враховуючи різноманітні точки зору стосовно дефініції поняття терміну та беручи за основу результати власного дослідження, вважаємо за необхідне запропонувати таке визначення цього поняття:

Термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі наукової чи фахової діяльності людини і характеризується вмотивованістю, номінативністю, точністю, дефінітивністю, системністю, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю, моносемічністю в межах свого термінологічного поля. Отже, значення терміну як такого по відношенню до слова, що входить до складу загальноновживаної лексики, більш стандартизоване, чіткіше визначене.

Немає і єдиного та всеосяжного визначення сленгу. Неодноразові спроби розмежувати сленг і загальноновживану лексику або сленг і нецензурну мову не дали результатів. З погляду лінгвіста, сленг – з одного боку – це стиль мови, що посідає місце, антитетичне занадто формальній, офіційній мові; а з іншого – це особливий периферійний шар нелітературної лексики та фразеології, який лежить за межею літературної „стандартної” розмовної мови, закордонних діалектів загальнонародної англійської мови.

У своїй роботі ми саме і розглядаємо використання зниженої лексики, яку О.Л. Клименко відносить до „жаргону” або „соціального діалекту”, адже у її розумінні соціальні діалекти – „це лексико-семантичні „субсистеми”, які вживаються певною соціальною або професійною групою у певному соціально-культурному контексті, тобто обмежені у функціонально-стилістичному вживанні соціальним середовищем (субкультурою). Соціальні

діалекти представлені соціальними, професійними та корпоративними жаргонами” [2, с. 4]. Ми ж вважаємо цю конотативно забарвлену лексику та фразеологію спеціальним сленгом, доступним для розуміння окремої професійної групи, або сленгу професійного, що розвивається у мовленні людей певного фаху чи роду заняття і відображає ціннісні орієнтації та норми відповідної субкультури. У нашому випадку це – носії мови, які пов’язані з автомобільною концептосферою на території англійських країн, а саме – професіонали відповідних галузей, автомобільні фани, їх дружини та подруги, які часто чують їх розмови і з часом починають розуміти та користуватися мовою сленгу своїх чоловіків та друзів. На нашу думку, важливим чинником у творенні сленгових лексем є спорідненість інтересів осіб, які формують різновид цього ненормативного утворення, адже сленг – це „жаргонні слова або вирази; розмовний варіант тієї чи іншої соціальної або професійної групи” [3, с. 810].

Особливий інтерес нами приділяється сфері професійної „автомобільної” лексики, сленгу, яким користуються автомобілісти, тому що ця лексика, незважаючи на те, що з’явилася відносно недавно, набуває великої соціальної значущості завдяки такого екстралінгвального чинника як швидкий розвиток автомобілебудування (і як наслідок цього – неможливість уявити життя сучасного суспільства без транспортних засобів). Вона позначає актуальні поняття, пов’язані з явищами, на яких концентрується увага суспільства, адже „зростання ролі певних соціальних, професійних, корпоративних груп та субкультур у житті суспільства зумовлює зростання ролі відповідних соціальних діалектів” [2, с. 2], тобто спеціального сленгу. Сленгові лексеми, які омовлюють цю концептосферу, ми зустрічаємо і в українській та російській мовах: *бублик*, *баранка* (кермо), *воздушник*, *воздухан*, *воздушок* (двигун повітряного охолодження), *дудка* (вихлопна труба), *кочерга* (механічна коробка передач), *липучка* (шина с зимовим протектором, але без шипів), *таблетка* (запасне колесо), *тяпка* (автоматична коробка передач), *чекушка*, *четвертинка* (двигун об’ємом 250 см³ або мотоцикл/скутер з таким об’ємом двигуна); *табун* (число кінських сил дви-

гуна), *междурядие* (вільний простір між автомобілями, які рухаються паралельно), *жижа* (яка завгодно технічна рідина крім мастила і бензину – для гальмування, охолодження, амортизації), *накренться* (впасти під час їзди без важких наслідків для здоров'я та техніки), *разложиться*, *убраться* (впасти під час їзди з важкими наслідками – травмуванням, великими ушкодженнями техніки), *танка* (повний хід педалі газу) тощо.

Загалом сленгова лексика характеризується багатством словникового запасу, що, мабуть, і є причиною такого широкого використання цього прощарку мови. Жаргонізми у англійській мові охоплюють різні кола понять, що стосуються як професіоналів, так і аматорів, пов'язаних з автомобільною концептосферою, а саме:

найменування транспортних засобів: *big truck* – an 18-wheel-truck, *bob tail* – a truck without a trailer, *bone* – a model A Ford, *coach* – a 4-door or 2-door sedan, *coal bucket*, *sand box* – a gravel trailer, *crotch rocket*, *murdercycle* – a motorcycle, *deuce coupe* – a car designed only for two occupants, *four-wheeler* – any four-wheel drive car, *piggy back* – a truck used for transporting passenger cars, *portable gas station*, *thermal bottle* – a bulk-petroleum vehicle, *reefer* – refrigerator, *set of wheels* – a car, *unit*, *marked unit*, *pig wagon*, *cop car* – police car;

назви автомобілів: *Alpha* – Alpha Romeo, *Beemer* – BMW, *Benz* – Mercedes Benz, *Bulldog* – a Mack truck, *Caddy* – Cadillac, *Chevy* – Chevrolet, *Jag* – Jaguar, *Limo/Stretch* – Limousine, *Merc* – Mercury, *Olds* – Oldsmobile, *Rolls* – Rolls Royce, *T - Bird* – Thunderbird, *Vet* – Corvette, *VW - V- dub* – Bug – Beetle – Volkswagen;

характеристики якості транспортних засобів: *big truck* – an 18-wheel-truck, *bomb* – an old very cheap car, *bug* – a small car, *clunker* – an old car, *cream puff* – a used car in a very good state, *hot rod* – a car with the improved engine that provides speed increase, *jalopy* – an old unreliable cheap car, *lemon* – an unreliable car, *loaded* – “loaded” means that a car is equipped with numerous accessories (radio, stereo, conditioning ..), *rattle trap* – an old car that rattles while driving;

Порівняйте: “The car included all the extras. I

bought it fully loaded” [4]. – I bought it fully *equipped with numerous accessories* (radio, stereo, conditioning ..).

деталі автомобілів: *banger* – an engine cylinder, *binders* – brakes, *blowout* – a flat/punctured/ burst tire, *dash* – dashboard, *flat* – flat tire, *jackpot* – colour signals on a police car, *sets* – all-weather tires, *set of skins/skins* – set of tires/tyres, *wheel* – steering wheel;

Порівняйте: “I think I need to get me some new sets” [4]. – I think I need to get me some new *all-weather tires*. „I think we just got a flat. Maybe we ran over a nail” [4]. – I think we just got a *flat tire*.

паливо: *juice*, *motion-totion* – fuel

характеристика роботи транспортного засобу: *blow the door off* – to drive very fast, *conk out* – to stop working, an engine troubleshooting;

Порівняйте: “My car just *conked out* right in the middle of the street” [4]. – My car just *has stopped working* right in the middle of the street. „My car’s really fast. I bet my car could *blow the doors off* his one” [4]. – I bet my car could *overtake the front car at fast speed*.

дизайн та тюнінг транспортного засобу: *hot licks* – flames of fire painted on a car body or fenders (wings);

учасники дорожнього руху та обслуговування автотранспорту: *Butterboy* – newly licensed driver, *bubba*, *hand* – a driver, *Cock and Hen* – man and woman passenger, *gearjammer/gearslammer* – a speeding truck driver, one known to accelerate/ decelerate quickly, *jaywalker* – a careless pedestrian, *greasy monkey* – a mechanic;

дії водіїв під час дорожнього руху: *burn rubber*, *lay scratch* – to start moving after stop very rapidly and fast, *corner like it’s on rails* – to turn very accurately while driving at high speed, *knock it off* – to stop rapidly, *leave in the dust* – to overtake a running car very fast, *nail the brakes* – to brake very rapidly, *stop on a dime* – to stop suddenly and rapidly

дії водіїв під час керування транспортним засобом: *floor it* – to press a gas/ accelerator pedal, *hammer down* – go fast, step on it, *have shutter trouble* – to get asleep while driving, *hop in* – to “jump” into the car, *lead foot* – to have a habit to drive very fast/ to get used to drive very fast, *light it*

up – to start an engine, *spin doughnuts* – to turn a steering wheel left or right to make a car move round in a circle;

обслуговування автомобілів: *jump-start* – to start a car using another car battery or towing, *soap up an engine* – to increase the horse power of an engine;

Порівняйте: “My battery just died. We’d better try and *jump-start* the car” [4]. – We’d better try and *use somebody else’s battery to start the engine*.

дороги та їх маркування: *big road* – motorway, highway, autostrada, autobahn; *granny lane* – a right lane used for cars that drive not very fast, *hammer lane* – a left lane used for cars that drive very fast, *yard stick* – a sign pole that shows the distance between cities/villages;

характеристика транспортного потоку на дорозі: *bumper-to-bumper* – heavy traffic on the road, *eat one’s dust* – to drive after a car that drives very fast, *hammer down* – fast moving traffic;

Порівняйте: “The traffic was *bumper-to-bumper*” [4]. – The traffic was *heavy on the road*.

порушення правил дорожнього руху: *bumper sticker* – a car that drives too close to another one, *fender-bender* – an minor collision, *jaywalk* – to cross a street or road in a wrong or prohibited place, *tail* – to drive too close to the front car, *t-boned* – crashed into a vehicle;

Порівняйте: “She’s never *t-boned* her Harley, as far as I know” [4]. – She’s never *crashed* her Harley into a vehicle, as far as I know.

ДТП: *head on* – head-on collision, *pileup* – an accident in which many cars are involved, *road pizza* – a road accident, *rear-ender* – an accident in which a rear car hits a front one, *total* – to strip a car completely; *to hand out invitations* – to hand out speeding tickets

Порівняйте: “One more *invitation* and I’ll take the keys away from you” [4]. – “One more *speeding ticket* and I’ll take the keys away from you”.

події на дорозі: *blow a fire* – to get a flat/ burst/ punctured tire, *sideswipe* – to scratch a running car while overtaking; *road rash* – cuts und bruises from falling onto the road;

Порівняйте: “If he were smarter, he wouldn’t have all that *road rash*” [4]. – If he were smarter, he

wouldn’t have all that *cuts und bruises from falling onto the road*.

швидкість: *double nickel* – 55 m/h, a speed limit, *Georgia overdrive* – a moderate speed;

Порівняйте: “So I *dropped* her down to the *double nickel*” [4]. – So I *slowed down* to 55 mph.

полицейські (дорожній патруль): *bear in the air* – a police helicopter that controls traffic on roads, *city kitty* – a policewoman, a female traffic warden; *Evil Kenivel*, *smoking scooter* – a policeman riding a motorcycle;

Порівняйте: „Be careful not to drive over the speed limit or you may get stopped by a *smoking scooter*” [4] – Be careful not to drive over the speed limit or you may get stopped by a *policeman riding a motorcycle*.

карні злочини: *jolly ride* – to steal a car for a short trip and after that leave it anywhere in a street/city, *strip a car* – to steal pieces of a car or to steal a car for disassembling;

робота таксомоторів: *clock* – taximeter, *flyer* – a fare to heathrow or gatwick airport, *in and out* – a return journey, *legal* – the full fare without tip, *linkman* – hotel or club doorman;

проведення вільного часу: *take a spin* – to drive a little.

Такі лексичні одиниці є досить поширеними і завойовують позиції, через те, що мають яскраво виражене іронічне забарвлення, а це притягує особливо молодь, адже почуття гумору допомагає віділитися з загалу та підкреслити свою особистість.

Слід зазначити, що лексичні засоби етико-стилістичної заниженості зазвичай мають оцінково-зневажливе вживання та загальну негативну експресію, однак якісно відмінну від непристойної: субстандартні лексичні одиниці не сприймаються як вульгарні, а надають мові колорит фамільярності, хоча існують випадки, коли багато залежить від сфери вживання конкретного слова, що ускладнене соціальними значеннями, емоційним та стилістичним забарвленням, контекстом.

Сленгові новоутворення можуть бути стилістично нейтральні та стилістично знижені. Саме на цих поняттях ґрунтується взаємозв’язок між культурою мовлення та сленговою лексикою. Проте за раху-

нок характерної для розмовного мовлення семантичної надмірності в багатьох випадках створюється експресивне забарвлення найменування. Як правило сленгізми є експресивними синонімами літературних одиниць.

Специфіку оціночної семантики субстандартною лексики складає більшою мірою негативна спрямованість. Більшість сленгізмів має пейоративну емоційну оцінку та пейоративну експресію: *bird dog* – a speed detector on road, *blood wagon*, *meat wagon* – an ambulance, *bone* – a model A Ford, *clunker* – an old car, *Evil Kenivel* – a policeman riding a motorcycle, *greasy monkey* – a mechanic, *murdercycle* – a motorcycle, *pileup* – an accident in which many cars are involved, *rattle trap* – an old car that rattles while driving, *too many eggs in the basket* – an overloaded car. Порівняйте:

“My car broke down again. What a *lemon!*” [4] – What an *unreliable car!*

“I got tired of *sitting in the rocking chair* all the time” [4]. – I got tired of *driving between several large trucks* all the time.

Лексичні одиниці спеціального сленгу передають і такі відтінки суб’єктивно-оцінного забарвлення, як насмішкувато-іронічний, пародійний. Порівняйте:

“She hates to drive in the *granny lane*” [4]. – She hates to drive in the *section of road with strict speed limits*.

“There are too many *cash registers* on that road for me” [4]. – There are too many *toll booths* on that road for me.

Цей фактичний матеріал підтверджує нашу думку, що практично кожна група людей, яких об’єднують спільні інтереси, має свій особливий тип мовлення, який реалізується у сленгових новоутвореннях і є притаманним саме цій групі.

Характерним є монолог автомобільного фану:

„I was on the *flip flop* from *Shakey Town*, *rolling down the boulevard* about ten *yardsticks* after a *cash register*. I was *sittin’ in the rockin’ chair* in my *Pete*, *draggin’ a reefer*. I had the *hammer down*, *dodging alligators*, when a *ratchet jaw* in a *bulldog bobtail* at the *front door* did a *breaker*

on the *tin can*. Seems there was a *county mountie* in a *plain wrapper* *takin’ pictures* and handing out *invitations* just past the *chicken coop*. So I *dropped her down* to the *double nickel* and *slid past him in the granny lane*.”

Цей монолог не так легко зрозуміти іноземцю, який вільно спілкується класичною „нормативною” англійською мовою, але не опанував спеціальний сленг, адже це означає наступне:

„I was on the *return trip* of a run to *Los Angeles*, *motoring down the interstate* about ten *miles* after a *toll booth*. I was in the *middle of a convoy of trucks* in my *Peterbilt tractor*, *pulling a refrigerated trailer*. I was *speeding along*, *dodging pieces of tire carcass on the road*, when a *talkative trucker* in a *Mack tractor* without a *trailer* came on the *CB radio*. Seems there was a *state trooper* in an *unmarked cruiser*, using a *radar gun* and handing out *speeding tickets*, just past the *roadside weigh station*. So I *slowed down to 55 mph* and *drove past him in the slow lane*”.

Сленг, яким користуються автомобілісти, не обмежений ніякими рамками: ні віковими, ні просторовими, ні соціальними. Він цікавий саме тим, що об’єднує представників різних прошарків населення. „Автомобільний” сленг надає можливість визначити, чи розбирається людина у автомобілях та інших транспортних засобах. Якщо людина вживає цей сленг, це означає, що вона „своя” і до неї виникає відповідне відношення. „Автомобільний” сленг перестає бути спеціальною професійною лексикою, в основному доступною лише представникам відповідних професій, а виходить за перш початкову сферу вживання. Професіоналізми в розширеному чи переносному значенні поступово проникають у мову непрофесіоналів і через мову автомобільних фанів набувають широкого вживання на території англійськомовних країн, не втрачаючи свого статусу як сленгізми.

Враховуючи систему цінностей сучасного англійськомовного суспільства, можна констатувати, що при омовленні автомобільної концептосфери сленг стає альтернативою термінології і перестає належати до лексики обмеженого вжитку, хоча і має

неофіційний характер та емоційну забарвленість, адже з позицій прагматичності мова сприймається як система орієнтирів, яка необхідна для діяльності людини в оточуючому її світі речей та соціальному світі.

Перспективним, на наш погляд, є подальше дослідження сленгізмів, які вербалізують автомобільну концептосферу у сучасній англійській мові, з метою а) розробки детальнішої методики опису значень, укладання спеціальних словників та навчальних матеріалів для проведення занять з англійської мови професійного спрямування; б) вивчення взаємовпливу загальноживаної та субстандартної лексики. Дослідження взаємовпливу стандартної та зниженої „автомобільної” лексики є однією

із актуальних проблем, адже у наш час ця концептосфера набула великої соціальної значущості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Елистратов В.С. Словарь московского аргю / В.С. Елистратов. – М. : Словари, 2000. – С. 683–692.
2. Клименко О.Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Клименко О.Л. – Харків, 2000. – 19 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. доктора філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х. : ВД „ШКОЛА”, 2006. – 1008 с.
4. Murrey's automolile vocabulary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.motor-cross.ca/saywhat.html

**ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
КОНЦЕПТА *ВНЕШНОСТЬ* В БРИТАНСКОЙ КАРТИНЕ МИРА
(диахронический аспект)**

Т.В. Валюкевич (Харьков)

В статье анализируется концепт *ВНЕШНОСТЬ* в британской картине мира в диахроническом аспекте. Рассматривается роль анатомических, функциональных и социальных признаков-идентификаторов в целостном восприятии внешности. Отмечается влияние культурных коннотаций на формирование оценок и стереотипов внешнего облика в разные исторические периоды.

Ключевые слова: анатомические, функциональные и социальные признаки-идентификаторы, внешность, стереотип, эталон.

Т.В. Валюкевич. Лінгвістична інтерпретація концепта *ЗОВНІШНІСТЬ* в британській картині світу (діахронічний аспект). У статті аналізується концепт *ЗОВНІШНІСТЬ* в британській картині світу в діахронічному аспекті. Розглядається роль анатомічних, функціональних та соціальних ознак-ідентифікаторів в цілосному сприйнятті зовнішності. Відмічається вплив культурних конотацій на формування оцінок і стереотипів при сприйнятті зовнішності у різні історичні періоди.

Ключові слова: анатомічні, функціональні та соціальні ознаки-ідентифікатори, зовнішність, стереотип, еталон.

T.V. Valyukevych. Linguistic interpretation of the concept *APPEARANCE* in British world view (diachronic aspect). The article analyzes the concept of *APPEARANCE* in British world view in its diachronic aspect. The role of anatomic, functional and social characteristics in holistic perception of a person's appearance is considered. The influence of cultural connotations on evaluation and stereotype perception of a person's appearance in different historic periods is found out.

Key words: anatomic, appearance, etalon, functional and social characteristics, stereotype.

“Человек справедливо считается тем центром, вокруг которого прямо или косвенно сосредотачивается проблематика исследований” [21, с. 3]. Интерес к человеческой личности, являющейся центральным объектом многих наук (психологии, философии, медицины, антропологии, криминалистики), изучающих различные ее аспекты, важнейшим из которых является внешность, обуславливает актуальность данного исследования.

Цель исследования состоит в выявлении различий в вербализованном в английском языке восприятии внешности человека в разные исторические периоды. Таким образом, объектом исследования являются стереотипные представления о внешности человека в разные исторические периоды, а предметом – языковые средства их объективации.

Концепт *ЧЕЛОВЕК* является ключевым культурным концептом [3] и представляет собой многомерную систему, основными структурными элементами которой являются “внешний человек” и “внутренний человек” [20], составляющие, по мнению А.А. Аминовой и А.Н. Махмутовой, доминантные признаки поля “человек” [1].

В английском языке внешность объективируется лексемой *appearance*. По данным лексикографических источников [23–27] она имеет следующие значения: *the way smb/smith looks to other people; the outward or visible aspect of a person or thing; the state or form in which one appears; external show*. Данные определения дают основание говорить о том, что внешность воспринимается зрительно и характеризуется целостностью.

О целостном восприятии внешности говорит С.С. Степанов: “Человека нельзя воспринимать фрагментарно, как нельзя увидеть лицо в одиночку прогуливающимся по улице. Каждая внешняя особенность должна анализироваться в ансамбле с другими. По одной-единственной, пускай и ярко выраженной, черте внешности или характерному жесту нельзя делать однозначного вывода о наличии определенной черты характера” [19, с. 9].

Целостность восприятия проявляется в образе, который “не дан полностью в готовом виде <...>, а как бы мысленно достраивается до некоторой целостной формы на основании наибольшего набора элементов. Это происходит в том случае, если некоторые детали предмета человеком в данный момент не воспринимаются” [5].

Целостность восприятия дает основание рассматривать внешность как гештальт – “структурированное целое, представляющее собой больше, чем совокупность частей” [14, с. 355], “целостный образ, совмещающий чувственную и рациональную стороны отражаемого предмета” [18, с. 73–74].

О целостном восприятии внешности говорят А.А. Бодалев, А.Е. Лагун, М.М. Лукина, Ю.В. Чуфаровский [4; 13; 15; 22], определяя ее как совокупность анатомических (части тела, возраст, вес, рост, цвет кожи), динамических или функциональных (мика, жесты, походка, осанка, голос) и социальных признаков (одежда, обувь, аксессуары). Одежду, головной убор, обувь, прическу, украшения, аксессуары, макияж и парфюм В.В. Давыдова [6] определяет как элементы, меняющие внешность человека и объединяет их в понятие “костюм”.

Основой формирования представлений о человеке являются его физические характеристики, такие как телесное строение, рост, очертания лица, представляющие собой главные различительные признаки людей [16; 10].

Воспринимая внешность, человек выделяет в ней отдельные признаки-идентификаторы, являющиеся наиболее информативными, выделенными. Такими признаками, по мнению А.А. Кожанова, являются антропологические [8].

Е.С. Кубрякова относит названия частей человеческого тела к числу примарных обозначений и

отмечает, что, “формируясь в ходе чувственного восприятия мира, они явно проступают в исторической перспективе как первичные” [12, с. 58].

Органы человеческого тела представляют собой биологические, естественные, устойчивые знаки семиотической системы, в отличие от “культурных” манер, поз, причесок, одежды [16]. С.В. Попов отмечает, что на отражение физических признаков внешности приходится 82,5% из общего числа всех признаков, взятых за 100%, на отражение функциональных 14 %, и всего 3,5 % отводится на признаки социальные [17].

Установлено, что взрослый человек, воспринимая других людей, а затем воссоздавая их облик, выделяет признаки в следующей последовательности: рост (83%), глаза (75%), волосы (73%), мимика (66%), лицо (64%), телосложение (54%), поза, осанка, (10,3%), косметика, украшения (8,4%), одежда (6,8%) [4].

Следовательно, восприятие анатомических признаков человека является более важным для окружающих, чем признаков, связанных с оформлением его облика (косметика, одежда, прическа).

На восприятие внешности оказывают влияние культурные коннотации, проявлением которых является формирование оценок и стереотипов. При описании внешности человека выделяются наиболее ценные, важные элементы, значимые с точки зрения существующих в определенной культуре норм и оценок.

Внешность воспринимается и оценивается в каждой культуре в соответствии с определенными эталонами, следовательно, можно говорить о существовании множества “канонов” разных этносов и исторических периодов, отражающих сложившиеся в обществе социально-культурные представления о красоте.

В каменном веке красивыми считались женщины, способные родить и выкормить много детей. Идеалом красоты Древнего Египта была стройная и грациозная женщина с зелеными глазами, прямым носом, гладкими черными волосами и изящными руками и ногами. В древнем Китае красавицей считалась маленькая, хрупкая женщина с крошечными ногами, белым лицом, розовыми ще-

ками. Символом достоинства и богатства считались длинные ногти.

В Древней Греции красота человека выражалась в красоте его тела, которое изображалось частично или полностью оголенным. Идеально красивым считался человек, у которого все части тела и черты лица гармонично сочетались, ценилась природная красота. Следует отметить, что во внешности человека, представленного греческой скульптурой, нет ярко выраженных индивидуальных черт, “даже реально существовавшие люди, в ущерб сходству, выходили из рук древних скульпторов “богоподобными” и “богонравными” [10, с. 81], вызывавшими в сознании древнего человека вполне конкретный образ – Зевса, Марса, Купидона, Меркурия и др., так как боги древнегреческой мифологии создавались как идеальные образы реально представляемых людей [16].

*See, what a grace was seated on this brow;
Hyperion's curls; the front of Jove himself;
An eye like Mars, to threaten and command;
A station like the herald Mercury.*

/W. Shakespear, Hamlet/

Таким образом, внешний облик человека античности представляет собой лишенный индивидуальных черт недостижимый образец прекрасного, обобщающий символ, общепонятный знак.

В период средневековья на смену античной красоте и гармонии приходит новый тип красоты – духовный. Эстетический идеал человека средневековья формировался в двух направлениях. Одно из них – религия, согласно которой идеалом человека являлся аскет, отрешившийся от радостей земной жизни. Тела людей теперь скрыты под тяжелыми тканями. Идеал женской красоты олицетворяет образ девицы Марии – удлиненный овал лица, высокий лоб, большие глаза и маленький рот.

Вторым направлением в формировании эстетического идеала явилось рыцарство. Храбрость и сила рыцаря определяли его мужественный внешний вид. Идеал красивого мужчины – рыцаря – сильный, физически выносливый воин с широкими плечами, сильными ногами, волевым гладко выбритым лицом [9]. Образ мужчины-рыцаря стереотипен и не индивидуализирован.

–... *“twas a bold warrior that owned that burg. Of mighty stature he was, and of high age. He was stalwart of limb, and strong in his stride, his face fiery red, and his speech free: in sooth he seemed one well fitted to be a leader of valiant men <...> from neck to loin so strong and thickly made, and with limbs so long and so great that he seemed even as a giant. And yet he was but a man, only the mightiest that might mount a steed; broad of chest and shoulders and slender of waist, and all his features of like fashion.*

/Sir Gawain and the Green Knight/

В Средневековье мужественность как основная черта мужской красоты впервые противопоставляется женственности, олицетворяющей идеал женской красоты [7]. В 12–13 веках появляется культ “прекрасной дамы”, в соответствии с которым критерии женской красоты включают блестящие глаза, белое лицо с румяными щеками, маленькие губы.

– ...and Guinevere the queen, gaily clad, sat on the high dais <...> *fair she was to look upon, with her shining grey eyes, a fairer woman might no man boast himself of having seen.*

/Sir Gawain and the Green Knight/

– *The fairest of ladies was she in face, and figure, and colouring, <...> she was fair, with rich red were the cheeks <...> her throat and neck bare, and whiter than the snow that lies on the hills.*

/Sir Gawain and the Green Knight/

Красота эпохи Возрождения снова связана с телом, а совершенная красота заключается в выражении половых отличий мужчины и женщины. В период Раннего Возрождения красивая женщина похожа на хрупкую статуэтку с тонкой талией, маленькой головой на длинной “лебединой” шее и высоким лбом, с бледным цветом лица и длинными шелковистыми белокурыми волосами. Однако, во время Высокого Возрождения вместо стройных фигур в моде пышные тела с широкими бедрами, слегка красноватая кожа, золотистый цвет волос “Тициан”.

«This picture is better than the paintings of that rascally Rubens, with his mountains of Flemish

flesh daubed with vermilion, his cascades of red hair. /BNC, CNM 57/

She has chromate-of-lead-colored hair, like Titian's mistress, and she is a good girl.

/BNC, NNB 112/

С.С. Степанов отмечает, что объектом рассуждений о красоте является, прежде всего, красота женская. Красота никогда не считалась достоинством мужчины [19]. Единственным более или менее постоянным признаком является признание положительными качествами мужчины высокий рост и развитую мускулатуру. Мужчина считается красивым при отсутствии у него явных внешне выраженных недостатков [19], например:

– *O "Donnel had never been handsome in the Adonic sense, but he had rugged, creased irregularity of face (his nose still carried the scar of an old football injury) which women so often, and perversely, find attractive in men.*

/A. Hailey, The Final Diagnosis/.

– *But he was not only a fine American; he was in the first place physically, a fine man. He appeared to possess that kind of health and strength which, when found in perfection, are the most impressive—the physical capital which the owner does nothing to «keep up».*

/H. James, The American/

Основное различие в красоте мужчин и женщин, по мнению Н.Д. Арутюновой состоит в том, что «красота мужчин более функциональна: в ней доминируют черты борца, главы, головы и сильной личности. Он выбирает предмет любви. Красота женщины ориентирована именно на момент выбора: она должна победить соперниц на «ярмарке невест». Она должна быть привлекательна» [2, с. 23]. Для женщины красота является средством самовыражения, например:

Physical appearance is a more vital medium of expression for women than for men; men may like to adorn and admire themselves, but in the last analysis, when something more interesting comes along; adventure, challenge, war; they will drop any interest in appearance, for it is an optional extra.

/BNC, CCN 103/.

Таким образом, обязательными условиями красоты во все времена были и остаются симметрия, гармония и пропорциональность, создающие законченный целостный образ. Анализ структуры такого образа и взаимодействия его внутренних компонентов считаем перспективным направлением дальнейшего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аминова А.А. Аксиологические особенности концепта “женщина” в русском, английском и татарском языках / А.А. Аминова, А.Н. Махмутова // Сопоставительная филология и полилингвизм: сб. науч. тр. – Казань: Изд-во казанск. гос. ун-та, 2003. – С. 19–26.
2. Арутюнова Н.Д. Истина. Добро. Красота: Взаимодействие концептов / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. – М.: Индрик, 2004. – 720 с.
3. Бобрышева Л.К. Фразеологизмы как национально-культурная экзистенциальная картина мира (на материале русского и адыгейского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – М, 2009. – 34 с.
4. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 200 с.
5. Головин С.Ю. Словарь практического психолога [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.koob.ru/golovin_s_u/slovar_prakticheskogo_psyhologa.
6. Давыдова В.В. Опыт системного рассмотрения костюма / В.В. Давыдова // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века // Материалы междунар. научн. конф., [Санкт-Петербург], 18 мая 2001 г. Сер. “Symposium”. Вып. № 12, СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 287–290.
7. Каминская Н.М. История костюма / Н.М. Каминская. – М. : Легкая индустрия, 1977. – 130 с.
8. Кожанов А.А. Внешность как фактор этнического сопоставления / А.А. Кожанов // Советская этнография. – 1977. – № 3. – С.14–21.
9. Комиссаржевский Ф.Ф. История костюма / Ф.Ф. Комиссаржевский // М. : Астрель – АСТ, 2005. – 336 с.
10. Кречмер Э. Строение тела и характер / Э. Кречмер. – М. : Педагогика-Пресс, 1995. – 607 с.
11. Кубрякова Е.С. О современном понимании термина “концепт” в лингвистике и культурологии / Е.С. Кубрякова // Реальность, язык и сознание. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2002. – Вып. 2. – С. 5–15.
12. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1997. – 327 с.
13. Лагун А.Е. Невербальное поведение: к методике использования в социо-

- логическом исследовании / А.Е. Лагун // Социол. исслед. – 2004. – № 2. – С. 115–123. 14. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып.10. – С. 350–368. 15. Лукина М.М. Технология интервью : учеб. пособие для вузов / М.М. Лукина. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 191 с. 16. Нахов И.М. Физиогномика как отражение способа типизации в античной литературе / И.М. Нахов // Вопросы классической филологии. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – Вып. 9. – С. 69–89. 17. Попов С.В. Визуальное наблюдение / С.В. Попов – СПб. : Изд-во “Речь”, 2002. – 320 с. 18. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во “Истоки”, 2003. – 191 с. 19. Степанов С.С. Язык внешности / С.С. Степанов. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 416 с. 20. Федяева Н.Д. Языковой образ среднего человека в аспекте когнитивных категорий дуальности, градуальности, оценки, нормы (на лексическом и текстовом материале современного русского языка) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Федяева Н.Д. – М., 2003. – 32 с. 21. Хомякова Е.Г. Эгосфера. Ее моделирование и содержание. / Е.Г. Хомякова // Антропоцентризм в языке и речи : межвуз. сб. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – С. 3–12. 22. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология / Ю.В. Чуфаровский. – М. : Проспект, 2009. – 480 с. 23. The Longman Dictionary of Contemporary English [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ldoceonline.com> 24. Merriam-Webster Online Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com> 25. Online Collins Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.collinslanguage.com> 26. Cambridge Dictionary Online [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dictionary.cambridge.org> 27. Oxford Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.Babylon.com>

УДК 811.111'42

КОГНИТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛИСЕМАНТОВ *HOUSE, HOME* В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

И.В. Давыденко (Харьков)

В статье на материале английских лексикографических источников рассматривается концептуальная полисемия концептов HOUSE/HOME. Описываются структура и наполнение пяти базовых фреймов этих концептов на основании имен концептов – лексем *house* и *home*. Моделируются концептуальные сети полисемии лексем – имен концептов HOUSE/HOME для разных доменов.

Ключевые слова: домен, концепт HOUSE/HOME, лексема, полисемия, схема, фрейм.

І.В. Давиденко. Концептуальні характеристики полісемантів *house, home* в англійській мові. У статті на матеріалі англійських лексикографічних джерел розглядається концептуальна полісемія концептів HOUSE/HOME. Описуються структура і наповнення п'яти базових фреймів цих концептів на базі імен концептів – лексем *house* і *home*. Моделюються концептуальні сітки полісемії лексем – імен концептів лексем HOUSE/HOME для різних доменів.

Ключові слова: домен, концепт HOUSE/HOME, лексема, полісемія, схема, фрейм.

I.V. Davydenko. Conceptual characteristics of polysemantic lexemes *house, home* in the English language. This article focuses on the concept polysemy net for the concepts HOUSE/HOME on the base of English lexicographic sources. It reveals the structure and contents of the five basic frames of these concepts arising from lexemes *house* and *home* naming these concepts. Conceptual polysemantic nets of lexemes naming the concepts HOUSE/HOME in different domains have been modeled.

Key words: concept HOUSE/HOME, domain, frame, lexeme, polysemy, schema.

Данная статья является продолжением анализа концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME, начатого в статье [1]. Предыдущие исследования позволили увидеть синонимические отношения концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME и их частичные пересечения в различных домена [1]. Актуален вопрос о природе каждого из концептов, что дает возможность сформулировать гипотезу о том, что лексем – имена концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME представляют собой полисемантические феномены. Обращение к когнитивно-дискурсивной научной парадигме, доминирующей в современной лингвистике, обуславливает актуальность выявления когнитивно-семантических характеристик концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME и их соотношения в картинах мира путем построения концептуальных сетей полисемии лексем *house, home* – имен данных концептов. Объектом исследования избраны лексем

house, home – имена концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME. Целью исследования является выявление общего и отличного в концептах ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME с помощью построения и описания концептуальных сетей полисемии лексем *house, home* – имен концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME. Материал анализа почерпнут из толковых словарей и тезаурусов [9, 10] современного английского языка, других лексикографических источников [11].

Когнитивная лингвистика, как и традиционная семантика, считают своим объектом *изучение единиц языка и речи*. Традиционная семантика применяет семантический анализ, когнитивная лингвистика – концептуальный анализ. Вслед за Е.С. Кубряковой [4] считаем, что семантический анализ связан с *разъяснением языковой единицы*, в то время как концептуальный анализ обращен к *знаниям о мире*. Предварительный анализ

© И.В. Давыденко, 2010

энциклопедий, словарей показывает тесную взаимосвязь концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME и позволяет предположить наличие полисемии лексем *house, home* – имен концептов. Для проверки этой гипотезы мы используем понятия *фрейм* и *концептуальная сеть*.

Наша информационная система имеет “скелетную” структуру, которая является *концептуальной сетью*, формируемой *базисными фреймами*. *Базисный фрейм* определяется С.А. Жаботинской как демонстрация исходных, наиболее обобщенных (схемных) принципов категоризации и вербализации информации об окружающем человека предметном мире; фрейм – это инструмент мышления, с помощью которого аранжируется информация [2, с. 359]. Выделяются пять базисных фреймов – предметный, акциональный, посессивный, идентификационный и компаративный [2, с. 359]. Эти фреймы формируются пропозициональными схемами: предметный фрейм формируется квантитивной, кваликативной, локативной, темпоральной схемами и схемой способа бытия; акциональный фрейм – схемами состояния / процесса, действия и каузации; посессивный – схемами партитивности, инклюзивности и собственности; идентификационный – схемами персонификации, генерализации и спецификации; компаративный – схемами тождества, сходства и подобия [2, с. 359–362].

В результате интеграции базисных фреймов возникает концептуальная сеть, связующая воедино все пропозициональные схемы [2, с. 362]. Под *схемой* Т. Клаузнер, У. Крофт и др. понимают категоризирующую абстракцию, совместимую со всеми членами определяемой категории, повторяющуюся в ментальных образах мира и наделенную фундаментальной значимостью для протекания различных когнитивно-семантических процессов [8, с. 371; 7, с. 4].

Термин *полисемия* иногда рассматривается как синоним термина *многозначность*. Под *полисемией*, вслед за А.А. Зализняк, мы понимаем лексическую многозначность; в то время как термин *многозначность* не содержит такого ограни-

чения [3, с. 20]. Для определения полисемии привлекается толкование слова. В самом широком смысле слова толкованием называется любое семантическое представление слова. Набор элементарных компонентов также следует считать толкованием. В более узком смысле толкованием называют традиционные лексикографические описания слов на естественном языке. В семантическом описании выделяют лингвистическую информацию и экстралингвистическую (энциклопедическую) информацию. Первая – это информация о понятии (интенционале), а энциклопедическая – о денотате (потенциальных референтах) [6]. Провести строгую границу между ними не удастся. Часто за счет энциклопедической информации расширяется само толкование.

Суммируя данные толковых словарей и других лексикографических источников, набор значений полисемантической лексемы – имени концепта HOUSE можно представить в следующем виде: **house** n. **1. a.** A structure serving as a dwelling for one or more persons, especially for a family. **b.** A household or family. **2.** Something, such as a burrow or shell, that serves as a shelter or habitation for a wild animal. **3.** A dwelling for a group of people, such as students or members of a religious community, who live together as a unit: *a sorority house*. **4.** A building that functions as the primary shelter or location of something: *a carriage house; the lion house at the zoo*. **5. a.** A facility, such as a theater or restaurant, that provides entertainment or food for the public: *a movie house; the specialty of the house*. **b.** The audience or patrons of such an establishment: *a full house*. **6. a.** A commercial firm: *a brokerage house*. **b.** A publishing company: *a house that specializes in cookbooks*. **c.** A gambling casino. **d.** Slang A house of prostitution. **7.** A residential college within a university. **8. a.** often **House** A legislative or deliberative assembly. **b.** The hall or chamber in which such an assembly meets. **c.** A quorum of such an assembly. **9.** (Historical Terms) often **House** A family line including ancestors and descendants, especially a royal or noble family: *the House of Orange*. **10. a.** One of the 12 parts into which the heavens are

divided in astrology. **b.** The sign of the zodiac indicating the seat or station of a planet in the heavens. Also called *mansion*. **11.** (Team Sports / Curling) *Curling* the 12-foot target circle around the tee **12.** (Transport / Nautical Terms) *Nautical* any structure or shelter on the weather deck of a vessel | **house** *v.* **1.** To provide living quarters for; lodge: *The cottage housed ten students.* **2.** To shelter, keep, or store in or as if in a house: *a library housing rare books.* **3.** To contain; harbor. **4.** To fit into a socket or mortise. **5.** *Nautical* To secure or stow safely. | **house** *v.intr.* **1.** To reside; dwell. **2.** To take shelter. **Idioms:** *like a house on fire/afire* *Informal* In an extremely speedy manner: *ran away like a house on fire; tickets that sold like a house afire.* *on the house* At the expense of the establishment; free: *food and drinks on the house.* *put/set (one's) house in order* To organize one's affairs in a sensible, logical way [9, 10].

Энциклопедическое значение понятия *дом* (*house*) охватывает убежище или здание, в котором проживает человек (один или с семьей) или животное. С другой стороны, *дом* (*home*) включает в себя жилище, типы которого ранжируются от лачуг кочующих племен до многоэтажных и многоквартирных зданий.

Среди контекстно-обусловленных значений *house* – следующие: *жилище* (*dwelling*), *местожительство / жилье* (*residence*), *дом / жилище / семья* (*home*), *обиталище* (*abode*), *жилое помещение* (*accommodation*), *расселение / размещение* (*housing*), *сдаваемое жилье* (*lodging*) и др. (*перевод мой – И.Д.*) [11].

Обнаруженные семы позволяют считать лексему *house* полисемантической. Полисемия предпо-

лагает различные значения одной лексемы в нескольких различных доменах [2, с. 357–368]. В когнитивной лингвистике, как отмечает Р. Ленекер, под доменом или концептосферой понимается любая целостная область концептуализации, относительно которой определяется значение языкового знака [8, с. 547]. Информация, полученная из словарных и энциклопедических статей лексемы *house*, показывает, что полисемия, развиваемая лексемами *home* (*n.*) и *house* (*n.*) прослеживается в десяти частично взаимопересекающихся доменах: 1.DWELLING (*n* 1a, 2, 3, 4, 7, *v* 1, *v intr* 1, 2), 2.FAMILY (*n* 1b), 3.HISTORY (*n* 9), 4.AUDIENCE (*n* 5b, 8c), 5.BUSINESS/COMMERCE (*n* 5a, 6a, 6b, 6c, 6d), 6.GOVERNMENT/POLITICS (*n* 8a, 8b), 7.ASTROLOGY (*n* 10a, 10b), 8.SPORTS (*n* 11, *v* 4), 9.WATER TRANSPORT (*n* 12, *v* 5), 10.CONTAINER (*v* 2, 3).

Как свидетельствует табл. 1, все важнейшие семы лексем *house* (*n.*, *v.*) представлены для существительного (12 сем), в то время как глагол имеет лишь 5 сем, тем самым количество значений лексемы *house* (*n.*) численно превосходит набор сем *house* (*v.*) более, чем в два раза. Кроме того, по нашим данным, частотность *house* (*n.*) в речи значительно превышает частотность лексем других частей речи (более, чем в 4 раза). Это позволяет считать *house* (*n.*) именем концепта ДОМ/HOUSE.

Обнаруженные значения полисемантической лексемы *house* позволяют построить базисные фреймы лексемы *house* (*n.*) – имени концепта ДОМ/HOUSE, развивающей полисемию в различных доменах.

Таблиця 1

Значение полисеманта *house* в различных доменах

ЛЕКСЕМЫ <i>house</i> (n., v.)	
ДОМЕНЫ	СЕМЫ
1. ЖИЛИЩЕ / DWELLING	(n.) здание, служащее жилищем для одного или более человек, особ. для семьи (n.) нора или раковина, служащая местом обитания животного (n.) жилище для религиозного сообщества, храм, монастырь (n.) здание, служащее основным обиталищем кого- и чего-либо (n.) общежитие при колледже (v.) предоставлять место проживания (v.) обитать, проживать (v.) укрываться от чего-либо
2. СЕМЬЯ / FAMILY	(n.) семейство, семья
3. ИСТОРИЯ / HISTORY	(n.) род, династия
4. ПУБЛИКА / AUDIENCE	(n.) публика, посещающая заведение, предоставляющее развлечение или питание (n.) кворум
5. РАЗВЛЕЧЕНИЕ/БИЗНЕС / ENTERTAINMENT/BUSINESS	(n.) ба. заведение, предоставляющее развлечение или питание (театр, казино, публичный дом) (n.) коммерческая организация (издательский дом)
6. УПРАВЛЕНИЕ/ПОЛИТИКА / GOVERNMENT/POLITICS	(n.) законодательный или совещательный орган (n.) зал или палата для встреч членов законодательного или совещательного органа
7. АСТРОЛОГИЯ / ASTROLOGY	(n.) двенадцатая часть небесной сферы (n.) знак зодиака
8. СПОРТ / SPORTS	(n.) центр “дома” в конце ледовой полосы, мишень (v.) попасть в мишень
9. ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ / WATER TARNSPORT	(n.) навес, тент (v.) служить укрытием
10. КОНТЕЙНЕР / CONTAINER	(v.) хранить (v.) содержать, вмещать.

Идентификационный фрейм, где две предметных сущности объединяются связкой *есть (is)*, моделирует отношения “НЕКТО/НЕЧТО-идентификатив есть НЕЧТО-идентификатор”, которые представляют собой обобщенную **идентификацион-**

ную схему. Разновидности схемы возникают за счет модификации идентификатора [2, с. 361]:

схема персонификации “HOUSE-идентификатив есть НЕЧТО-персонификатор” включает в качестве персонификатора имя собственное:

- house is a family line (*the House of Orange*) (n. 9) – домен HISTORY

схема спецификации “HOUSE-идентификатив есть НЕКТО/НЕЧТО-спецификатор” соотносит идентификатив с переменным таксоном, который, уточняя характеристику идентификатива, переводит понятие о нем в более конкретный план:

- house is a structure (n. 1a) – домен DWELLING
- house is a shell or burrow (*an animal's house*) (n. 2) – домен DWELLING
- house is a dwelling for religious community (a worship house) (n. 3) – домен DWELLING
- house is a primary shelter, location (*a lion house*) (n. 4) – домен DWELLING
- house is a facility, such as a theatre or restaurant (*an opera house*) (n. 5a) – домен BUSINESS/COMMERCE
- house is a commercial firm (*a brokerage house*) (n. 6a) – домен BUSINESS/COMMERCE
- house is a publishing company (*a publishing house*) (n. 6b) – домен BUSINESS/COMMERCE
- house is a casino (*a gambling house*) (n. 6c) – домен BUSINESS/COMMERCE
- house is a house of prostitution (n. 6d) – домен BUSINESS/COMMERCE
- house is a residential college within a university (*a university house*) (n. 7) – домен DWELLING
- house is a hall or chamber where an assembly meets (*House of Lords*) (n. 8b) – домен GOVERNMENT/POLITICS
- house is any structure or shelter on a weather deck (*a wheel house*) (n. 12) – домен WATER TRANSPORT

Как видно из этих примеров, в идентификационном фрейме концепта лексема *house* (n.) строит схемы персонификации и спецификации. В пределах схемы спецификации лексема *house* (n.) развивает полисемию в следующих доменах: DWELLING, BUSINESS/COMMERCE, GOVERNMENT/POLITICS, WATER TRANSPORT; в пределах схемы персонификации полисемию развивает в домене HISTORY.

Посессивный фрейм, в котором устанавливаются отношения между обобщенными ролями обладатель и обладаемое, содержит предикатив-

ную связку **имеет (has)**. Структура “НЕКТО/НЕЧТО-обладатель имеет НЕКТО/НЕЧТО-обладаемое” есть посессивная схема [2, с. 361], в которой в ряде доменов зафиксировано значение включенности:

схема инклюзивности “HOUSE-контейнер имеет НЕЧТО-содержимое”:

- house has a family: *house* – контейнер, *family* – содержимое (n. 1b) – домен FAMILY
- house has a legislative or deliberative assembly: *House (of Lords)* – контейнер, *House (Lords or an assembly or people)* – содержимое (n. 8a) – домен GOVERNMENT/POLITICS
- house has the audience: (*the Opera*) *House* – контейнер, (*the full*) *house* – содержимое (n. 5b) – домен AUDIENCE

В рамках посессивного фрейма лексема *house* (n.) строит схему инклюзивности, развивая таким образом полисемию в доменах FAMILY, GOVERNMENT/POLITICS, AUDIENCE.

Компаративный фрейм, возникающий на основе идентификационного фрейма, содержит связку **есть как (is as/like)**, объединяющую две роли – компаратив (референт) как предмет, который сравнивают, и коррелят как предмет, с которым сравнивают. Фрейм представлен **компаративными фреймами** тождества, сходства и подобия, где модифицируется предикат-связка [2, с.362].

схема подобия “HOUSE-компаратив **есть как бы** НЕКТО/НЕЧТО-коррелят” лежит в основе **метафоры**, устанавливающей сходные черты сущностей, которые относятся к разным понятийным сферам:

- house is one of the 12 heaven parts (*the Fifth house*) (n. 10a) – домен ASTROLOGY
- house is a sign of Zodiac (*Leo house*) (n. 10b) – домен ASTROLOGY
- house is a target (n. 11) – домен SPORTS

Компаративный фрейм лексемы *house* (n.) включает в себя схему подобия, демонстрирующую полисемию данной лексемы в доменах ASTROLOGY, SPORTS.

Суммируя результаты исследования значений полисеманта *house*, приходим к выводу, что лек-

сема *house* (n.) строит идентификационный (схема персонификации и спецификации), компаративный (схема подобия) и посессивный (схема инклюзивности) фреймы, развивая тем самым полисемию в пределах следующих доменов: DWELLING, FAMILY, BUSINESS/COMMERCE, GOVERNMENT/POLITICS, AUDIENCE, WATER TRANSPORT, HISTORY, SPORTS, ASTROLOGY.

Обратимся к толкованию лексемы *home*, исследуя ее лексическое и энциклопедическое значения.

Лексическое значение: **home** n. **1.** the place or a place where one lives *have you no home to go to?* **2.** a house or other dwelling **3.** a family or other group living in a house or other place **4.** a person's country, city, etc., esp viewed as a birthplace, a residence during one's early years, or a place dear to one **5.** (Life Sciences & Allied Applications / Environmental Science) the environment or habitat of a person or animal **6.** the place where something is invented, founded, or developed *the US is the home of baseball* **7.** (Social Welfare) **a.** a building or organization set up to care for orphans, the aged, etc. **b.** an informal name for a mental home **8.** (Team Sports, other than specified) *Sport* one's own ground *the match is at home* **9.** (Team Sports, other than specified) **a.** the objective towards which a player strives in certain sports **b.** an area where a player is safe from attack **10.** (Team Sports / Lacrosse) *Lacrosse* **a.** one of two positions of play nearest the opponents' goal **b.** a player assigned to such a position *inside home* **11.** (Team Sports / Baseball) *Baseball* another name for home plate **12.** *Computer Science* **a.** The starting position of the cursor on a text-based computer display, usually in the upper left corner of the screen. **b.** A starting position within a computer application, such as the beginning of a line, file, or screen or the top of a chart or list. | **home** *adv.* **1.** of, relating to, or involving one's home, country, etc.; domestic **2.** (of an activity) done in one's house *home taping* **3.** effective or deadly *a home thrust* **4.** (Team Sports, other than specified) *Sport* relating to one's own ground *a home game* **5.** *US* central; principal *the company's home*

office/ home *adv.* **1.** to or at home *I'll be home tomorrow* **2.** to or on the point **3.** to the fullest extent *hammer the nail home* **4.** (Transport / Nautical Terms) (of nautical gear) *come home (Nautical)* (of an anchor) **Idioms:** **nothing to write home about** *Informal* to be of no particular interest *the film was nothing to write home about* **bring home to a.** to make clear to **b.** to place the blame on | **home** *v.* **1.** (Life Sciences & Allied Applications / Zoology) (*intr*) (of birds and other animals) to return home accurately from a distance **2.** (Mathematics & Measurements / Navigation) (*often foll by on or onto*) to direct or be directed onto a point or target, esp by automatic navigational aids **3.** to send or go home **4.** to furnish with or have a home **5.** (*intr; often foll by in or in on*) to be directed towards a goal, target, etc [9, 10, 11].

Энциклопедическое значение: дом (*home*) – это местожительство или убежище (пристанище). Обычно домом (*home*) считается место, где человек или семья может отдохнуть и хранить личные принадлежности. Современные дома (*homes*), как правило, имеют санитарные узлы и оборудование для приготовления пищи (*перевод мой – И.Д.*) [11].

Полисемия, развиваемая данной лексемой, прослеживается в десяти частично пересекающихся доменах: 1. DWELLING / PLACE OF LIVING (n. 1, 2, adj. 2, adv. 1, v. 1, 3, 4), 2. NATIVE HABITAT (n. 4, 6, adj. 5), 3. ENVIRONMENT (n. 5, adj. 1), 4. FAMILY (n. 3), 5. SOCIAL INSTITUTIONS (n. 7a, 7b), 6. SPORTS (n. 8, 9a, 9b, 10a, 10b, 11, adj. 4), 7. COMPUTER SCIENCE (n. 12a, 12b), 8. TRANSPORT (adv. 4), 9. MANNER (adj. 3, adv. 3), 10. TARGET (adv. 2, v. 2, 5).

Как свидетельствует таблица 2, количество значений лексемы *home* (n.) численно превосходит набор сем *home* (adj., adv., v.). Это позволяет считать *home* (n.) именем концепта ДОМ/НОМЕ. Обнаруженные значения полисемантической лексемы *home* позволяют построить базисные фреймы лексемы *home* (n.) – имени концепта ДОМ/НОМЕ, развивающей полисемию в различных доменах.

Таблиця 2

Значение полисеманта *home* в различных доменахЛЕКСЕМЫ *home* (n., adj., v., adv.)

ДОМЕНЫ	СЕМЫ
1. ЖИЛИЩЕ/МЕСТО ПРОЖИВАНИЯ / DWELLING/PLACE OF LIVING	(n.) место проживания человека (n.) дом или другое жилище, (adj.) принадлежащий дому, домашний (adv.) домой (v.) возвращаться домой откуда-то (v.) отправлять или идти домой (v.) иметь дом
2. РОДИНА / NATIVE HABITAT	(n.) родина человека, (n.) место зарождения или возникновения, колыбель, (adj.) исходный, главный; тот, от которого все произошло
3. СРЕДА ОБИТАНИЯ / ENVIRONMENT	(n.) среда обитания человека или животного (adj.) относящийся к среде, одомашненный
4. СЕМЬЯ / FAMILY	(n.) семья, семейство
5. ОБЩЕСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ / SOCIAL INSTITUTION	(n.) приют, благотворительное учреждение (n.) дом сумасшедших
6. СПОРТ / SPORTS	(n.) свое, домашнее поле (n.) цель, мишень (n.) место, где игрок чувствует себя в безопасности во время игры (“в домике”) (n.) (Lacrosse) ближайшая позиция к цели противника (n.) игрок, находящийся на ближайшей позиции к цели противника (n.) домашнее поле для игры в бейсбол (adj.) проводимый в своем городе (о матче)
7. ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ / COMPUTER SCIENCE	(n.) первоначальная позиция курсора на дисплее (n.) исходный файл (домашняя страница)
8. ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ / WATER TRANSPORT	(adv.) становиться на якорь
9. СПОСОБ / MANNER	(adj.) качество в наивысшей степени (adv.) полностью, абсолютно
10. ЦЕЛЬ / TARGET	(adv.) к цели, у цели (v.) направлять, быть направляемым к цели автоматическими навигационными средствами, прицеливаться (v.) быть наведенным на цель

Идентификационный фрейм “НЕКТО/НЕЧТО-идентификатив есть НЕЧТО-идентификатор”:

схема генерализации “HOUSE-идентификатив есть НЕКТО/НЕЧТО-классификатор”:

- home is a place where one lives (n. 1) – домен DWELLING / PLACE OF LIVING
- home is a person’s country, city, the birthplace (n. 4) – домен NATIVE HABITAT
- home is the environment or habitat of a person or animal (n. 5) – домен ENVIRONMENT
- home is a place where smth. is invented, founded (n. 6) – домен NATIVE HABITAT

схема спецификации “HOUSE-идентификатив есть НЕКТО/НЕЧТО-спецификатор”:

- home is a house or other dwelling (n. 2) – домен DWELLING / PLACE OF LIVING
- home is a building or organization set up to care for people or animals (n. 7a) – домен SOCIAL INSTITUTIONS
- home is a mental home (n. 7b) – домен SOCIAL INSTITUTIONS

Как показывает идентификационный фрейм, лексема *home* (n.) строит схемы генерализации и спецификации. В пределах схемы спецификации лексема *home* (n.) развивает полисемию в следующих доменах: DWELLING / PLACE OF LIVING, SOCIAL INSTITUTIONS; в пределах схемы генерализации полисемия развивается в доменах DWELLING / PLACE OF LIVING, ENVIRONMENT, NATIVE HABITAT.

Посессивный фрейм “НЕКТО/НЕЧТО-обладатель имеет НЕКТО/НЕЧТО-обладаемое”:

схема инклюзивности “HOUSE-контейнер имеет НЕЧТО-содержимое”:

- home has a family: *home* – контейнер, *family* – содержимое (n. 3) – домен FAMILY

В рамках посессивного фрейма лексема *home* (n.) строит схему инклюзивности, развивая таким образом полисемию в домене FAMILY.

Компаративный фрейм содержит связку *есть как (is as/like)*:

схема сходства “HOUSE-компаратив *есть как* НЕКТО/НЕЧТО-коррелят” лежит в основе **аналогии**, которая устанавливает сходные черты у сущ-

ностей, принадлежащих к одной и той же понятийной сфере:

- home is a place where a player is safe from attack (n. 9b) – домен SPORTS
  - home is one’s own ground (n. 8) – домен SPORTS
- схема подобия “HOUSE/HOME-компаратив *есть как бы* НЕКТО/НЕЧТО-коррелят”:
- home is the objective towards which a player strives (n. 9a) – домен SPORTS
  - home is one of two positions of play nearest the opponents’ goal (n. 10a) – домен SPORTS
  - home is a player assigned to such a position (*inside home*) (n. 10b) – домен SPORTS
  - home is the starting position of the cursor (n. 12a) – домен COMPUTER SCIENCE
  - home is the starting page or file (n. 12b) – домен COMPUTER SCIENCE

Компаративный фрейм лексемы *home* (n.) включает в себя схему подобия, демонстрирующую полисемию данной лексемы в доменах COMPUTER SCIENCE, SPORTS, и схему сходства, демонстрирующую полисемию в домене SPORTS.

Суммируя результаты исследования значений полисеманта *home*, приходим к выводу, что лексема *home* (n.) строит идентификационный (схемы генерализации и спецификации), компаративный (схемы подобия и сходства) и посессивный (схема инклюзивности) фреймы, развивая тем самым полисемию *home* (n.) в пределах следующих доменов: DWELLING / PLACE OF LIVING, SOCIAL INSTITUTIONS, ENVIRONMENT, NATIVE HABITAT, FAMILY, COMPUTER SCIENCE, SPORTS.

Сравнение полученных результатов показывает, что лексемам *house*, *home* характерны *общие* домены, в которых актуализируются *общие* семы: домен DWELLING (для *house* (n.) семы: *жилое здание, жилище животного, обиталище*) и домен DWELLING/PLACE OF LIVING (для *home* (n.) семы: *место проживания человека, дом или другое жилище*), SPORTS (для *home* (n.) и *house* (n.) семы: *цель, мишень*), домен FAMILY (для *home* (n.) и *house* (n.) семы: *семья*); и *дифференцирующие* домены: HISTORY, GOVERNMENT/

POLITICS, WATER TRANSPORT, ASTROLOGY, AUDIENCE, BUSINESS/COMMERCE (для *house* (n.)) и ENVIRONMENT, NATIVE HABITAT, SOCIAL INSTITUTIONS, WATER TRANSPORT, COMPUTER SCIENCE (для *home* (n.)).

Полученные в результате исследования данные открывают перспективы дальнейшего изучения полисемантических имен концептов ДОМ/HOUSE и ДОМ/HOME, выявления их сходств и отличий и т.п.

ЛИТЕРАТУРА

1. Давыденко И.В. Когнитивные характеристики ДОМ – HOME/HOUSE в английской ЯКМ / И.В. Давыденко. – Х. : Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 40–44.
2. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Альтман Г., Задорожна І., Мацкуляк Ю. (ред.). Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
3. Зализняк А.А. Многозначность в языке и способы ее представления / А.А. Зализняк. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 672 с.
4. Кронгауз М.А. Семантика : учебник для вузов / М.А. Кронгауз. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 399 с.
5. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991.
6. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании : спецкурс по общей и английской лексикологии / М.В. Никитин. – Владимир : Изд-во ВГПИ, 1974. – 222 с.
7. Clausner T.C. Domains and image schemas / Clausner T.C, Croft W. // Cognitive linguistics. – 1999. – № 10-1. – P. 1–31.
8. Langacker R.W. Foundation of cognitive grammar / Langacker R.W. – V.1: Theoretical prerequisites. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1987.
9. The Free Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/>
10. Dictionary Reference. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dictionary.reference.com/>
11. Encyclopedia The free dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/>

УДК 81'367.4:811.111

**РЕАЛІЗАЦІЯ СХЕМНИХ ОБРАЗІВ ШЛЯХ ТА ЦИКЛ
У НАРАТИВНОМУ ТИПІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ
ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ**

Н.С. Гошилик (Івано-Франківськ)

Стаття присвячена дослідженню часу як когнітивного феномену. Проаналізовано реалізацію схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу з уваги на сенсорні та соціокультурні засоби вербалізації часу. Показано, що у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу превалює схемний образ шлях, що реалізується переважно сенсорними засобами вербалізації.

Ключові слова: наративний тип висловлювання, сенсорний, соціокультурний, схемний образ.

Н.С. Гошилик. Реализация схемных образов путь и цикл в нарративном типе высказывания публицистического дискурса. Стаття посвящена исследованию времени как когнитивного феномена. Проанализирована реализация схемных образов ПУТЬ и ЦИКЛ в нарративном типе высказывания публицистического дискурса, принимая во внимание сенсорные и социокультурные средства вербализации времени. Показано, что в нарративном типе изложения публицистического дискурса превалирует схемный образ ПУТЬ, который реализуется сенсорными средствами вербализации.

Ключевые слова: нарративный тип высказывания, сенсорный, социокультурный, схемный образ.

N.S. Goshylyk. Realization of the Image Schemas PATH and CYCLE in the Narrative Mode of the Media Discourse. The article deals with the investigation of time as a cognitive phenomenon. The realization of the image schemas PATH and CYCLE in the narrative mode of the media discourse is analyzed taking into consideration sensor and sociocultural means of time verbalization. It is shown that the image schema PATH prevails in the mode under investigation. This image schema is mainly realized through sensor means of time verbalization.

Key words: image schema, narrative mode, sensor, sociocultural.

При когнітивно спрямованому аналізі змісту номінативних одиниць оперативним терміном є “концепт”, що тлумачиться як “одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості” [1, с. 90]. Концепт виокремлюється суб’єктом мислення із концептуальної царини, що у когнітивістиці називається доменом [4, с. 137]. Залежно від погляду суб’єкта розумової діяльності, одна та сама ментальна суть може виступати концептом або доменом, однак не всім доменам притаманна здатність виступати концептами. Зокрема, це стосується часу, що є базовим доменом, тобто сутністю найзагальнішого порядку, яка служить тлом для виокремлення низки концептів, у тому числі, темпоральних (ПРОМІЖОК ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО тощо). Відтак, час не є концептом у загальноприйнятому розумінні (тобто абстракцію людського досвіду сприйняття

навколишнього світу), а становить собою певним чином організовану царину концептуалізації та є сутністю феноменологічної природи, що зумовлює актуальність цієї розвідки. Її своєчасність підсилюється недостатньою вивченістю представлення часу в англійській картині світу.

Об’єктом дослідження цієї статті є відображення схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ. Предмет дослідження становить темпоральна лексика сучасної англійської мови. Адекватним контекстом для вивчення особливостей концептуалізації темпоральних відношень, втілених лексичними засобами сучасної англійської мови, є публіцистичний дискурс, оскільки він демонструє широкий спектр типів висловлювання, яким притаманні різні часові характеристики. Публіцистичний дискурс є регістром дискурсу, що поєднує у собі риси розмовно-побутового та офіційно-ділового регістрів.

© Н.С. Гошилик, 2010

Матеріалом дослідження слугував корпус 300 прикладів використання темпоральних одиниць у наративному типі висловлювання, побудований за методом суцільної вибірки з англомовної періодики.

Мета розвідки – встановити особливості реалізації схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу та визначити корелятивну залежність їх актуалізації.

Час не є гомогенним феноменом, співвідносним з єдиною досвідною цариною: він корелює не тільки зі свідомим (концептуальним) рівнем когніції, але й з підсвідомим (передконцептуальним) рівнем. Розгляд “когнітивного підсвідомого” потребує залучення терміну “схемний образ” (*image schema*), під яким ми розуміємо “відносно абстрактні концептуальні репрезентації, які постають безпосередньо з щоденного досвіду, спостережень за навколишньою дійсністю” [4, с. 176]. Схемний образ, співвідносний з повторюваним шаблоном сенсомоторного досвіду взаємодії людини із середовищем свого побутування, таким як ЦЕНТР/ ПЕРИФЕРІЯ, МЕЖА/ КОНТЕЙНЕР/ ВМІСТ, ОБ’ЄКТ, ШЛЯХ, ЦИКЛ тощо, є засобом структурування передконцептуального рівня когніції. Відтак, значення темпоральних лексичних одиниць відкриває доступ не тільки до концептуальних одиниць, що узагальнюють досвід часової взаємодії людини зі світом (темпоральних концептів), але й до когнітивних одиниць передконцептуальної природи (схемних образів), змістом яких є сенсомоторний (тілесний) досвід сприйняття подій, що відбуваються у часі. Універсальні моделі часу “лінійність” та “циклічність”, що їх виокремлено філософами та культурологами, співвідносні з динамічними схемними образами руху – ШЛЯХ (лінійна модель) та ЦИКЛ (циклічна модель).

Уявлення про **циклічність** часу, про завершеність та повторюваність циклу характерні для усіх народів світу. Це бачення універсальне, пов’язане з природою. Якщо замкнуті річне і добове кола – також винятково природні явища, то поділ цих кіл на відрізки часу, на періоди – справа розуму, сприйняття та досвіду людини. З понят-

тям циклічності носії германських мов пов’язують феномен природних циклів, безкінечних повторів одних і тих самих подій. Отже, циклічне сприйняття дійсності базується на типізації подій, ототожненні та співставленні того, що є чи має відбутися з тим, що вже відбувалося.

Проблема відбиття у мові ритмічного повторення часових відрізків вже досить давно перебуває у фокусі уваги лінгвістів. Розглянувши наявні на сьогодні класифікації темпоральних номінацій, Л.М. Міхеєва доходить висновку, що найчастіше такі класифікації будуються на квантифікації, часовому інтервалі “передування – слідування (прямування) – одночасність” позиції спостерігача [2, с. 167]. Дж. Вітроу стверджує, що стародавня ідея часу як ритмічного повторення стала основою його поділу і рівня, і довгий час для людського розуму мали значення аспекти повторюваності та одночасності, а не тривалості, спрямованості та незворотності [3, с. 74, 77]. Ці спостереження дослідників вказують на те, що у семантиці мовних одиниць із семою темпоральності знаходить непряме відбиття передконцептуальний образ цикл.

Розвиток уявлення про **лінійний** рух часу пов’язаний передусім з розвитком наукової парадигми знань, формуванням історичної свідомості. Час сприймають як рух на лінійній осі з минулого в майбутнє, який має початок та кінець. Подія на цій вісі може трапитись лише раз, тому кожна секунда є унікальною. Типовим представленням лінійності є секвенція модусів минулого, теперішнього та майбутнього, тобто локальні *вчора-сьогодні-завтра*. Лінійність часу може також передаватися позначенням однієї точки на часовій осі, точки, яка має інший характер серед собі подібних, а тому не належить до циклу таких подій чи явищ.

Розуміння схемного образу ШЛЯХ у нашій роботі базується не тільки на трактуванні лінійності як руху у просторі, але й на баченні лінійності як руху по лінії у часі. Відтак, схемний образ ШЛЯХ у нашому розумінні уподібнюється лінійності, як основній топологічній характеристиці реального часу.

За К.С. Сміт, у публіцистичному дискурсі ми розрізняємо такі типи висловлювання, як наративний, дескриптивний, репортажний, інформативний

та аргументативний, кожен з них робить свій внесок у текст та має відмінні лінгвістичні риси [3, с. 8]. Наративний тип висловлювання характеризується позначенням подій та станів, розповідь будується на послідовному викладі подій. Йому притаманна динамічна темпоральність та чітко визначені часові орієнтири.

У наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу реалізуються схемні образи ШЛЯХ та ЦИКЛ. Проаналізуємо реалізацію цих образів, беручи до уваги особливості визначених типів висловлювання та специфіку вербалізації часу, а саме сенсорні та соціокультурні засоби його маніфестації.

У сучасній англійській мові схемний образ ЦИКЛ є передконцептуальною основою лексикалізацій концептів ПЕРІОД ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО. Зауважимо, що лексеми, які вербалізують концепт ПЕРІОД ЧАСУ, позначають власне період, певний відрізок часу, а отже, є підстави вважати, що відповідний концепт можна вважати сенсорним, оскільки він поєднує уявлення людини про те, що безпосередньо піддається сприйняттю, логічний чи візуальний перцепції. На відміну від нього, концепти ПЕРІОД ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО належать до соціокультурних, оскільки вони не мають відповідників у матеріальному світі, а є елементами соціально узгодженої календарної системи.

Схемний образ ШЛЯХ перебуває в основі формування концептів МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ, втілених лексичними одиницями на позначення модусів минулого, теперішнього, майбутнього. Ці концепти є сенсорними за своєю природою, тобто вони утворені шляхом чуттєвого сприйняття відповідних характеристик дійсності, але вони водночас демонструють значну міру залежності від соціокультурних особливостей сприйняття світу носіями англійської мови. Схемний образ ШЛЯХ лежить у підґрунті соціокультурного концепту ЧАСОВА ТОЧКА, який вербалізують темпоральні лексеми та словосполучення, що позначають точку на часовій прямій. До них відносимо номінації дат та годинниковий час.

Дослідження мовного матеріалу свідчить про чітку тенденцію превалювання темпоральних одиниць, які пов'язані зі схемним образом ШЛЯХ, над одиницями, які спираються на схемний образ ЦИКЛ. Для ілюстрації цього проаналізуємо фрагменти наративного типу висловлювання у публіцистичному дискурсі.

Наступний текстовий фрагмент є показовим для наративного дискурсу, оскільки це цілісний фрагмент, де оповідь постійно підкріплюється часовими маркерами:

At the end of the decade he was leader of the Conservative party, almost universally tipped to become prime minister at the next election within six months. After Eton and Oxford (graduating in 1988 with a first in politics, philosophy .... Instead he became part of the young "brat pack" working 18 hours a day to help Major secure his unexpected election win in 1992..... He failed to win several safe Tory nominations and fought – but lost – Stafford in 1997. ... In 1996 – at 29 – he had married Samantha Sheffield, a heiress who, like himself, was socially well-connected. Their gilded existence received a traumatic jolt in 2002 when the first of their three children, Ivan, was born with cerebral palsy. He died in 2009. Shaun Woodward's defection to Labour opened up the chance to win vacant Witney, not far from his childhood home in Berkshire. Elected in 2001, Cameron first busied himself on the home affairs select committee <...> (Guardian, 31 December, 2009).

Усі темпоральні конструкції, що вживаються у цьому фрагменті (окрім *18 hours a day* та *within six months*), в однаковий спосіб позначають часову локалізацію події за допомогою вказівки на точний рік події (*in 1996... in 2009*) або ж невизначено, рефренцією до частини часового проміжку (*at the end of the decade*).

Секвенція подій у цьому фрагменті має чітку хронологію – від одного року до іншого, і т.д. Темпоральна конструкція *at the end of the decade* розуміється з контексту як останній період десятиліття, яке відраховується від 2009 р. – дати смерті головного героя та дати написання статті.

Схемний образ ЦИКЛ у цьому текстовому фрагменті є підґрунтям для темпоральних конст-рукцій *18 hours a day* та *within six months*. У першому випадку циклом є часовий проміжок тривалістю 18 годин на добу, у другому – 6 місяців.

Серед лексем, що базуються на схемному образі ШЛЯХ, є соціокультурні (*in 1988, in 1992* і т.д.), та сенсорні (*at the end of the decade*). На схемний образ ЦИКЛ спираються номінації із сенсорною семантикою *18 hours a day* та *within six months*.

Отже, цей текстовий фрагмент наративного типу висловлювання є прикладом взаємоіснування схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ зі значним превалюванням схемного образу ШЛЯХ.

Розглянемо наступний приклад:

*Stocks have slowed their **nine-month** advance in **December** as traders look to lock in gains for the year and seek clues about what might be able to drive the market in **2010**. The benchmark Standard & Poor's 500-stock index has jumped 63.8 percent from a **12-year** low in **March** on relief that the economy was stabilizing. Analysts say investors will need substantive signs that the economy is improving to extend the gains **next year** (New York Times, December 16, 2009).*

У цьому фрагменті наративного типу висловлювання схемний образ ШЛЯХ актуалізовано низкою темпоральних конструкцій. Способи позначення часу варіюють від конкретного – *in December, in 2010, in March* (соціокультурні засоби позначення часу) до опосередкованого – *next year, for the year* (сенсорні засоби маніфестації часу). Розуміння змісту останніх є можливим за допомогою референції до часу написання статті – 16 грудня 2009 р., тому *next year* – це рік, який слідує за 2009 р., а *for the year* – це період цього, 2009 р.

Зауважимо, що у цьому фрагменті схемний образ ЦИКЛ є передконцептуальною основою темпоральних слів, які модифікують номінації об'єктів (*nine-month advance* та *a 12-year low*). Циклами тут є у першому випадку – період тривалістю у 9 місяців, у другому – тривалістю у 12 років. Обидва способи позначення часу належать до сенсорних.

У проаналізованому фрагменті наративного типу висловлювання публіцистичного дискурсу схемний образ ШЛЯХ зустрічається частіше у порівнянні з схемним образом ЦИКЛ, що підтверджує характерну для цього виду типу висловлювання динамічність викладу. Феноменологічні засоби вербалізації часу домінують у цьому фрагменті.

Наступний текстовий фрагмент, що ілюструє наративний тип висловлювання та є прикладом використання темпоральних засобів для позначення трьох точок на часовій осі – точки, що актуалізують концепти МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, ТА ЧАСОВА ТОЧКА:

*Shooting Stars (BBC2) was another return to auld lang syne. **Fifteen years ago**, Reeves and Mortimer pulled the rug from under panel shows with a jerk that sent their legs in the air. <...> Matt Lucas in a pink romper suit looked as if he might **at any moment** burst out of his cocoon and become something huge and hungry. <...> Johnny Vegas remembered Vic and Bob asking him, "Are you drinking **tonight**?" (a question with which he was all too familiar), and adding reassuringly, "Because we are" (Guardian, 31 December, 2008).*

Усі три темпоральні конструкції базуються на схемному образі ШЛЯХ, що реалізується за допомогою засобів мовного втілення сенсорних концептів: *fifteen years ago* – референцією до минулого та позначенням точки на часовій осі у минулому; *at any moment* – позначенням одиначної точки на часовій осі без лексичних засобів визначення часу розгортання дії – минулого, теперішнього чи майбутнього; *tonight* – референцією до моменту мовлення.

Розглянемо приклад, який ілюструє використання обох схемних образів:

*We sat next to each other at the grammar school **the following year** that was an all boys' school but **for the time being** we were surrounded and preoccupied by girls and booze ... and we'd both fallen in love ... and it was **Christmas**. <...> As part of **the Christmas jollities one afternoon**, Mr. Mann had shown us all how to take the piano to pieces and put it back together,*

something I had to do a few times myself as I dragged the piano my dad bought a couple of years later up and down the narrow staircases of my first London homes (Guardian, 2 December, 2008).

Зі схемним образом ШЛЯХ у цьому прикладі пов'язані соціокультурні засоби – назва свята, яке не мала циклічної реалізації (*Christmas*) та сенсорні – номінації відрізків часу (*one afternoon, the following year, for the time being, a couple of years later*).

Проаналізуємо темпоральні конструкції, які спираються на схемний образ ШЛЯХ. Ці конструкції у даному фрагменті позначають час різними способами, а саме:

- опосередковано: *the following year, for the time being, a couple of years later*;
- невизначено: *one afternoon, Christmas*.

Ідентифікувати часову належність цих конструкцій можливо, враховуючи теперішнє як момент мовлення, у наступних випадках: *the following year* – майбутнє відносно точки мовлення, *for the time being* – теперішнє, що ототожнюється з моментом мовлення у широкому сенсі, *a couple of years later* – майбутнє відносно точки мовлення. Позначення точок на часовій осі ґрунтується на схемному образі ШЛЯХ.

Характерно, що у даному фрагменті схемний образ ЦИКЛ пов'язаний з темпоральною конструкцією, яка атрибутивно позначає час, а саме конструкцією *the Christmas jollities* – тобто те, що приносить радість на Різдво. Оскільки Різдво святкується щороку, то і радість є щорічною. Цикл, який позначається, не має визначеної тривалості, а ха-

рактеризується часовою локалізацією.

Отже, для наративного типу висловлювання публіцистичного дискурсу характерним є співвідношення зі схемними образами ШЛЯХ та ЦИКЛ, однак, як свідчить аналіз мовного матеріалу, у цьому типі висловлювання превалює схемний образ ШЛЯХ, що реалізується переважно сенсорними засобами вербалізації часу. Перспективним залишається дослідження особливостей реалізації схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у різних типах висловлювання (дескриптивному, репортативному, інформативному та аргументативному) публіцистичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Михеева Л.Н. Время в русской языковой картине мира : лингвокультурологический аспект : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Михеева Людмила Николаевна. – М., 2004. – 329 с.
3. Уитроу Дж. Естественная философия времени. – 2-е изд., стереотип. / Дж. Уитроу. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 400 с.
4. Evans V. Cognitive Linguistics : An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University, 2006. – 830 p. : ill.
5. Smith Q. Modes of Discourse. The Local Structure of Texts / Q. Smith. – Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2003. – 320 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Gurdian [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk>
2. New York Times, The [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com>

УДК 811.2'42

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ КОМУНІКАНТАМИ

А.М. Пшеничних (Харків)

У статті обґрунтовується вибір діяльнісного підходу до мови за методологію дослідження реперспективізації ситуації у діалогічному дискурсі. З позицій цього підходу визначаються головні поняття, якими оперує сучасна лінгвістика: дискурс, когнітивна діяльність, значення, концептуалізація, конструювання, мовленнєва діяльність, комунікативна діяльність, а також описуються особливості вибору та вивчення лінгвістичних об'єктів. Розглядаються когнітивні операції та дискурсивні ефекти реперспективізації ситуації комунікантами.

Ключові слова: дискурс, дискурсивний ефект реперспективізації, діяльнісний підхід до мови, значення, когнітивна діяльність, когнітивна операція реперспективізації, комунікативна діяльність, конструювання, концептуалізація, мовленнєва діяльність, реперспективізація ситуації у діалогічному дискурсі.

А.Н. Пшеничных. Деятельностный подход к исследованию особенностей реперспективизации ситуации коммуникантами. В статье обосновывается выбор деятельностного подхода к языку в качестве методологии исследования реперспективизации ситуации в диалогическом дискурсе. С позиций данного подхода определяются основные понятия, которыми оперирует современная лингвистика: дискурс, когнитивная деятельность, значение, концептуализация, конструирование, речевая деятельность, коммуникативная деятельность, а также описываются особенности выбора и исследования лингвистических объектов. Рассматриваются когнитивные операции и дискурсивные эффекты реперспективизации ситуации коммуникантами.

Ключевые слова: деятельностный подход к языку, дискурс, дискурсивный эффект реперспективизации, значение, когнитивная деятельность, когнитивная операция реперспективизации, коммуникативная деятельность, конструирование, концептуализация, реперспективизация ситуации в диалогическом дискурсе, речевая деятельность.

A.M. Pshenychnykh. The study of situation reperspectivization by interlocutors within the framework of usage-based approach. In the article the choice of usage-based approach to language as the methodology of the study of situation reperspectivization in dialogical discourse is substantiated. Within the framework of this approach such key notions of modern linguistics as discourse, cognitive activity, meaning, conceptualization, construal, speech activity, communicative activity are defined, and the peculiarities of linguistic objects choice and their research are presented. Construal operations and discursive effects of situation reperspectivization by interlocutors are considered.

Key words: cognitive activity, communicative activity, conceptualization, construal operation of reperspectivization, construal, discourse, discursive effect of reperspectivization, meaning, situation reperspectivization in dialogical discourse, speech activity, usage-based approach to language.

Методологічна настанова, згідно з якою мова має розглядатися “у самій собі і для себе” [22, с. 209], панувала у лінгвістиці до середини ХХ ст. У її світлі мова поставала як об'єктивна предметна суть, природа і закономірності організації якої пояснювалися через аксіоматичні правила. Остання третина ХХ ст. позначена істотними змінами у мовознавстві: значний інтерес у дослідників вик-

ликають закономірності використання мови індивідами – реальними суб'єктами, які активно пізнають світ та занурені у процеси мовотворчості й комунікації. Такий зсув фокусу уваги науковців пояснюється поширенням у лінгвістиці діяльнісного підходу [6; 16]. Мета статті полягає у з'ясуванні суті цього підходу і визначенні його ключових понять, а також специфіки об'єктів, які доціль-

---

© А.М. Пшеничних, 2010

но вивчати з діяльнісних позицій, зокрема, явища реперспективізації ситуації у діалогічному дискурсі мультимедійного кіноворю.

Передумовою формування діяльнісного підходу у лінгвістиці є ідіографічний стиль наукового мислення – методологічна настанова гуманітарних наук, скерованих на бачення реальності як не уніфікованої, тобто такої, що її не можна пізнати шляхом пошуку загальних закономірностей або осмислити у термінах загальних понять [3, с. 320; 19, с. 77–78, 88–90].

Основи діяльнісного бачення природи мови закладені у працях видатних учених другої половини ХХ ст. [1; 2; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 18; 23 та інші]. Це бачення мови акцентує не те, *що* говорить, і, відповідно, за якими правилами побудоване висловлення, а те, *хто* це говорить, як і *за яких обставин*, і чому мовець конструює висловлення саме таким чином [23, с. 208; 24, с. 24]. Об'єктом лінгвістичного дослідження при діяльнісному підході є дискурс. У процесуальному розумінні поняття дискурсу охоплює розумову, мовленнєву і комунікативну діяльність [12, с. 4, 10; 14, с. 528]. Мета дослідника полягає у тому, щоб за застиглим відбитком дискурсивної діяльності – текстом у широкому семіотичному розумінні: осмислена послідовність будь-яких знаків, будь-яка форма комунікації [1, с. 73; 15, с. 507; 24, с. 24] – відтворити та розкрити механізми процесу його породження [7, с. 20, 135–136; 23, с. 76].

У світлі діяльнісного підходу мислення людини постає як когнітивна діяльність, тобто сукупність ментальних операцій оброблення інформації, яка сприймається за чуттєво-перцепційними каналами або вже репрезентована у свідомості людини [13, с. 81]. У результаті когнітивної діяльності формуються знання, які становлять собою не відображену дійсність у свідомості суб'єкта, а її образ, інтерпретацію [11, с. 3]. За такого розуміння мислення людини, поняття значення мовних знаків не обмежується їх концептуальним змістом, воно розуміється дослідниками як конструкт (construction), що формується у певній комунікативній ситуації та є результатом концептуалізації [11, с. 3; 29, с. 54, 162, 214; 31; 32; 34]. Конструювання значення

(meaning construction) дорівнюється процесу концептуалізації [29, с. 162; 31, с. 431] – будь-який вид ментального досвіду, який отримує суб'єкт у процесі його взаємодії зі світом, та охоплює обробку інформації, що надходить через органи чуття (перцепція), м'язове відчуття у процесі рухомої діяльності (кінестезія), а також розуміння співрозмовниками мовлення один одного та контексту дискурсу [31, с. 431]. Р. Ленекер наголошує на суб'єктивному характері концептуалізації: “загальнопоширеною хибною думкою є те, що концептуалізація – це нібито зображення, яке ззовні проєциється всередину черепа людини для подальшого розглядання. Навпаки, концептуалізацію необхідно розуміти як ментальний досвід людини, який вона отримує, активно розглядаючи зовнішній по відношенню до неї світ” [там само, с. 451]. Внаслідок цього один той самий концептуальний зміст (content) може набувати альтернативних інтерпретацій. Для позначення когнітивної здібності людини осмислювати та портретувати одну ту саму ситуацію відмінними способами, Р. Ленекер уводить термін “конструювання” (construal) [31, с. 435; 32, с. 5].

Мовленнєва діяльність – конкретне говоріння, яке протікає у часі й утілене у звукову або письмову форму [15, с. 414] – має відкритий і непередбачуваний характер: кожен новий випадок актуалізації мовних елементів окремим мовцем є унікальним і ніколи більше не повторюється [6, с. 10, 12, 27; 7, с. 57]. З позицій діяльнісного підходу конструктивною для мови виявляється творча діяльність суб'єкта [8, с. 58, 69–70]: у процесі мовленнєвої діяльності людина завжди чогось “дізнається” про мову, весь час щось у ній осягає, вигадує, винаходить та безупинно впливає на мову [6, с. 17; 8, с. 83]. Коли об'єктом дослідження є мовленнєва діяльність у діяльнісному розумінні, усі правила та закони мови мають лише часткову цінність. Ці регулярності не піддаються жорсткій та стійкій систематизації [6, с. 17–18].

Комунікативна діяльність, у свою чергу, тлумачиться як двоспрямований процес спільного і творчого конструювання смислів комунікантами у ситуативному контексті [2, с. 239–298; 14, с. 520, 525,

527–529]. Рушійною силою комунікативної взаємодії стають активні позиції її учасників: мовець налаштований на активне відповідне розуміння слухача, який сприймає і розуміє мовлення згідно певного погляду [2, с. 245, 246]. Посідаючи певну позицію по відношенню до предмету розмови мовець конструює свою ідентичність, соціальну належність і свої взаємини зі світом [2, с. 7; 35, с. 12]. За такого підходу розуміння в сенсі тотожності думок мовця і слухача є ілюзією [18, с. 115]: “говорити – означає не передавати свою думку іншому, а тільки викликати в іншому його власні думки” [там само, с. 138]. Комунікативні смисли демонструються не тільки вербально, але й за допомогою знаків будь-яких інших семіотичних систем [12, с. 3; 20, с. 12, 13, 20, 29]. Усяка форма поведінки суб’єкта – діяльність, бездіяльність, мовлення, жестикулювання тощо – у певній ситуації може виявитися комунікативно значущою [24, с. 163]. Представники усіх семіотичних систем не просто супроводжують мовлення: вони є активними елементами смислотворення і виступають не ізольовано, а у гармонійній єдності між собою і вербальним планом комунікації.

Таким чином, з позицій діяльнісного підходу, мову необхідно досліджувати в її “первинній даності” – у дискурсі, а метою дослідника є виявлення когнітивних, мовленнєвих та комунікативних механізмів її функціонування. При вивченні мови з позицій діяльнісного підходу актуальності набувають такі її властивості, як нерегулярність та невідповідність правилам [6, с. 64]. До кола актуальних належить і розроблювана нами тема “Реперспективізація ситуації в англомовному діалогічному дискурсі”.

У реальній комунікації предмет спільної уваги суб’єктів може отримувати доволі відмінні трактування внаслідок наявності у них відмінних перспектив – точок погляду на обговорювану ситуацію, згідно яких вони концептуалізують її, конструюють висловлення і розробляють комунікативні стратегії [28, с. 9; 30, с. 1]. На позначення зміни у розумінні ситуації, що відбивається у мовленні, використовується термін “реперспективізація ситуації” [25, с. 105; 33, с. 50]. Об’єктом досліджен-

ня є фрагменти діалогічного дискурсу, в яких втілюється реперспективізація ситуації, а предметом – мовні, когнітивні та комунікативні механізми процесу реперспективізації. Матеріалом дослідження слугували фрагменти діалогічного дискурсу, в яких наявна реперспективізація ситуації; ці фрагменти дібрані з англомовних мультимедійних художніх фільмів і серіалів. Мультимедійний кінотвір визначаємо як текст, що об’єднує інформацію різної семіотичної природи (зображення, анімація, звук, вербальний текст тощо) [17, с. 161, 475–476], а також засоби масової інформації (кіно, телебачення, преса, радіо, реклама) в єдиний текст. Доступ до гетерогенних складових мультимедійного тексту регулюється комп’ютерною програмою, яка змінює текст в залежності від обраної суб’єктом стратегії його читання [21, с. 45]. Вибір мультимедійного кінотвору за матеріал дослідження обумовлений тим, що, по-перше, лише деякі з паравербальних складників комунікативної ситуації експлікуються у метамовних висловленнях та коментарях авторів сценаріїв, транскриптів і скриптів; по-друге, крім перегляду кінотвору, мультимедійний текст надає можливість досліднику дізнатися про широкий культурний, соціальний, історичний контекст ситуації, яка втілюється на екрані, а також ознайомитися з думками його творців і сторонніх спостерігачів. Це надає можливості детально і точно проаналізувати причини і наслідки реперспективізації ситуації та розкрити механізми конструювання дискурсивних смислів за допомогою тих чи інших мовних і позамовних засобів комунікації.

Досліджуючи реперспективізацію ситуації у діалогічному дискурсі художнього мультимедійного кінотвору, ми виходимо з того, що вербальні та паравербальні відмінності в оформленні висловлення мовців, темою яких є одна та сама предметна ситуація, детерміновані наступними чинниками: (1) розбіжностями у когнітивних моделях ситуації суб’єктів, що визначається як ментальний конструкт, який метафорично можна порівняти з “картинкою” [4, с. 8–10] або “кадром” [31, с. 425]; (2) розбіжностями у комунікативних позиціях суб’єктів, їх інтенціях, намірах, комунікативних цілях. Згідно цього, виокремлюємо (1) когнітивні

операції конструювання моделі ситуації та (2) дискурсивні ефекти репер-спективізації у діалогічному дискурсі.

1. Когнітивні операції реперспективізації ситуації.

У процесі реперспективізації мовець трансформує образ предметної ситуації, запропонований його співрозмовником. Залежно від того, чи досягається реперспективізація завдяки одній когнітивній операції, або двох та більше, вирізняємо прості та комбіновані типи когнітивних операцій реперспективізації ситуації. У свою чергу, прості операції розпадаються на три групи: вибір відмінної точки огляду (А), зміна відстані між точкою огляду та об'єктом концептуалізації (Б), а також операції, пов'язані зі станом точки огляду (В).

А. Точка огляду – місце у просторі й часі, з якого мовець концептуалізує ситуацію [32, с. 207]. Зміна точки огляду спричинює зміни у розумінні ситуації, аж до її повного переосмислення, яке ілюструє такий приклад:

(1) [a] *CHRISTIAN: Toulouse said we might be able to do it in . . . private. <...> Yes a private ... y'know <...> Poetry reading.*

[b] *SATIN: Oh, a "poetry" reading. I'd love a little "poetry" after supper*

(Luhmann B., 61).

Сатін – актриса Мулен Руж і куртизанка – приймає бідного поета, який хоче написати вірші для нового мюзиклу, за потенційного клієнта і спонсора нового шоу. Поет перспективізує ситуацію на фоні домену ЛІТЕРАТУРА (актуалізується пряме значення слова *poetry*: вірші як літературний жанр, поезія [26]). Сатін перспективізує ситуацію з відмінної позиції, що спричинює зміну домену (евфемістичне значення лексеми *poetry*, підґрунтям якого є концептуальна метафора ІНТИМНІ СТОСУНКИ – ЦЕ ПОЕЗІЯ).

Б. Відстань між точкою огляду та об'єктом концептуалізації може збільшуватися (наплив, внаслідок чого образ ситуації деталізується) або зменшуватися (віддалення, що спричинює схематизацію образу об'єкта) автором респонсивної репліки. Операції напливу та віддалення ілюструють приклади (2) і (3) відповідно:

(2) [a] *CAMERON: She (Mrs. Palmeiro)'s a 38 years old, she's a mother ...*

[b] *HOUSE: She's a schizophrenic mother, with no money, on the public dole, in fact, who knocks back vodka every time a breeze blows her way* (Mankiewicz J., 14).

У прикладі (2) в ініціативній репліці [a] конструється обрис об'єкта, який наповнюється деталями в респонсивній репліці [b] (наплив). Для врятування життя місіс Пальмеро необхідно перекопати комітет із трансплантації у необхідності операції. Доктор Кемерон вважає, що є надія вмовити комітет, тому що місіс Пальмеро – мати. У відповідь доктор Хаус специфікує концепт MOTHER для обґрунтування неможливості трансплантації. Використовуючи означення, приємнікові фрази, уточнюючу фразу, а також підрядне речення, мовець ускладнює схему концепту MOTHER, активуючи низку специфікуючих ознак, як то ПСИХІЧНИЙ СТАН, МАТЕРІАЛЬНЕ і СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ, ЗВИЧКИ.

(3) [a] *ELAINE: When is it (the song) going to start?*

[b] *WILLIAM: Soon* (Cameron C., 58–59).

Під час діалогу у прикладі (3) Вільям з матір'ю прослуховують вступ до пісні рок-групи. Автор ініціативної репліки актуалізує наступне значення прислівника *when* (коли): в який конкретний час [27]. Автор репліки [b] займає віддалену позицію, і окреслює лише приблизний період часу (*soon / скоро*: через короткий відтинок часу, трохи згодом [там само]), навмисно вичитуючи відмінне значення прислівника *when*: протягом якого проміжку часу [там само].

В. Стан точки огляду – когнітивна операція, пов'язана з характеристиками точки огляду. Остання може залишатися нерухомою, коли суб'єкт знаходиться на далекій відстані від об'єкта і сприймає його оглядово й одночасно – як статичне ціле, позбавлене динаміки розгортання. Суб'єкт може також перспективізувати ситуацію з близької точки огляду, яка рухається відносно об'єкта концептуалізації, наприклад:

(4) [a] *EDWARD: I just saw the woman I'm going to marry, I know it. But then I lost her.*

[b] *AMOS: Tough break. Most men have to get married before they lose their wives*

(August J., 58).

У прикладі (4) мовці обирають рухомі точки огляду для перспективізації ситуації, але конструюють її у протилежних напрямках. Едвард розповідає, що зустрів жінку, на якій хоче одружитися, але загубив її. Вихідною точкою огляду мовця є подія ВТРАТА, з якої він концептуалізує ситуацію у напрямку до іншої події ОДРУЖЕННЯ: [ПОДІЯ₁ (*I lost her* / ВТРАТА)] → [ПОДІЯ₂ (*I'm going to marry* / ОДРУЖЕННЯ)]. Конструювання цього напрямку подій досягається завдяки граматичній категорії часу. Амос сканує події у зворотному напрямку: [ПОДІЯ₁ (*Most men have to get married before* / ОДРУЖЕННЯ)] → [ПОДІЯ₂ (*they lose their wives* / ВТРАТА)]. У репліці [b] маркером конструювання напрямку подій слугує сполучник *before* (*перш ніж*).

Комбінований тип операцій реперспективізації ситуації ілюструє приклад (5), де мовець перспективізує ситуацію з відмінної точки огляду та водночас змінює відстань між точкою огляду та об'єктом концептуалізації:

(5) [a] *HILDY: Have you got my dough? <...> Four hundred and fifty and I'll cut your throat if you try any tricks!*

[b] *LOUIS: All right, all right. You can't blame a guy for tryin', can you?*

(Lederer Ch., 109)

Хільді намагається повернути гроші, які вкрав у її нареченого Луїс – відомий на все місто шахрай. Хільді використовує фразеологізм *to try tricks* (*шахраювати*) і профілює ситуацію відносно домену НЕЧЕСНІ ВЧИНКИ. У респонсивній репліці вислів *to try tricks* підлягає дефразеологізації, та актуалізується пряме значення дієслова *to try*: пробувати робити що-небудь, намагатися [27]. Відтак, Луїс профілює ситуацію відносно домену СПРОБА. Крім того, репліка [b] інкорпорує узагальнено-особовий займенник *you*, який використовується на позначення будь-якої особи у безособових реченнях, та іменник з неозначеним артиклем (*a guy / хлопець*), завдяки чому конструюється ситуація, що не співвідноситься з конкретною особою.

2. Дискурсивні ефекти реперспективізації ситуації охоплюють некооперативність, уточнення, комічні ефекти, недосказаність, узагальнення та помилку. Некооперативність виявляється в експліцитних або імпліцитних відмовах від взаємодії, ухиляннях, вигадуванні, умовчанні, фальсифікації інформації, що ілюструє приклад (3), де висловлення мовця імплікує відмову від спілкування. Уточнення реалізується за допомогою експліцитного пояснення ситуації або значення мовної одиниці, а також виправляння автором респонсивної репліки висловлення автора ініціативної репліки. Дискурсивний ефект уточнення ілюструє приклад (2), де автор респонсивної репліки детально описує ситуацію з метою переконати співрозмовника. Чорний гумор, непристойні жарти, каламбур, несерйозність, іронія, сарказм та дотеп становлять комічні ефекти реперспективізації ситуації. Так, у прикладі (4) автор респонсивної репліки намагається підбадьорити співрозмовника, тому надає ситуації несерйозного трактування. Дискурсивний ефект недосказаності втілюється у використанні мовцями неінформативних мовних одиниць, повторюванні частини або всього висловлення співрозмовника. У прикладі (3) автор респонсивної репліки використовує неінформативну лексичну одиницю з метою породження комунікативної імплікатури. Узагальнення становить собою вербалізацію загальновідомих фактів, думок загального характеру. Цей ефект ілюструє приклад (5), де мовець посилається на загальнопоширену практику з метою самозахисту. Нарешті, дискурсивний ефект помилки виникає у ситуації вербалізації автором респонсивної репліки хибного витлумачення висловлення автора ініціативної репліки. Комунікативна помилка є наслідком реперспективізації у прикладі (1), де мовець вичитує значення мовної одиниці, відмінне від того, яке інкорпорував автор ініціативної репліки, тому що не володіє правдивою інформацією про комунікативну ситуацію.

Таким чином, у річищі діяльнісного підходу формується новий погляд на сутність мови і переосмислюються поняття, якими оперує сучасна лінгвістика. Вибір діяльнісного підходу за методологічне підґрунтя дослідження реперспективізації

ситуації у діалогічному дискурсі дозволяє розкрити сутність мовних, когнітивних та комунікативних механізмів цього явища. Відбір мовних засобів для портретування ситуації комунікантами залежить як від концептуальної точки огляду, згідно якої конструюється ментальний образ об'єкта, так і від комунікативних позицій мовців, згідно чого виокремлюються такі дискурсивні ефекти: некооперативність, уточнення, комічні ефекти, недосказаність, узагальнення та помилка. Відмінності у перспективах спричиняють розбіжності не тільки у мовному оформленні висловлень та конструюванні його концептуального та прагматичного змісту. Крім того, відмінне позиціонування учасників діалогічного дискурсу відбивається на виборі паралінгвістичних засобів комунікації, в описі яких ми убачаємо перспективи даної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 421 с.
3. Виндельбанд В. Прелюдии. Философские статьи и речи / В. Виндельбанд. – СПб. : Изд-е Д.Е. Жуковского, 1904. – 374 с.
4. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – Ч. I. – 530 с.
5. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка / Л.С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 520 с.
6. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
7. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М. : Прогресс, 1992. – 220 с.
8. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
9. Делез Ж. Логика смысла (Первая половина) / Ж. Делез. – М., Екатеринбург : Раритет, Деловая книга, 1998. – 480 с.
10. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида. – СПб. : Академический проект, 2000. – 432 с.
11. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 3–10.
12. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: Дис. в виде научного доклада / А.А. Кибрик. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2003. – 90 с.
13. Краткий словарь когнитивных терминов / [Под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : Филологический факультет МГУ им. Ломоносова, 1996. – 245 с.
14. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
15. Лингвистический энциклопедический словарь / [Гл. редактор В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 688 с.
16. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О.І. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 41–45.
17. Новейшая энциклопедия персонального компьютера / [Леонтьев В.П.]. – М. : ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2004. – 734 с.
18. Потебня А.А. Теоретическая поэтика / А.А. Потебня. – М. : Высш. шк., 1990. – 344 с.
19. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт // Культурология XX век. Антология. – М. : Юрист, 1995. – С. 69–101.
20. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л.В. Солощук. – К., 2009. – 40 с.
21. Сонин А.Г. Общепсихологические и когнитивные механизмы понимания мультимедийных текстов / А.Г. Сонин // Вопросы психолінгвистики. – 2003. – № 1. – С. 43–56.
22. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де. Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.
23. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
24. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – М. : ТОО ТК “Петрополис”, 1998. – 432 с.
25. Aijmer K. Interjections in a contrastive perspective / K. Aijmer // Emotion in Dialogic Interaction / [Ed. by E. Weigan]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. – 282 с.
26. Cambridge International Dictionary of English [Electronic resource]. – Cambridge : CUP, 2001. – Access: <http://dictionary.cambridge.org>.
27. Collins English Dictionary: Адаптація к версії Lingvo 12. – N.Y. : HarperCollins, 2006.
28. Ensink T. Social-functional and cognitive approaches to discourse interpretation. The role of frame and perspective / T. Ensink, Ch. Sauer // Framing and Perspectivising in Discourse / [Ed. by T. Ensink, Ch. Sauer]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. – 2003. – Vol. III. – P. 1–21.
29. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. –

Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 851 p.

30. Graumann C. F. Perspective and Perspectivation in Discourse: An Introduction / C.F. Graumann, W. Kallmeyer // Perspective and Perspectivation in Discourse / [Ed. by C.F. Graumann, W. Kallmeyer]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamin Publishing Company, 2002. – Vol. 9. – P. 1–11.

31. Langacker R.W. Cognitive Grammar / R.W. Langacker // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / [Ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens]. – New York : Oxford University Press, 2007. – P. 421–462.

32. Langacker R.W. Grammar and Conceptualization / R.W. Langacker. – Berlin, N.Y. : Mouton de Gruyter, 2000. – 430 p.

33. Linell P. Perspectives, implicitness and recontextualization / P. Linell // Perspective and perspectivation in discourse / [Ed. by C. F. Graumann, W. Kallmeyer]. – Mannheim : Institute for the German Language, 2002. – P. 41–57.

34. Talmy L. Toward a cognitive semantics / L. Talmy. – Cambridge (Mass), L. : A Bradford Book, The MIT Press, 2000. – Vol. 1: Concept Structuring Systems. – 565 p.

35. Wodak R. Aspects of Critical Discourse Analysis / R. Wodak // ZfAL. – № 36. – 2002. – P. 5–31.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. August J. Big Fish: Film Script [Electronic resource] / J. August // The Internet Movie Database. –. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/Big-Fish.html> – Title from the screen, 2003. – 125 p.

2. Cameron C. Almost Famous: Film Script [Electronic resource] / C. Cameron // Daily Script. –. – Access: http://www.dailyscript.com/scripts/almost_famous.html – Title from the screen, 1998. – 164 p.

3. Lederer Ch. His Girl Friday: Film Script [Electronic resource] / Ch. Lederer // The Weekly Script. –. – Access: <http://www.weeklyscript.com/His%20Girl%20Friday.txt> – Title from the screen, 1939. – 195 p.

4. Luhrmann B. Moulin Rouge: Film Script [Electronic resource] / B. Luhrmann, C. Pearce // Drew's Script-O-Rama. –. – Access: <http://web.archive.org/web/20060117144859/http://www.geocities.com/talentedprotegee/shootingscript.htm> – Title from the screen, 2001. – 154 p.

5. Mankiewicz J. House, M.D. Season 1. The Socratic Method: Dialogue Transcript [Electronic resource] / J. Mankiewicz // twiztv. –. – Access: <http://www.twiztv.com/scripts/house/season1/house-106.htm> – Title from the screen, 2004. – 22 p.

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 811.11

ДИСКУРС. ЛОГІКА.

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)

У наведеній роботі для структурування лінгвістичних явищ розглядаються силлогізми логіки, котрі завжди виходять за рамки одного речення і, крім цього, можуть вступати у різні відносини між собою. Наведені також логічні структури, схеми, які можуть бути релевантними для каузального комплексу в лінгвістиці. Розглядаються загальні відношення дискурсу, що лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків між складовими каузального простору. Приклади подані на дискурсах німецької та української мов, в яких чітко прослідковуються полісиллогізми, котрі являють собою сполуку думок, логічні єдності.

Ключові слова: каузальний простір, логічні структури, релевантний, судження.

В.Г. Пасынок. Дискурс. Логика. Для структурирования лингвистических явлений в статье рассматриваются силлогизмы логики, которые всегда выходят за рамки одного предложения и, кроме того, могут вступать в разные отношения между собой. Представлены также логические структуры, схемы, которые могут быть релевантными для каузального комплекса в лингвистике. Рассматриваются общие отношения в дискурсах каузальной семантики, которые находятся в основе более мелких и конкретных связей между компонентами каузальности. Примеры проиллюстрированы дискурсами немецкого и украинского языков, где четко прослеживаются полисиллогизмы, которые представляют собой логические единства.

Ключевые слова: каузальный простор, логические структуры, релевантный, суждения.

V.G. Pasynok. Discourse. Logics. This article deals with logic syllogisms that go beyond one simple sentence and can differently interact within its components for structuring the linguistic phenomena. Logical structures and schemes that can be relevant for the causal complex in linguistics are also presented. The general relation in causal semantics discourses that are a basis for minor and specific connections within causal components are considered. The examples are given using discourses of the German and Ukrainian languages where the polysyllogisms that present logical unities are clearly distinguished.

Key words: assertions, causal space, logical structures, relevant.

Об'єктом дослідження є опис логічних, онтологічних схем, прагматичних механізмів дискурсу. Предметом слугує каузальний комплекс, його функціонування у природних текстах. Проблема залишається актуальністю сьогодення, бо нагальною є потреба розгляду фундаментальних проблем лінгвістики у взаємозв'язку з логікою та іншими дисциплінами у період системних підходів до розбудови країни. Основну мету складає пошук, з'ясування онтологічних, логічних та лінгвокогнітивних витоків дискурсу. Матеріалом статті слугують приклади з німецької та української мов.

Для проведення дослідження ми залуцаємо логіку, котра розкриває загальні види відношень, що лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків, наприклад між складовими каузального комплексу. За своєю природою відносини опираються на складні форми думки. Як відомо, в практиці мислення одне судження виступає, звичайно, в сукупності з іншими, тісно пов'язаними з ним, та виражає розвиток думки, котра одним судженням, звичайно, не висчерпується. Отже, повинна бути і "логічна форма, певна закономірність" [2, с. 8], яка відповідає більш повному, в порівнянні з судження-

ми, розвитку думки. Можна сказати, що каузальне коло являє собою сполуку думок, кожна з яких і виражається в групах, тісно пов'язаних між собою суджень – логічних єдностей.

З логічних понять, релевантних для структурування каузального кола, розглянемо силіогізми, котрі завжди виходять за рамки одного речення і, крім цього, можуть вступати у визначені відносини між собою [1, с. 157].

Силіогізми (від грецької – *sylogismos* – в російській “сосчитывание”) є виведення наслідку, тобто умозаключення на основі двох висловлювань по відношенню до третього, де тільки три різних поняття. Одне із них переноситься в закінчення як його суб'єкт (S), друге – як його предикат (P), третє поняття, середній термін (M), входить в обидві посилки (судження), але відсутній в закінченні. Це поняття є посередником між посилками, встановлює між ними зв'язок, який тільки і робить можливим умозаключення.

Назва “предикат” і “суб'єкт” відносяться до граматичної функції відповідних понять. Але, з точки зору сучасної логіки, всі ці три поняття є, очевидно, предикатами.

При цьому для отримання закінчення часто недостатньо однієї або двох посилок. І тоді умозаключення можна розкласти на декілька силіогізмів, де закінчення першого силіогізму використовується як посилання до другого тощо. Таким чином, на нашу думку, утворюється логічне коло.

У традиційній логіці диференціюють категоричні силіогізми, які відображають каузальний зв'язок, а також власне умовні та умовно- категоричні силіогізми.

Перші відносяться до логіки предикатів, другі та треті – до логіки висловлювань.

У категоричних силіогізмах істинність суджень не залежить від будь-яких умов, окрім тих, які знаходяться в самому предметі думки. В умовних силіогізмах, де одна із посилок є умовне судження, а друга посилка може бути або умовною, або категоричною, маніфестуються умовні відношення. Категоричний силіогізм, також як і умовний силіогізм, розкриває необхідний зв'язок між поняттями умозаключення.

Якщо обидві посилки умовного силіогізму – умовні судження, то такий силіогізм називається чисто умовним. І в його завершенні затверджуються не просто відомі відносини, а вказується залежність цього відношення від деяких інших. Це віддзеркалюється у формулах, структурах, схемах:

Якщо $A \in B$, то $C \in D$

Якщо $C \in D$, то $E \in F$

Якщо $A \in B$, то $E \in F$

Структура:

якщо a , то b

якщо b , то c

якщо a , то c

тощо

Схема:

$a \rightarrow b, b \rightarrow c$

$a \rightarrow c$

При чотирьох посилках формула чисто умовного умозаключення така:

$((a \rightarrow b) \wedge (b \rightarrow c) \wedge (c \rightarrow d) \wedge (d \rightarrow e)) \rightarrow (a \rightarrow e)$.

В чисто умовних силіогізмах жодна з посилок не свідчить про те, що хоч яке-небудь із відмічених в них умов існує в реальності, тому в завершенні – умовне судження [1, с. 212]. У зв'язку з цим такі силіогізми не мають безпосередньої відповідності в умовно-наслідковому колі.

Інше положення з умовно-категоричними силіогізмами, обидва модуси яких стверджувальний та заперечний. Їх можна проілюструвати зазначеними текстами, однак про повну відповідність не можна і тут говорити. Порівн.:

Стверджувальний модус:

Якщо $A \in B$, то $C \in D$

$A \in B$

Отже, $C \in D$

Розглянемо ці тези на прикладах німецької та української мов, у яких наявне коло силіогізмів. Подані природні тексти як у німецькій, так і в українській мовах співвідносяться з полісиліогізмами.

Заперечний модус:

Якщо $A \in B$, то $C \in D$

Але $C \notin D$

Отже, $A \notin B$

Завершення по цьому модусу може бути і заперечним, і стверджувальним, якість закінчення в даному модусі протилежна якості мовної посилок

ки, при її заперечуванні завершення буде стверджувальним, при її затвердженні – заперечним [1, с. 216].

Hätten sie eine Dreizimmerwohnung gehabt, mit einer Küche für die Frau, und außerdem noch ein Kind, dann wäre ihre Ehe wahrscheinlich gut geblieben. Aber eine Wohnung kostete Geld, und ein Kind bei diesen unsicheren Zeiten, – wer konnte sich das leisten! [3, S. 37].

За правилами логіки тут, заперечуючи наслідок, необхідно заперечувати і його основу. Крім цього, якість завершення в даному прикладі протилежна якості умовної посилки: при її затвердженні завершення являє собою заперечення. Всі ці логічні відношення представлені кон'юнктивом і іншими засобами імпліцитно і більш того “контрафактично” [4].

Хід міркування в одній частині відповідного силогізма був би таким:

Wenn die Familie eine Wohnung hat, dann ist die Ehe (wahrscheinlich) glücklich.

Aber sie hat keine Wohnung.

Also ist die Ehe unglücklich.

Контрафактичність (онтологічна протилежність: відсутність відповідності допустимої реальності) обумовлена відношенням допустимості в умовно-наслідковому колі до минулого і підкреслена розкриттям малої посилки через приховане заперечення контрадикторного:

(Aber eine Wohnung kostete Geld → Sie haben kein Geld für die Wohnung,

або риторичного:

Wer konnte sich das leisten! → Niemand konnte sich das leisten.

Розглянемо класику в українській мові: лист Панаса Мирного (П. Рудченко) до актриси.

1903 р.

До М.К. Заньковецької

*Ясна Зоре нашого кону,
Славетна пані-добродійко,
Маріє Костянтинівно!*

Городяни запрошують Вас прийняти участь у виставі “Наталки Полтавки” під час святкування постанови пам’ятника нашому славному письменникові Котляревському. До їх запросин ударяюсь і від себе до Вас, наша ясна Зоре,

з низьким укліном: допоможіть нам відбутися наше святкування, як воно годиться задля такого значного для усього краю свята. Ми певні, що Ваша завжди прихильна до слави рідного краю душа не обділить нас своєю ласкою, а Ваше чуле серце не обміне теплою прихильністю до нашого благання і жаги – бачити поряд з такими талановитими виставниками “Наталки Полтавки”, як Кропивницький, Саксаганський, Садовський і Вас, наша яскрава Зоре! Кропивницький і брати Тобілевичі з великою охотою згодилися на наші запросини, а славетний наш музикант – Микола Віталійович Лисенко пообіцяв прибути і виставити разом з “Наталкою Полтавкою” написану ним задля такого значного свята кантату на вічну пам’ять Котляревському. Як бачите, вельмишановна пані-добродійко, вся наша сила і краса збереться біля нас, щоб як найкраще відбутися наше перше краєве свято. Невже ж наша Зоря не світитиме на ньому? Невже вона не закрасить його своїм яскравим світом? Ні, се неможливо бути, бо був би для нас великий сором і гріх, якби ми не бачили Вас на нашому святі! А якщо, не дай боже, темні хмари щоденного життя зійдуться до купи і загородять Вам битий шлях до нас, – то хай грім святий і огненна блискавка розіб’ють їх і розіллють теплим дощем, щоб Вам легка доріженька не курилася!

Жінка моя гаряче обійма Вас і запрошує до своєї власної хати, що хоч і далеченько від города (на 3-й Кобищанській улиці), зате серед саду зеленого, на підгір’ї пишному примостилася і рада-радісінька прикрити Вас і від спеки сонячної, і від гаму та киптяги городянської.

Приїздить, будь ласка!

До Вас усім серцем прихильний.

П. Рудченко

У тексті можна прослідкувати колоритне коло полісилогізмів, яке розкриває необхідні зв’язки між поняттями за допомогою експліцитних та імпліцитних мовних актуалізаторів дискурсу каузальної семантики. Із наведеного вище природного тексту виокремлюємо досить цікавий феномен як для лінгвістики, так і для логіки:

...вся наша сила і краса збереться біля нас, щоб як найкраще відбутися наше перше краєве свято. Невже ж наша Зоря не світитиме на ньому? Невже вона не закрасить його своїм яскравим світом? Ні, се неможливо бути, бо був би для нас великий сором і гріх, якби ми не бачили Вас на нашому святі! А якщо, не дай боже, темні хмари щоденного життя зійдуться до купи і загородять Вам битий шлях до нас, – то хай грім святий і огненна блискавка розіб'ють їх і розіллють теплим дощем, щоб Вам легка доріженька не курилася!

Каузальні сполучники *щоб, бо та якщо, якби, корелят то*, питальні речення, в основі яких наявна контрафактичність (онтологічна протилежність). Конкретні види різних зв'язків представлені також і на рівні імпліцитному. З позиції логіки – це умовно-категоричний полісилогізм, складений з кількох силогізмів, де перше речення – посилка, що є категоричним судженням.

Поняття логіки та мовні актуалізатори дозволяють нам розкрити загальні відношення каузального комплексу, що лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків між складовими дискурсу каузальної семантики: власне причинно-наслідкові, умовно-наслідкові відношення, відношення мети тощо.

У процесі дослідження були виявлені різні варіанти полісилогізмів. Наприклад, умовно-категоричний полісилогізм може складатися з кількох силогізмів:

1 речення : посилка – категоричне судження

2 і 3 речення – умовні судження, з них друге речення – умовна посилка, третє речення – висновок. Це перший умовний силогізм.

З першого умовного силогізма може витікати наступне речення – ще один висновок, тобто створюється другий силогізм, де може бути пропущена одна з посилок – більша посилка. Можна відновити більшу посилку, яка генетично витікає з представлених компонентів. Не використовуючи деякі посилки, письменник/промовець досягає стилістичного ефекту лаконічності та стислості висловлювання.

Отже, у роботі для структурування дискурсів розглядаються силогізми логіки, котрі завжди виходять за рамки одного речення і, крім цього, мо-

жуть вступати у визначені відношення між собою. Наведені також логічні структури, схеми, які можуть бути релевантними для каузального комплексу в німецькій, українській чи інших мовах.

Маємо колоритне коло полісилогізмів, яке розкриває необхідні зв'язки між поняттями за допомогою експліцитних мовних актуалізаторів. Конкретні види різних зв'язків представлені також і на рівні імпліцитному. Як бачимо, полісилогізм може складатися з декількох категоричних та умовно-категоричних силогізмів з позиції логіки, а в мовному відношенні – це багатовимірне каузальне коло, пучок залежностей.

Зауважимо, що силогізми не завжди тотожні плану змісту каузального комплексу: логіка скоріше допоможе побудувати і діагностувати його.

У результаті дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Виходячи з вище зазначеного, констатуємо, що логіка дозволяє нам розкрити загальні відношення, які лежать в основі більш дрібних і конкретних зв'язків, наприклад складових каузального комплексу.

2. Релевантними для структурування каузального простору є судження, силогізми, які об'єднуються в наведених текстах у полісилогізми в понятті логіки. З лінгвістичної точки зору маємо релеційну семантичну, комунікативну, граматичну структуру каузального кола, яка у дискурсах представлена у своїй когерентності.

3. З метою більш поглибленого та системного бачення лінгвістичних проблем нагальною потребою сьогодення є проведення фундаментальних наукових досліджень лінгвістики в їх тісному логічному взаємозв'язку з іншими дисциплінами. Визначене створює підґрунтя для подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмус В.Ф. Логика / Асмус В.Ф. – М. : ОГИЗ, 1947. – 337 с.
2. Хоменко І.В. Основи логіки / І.В. Хоменко, І.А. Алексюк. – К. : Золоті ворота, 1995. – 245 с.
3. Remarque E. M. Drei Kameraden / Remarque E. M. – Moskau : Verl. für fremdspr. Literatur, 1960.
4. Posch G. Zur Semantik kontrafaktischer Konditionale / G. Posch – Tübingen : G. Narr, 1980. – 102 S.

СОЦІАЛЬНІ РОЛІ СІБЛІНГІВ У СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ

Л.В. Солощук, докт. філол. наук, О.Г. Зверева (Харків)

Статтю присвячено аналізу соціальних ролей сіблінгів у сімейному дискурсі. У статті систематизуються поняття ролей та визначаються комплекси соціальних ролей, які беруть на себе сіблінги у ситуаціях асиметричної комунікації.

Ключові слова: асиметрична комунікація, сіблінг, сімейний дискурс, соціальна роль.

Л.В. Солощук, О.Г. Зверева. Социальные роли сиблингов в семейном дискурсе. Данная статья посвящена исследованию социальных ролей сиблингов в семейном дискурсе. В статье систематизируются понятия ролей и определяются комплексы социальных ролей, принимаемых сиблингами в ситуациях асимметричной коммуникации.

Ключевые слова: асимметричная коммуникация, семейный дискурс, сиблинг, социальная роль.

L.V. Soloshchuk, O.G. Zvereva. Social roles of siblings in the family discourse. This paper examines social roles of siblings in the family discourse. The notions of roles are systemized and complexes of social roles taken by siblings in the situations of asymmetrical communication are defined in this paper.

Key words: asymmetrical communication, family discourse, sibling, social role.

Дискурсивно-комунікативний поворот у лінгвістиці висунув на перший план людину з усіма психологічними, соціальними та прагматичними чинниками, що впливають на її спілкування. Сучасні дискурсологічні студії дозволяють вивчати людину в усіх сферах її життєдіяльності та в інтеракції з іншими людьми у різних ситуаціях, адже “мова структурована згідно з паттернами, які зумовлюють висловлення людей у різних сферах соціального життя” [13, с. 17]. Мовленню та комунікації надається велике значення у процесах життєдіяльності людини, у тому числі у її соціальній практиці. Соціальну сутність мови підкреслюють багато вчених-мовознавців [4–9; 15].

Для дослідження діалогічного дискурсу сіблінгів, тобто дискурсу формату “сестри / брати”, що є складовою частиною сімейного дискурсу, релевантним є соціолінгвістичний аспект. Згідно з В.І. Карасиком, з позицій учасників спілкування всі види дискурсу поділяють на особистісно- та статусно-орієнтовані. У першому типі дискурсу комуніканти намагаються розкрити свій внутрішній світ адресату та зрозуміти адресата як особистість, а в другому – комуніканти спілкуються

як представники певної соціальної групи та виконують роль, окреслену комунікативною ситуацією [5, с. 254].

Незважаючи на те, що дискурс братів та сестер, як і всі типи сімейного дискурсу, відноситься до особистісно-орієнтованого типу дискурсу, оскільки він відбувається в ситуації побутового спілкування і брати / сестри входять у зону ядерного оточення один одного [8], коли “всі комуніканти добре знають один одного, ведуть розмову про конкретні справи і не мають необхідності розмірковувати про складні матерії чи пояснювати близькій людині очевидні речі, тому розмова відбувається за допомогою скороченого коду, який має високу контекстну залежність” [5, с. 252], йому притаманні й риси інституціонального дискурсу. Це відображається в першу чергу у соціальних ролях, які приймають на себе брати й сестри під час комунікації, що визначають їхній соціальний статус та позицію домінування / підкорення стосовно один одного.

Актуальність статті визначається загальною скерованістю сучасних мовознавчих розвідок на дослідження соціально значущих складових у різних типах дискурсу, які визначають характер

комунікативної та мовленнєвої поведінки особи. Актуальним на цьому тлі є аналіз рольової парадигми сіблінгів у залежності від їхнього віку та положення у родині. Об'єктом аналізу є діалогічна взаємодія сіблінгів, а предметом – виявлення особливостей організації діалогічної взаємодії сіблінгів з урахуванням рольової парадигми, що склалася у родині. Метою дослідження є виявлення особливостей організації діалогічного дискурсу сіблінгів залежно від соціальних ролей, які вони приймають під час комунікації.

Р. Лінтон та Дж. Мід, одні з перших, хто ввів у соціальну науку термін “роль”, вивчаючи соціально-культурну природу рольових вимог та їхній зв'язок з соціальною позицією особи, розмежували поняття статусу та ролі, розуміючи статус як систему прав та обов'язків, а роль як динамічний аспект статусу. Вони відзначають, що не існує ролей без статусу і навпаки, і вводять поняття “статус, що досягається” та “статус, що приписується” [16]. У соціолінгвістиці, таким чином, соціальну роль розуміють як комплекс стандартних загальноновизнаних очікувань, набір психологічних, соціологічних та лінгвістичних характеристик особи, зіставлених з її статусним положенням [2, с. 17]. Тобто соціальна роль – це “відносно постійна та внутрішньо пов'язана система вчинків (дій), які є реакціями на поведінку інших осіб, що відбуваються відповідно до більш-менш чітко встановлених зразків, вчинків, яких група очікує від своїх членів” [7, с. 42], “сталі шаблони поведінки, що включає дії, думки та почуття людей” [5, с. 11], “певні шаблони взаємних прав та обов'язків” [7, с. 43].

На основі цих ознак виділяють кілька типів ролей та визначають такі дихотомії ролей: за ступенем актуалізації: латентні та активні; за ставленням до суспільства: конвенціональні та міжособистісні; за ступенем ідентифікації з роллю: особистісно значущі та особистісно нерелевантні; за ступенем вираження задачі: приписані та досягнені завдяки особистим зусиллям [2, с. 12–13].

Свій набір ролей є притаманним кожній людині, проте ідентифікація людини з ними не є рівномірною, оскільки особистісно релевантні ролі потре-

бують більшого ступеня ідентифікації з ними, у той час як другорядні ролі – меншого. За визначенням О.І. Кравченка, максимальне злиття з роллю є рольовою ідентифікацією, а мінімальне – дистанціюванням від ролі [6, с. 103]. У соціальних науках прийнятий розподіл ролей на постійні та ситуативні, які існують у певному взаємозв'язку: рольова поведінка, зумовлена постійними соціальними характеристиками, у конкретній ситуації спілкування буде різною у комунікантів з різним соціальним статусом.

Уявлення про типове виконання ролі складається з рольових стереотипів про певний набір прав та обов'язків, що складає роль, та визначає набір рольових очікувань. Як вважає Л. П. Крисін, стереотипи, що є невід'ємною частиною рольової поведінки, “формуються на основі досвіду, великої повторюваності рольових ознак, що характеризують поведінку, манеру говорити, рухатися, вдягатися” [7, с. 44].

Таким чином, соціальна роль як форма суспільної поведінки зумовлена становищем комунікантів у певній соціальній групі, а також самою ситуацією спілкування, яка повинна враховувати наявність та характер аудиторії, мету та тему спілкування, характер стосунків між комунікантами тощо.

З соціальною роллю корелюють мовленнєва роль – “певний можливий та допустимий репертуар мовленнєвих засобів, які можливо вживати у різних ситуаціях спілкування” [12, с. 65], до складових якої відносять певний лексичний та граматичний мінімум, просодичні особливості тощо, та комунікативна роль – “більш-менш фіксований стандарт поведінки й діяльності” [11], що актуалізує зв'язок соціальних характеристик особистості з її мовою / мовленням [14]. Поняття “соціальна роль” – це гіперонім щодо до двох останніх, при цьому комунікативна роль ширша за мовленнєву, оскільки вона включає не тільки вербальну, але й невербальну комунікативну поведінку [1, с. 4].

Рольові стосунки можуть бути розділені на симетричні та асиметричні. Феномен симетричності та асиметричності цих стосунків пов'язаний з вивченням проблеми соціальної маркованості мовних одиниць.

Розподіл ролей має провідне значення у сімейній міжособистісній комунікації, що ускладнюється побутованням в англomовних країнах як традиційних, так і сучасних рольових стереотипів [3, с. 12].

Сімейний діалогічний дискурс у цілому, як і дискурс сіблінгів, можливо розглядати як конкретне мовне втілення статусних (гендерних і вікових) та позиційних ролей. Сімейний діалогічний дискурс розгортається в умовах симетричних / асиметричних стосунків. Під **симетричними** стосунками у сімейному діалогічному дискурсі розуміють стосунки між комунікантами, які передбачають статусно-рольову рівність та приблизно однаковий вік мовців, а під **асиметричними** – стосунки субординації між комунікантами різного соціального статусу, віку, рівня комунікативної компетенції [10, с. 6–7].

На нашу думку, сіблінги, поряд з виконанням ролей “старший брат/сестра” та “молодший брат/сестра”, можуть брати на себе низку інших соціальних ролей в залежності від ситуацій, що складаються у родині протягом життя з урахуванням того, що рольова парадигма у родині складається з чотирьох зрізів: родинний зв’язок, задоволення духовно-емоційних потреб, матеріально-фінансове та побутове забезпечення сім’ї, домінування [3, с. 12].

Так, старші брати та сестри можуть брати на себе такі соціальні ролі:

1) батьків чи опікунів:

“Cathy,” said Cory in a small whisper while Carrie nodded off into sleep, “I don’t like not having a momma anymore.”

“You do have a momma – you have me.”

“Are you as good as a real momma?”

“Yes, I think I am. I love you very much, Cory, and that’s what makes a real mother” [1: 159].

Старша сестра після втрати батьків повинна взяти на себе роль матері для молодших брата та сестри, прямо висловлюючись про свою нову роль у розмові з ними та пояснюючи, чому вона в змозі виконувати ці обов’язки.

2) вчителя, який дає нові знання та виправляє помилки молодших:

“We best take some of Mum an’ Dad’s nice fings,” said Orrice. “I mean, I betcher they’re ours,

I betcher that’s what the law says”.

“What’s the law?” asked Effel, as they stood in the kitchen.

“I dunno exactly, not exactly,” said Orrice, “except it’s what the King says” [5: 16].

Старший брат уживає слова більш високого регістру в розмові з молодшою сестрою, намагаючись, по-перше, підкреслити свою зрілість та розумність, а по-друге, навчити сестру новим поняттям та відповісти на її питання.

3) порадирика:

“This other girl and me, Selma Atterbury, put ink and stuff all over his windbreaker.”

“That isn’t nice. What are you – a child, for God’s sake?” [2: 169].

Старший брат повчає сестру, даючи пряму оцінку її діям та кажучи, що бійкою можуть вирішувати проблеми тільки маленькі діти, тим самим припускаючи те, що Фібі вже достатньо доросла та розумна для такої поведінки.

4) захисника:

“They won’t try to take me away from you, will they?” Kitty quivered, her eyes bright with tears.

“No, they won’t, and if they did, I wouldn’t let them. You heard me tell the priest so, didn’t you? Whatever else happens, we’re going to stay together, Kitty, and I’ll always keep you safe” [4: 25].

Старша сестра обіцяє захистити молодшу від опікунської ради, яка може розділити їх. Для підкреслення своєї ролі захисника вона вживає дієслово *let* з модальним змістом «дозволяти» та майбутній час для вираження обіцянки завжди захищати сестру.

При цьому молодший сіблінг може або приймати запропоновані йому стосунки та брати на себе відповідну роль дитини, учня, особи, яку опікують та захищають, або сперечатися зі старшим сіблінгом:

“And if I don’t do as you say – what will you do, lord and master?”

“I don’t like the tone of your voice, speak respectfully when you speak to me.”

“La-de-da, and ho-ho-ho! The day I speak respectfully to you, Christopher, will be the day you earn my respect...” [1: 57].

Старший брат, який у життєвих обставинах мусить бути головою родини та виконувати роль батька для молодших брата та сестер, іронізує зі свого становища, докоряючи сестрі щодо неповаги до старших, проте вона не приймає його домінуючий статус, передражняючи його та відмовляючись висловити повагу.

У родині, в яких статус молодшого сіблінга є вищим порівняно зі старшим через більш упевнене становище у родині, спостерігається зміна стереотипних ролей на протилежні. Так, молодший сіблінг приймає на себе ролі:

1) опікуна:

“Oh God, Maryann, I feel that bad, I do.”

“Drink up,” Maryann said, more gently. “It’s getting cold. I got it down the road – there’s plenty of sugar in it” [2: 215].

Молодша сестра бачить хвору старшу сестру й починає піклуватися про неї як мати, намагається допомогти їй, зігріти її чаєм. При цьому її дбайлива позиція відображається як на вербальному рівні в імперативі *“Drink up”*, так і просодичними засобами: м’яка інтонація допомагає старшій сестрі заспокоїтися.

2) вихователя:

“Don’t eat like that, Chris. It sets a bad example for you-know-who.”

“They aren’t watching me,” he said with a mouthful, “and I’m starving” [1: 166].

Молодша сестра докоряє братові щодо неналежних манер, повчаючи його та пояснюючи, що він подає поганий приклад молодшим брату та сестрі. Проте Кріс не приймає Кеті у ролі вихователя та продовжує поводитися так, як бажає.

3) порадирика:

“It was a bit stupid of me.”

“Yes, it was. Now go on. And remember to say you’re sorry.”

Billy picked up his hat. “Thanks”, he said, kissing his sister’s cheek [6: 98].

Молодша сестра повчає брата, як поводитися з дівчиною, з якою він посварився, та радить йому піти до неї та вибачитися. Брат, який почуває себе винним у сварці, прислуховується до порад сестри. Категоричність поради висловлюється імператив-

ним станом та дієсловом *“пам’ятай”*, що підкреслює важливість вибачення.

4) захисника:

“Maryann?”

“Oh Sal. You frightened the living daylight out of me! I thought you was choking.”

For a moment Sal seemed to snuggle into her sister’s skinny arms as if glad of the comfort.

“Help me, Maryann,” she said sleepily.

“Ow can I help yer?”

“Help me – I’ve got to get out” [2: 78].

Старша сестра почуває себе уразливою та беззахисною, тому шукає допомоги у молодшій, яка бажає захистити її.

Таким чином, молодший сіблінг може брати ті самі ролі, що й старший, окрім ролі батьків. Ми вважаємо, що це зумовлено різницею у віці, адже батьки завжди уявляються старшими та досвідченішими.

У цілому, парадигма соціальних ролей сіблінгів залежить від декількох факторів. Брати та сестри беруть на себе певні ролі залежно від типу комунікації – симетричної чи асиметричної, та стосунків домінування у родині, зумовлених як різницею у віці, так і соціальним статусом та положенням сіблінгів у родині. Також вибір соціальних ролей є ситуативно залежним, тому що сіблінг обирає конкретну роль у прямій залежності від ситуації спілкування.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому розвитку теорії сімейного дискурсу з огляду на сприйняття сім’ї як базової сфери існування людини, у вивченні вербальних та невербальних особливостей реалізації соціальних ролей сіблінгів залежно від віку та гендеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Е.В. Бакумова. – Волгоград, 2002. – 11 с.
2. Бакумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса: дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.В. Бакумова. – Волгоград, 2002. – 200 с.
3. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А.А. Бігарі. – Київ, 2006. – 21 с.
4. Дейк Т.А.

- ван. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 5. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 333 с. 6. Кравченко А.И. Социология / А.И. Кравченко. – М. : “Академ. проект”, Издат. Корпорация “Логос”, 1999. – С. 86–109. 7. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л.П. Крысин // Социально-лингвистические исследования. – М. : Наука, 1977. – С. 42–51. 8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Людмила Василівна Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. 9. Солощук Л.В. Невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу / Л.В. Солощук // Вісник Сумського державного університету (Серія “Філол. науки”). – 2008. – № 1. – С. 96–104. 10. Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А.А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 27 с. 11. Тарасов Е.Ф. Социологические аспекты речевого общения / Е.Ф. Тарасов. – М., 1969. – 245 с. 12. Тарасова И.П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез / И.П. Тарасова – М. : Высш. школа, 1992. – 175 с. 13. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод // Л.Дж. Филлипс, М.В. Йоргенсен. – Харьков : Изд-во “Гуманитарный центр”, 2008. – 352 с. 14. Чигридова Н.И. Речевое поведение и коммуникативные роли авторов деловых писем / Н.И. Чигридова // Донской юридический институт: Личность, речь и юридическая практика : сб. науч. тр. Вып. 2. – Ростов-н / Д: ДЮИ. – 1999. – С. 77–82. 15. Role Theory: Concepts and Research / Ed. By Biddle B.J. a. Thomas E.J. – Huntington (N.J.): Krieger, 1979. – 453 p. 16. Status Generalization: New Theory and Research / Ed. By Webster M., Jr., Foschi M. – Stanford (Cal.): Stanford univ. press, 1998. – 536 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Andrews V.C. Flowers in the Attic / V.C. Andrews. – New York : Pocket Books, – 1979. – 411 p.
2. Murray A. The Narrowboat Girl / A. Murray – London : PAN BOOKS, 2001. – 458 p.
3. Salinger J.D. The Catcher in the Rye / J.D. Salinger. – Moscow : Progress Publishers. – 1979. – 248 p.
4. Saunders J. All in the April Morning / J. Saunders. – London : Pan Books. – 1989. – 459 p.
5. Staples M.J. Two for Three Fartings / M.J. Staples. – Reading : Cox & Wyman Ltd. – 1990. – 416 p.
6. Williams D. Pride and Joy / D. Williams. – London : Headline Book Publishing, 2003. – 442 p.

УДК 811.111'42

КОНФРОНТАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ*І.Є. Фролова, канд. філол. наук (Харків)*

Статтю присвячено обґрунтуванню поняття конфронтації як різновиду вербальної міжособистісної взаємодії. Визначено онтологічний статус конфронтації з опорою на дані конфліктологічних і лінгвістичних розвідок; встановлено її категоріальні ознаки.

Ключові слова: вербальна форма, категоріальні ознаки, конфлікт, конфронтація, міжособистісна взаємодія.

И.Е. Фролова. Конфронтация как тип межличностного взаимодействия. Статья посвящена обоснованию понятия конфронтации как типа вербального межличностного взаимодействия. Определен онтологический статус конфронтации с опорой на данные конфликтологических и лингвистических исследований; установлены ее категориальные признаки.

Ключевые слова: вербальная форма, категориальные признаки, конфликт, конфронтация, межличностное взаимодействие.

I.Y. Frolova. Confrontation as a type of interpersonal interaction. The article aims at determining the notion of confrontation as a type of verbal interpersonal interaction. The definition of confrontation ontological status involves conflictological and linguistic background and reveals its categorical features.

Key words: categorical features, conflict, confrontation, interpersonal interaction, verbal form.

Сучасний етап розвитку мовознавчої думки характеризується суцільним зсувом акцентів, зумовленим усвідомленням того, що лінгвістика дійшла тієї межі, коли вже неможливо вирішувати численні проблеми мови й мовлення традиційно [17, с. 51]; що лінгвістика вивчає все те, що вербалізоване [13, с. 44]; все, що має відношення до існування мови, входить у компетенцію лінгвістики [14, с. 28].

За такого погляду стає очевидним, що *вербальна комунікація* – це «засіб встановлення, підтримання й припинення соціальних стосунків» [16, с. 10], й набуває особливої актуальності проблема з'ясування того, як використання мовних знаків регулює стосунки між учасниками спілкування – представниками певного національно-мовного колективу, соціуму, соціальної групи й водночас унікальними особистостями.

Взаємини комунікантів – міжособистісні стосунки – містять соціальну складову, постаючи як сукупність взаємодій між індивідами, котрі утворюють суспільну ієрархію [37] та психологічну складову, являючи собою об'єктивні переживання, котрі є в різному ступені усвідомлюваними, та ґрунтуються на різноманітних емоційних станах осіб, що

взаємодіють між собою, й психологічних особливостях цих осіб [19, с. 672].

Міжособистісна взаємодія суб'єктів, у якій встановлюються *недружні* стосунки сьогодні привертає увагу все більшого числа науковців – представників різних галузей гуманітарного знання. Проте онтологічний статус такої взаємодії, зокрема у мовознавстві, залишається не визначеним: виникає чимало концепцій, термінів, дефініцій (див. напр., огляд у [32]), спостерігається термінологічна плутанина [33, с. 17], у коло досліджень залучаються різні за обсягом і змістом поняття (незгода, свара, диспут, скарга тощо) [23; 24; 25; 26; 29; 30; 31; 34; 35 та ін.]. Це спричиняє необхідність з'ясування поняття, за допомогою якого можна найбільш повно і точно схарактеризувати зазначений тип міжособистісної взаємодії, виявивши її категоріальні ознаки.

Метою цієї статті є з'ясування категоріальних ознак різновиду вербальної взаємодії, в якій конструюються недружні стосунки.

Такі – негативно позначені – міжособистісні стосунки, як правило, пов'язують з *конфліктом* –

явищем, без якого неможливе людське буття і мислення, феноменом, що «супроводжує людину впродовж усього життя й знаходить відображення в обох іпостасях буття, концентруючись у світі внутрішньому й експонуючись у світі зовнішньому» [11, с. 5]. Наявність «наївного» поняття конфлікту у свідомості представників різних культурно-мовних спільнот, популярність і значущість цього наукового поняття проте не кореспондують із його чітким й однозначним трактуванням. Очевидно, що з'ясування суті вербальних проявів конфлікту може бути продуктивним лише за умов залучення пояснювального потенціалу тих гуманітарних дисциплін, які пропонують розуміння цього феномена.

До цих дисциплін належить передусім конфліктологія – нова міждисциплінарна галузь гуманітарного знання, котра інтегрує і розвиває накопичений продовж багатьох століть досвід наукового осмислення конфлікту.

Основним постулатом конфліктології є той, що в основі будь-якого конфлікту лежить протиріччя, яке відіграє системотворчу роль як для окремих видів конфлікту, так і для різних рівнів їх вивчення наукою [7, с. 6]. Це твердження пов'язує поняття конфлікту з поняттевою категорією протиріччя й спричиняє проблеми у його тлумаченні.

Зокрема відзначаючи, що конфлікт являє собою «гумоподібне поняття» [18, с. 39], учені-конфліктологи відмовляються від його широкого трактування як «зіткнення чогось із чимось», котре узгоджується з усіма існуючими поглядами, але виявляється беззмстовним у науковому сенсі [5, с. 275]. Філософські постулати в межах *конфліктології* конкретизуються й проєктуються у площину *комунікативної практики* людини: «конфліктологія – це особлива междисциплінарна галузь, що об'єднує <...> підходи до опису, вивчення й розвитку практики роботи з конфліктними явищами різного роду, які виникають у різних сферах людської взаємодії» [9, с. 34]. Але «конфліктні явища» чисельні й багатоманітні, якщо до них зараховувати усі ті, в основі яких лежить протиріччя. Через це важко окреслити межі предметного поля конфлікту, поєднавши у ньому особливий психологічний стан людини; різницю у поглядах, віруваннях,

цінностях; боротьбу соціальних груп та індивідів спрямовану на досягнення однієї чи різних цілей. Так, стверджуючи, що «об'єктом конфліктології є конфлікти в цілому» [2, с. 99], до них зараховують і такий тип як «гостре негативне переживання, яке викликане довготривалою боротьбою структур зовнішнього світу людини...» [там само, с. 316], тобто особливий психологічний стан людини, який може і не проявлятися у комунікації, хоча водночас конфлікт характеризується як «**виражене** негативне переживання» (виділено нами – Ф.І.) [там само, с. 84].

Однак, як свідчить більшість визначень (конфлікт – «найбільш гострий спосіб вирішення значущих протиріч, що виникають у процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту, зазвичай на тлі негативних емоцій» [2, с. 8], «конфлікт виступає як біполярне явище – протистояння двох начал, що проявляє себе в активності сторін, спрямованій на подолання протиріччя, причому сторони конфлікту представлені активним суб'єктом (суб'єктами)» [9, с. 17]; «конфлікт – зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок суб'єктів взаємодії; це протиріччя, що виникає між людьми у зв'язку із вирішенням тих чи інших питань соціального та приватного життя» [3, с. 20], «найбільш гострий спосіб вирішення існуючих або уявних протиріч у процесі людської взаємодії, що складається з протидії суб'єктів конфлікту та, зазвичай, супроводжується напруженнями емоційно-вольової сфери» [21, с. 45-46]) конфліктологи центрують увагу переважно на вивченні поведінки людей у ситуаціях наявного протиріччя.

Найбільшої значущості, на наш погляд, при цьому набуває з'ясування *цінності міжособистісних стосунків* як провідного чинника, що визначає стратегію поведінки особи в конфлікті [10, с. 95]. Широко розповсюджена в конфліктології двовимірна модель стратегій особистості в конфліктній взаємодії, розроблена К. Томасом та Р. Кіллменом (в її основі лежать орієнтації учасників конфлікту на власні інтереси й інтереси протилежної сторони), доповнюється у згаданій праці третім виміром – цінністю міжособистісних стосунків.

Конфліктна взаємодія характеризується низьким ступенем орієнтації на інтереси іншої сторони, високим ступенем орієнтації на особистісні інтереси, негативною оцінкою цінності міжособистісних стосунків [10, с. 95]; результатом конфлікту є «дисгармонізація міжособистісних стосунків» [3, с. 42; 15 та ін.] унаслідок проявів ворожості учасниками конфлікту. Ворожість має градуальний характер: у мінімальному ступені вона виявляється в конкурентності – поведінці, яка має раціональний характер і відповідає певним нормам; у максимальному ступені наявна тільки ворожість і власне ворожість, пов'язана з ігноруванням норм, ірраціональною поведінкою, прагненням не стільки виграти чи перемогти, скільки придушення, поразки чи припониження супротивника [27, с. 3].

Таким чином, здобутки конфліктологічних досліджень засвідчують, що наявність протиріччя формує лише передумови можливої поведінки й поступається місцем гармонії міжособистісних стосунків – соціальній категорії, котра відіграє вирішальну роль під час вибору індивідом певної стратегії у комунікативній взаємодії.

Саме ці конфліктологічні положення дають ключ до розуміння специфіки мовленнєвої поведінки у конфліктній ситуації – типу міжособистісної взаємодії, в якій порушується гармонія стосунків комунікантів на підґрунті наявності реального чи уявного протиріччя.

За такого розуміння стає можливим не тільки досить чітко окреслити коло вербальних проявів конфлікту, але передусім дослідити функцію мови/мовлення у конструюванні стосунків суб'єктів взаємодії, тобто міжособистісну функцію.

На позначення цього типу вербальної взаємодії можна використовувати термін «конфлікт» як то робиться у інших гуманітарних дисциплінах, де зміст терміну кореспондує з різними поняттями. Однак мовознавство в цьому аспекті має ширші можливості для підбору іншого терміна, який би точніше відповідав позначуваному поняттю; ці можливості дає аналіз значення іменника *конфлікт* й семантично споріднених з ним слів.

Варто відзначити, що інтерес до значення номінативної одиниці *конфлікт / conflict* та її си-

нонімів спостерігається і у конфліктологічних працях.

Учені зазначають, що проблема визначення змісту поняття *конфлікт* пов'язана з аналізом семантики цього слова та його синонімів [3, с. 8–9]. Переважна більшість базових конфліктологічних праць містить спроби осмислення слова «конфлікт» і його синонімів [3, с. 9; 6, с. 132; 8; 9, с. 9–10; 28 та ін.], у роботах наводяться міні-словники синонімів [6, с. 133–134], списки слів-асоціацій, які дають інформанти як першу реакцію на слово «conflict» [36, с. 4]; аналіз прислів'їв і приказок, що репрезентують різні аспекти поведінки людини в конфлікті [2, с. 27–29]. Автори цих і низки інших досліджень доходять висновків, що (1) іменник *конфлікт / conflict* позначає широкий спектр різноманітних явищ повсякденного життя людини; (2) жоден із синонімів іменника *конфлікт / conflict* повною мірою не збігається із його значенням і не може замінювати його; (3) наукові дисципліни, що оперують поняттям і терміном *конфлікт / conflict*, вкладають у нього різний зміст.

Ці висновки підтверджуються й пояснюються результатами лінгвістичного аналізу, зокрема на матеріалі англійської мови. Так, багатозначність іменника *conflict* у сучасній англійській мові зумовлена передусім походженням, розвитком і сучасним станом його семантичної структури. За даними дослідження І.В. Жарковської, лексема *conflict* етимологічно пов'язана зі своїм джерелом з латини – іменником *conflictus*, котрий утворився як результат словотворчих процесів (афіксація дієслова *fligere*, субстантивація пасивного дієприкметника дієслова *confligere*), був запозичений в англійську мову за посередництва французької й зазнав з часу запозичення (1430-1440 pp.) значного розвитку семантичної структури. Сучасний стан значення номінації *conflict* є результатом усіх цих процесів, які сприяли ускладненню семантичної структури, що сьогодні проявляється у (1) наявності дев'ятьох лексико-семантичних варіантів, зафіксованих неспеціалізованими лексикографічними джерелами; (2) складності відносин між цими варіантами значення, їхньої організацією – радіально-ланцюжковою семантичною мережею, яка є продуктом по-

перше, *варіативності* інтегральних або базових семантичних компонентів (семи [object] → [two or more] є сталими для усіх варіантів значення; семи [action] → [together] / [state] → [in opposition] варіюються в лексико-семантичних варіантах); по-друге, *додавання* диференціальних та уточнюючих сем. Відтак, жодне зі значень не є інваріантним, семантика лексичної одиниці conflict у сучасній англійській мові розподілена на дві складові: CONFLICT-STATE та CONFLICT-ACTION [12].

Що стосується лексичних одиниць семантично пов'язаних з іменником *conflict*, то вони, як свідчать дані, отримані авторкою, об'єднані у межах лексико-семантичного поля, де семантика класифікаційної одиниці визначає структуру: два основні субполя CONFLICT [STATE] та CONFLICT [HUMAN ACTIVITY EVENT], з яких більшим за обсягом й складнішим за організацією є друге [там само].

Аналіз лексико-семантичного поля *CONFLICT* дозволяє пояснити той факт, що поняття конфлікту не може бути розкрито через слова, семантично пов'язані з ім'ям *conflict*: у визначеннях конфліктологів йдеться про *наявність* опозиціонування, що репрезентують лексичні одиниці, які об'єктивують потенціали значення гіперонімічного субполя CONFLICT [STATE] та *активність* сторін, що репрезентують лексичні одиниці, які об'єктивують потенціали значення гіперонімічного субполя CONFLICT [HUMAN ACTIVITY EVENT].

Абстрактне ім'я *conflict* може сприйматися і як цілісний образ – гештальт, складна неструктурована концептуальна одиниця, що на семантичному рівні акумулює й об'єктивує кожний потенціал значення. Ця одиниця [CONFLICT HOLISTIC] є зоною перетину всіх субполів і ядром лексико-семантичного поля [12, с. 86]. Проте, таке цілісне сприйняття конфлікту не може задовольнити всіх потреб духовної й практичної діяльності людини, зокрема йдеться про висловлену науковцями думку про «беззмістовність» узагальненого розуміння конфлікту в процесі наукового пошуку. Слід погодитися з тим, що зміст, який укладається в поняття конфлікту, значною мірою визначається тим, «у яких сферах буття й пізнання розгортається протиріччя, який характер сторін, що протистоять одна

одній, як відбувається їхня взаємодія тощо» [9, с. 17].

Враховуючи це міркування, здається логічним звернутися у мовознавчому аналізі до змісту описаного І.В. Жарковською субполя CONFLICT [HUMAN ACTIVITY EVENT] [NON-MILITARY] [VERBAL]. Але виявляється, що до його складу входять усі номінації, котрі позначають проекцію протиріччя у площину мовлення (прототипова одиниця – *disagreement*, одиниці центрального кластеру *dispute*, *debate*, *argument*, *war of words*, *difference of opinion* [12, с. 101-107]. Отже, семантика цих номінативних одиниць не об'єктивує важливого для нашого дослідження зсуву центру ваги з наявності протиріччя на порушення гармонії.

Водночас, домінуючу позицію міжособистісної гармонії вважаємо за необхідне враховувати через те, що вона безпосередньо пов'язана з головною ознакою вербальної взаємодії – *функцією регуляції міжособистісних стосунків*.

Погоджуючись із думкою, що функція (не тільки в суто лінгвістичному, а й у більш широкому, філософському розумінні) являє собою основний системотворчий конститuent («взаємодія елементів будь-якої системи має спрямований характер і підкоряється досягненню певного корисного для неї результату...» [20, с. 19], «... саме результат функціонування системи є рушійним фактором...» [1, с. 75]), думаємо, що *дисгармонізація міжособистісних стосунків* як функціональне призначення, бажаний результат активності виступає системотворчою ознакою вербальних конфліктогенних проявів. Це призначення не є єдиним і навіть не завжди є головним: політик у словесному двобої, прагнучи подати опонента в негативному світлі, хоче передусім утримати/отримати владу; дружина, дорікаючи чоловікові під час сварки, воліє, аби він приділяв родині більше часу та уваги тощо. Але очевидність того, що конфліктогенні вербалізовані прояви негативно впливають на стосунки комунікантів, засвідчує провідну роль міжособистісної *функції*.

Це означає, що тип міжособистісної взаємодії, зокрема мовленнєвої, призначений порушувати гармонію у людських стосунках, кореспондує зі

змістом поняття **конфронтація**, як про те свідчить семантика номінативної одиниці *confrontation* (прототипової у субполі [HUMAN ACTIVITY EVENT] [Жарковская 2007, с. 94], що містить потенціали значення, котрі об'єктивують будь-яку взаємодію осіб/груп осіб у формі відкритого ворожого протистояння («*the act of confronting (-facing boldly, in hostility), especially a situation or manner marked by open opposition*» [38, с. 213]).

Отже, співвідношення понять **конфлікт** і **конфронтація** – це співвідношення цілого і частини. Причому, нерідко термін «конфлікт» у гуманітарних дослідженнях вживається саме на позначення конфронтації, що дозволяє використати в аналізі конфронтаційної міжособистісної взаємодії деякі набутки конфліктологічного досвіду.

Разом із тим, хоча використання терміну «конфлікт» підчас аналізу взаємодії, призначеної дисгармонізувати міжособистісні стосунки й не можна схарактеризувати як повністю помилкове (через гіперо-гіпонімічні зв'язки між одиницями *conflict* і *confrontation* й домінуючу позицію *confrontation* у лексико-семантичному полі CONFLICT), але термін **конфронтація**, на наш погляд, є найбільш адекватним, бо узгоджується з такою базовою вимогою до змісту терміну як відсутність багатозначності. Водночас, зміст поняття **конфронтація**, як то вже зазначалося, охоплює будь-які (не лише вербальні) вияви недружності, ворожості, як проте свідчать не лише словникові дефініції іменника *confrontation*, а й його реалізації, у яких він виявляє здатність іменувати:

- фізичне зіткнення;

Several protesters were hurt in the confrontation. Police made 15 arrests. Eyewitnesses claim that children were among those thrown to the ground. (The Sunday Times, 04 Jan., 2009)

The only physical confrontation came when some of the many police on duty forced back supporters who were trying to get too close to the coffins. (The Times, 10 Nov., 2008)

- збройне протистояння;

Later he was the adjutant in Borneo during confrontation with Indonesia. As a company commander, he carried out two Belfast tours in

the early 1970s. (The Times, 05 May, 2009)
His remarks are sure to anger India and alarm the US and its allies, which fear that a military confrontation between Delhi and Islamabad would scupper the campaign against Islamist militants in Afghanistan and northern Pakistan. (Times Online, 03 Dec., 2008)

- вербальне зіткнення;

Martyn Moxon, the Yorkshire director of cricket, was involved in a heated verbal confrontation with a disgruntled Yorkshire supporter. (Times Online, 05 May, 2009)

Barack Obama hurled himself into an angry confrontation with the President yesterday after Mr Bush compared the Democratic candidate's promise of talks with rogue states. (The Times, 16 May, 2008)

The fight is eventually subdued, leading to a verbal confrontation so filtered with deleted words by the censors that we can only imagine what these behemoths are yelling (University Wire, Feb. 26, 1998)

- зіткнення двох або більше осіб, груп осіб;
- A protester has just been killed in a confrontation with police in West London.* (The Times, 02 May, 2009)

In office, she backed away from her first confrontation with the miners because she thought she wouldn't win. (Times Online, 30 Apr., 2009)

«There was pushing and shoving», a source at the summit secretariat said. Trinidadian security broke up the confrontation, which also involved security from other delegations. (The Times, 19 Apr., 2009)

The government bottled another confrontation with public-sector workers and their unions. (The Sunday Times, 12 Apr., 2009)

- зіткнення світоглядів, інтересів;
- The court's decisions intensified confrontation between the country's two main political parties, which battled for power throughout the Nineties.* (Times Online, 26 Feb., 2009)

Mrs Tymoshenko signed a deal with Mr Putin, now Prime Minister, to end the confrontation but

Mr Yushchenko has attacked its terms. (The Times, 19 Feb., 2009)

Debate over vivisection evolved directly from the epic confrontation between Darwin and Cobbe that erupted 128 years ago. (The Times, 12 Feb., 2009)

Узагальнюючи усі ці конфронтаційні прояви й визначаючи їх як **конфліктогени**, учені зараховують до них *слова, дії або бездіяльність* [21, с. 56; 22, с. 289 та ін.]. Очевидно, що до кола лінгвістичних спостережень потрапляють лише «слова» – вербальні конфліктогенні прояви, бо характерне для сучасного мовознавства розширення обрисів, її інтеграція з іншими дисциплінами, і не лише гуманітарними, «мають відбуватися з урахуванням головного принципу – пріоритет у лінгвістичних дослідженнях повинна мати мова» [4, с. 29]. Із цього випливає, що конфронтація у термінах мовознавчого аналізу має додаткову ознаку – *вербальну* форму взаємодії.

Таким чином, викладене дає можливість дійти висновку, що різновид вербальної взаємодії, в якій конструюються негативно позначені (недружні) стосунки між учасниками, слід трактувати як конфронтацію; конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії пов'язана з поняттям конфлікту інтегральною – екзистенційною – ознакою (наявність протиріччя) й виокремлюється у масиві конфліктних явищ за допомогою диференційної – соціальної – ознаки (дисгармонія у людських стосунках). Конфронтаційна мовленнєва взаємодія має додаткову диференційну ознаку – репрезентаційну (вербальна форма).

Перспективним вважаємо аналіз конфронтації в різних сферах / ситуаціях комунікативної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин П.К. Избранные труды. Философские аспекты теории функционирования системы / Анохин П.К. – М. : Наука, 1978. – 400 с. 2. Анцупов А.Я. Конфликтология в схемах и комментариях / А.Я. Анцупов, С.В. Баклановский. – СПб.: Питер, 2005. – 288 с. 3. Бандурка А.М. Конфликтология / А.М. Бандурка, В.А. Друзь. – Харьков : Фортуна-пресс, 1997. – 356 с. 4. Белова А.Д. Лінгвістичні перспек-

тиви і прогнози у XXI столітті / А.Д. Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов ; [ред. кол.: В.В. Акуленко (голов. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2006. – № 1. – С. 22–31. 5. Василюк Ф.Е. Конфликт / Ф.Е. Василюк // Психология конфликта : [хрестоматия] ; [сост. и общ. ред. Н.В. Гришиной]. – СПб. : Питер, 2001. – С. 275–277. 6. Ващенко И.В. Общая конфликтология : [учебник для вузов] / Ващенко И.В., Гиренко С.П., Хамалян Р.А. – Харьков : Модель Вселенной, 2000. – 512 с. 7. Герасина Л.М. Конфликтология : [навч. пос.] / Герасина Л.М., Панов М.І., Осіпова Н.П. – Харків : Право, 2002. – 256 с. 8. Горбаневский М.В. Язык конфликта. – [Электронный ресурс] / Горбаневский М.В. – 2002. – Режим доступа: www.expertizy.narod.ru/books/lang.htm – Заголовок с экрана. 9. Гришина Н.В. Психология конфликта / Гришина Н.В. – СПб.; М.; Х.; Минск : Питер, 2002. – 464 с. 10. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / Емельянов С.М. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с. 11. Ермолаева Е.Н. Концепт CONFLICT и его объективация в лексико-семантическом пространстве современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ермолаева Елена Николаевна. – Иркутск, 2005. – 212 с. 12. Жарковская И.В. Семантические и функциональные особенности англоязычных номинаций конфликта : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Жарковская Инна Валерьевна. – Харьков, 2007. – 249 с. 13. Карасик В.И. Язык социального статуса / Карасик В.И. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с. 14. Кибрик А.А. Лингвистические постулаты / А.А. Кибрик // Механизмы ввода и обработки знаний в системах понимания текста: Труды по искусственному интеллекту : уч. записки Тарт. ун-та. – Тарту, 1983. – Вып. 621. – С. 24–39. 15. Кричевский Р.Л. Межличностный конфликт / Р. Л. Кричевский, Е.М. Дубовская // Психология конфликта : [хрестоматия] ; [сост. и общ. ред. Н. В. Гришиной]. – СПб. : Питер, 2001. – С. 371–379. 16. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах : [монография] / Ларина Т.В. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 315 с. 17. Манерко Л.А. Когнитивная лингвистика, дискурс и развитие теории словосочетания / Л.А. Манерко // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2003. – Вып. 478. – С. 51–59. 18. Нечипоренко Л.А. Буржуазная социология конфликта / Нечипоренко Л.А. – М. : Политиздат, 1982. – 142 с. 19. Психология XXI века: учебник для вузов / [Александров И.О., Александров Ю.И., Агарков В.А. и др.] под ред. В.Н. Дружинина. – М.: ПЭР СЭ, 2003. – 863 с.

20. Светлов В.А. Аналитика конфликта : [уч. пособие] / Светлов В.А. – СПб. : ООО «Росток», 2001. – 512 с. 21. Цюрупа М.В. Основы конфликтологии та теорії переговорів / Цюрупа М.В. – К. : Кондор, 2004. – 172 с. 22. Шкатова Л.А. Прагматика текста / Л.А. Шкатова // Текст: восприятие, информация, интерпретация. Актуальные проблемы перевода. Чтение как феномен культуры. Текст в системе обучения: проблемы восприятия и методики. Имиджелогия и PR : I Междунар. науч. конф. Российского нового университета, 2002 г. : сб. докл. – М. : Росноу, 2002. – С. 287–298. 23. Antaki С. Explaining and arguing: The social organization of accounts / Antaki С. – London, etc. : Sage Publ., 1994. – 283 p. 24. Boggs S. T. The development of verbal disputing in part-Hawaiian children / S. T. Boggs // *Language in Society*. – 1978. – № 7. – P. 325–344. 25. Brenneis D. Language and disputing / D. Brenneis // *Annual Review of Anthropology*. – 1988. – № 17. – P. 221–237. 26. Eisenberg A R. Children's use of verbal strategies in resolving conflicts / A. R. Eisenberg, C. Garvey // *Discourse Processes*. – 1981. – № 4. – P. 149-170. 27. Filley A. *Interpersonal Conflict Resolution* / Filley A. – Glenview, Ill., 1975. – 318 p. 28. Grazier P. Conflict. – [Electronic resource] / Grazier P. – 2004. – Режим доступа: www.teambuildinginc.com – Заголовок з екрану. 29. Grimshaw A.D. Conflict talk: Sociolinguistic investigations in conversations / Grimshaw A.D. – Cambridge, UK : CUP, 1990. – 354 p. 30. Kotthoff H. Disagreement and concession in disputes: on the context sensitivity of pretence structures / H. Kotthoff // *Language in Society*. – 1993. – № 22. – P. 193–216. 31. Laforest M. Scenes of family life: complaining in everyday conversation / M. Laforest // *Journal of Pragmatics*. – 2002. – № 34. – P. 1595–1620. 32. Leung S. Conflict Talk: A Discourse Analytical Perspective Working / S. Leung // *Papers in TESOL & Applied Linguistics*. – [Electronic resource]. – 2004. – Режим доступа: www.tc.columbia.edu/tesolawebjournal – Заголовок з екрану. 33. Nelson С.К. If it sounds too good to be true, it is: A Wittgensteinian approach to the conflict literature / С.К. Nelson // *Language and Communication*. – 2001. – № 21. – P. 1–22. 34. Pomerantz A. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes / A. Pomerantz // *Structure of social action: Studies in conversation analysis*. – [In J. M. Atkinson and J. Heritage (Eds.)]. – Cambridge, UK : CUP. – 1984. – P. 57–101. 35. Schiffrin D. Everyday argument: The organization of diversity in talk / D. Schiffrin // *Handbook of Discourse Analysis*. – [In T.A. Van Dijk (Ed.)]. – London, UK : Academic Press, 1985. – Vol. 3. – P. 35–46. 36. Weeks D. *The Eight Essential Steps to Conflict Resolution: Preserving Relationships at Work, at Home and in the Community* / Weeks D. – Los Angeles : Tarcher, 1992. – 462 p.
- ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА**
37. Encyclopedia «Wikipedia». – [Electronic resource]. – Режим доступа: <http://en.wikipedia.org>. 38. Longman Dictionary of Contemporary English. – England : Longman, 2003. – 1951 p.

УДК 811.111'42

ЕВОЛЮЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ГУМОРУ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

О.О. Чорновол-Ткаченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття містить спробу аналізу еволюції та класифікації підходів до вивчення гумору взагалі та в межах політичного дискурсу зокрема. Вивчення таких підходів, що належать до різних гуманітарних дисциплін, не дає повного уявлення про використання категорії комічного зі стратегічними цілями, але надає можливість ознайомитись з окремими аспектами означеної категорії та її складових.

Ключові слова: гумор, категорія комічного, політичний дискурс, теорії комічного.

О.А. Черновол-Ткаченко. Эволюция и классификация подходов к изучению юмора в политическом дискурсе. Статья содержит попытку анализа эволюции и классификации подходов к изучению юмора вообще и в рамках политического дискурса в частности. Изучение таких подходов, принадлежащих к разным гуманитарным дисциплинам, не дает полного представления об использовании категории комического со стратегическими целями, но дает возможность ознакомиться с отдельными аспектами названной категории и ее составными частями.

Ключевые слова: категория комического, политический дискурс, теории комического, юмор.

O.O. Chornovol-Tkachenko. Evolution and Classification of Approaches to Studying Humour in Political Discourse. This paper contains an attempt at analyzing evolution and classifying approaches to studying humour in general and within the framework of political discourse in particular. Analysis of such approaches that belong to different humanitarian disciplines does not provide us with a comprehensive idea of utilizing the category of the comic to reach certain strategic aims, but it enables researchers to study specific aspects of the category and its components.

Key words: category of the comic, humour, political discourse, theories of the comic.

Аналіз різних аспектів політичного дискурсу поступово стає одним з найпоширеніших напрямів сучасних гуманітарних наук. Високий ступінь залежності життя світового та окремих національних суспільств від загальних політичних інтенцій та дій конкретних політичних фігур роблять цю сферу людської діяльності надзвичайно впливовою. При цьому особливий інтерес дослідників припадає на засоби здійснення політичного впливу на аудиторію – широкий суспільний загал.

Серед інших шляхів здійснення такого впливу гумор та засіб його фактичної реалізації займають одне з провідних місць. На сьогоднішній день аксіоматичним є твердження про те, що гумор – це потужний стратегічний інструмент владного впливу на політичних опонентів та електорат, але лінгвістичні механізми його здійснення ще чекають на детальне вивчення. Саме це і складає актуальність даної розвідки.

Першим кроком у вивченні використання гумористичних засобів у політичному дискурсі, що складають об'єкт дослідження, є детальний аналіз еволюції та класифікації підходів до гумористичної складової зазначеного дискурсу, що складає предмет дослідження.

Стаття має за мету провести якісний та зіставний аналіз різноманітних поглядів на природу комічного з огляду на можливість опису функціонування цієї надскладної категорії в межах політичного дискурсу. Матеріалом дослідження стали роботи провідних вчених, що зробили внесок у розуміння категорії комічного як такої.

Спроби пояснити структуру та з'ясувати умови функціонування комічного (і гумору як його окремої маніфестації) було протягом століть зроблено представниками кількох академічних дисциплін. Найбільшу кількість робіт маємо у межах філософії, психології, теорії комунікації та риторики. Для пов-

© О.О. Чорновол-Ткаченко, 2010

ного розуміння того, які саме мовні засоби реалізації комічного є найбільш поширеними та/чи ефективними або, навпаки, неефективними в межах політичного дискурсу, нам вважається за необхідне проаналізувати згадані вище спроби та з'ясувати, на які питання вже дано відповіді, а які ще на неї потребують. Однак спираючись на різні методологічні підходи й навіть виходячи з різних наукових парадигм, дослідники минулого й сучасності надають нам важливі відомості про різні аспекти (логічний, психологічний, соціальний) існування комічного. Цей внесок до сучасного розуміння стратегічного використання гумору в текстах політичного дискурсу важко переоцінити.

У межах багатомовної філософської думки виділяємо три домінуючі підходи до вивчення категорії комічного: теорію переваги, теорію розрядки та теорію невідповідності. Різниця між підходами полягає в основному в тому, що стає їх об'єктом – гумор або сміх. Теорія переваги приділяє увагу тому, що саме ми відчуваємо до предмету жарту, теорія розрядки концентрується на ефекті сміху та гумору, а теорія розрядки вивчає умови, необхідні для того, щоб вважати щось смішним. За останні 50 років ці три філософські підходи привернули увагу лінгвістів, причому на перший план вийшли семантичний та прагматичний аспекти гумору. З огляду саме на цю тенденцію роздивимося кожну з теорій більш детально.

Теорія переваги пов'язана з уявленням про те, що через гумор ми виявляємо свою перевагу над іншими людьми або речами, а сміх – це реакція нашого організму на усвідомлення такої переваги. Перші письмові пам'ятки гумористичних текстів носили саме глузливий характер, наприклад в “Іліаді” Гомера або Старому Завіті [16]. Започаткував цю теорію Платон в “Філебі”, підтримали її Аристотель [1], Гоббс [2], Хейворт [14]. Цю теорію можна використовувати для аналізу тих гумористичних висловлювань у політичному дискурсі, що носять глузливий характер і які мають за мету принизити опонента.

Теорія розрядки стосується психічних та психологічних функцій комічного: розумової розрядки, відпочинку, зняття напруги. Одним з перших прихильників цієї теорії став Шафтсбері у філософсько-

естетичному творі “*Sensus Communis: Ese pro libertate roboris et humoris*” (1727) [18]. Пізніше до цієї теорії звернувся Олександр Бейн, а розвинув її остаточно Герберт Спенсер [23]: він стверджував, що акумульований під час різних видів діяльності запас енергії має розряджатись, а гумор вкупі зі своїм фізіологічним проявом – сміхом – надають людині саме таку можливість. При цьому Спенсер зробив ще одне важливе для нас зауваження: сміх не завжди є реакцією на ситуацію, в якій усі її учасники почуваються комфортно [23].

Зігмунд Фрейд запропонував один з перших системних підходів до теорії розрядки [4]. Фрейда зацікавила теорія сміху Спенсера, але він змушений був змінити її з огляду на потреби психотерапевтичної практики. У цій теорії владу віддано оповідачеві жарту, в той час як слухач може лише йти тим шляхом, що вказав оповідач. Загалом, більшість сучасних теорій комічного визнають, що розрядка може бути елементом гумористичної ситуації, але піддають сумніву її обов'язковість.

Третьою й найбільш сучасною філософською теорією комічного є теорія невідповідності, яка переважно займається вивченням гумору (а не сміху, як дві попередні), а саме того, що робить об'єкт смішним. Метою такого підходу є розкриття того, яким чином ефект гумористичного задоволення бере свій початок у невідповідності. Згідно з цією теорією, смішним може бути те, що дисонує з нашими очікуваннями від ситуації. Оскільки деякі невідповідності призводять до непорозуміння, негативних емоцій та навіть страждань, зрозуміло, що не всі невідповідності можуть бути джерелом комічного. “Уміння насолоджуватись невідповідністю – це суто людська характеристика... тому що інші представники світу тварин обробляють свої відчуття лише з практичними цілями, а тому мають сприймати прояви невідповідності як щонайменш загрозливі” [16, с. 12]. Саме завдяки такому умінню “відсторонитись”, зайняти позицію між когнітивним та афективним ми можемо побачити приємне (смішне) у деяких невідповідностях.

Аристотель першим згадує ефект невідповідності у “Риториці” [5], хоча, безумовно, він не надає теорію в остаточному вигляді. Ідеї Аристотеля підтримав Цицерон: “Ти вже знаєш, що найбільш

загально відомий вид [категорії комічного] є той, коли ми очікуємо почути щось, а кажуть зовсім інше” [10, с. 80]. Наступним розробником теорії стає І. Кант, який зробив спробу поєднати теорії невідповідності та розрядки [3]. А. Шопенгауер також був схильним прийняти теорію невідповідності, хоча і не погоджувався з кантівським уявленням про те, що невідповідність розряджається в ніщо [22].

Психологічна наука також надає філологам ряд теорій та підходів до вивчення теорії комічного. У всебічному огляді психологічних студій гумору та сміху Провін [21] зауважує, що сміх – це “стародавній вокальний релікт, що співіснує з сучасним мовленням – психологічний і біологічний акт, що історично передує як гумору, так і мовленню” [21, с.3]. Більшість психологічних досліджень комічного пов’язана зі сміхом або з галузями психології, що пов’язані з гумором. Так, є роботи, що вивчають співвідношення гумору та особистості [9], агресії [13] та соціальної інтеракції [12]. Деякі з цих досліджень розглядають гумор як продукт психологічної орієнтації на агресію та як засіб позбавлення від неї. Наприклад, Голдстайн [13] дійшов висновку, що на позитивне сприйняття гумору більший вплив справили когнітивні стимули, ніж особистісні якості. Ця теза є релевантною для дослідження стратегічного застосування гумору, бо вона доводить той факт, що мовець має вплив на сприйняття аудиторією певної інформації як комічної. Автори іншої роботи [19] доводять шляхом психологічних експериментів, що агресивність висловлювань може зростати пропорційно до їх дотепності. Узагальнюючи аналіз робіт з психології, зауважимо, що основний акцент в них зроблено не на структурі та інтенціональних моделях гумору, а радше на індивідуальній відповіді людини на стимул (гумористичне висловлювання або ситуацію). Подібно до філософів, психологи не намагались пояснити онтологію категорії комічного, а робили спроби віднайти значення сміху та проаналізувати умови успішного сприйняття гумору. Такий аналіз є безперечно цікавим з точки зору вивчення гумору у політичному дискурсі: політичний гумор (гумор політиків) розрахований на цільову аудиторію, а тому обов’язково має пристосовуватись до неї. Крім того, він бере до уваги різні

фактори, що гіпотетично можуть підвищувати ефективність гумористичної стратегії (чисельність аудиторії, загальна атмосфера/настрій і т.п.).

Вартими на увагу є також дослідження застосування гумору в педагогічній практиці. Вони доводять, що гумор має переважно позитивний результат щодо утримання уваги.

Таким чином, психологічні теорії гумору побудовано на когнітивних та афективних результатах сміху та гумору. На нашу думку, такі дослідження можна продуктивно використовувати у філологічних студіях, що стосуються окремих аспектів використання категорії комічного в політичному дискурсі. Так, розуміння психологічних потреб аудиторії та вміння пристосуватись до них може стати запорукою продуктивності такого використання.

Теорія комунікації також надає нам низку спостережень, перспективних для подальшого аналізу предмета нашого дослідження. І хоча їх не завжди можна застосувати безпосередньо до аналізу політичного гумору, деякі з цих досліджень можуть поглибити філологічне розуміння ролі гумору у політичному дискурсі. Бейтсон [7] наполягає на тому, що гумор є, з одного боку, загальнолюдським явищем, а з іншого – національно маркованою категорією. Він порівнює жарти з парадоксом та робить припущення, що свобода говорити нісенітницю, свобода насолоджуватись нелогічними альтернативами мислення є невід’ємною частиною комфортних людських взаємовідносин.

Інакше кажучи, з психологічної точки зору, гумор можна розглядати як гармонізатор людських взаємовідносин, як психотерапевтичний засіб, як соціальну імпліцитну згоду позитивно відреагувати на парадоксальне (комічне) твердження. Дослідження повсякденного мовлення [20] виявили, що гумор може використовуватись співрозмовниками для введення нових тем розмови та як прагматичний маркер того, що співрозмовники мають намір і далі обговорювати цю тему. В іншому дослідженні [8] було розроблено метод заміру частотності використання гумористичних стратегій у розмові. Спираючись на власну шкалу гумористичної налаштованості (Humor Orientation scale), це емпіричне дослідження виявило, що особи з високим показником частотності використовують гу-

мор часто і не обмірковують стратегію заздалегідь, а особи з низьким показником, навпаки, багато ретельніше обмірковують гумористичні стратегії. Такі результати можуть надати корисну інформацію про різні засоби вербалізації комічного через різну частотність їх використання. Інші дослідження у галузі педагогіки містять висновок про те, що використання педагогом гумористичних стратегій під час занять мало позитивний вплив на афективний та когнітивний аспекти навчання. Гарретт подає аналіз стратегій та їх ефективності в межах ритуалізованих гумористичних ігор афро-американської спільноти та людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією [11] та доводить, що ці соціальні угруповання використовують гумор “не лише задля задоволення, а з метою утворення спільноти, створення альтернативного джерела підтримання власного “Я” та в якості зброї проти агресії зовнішнього світу” [11, с. 312]. Дж. Мейер [17] розвиває цю думку, досліджуючи гумор працівників різних організацій, та стверджує, що в таких умовах основним завданням різних гумористичних стратегій є встановлення цінностей та створення єдності.

Риторика також надає нам не менш цікаві висновки щодо ефективності/неефективності засобів комічного у певних різновидах дискурсу. Починаючи з Аристотеля, риторика переймалася різними формами гумору та питанням, де, коли та як їх можна застосовувати.

Сучасна риторична наука дещо змінила напрямки пошуку. Наприклад, Л. Олбрехтс-Тітека приділяє особливу увагу аналізу взаємовідносин спору та категорії комічного [18, с. 249]. При цьому до сфери інтересів дослідниці в основному потрапляють мовні структури, що лежать в основі комічного мовлення. Дослідниця надає схеми, що супроводжуються детальними коментарями, що стосуються механізмів мислення, ставлення та очікувань аудиторії і, що є суттєвим, намагається виділити ті особливості моделей, які роблять їх комічними. Німецький дослідник Шпайер [18, с. 252] аналізує взаємовідношення гумору та влади у політичному дискурсі та робить висновки про різницю функціонування гумору тих, хто при владі, та тих, хто її позбавлений. Крім того, він зупиняється на актуальному питанні обмежених можливостей

гумору у політичному дискурсі недемократичних суспільств.

Огляд існуючих підходів до вивчення гумору та спроба їх класифікувати були б неповними, якщо б ми не згадали провідні лінгвістичні теорії, що є релевантними для нашого дослідження у цілому. Необхідно зазначити, що усі вони є сучасними, хоча у своїх методологічних засадах спираються на класичні уявлення філософії мови про категорію комічного. Знаковими для лінгвістичних студій є роботи С. Аттардо про природу та засоби вербалізації комічного [6]. Теорія Аттардо, як і інші лінгвістичні теорії гумору, особливу увагу приділяє структурі гумористичних текстів/епізодів, а тому автора можна вважати представником структурної лінгвістики.

А.Ж. Греймас займався вивченням ізотопії та порушення у семантичному розумінні жартів [18, с. 240]. Ізотопія – це поняття, яке автор пов’язує з семантичними механізмами, що забезпечують однакове розуміння тексту різними реципієнтами.

Певну кількість лінгвістичних досліджень було присвячено таксономії об’єкта, що вивчається. Так, найбільш вичерпну класифікацію засобів мовної реалізації гри слів надано в роботі Дючасека (1970) [18, с. 268]: омофонімія, омографія, полісемія та контамінація.

Семіотичні теорії гумору – це продовження теорій структурної лінгвістики. В їх межах дослідники намагаються надати пояснення механізмам вербального гумору та визначити їх роль у дискурсі художньої літератури. Базовою роботою у цьому напрямку є [15]. В ній автор доводить, що гумор – це результат так званої бісоціації (термін Кестлера), тобто “сприйняття ситуації або ідеї... у двох самостійних, але зазвичай несумісних планах референції” [15, с. 35].

Представники прагмалінгвістики поглибили аналіз гумористичних текстів, розпочатий у межах структурної лінгвістики та семіотики, а саме вони звернулися до вивчення значення та використання жартів. Провідною фігурою у цьому процесі став Кохен, який висунув тезу стосовно того, що зрозуміти жарт – це не зовсім те, що знайти його комічним та посміятися з нього [18, с. 302]. Такий підхід ставить питання про онтологічний статус жартів, які не здаються реципієнту смішними. Крім того,

Кохен запропонував розрізняти “чисті” (pure) та “умовні” (conditional) жарти. Чисті жарти сприймаються усіма, хто володіє мовою жарту на достатньому рівні. Умовні жарти вимагають від оповідача та реципієнта наявності додаткових загальних знань або спільного емоційного настрою. Очевидно, що роботи Кохена стали важливим кроком уперед до інтерпретації гумористичних стратегій у прагматичній перспективі (гумор як засіб розбудови соціальної єдності, створення особливого різновиду інтимізації стосунків співрозмовників) та, в свою чергу, до виявлення стратегічної цінності й варіацій інтерпретації інтенції мовця у випадку стратегічного застосування гумору.

На закінчення розвідки маємо зазначити, що різноманітні теорії, що належать до різних гуманітарних академічних дисциплін, висвітлюють велику кількість аспектів гумору та категорії комічного, але повного та остаточного уявлення про них не надають. Найбільш репрезентативними з існуючих теорій комічного вважаємо теорії переваги, розрядки та невідповідності. Кожна з них спирається на багатовікову традицію філософської думки, але при цьому додає до свого арсеналу підходів вивчення комічного як категорії взагалі (та комічного як засобу впливу зокрема) логічний, психологічний та соціальні аспекти. Сучасні дослідження комічного концептуально спираються на зазначені вище теорії, але у переважній більшості додають когнітивного та комунікативного компоненти до своїх студій.

Вважаємо за потрібне вивчати як класифікацію найбільш авторитетних підходів до вивчення гумору, так і новітні доробки, доповнення до них, бо саме і лише вони можуть стати вихідним пунктом у дослідженні ефективності/неефективності гумористичних реалізацій у політичному дискурсі, що і складає перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика / Аристотель. – Л. : Наука, 1968. – 416 с. 2. Гоббс Т. Избр. произв. в 2-х т. / Т. Гоббс. – М. : Наука, 1964. – Т.1. – 289 с. 3. Кант И. Сочинения в 6 т. / Иммануил Кант. – М. : Наука, 1966. – Т.5, 427 с. 4. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / Зигмунд Фрейд // Психология бессознательного. – Москва : Просвещение, 1989. – С. 170–210. 5. Aristotle. On rhetoric: A theory

of civic discourse / Aristotle // Translated by G.A. Kennedy. – New York : Oxford University Press, 1991. – 422 p. 6. Attardo S. Linguistic Theories of Humor / Salvatore Attardo. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1994. – 246 p. 7. Bateson G. The position of humor in human communication / Gregory Bateson // Cybernetics, eighth conference, edited by H. von Foerster. – New York : The Josiah Macy Jr. Foundation, 1952. – P. 38–46. 8. Booth-Butterfield S. Individual differences in the communication of humorous messages / Steven Booth-Butterfield, Melanie Booth-Butterfield // Southern Communication Journal. – 1991. – Vol. 56 (3). – P. 205–218. 9. Cattell R.B. The validation of personality factors in humor / R.B. Cattell, L.B. Luborsky // Journal of Personality. – 1991. – Vol. 15. – P. 283–291. 10. Cicero. Speeches / Cicero // Edited by R. Gardner. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1958. – 217 p. 11. Garrett M.M. Wit, power, and oppositional groups: A case study of “pure talk” / Mary M. Garrett // Quarterly Journal of Speech. – 1993. – Vol. 79 (3). – P. 303–319. 12. Giles H. Cognitive aspects of humor in social interaction: A model and some linguistic data / H. Giles, R.Y. Bourhis, N.J. Gadfield, Davies, A.P. Davies // Humour and laughter: Theory, research, and applications, edited by A.J. Chapman and H. C. Foot. – New York : John Wiley & Sons, 1976. – P. 48–56. 13. Goldstein J.H. The psychology of humor: Theoretical perspectives and empirical issues / Jeffrey H. Goldstein. – New York : Academic Press, 1972. – 68 p. 14. Hayworth D. Speech / Donald Hayworth. – Oskaloosa, Iowa, 1928. – 68 p. 15. Koestler A. The act of creation / Arthur Koestler. – New York : Macmillan, 1964. – 212 p. 16. Marreall J. Taking laughter seriously / John Marreall. – Albany : State University of New York, 1983. – 163 p. 17. Meyer J.C. Humor in member narratives: Uniting and dividing at work / John C. Meyer // Western Journal of Communication. – 1997. – Vol. 61 (2). – P. 188–208. 18. Muir F. Oxford Book of Humorous Prose / F. Muir. – Oxford University Press, 1992. – 782 p. 19. Nevo O. What do you do when asked to answer humorously? / O. Nevo, B. Nevo // Journal of Personality and Social Psychology, 1983. – Vol. 44, P. 188–194. 20. O’Donnell-Trujillo N. Heheh in conversation: Some coordinating accomplishments of laughter / N. O’Donnell-Trujillo, K.L. Adams // Western Journal of Speech Communication. – 1983. – Vol. 47. – P. 175–191. 21. Provine R. Laughter: A scientific investigation / Robert R. Provine. – New York : Penguin Books, 2000. – 186 p. 22. Schopenhauer A. The world as will and representation / Arthur Schopenhauer. – New York : Dover, 1819. – 629 p. 23. Spencer H. Essays on education, etc. / Herbert Spencer. – London: J.M. Dent, 1911. – 78 p.

УДК 811.111'42'367.4

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ВІЛЬНИХ АТРИБУТИВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ЗОВНІШНІСТЬ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ

(на матеріалі сучасного британського газетного дискурсу)

Т.Г. Лукьянова, канд. філол. наук (Харків)

У даній статті розглядаються дескриптивно орієнтовані індивідуально-психологічні атрибутивні словосполучення, референтами яких є особи чоловічої або жіночої статі. У роботі виділяються семантичні, ідеографічні й когнітивні характеристики вільних атрибутивних словосполучень, що надають їм стереотипотвірний потенціал й обумовлюють їх регулятивну функцію. У результаті порівняльного аналізу досліджуваних одиниць встановлено, що поняттєво-ціннісний зміст дескриптивно орієнтованих словосполучень чоловічої та жіночої референції гендерно невизначеного суб'єкта дискурсу віддзеркалює як традиційні, так і альтернативні уявлення про гендерні ролі.

Ключові слова: атрибутивне словосполучення, гендерна роль, гендерний стереотип, індивідуально-психологічна номінація, регулятивна функція.

Т.Г. Лукьянова. Регулятивная функция свободных атрибутивных словосочетаний, которые обозначают внешность мужчины и женщины (на материале современного британского газетного дискурса). В данной статье рассматриваются дескриптивно ориентированные индивидуально-психологические атрибутивные словосочетания, референтами которых выступают лица мужского или женского пола. В работе выделяются семантические, идеографические и когнитивные характеристики свободных атрибутивных словосочетаний, наделяющие их потенциалом стереотипа и обуславливающие их регулятивную функцию. В результате сравнительного анализа исследуемых единиц установлено, что понятийно-ценностное содержание дескриптивно ориентированных словосочетаний мужской и женской референции гендерно неустановленного субъекта дискурса отображает как традиционные, так и альтернативные представления про гендерные роли.

Ключевые слова: атрибутивное словосочетание, гендерная роль, гендерный стереотип, индивидуально-психологическая номінація, регулятивная функция.

T.H. Lukyanova. Regulative function of free attributive phrases denoting male and female appearance (based on the contemporary British newspaper discourse). This article presents research of descriptive individual and psychological attributive phrases, referents of which are represented by the persons of masculine or feminine sex. The paper reveals semantic, ideographic and cognitive characteristics of gender marked free attributive phrases which supply them with stereotypical potential and regulative function. Comparative analysis of the units under research establishes that conceptual and evaluative matter of the descriptive phrases of male and female reference discourse subject of which is unknown reflects both traditional and alternative concept of the gender roles.

Key words: attributive phrase, gender role, gender stereotype, individual and psychological nomination, regulative function.

Актуальність проблематики дослідження визначається антропоцентричністю об'єкта дослідження, що сприяє виявленню опосередкованої присутності суб'єкта пізнання в системі мови і мовлення.

Мета роботи – виявлення специфіки об'єктивної гендерних стереотипів вільними атрибутивними словосполученнями у сучасному британському газетному дискурсі, який здатний до відобра-

ження та формування соціокультурних стереотипів, у тому числі й гендерних; розкриття змісту регулятивної функції досліджуваних одиниць. Об'єктом аналізу є вільні дескриптивно орієнтовані атрибутивні словосполучення жіночої та чоловічої референції. Предмет вивчення становлять семантичні, ідеографічні й лінгвокогнітивні характеристики цих словосполучень, що наділяють їх стереотипотвірним потенціалом.

© Т.Г. Лукьянова, 2010

Матеріалом дослідження обрано сучасний британський газетний дискурс, який відображає культурні й соціально обумовлені уявлення соціуму про гендерні ролі, встановлює межі, умови, форми поведінки, характер відносин, мету і способи її досягнення, тобто виконує функцію регуляції соціальної поведінки [8, с. 40; 10, с. 41–54].

Організація гендерної інформації в англomовному дискурсі, зокрема британському, регульована мережею фреймових структур, що відбивають гендерні стереотипи й еталони цієї лінгвокультури [6, с. 116–118; 8, с. 47].

Під гендерними стереотипами слідом за А.П. Мартинюк розуміємо історично мінімізоване й типізоване уявлення, що склалося в колективній свідомості певного лінгвокультурного соціуму, про атрибути, які є властивими/невластивими індивіду, якого соціум кваліфікує як чоловіка або жінку, а еталон – як уявлення про атрибути, що є бажаними/небажаними для цього індивіда [7, с. 103–109; 8, с. 47]. Гендерна стереотипізація фіксується в мові на всіх його рівнях й тісно пов'язана з формами вираження оцінки [2, с. 97–98; 3, с. 121–134].

Вільне словосполучення розуміємо як будь-яке сполучення слів, що не є фразеологічною одиницею. Вільні словосполучення та фразеологізми розмежовуємо на підставі особливостей їх номінативної функції [9, с. 53].

Гендерно марковане вільне атрибутивне словосполучення містить стрижневий компонент, денотатом якого є особа жіночої або чоловічої статі, та один чи кілька параметризаторів, які приписують цьому денотату певну ознаку [5, с. 39].

У відповідності з їх ідеографічними характеристиками [8, с. 128–134, 158–197] стрижневі номінації досліджуваних словосполучень поділяємо на: антропометричні (*strong, optimistic woman, stern but flamboyant gentleman*); соціально-рольові (*talented architect, progressive president, powerful boss*); реляційні (*working mother, post-modern dad*); природні (*light-minded beauty, poor lame 22-year-old, pretty bimbo*); індивідуально-психологічні (*arrogant bastard, messy slut, ageing lothario, old bitch*).

Ідеографічну параметризацію атрибутів здійснюємо на підставі класифікації конкретно оцінних значень Н.Д. Аругюнової [1]. Параметризатори номінацій можуть бути подані:

1) **природно-естетичними атрибутами**, які позначають властивості зовнішності референта, що підлягають *естетичній оцінці*: *attractive woman, sexy icon, beautiful wife, handsome stranger, ugly fellow* тощо;

2) **природно-фізіологічними атрибутами**, які відбивають вікові, фізіологічні особливості референтів, що підлягають *телеологічній оцінці*: *old lech, blonde girl, thirty-something actress, large-nosed woman, short fellow, black dude* тощо [5, с. 54].

Розглянемо вільні атрибутивні словосполучення **чоловічої референції**.

Атрибути *естетичної* оцінки (54 – дискурсивні реалізації) у складі антропометричних атрибутивних словосполучень відображають привабливу зовнішність референта-чоловіка: *handsome* (14), *good-looking* (12), *sexy* (8), *beautiful* (6), *attractive* (4), *sweet* (4), *pretty* (2), *okay-looking* (1), *weathered* (1), *best-looking* (1), *boyish-looking* (1).

Цікаво, що поряд з найчастотнішим атрибутом цієї групи *handsome* для кваліфікації зовнішності референта-чоловіка вживаються атрибути *pretty, sweet, beautiful*, які раніше використовувалися для опису суто жіночої зовнішності, і дуже рідко – чоловічої. Цю тенденцію можна пов'язати з появою такого явища як “метросексуали” (*metrosexual* – букв. метросексуал: *a man who lives in a city and who spends a lot of time and money on his clothes and appearance. Although a metrosexual may not be gay (=homosexual), his behaviour is similar to the way gay men are typically thought to behave* [11, с. 1036] [чоловік, який живе у місті та витрачає багато часу та грошей на власний одяг та зовнішність; метросексуал може і не бути гомосексуалістом, але його поведінка може бути такою]), а також популяризацією образів “жіночних” чоловіків, таких як Майкл Джексон, Принц, Джуд Ло тощо:

(1) *There is nothing sadder than a pretty boy trying to act tough – see Jude Law – and failing to convince* (Sunday Times Culture, August 1st, 2004. – P. 15).

(2) *Kevin Clash, the young man who did the voice for him, was a very **sweet guy**, and I predicted Elmo's meteoric rise to fame way in advance* (Emp, January, 2004. – P. 72).

(3) *He was an amazingly **beautiful man** – there is no other way of saying it, or denying its vital thrust in what happened* (Guardian Weekly, July 9th-15th, 2004. – P. 15).

Атрибути естетичної оцінки у складі соціально-рольових словосполучень налічують 86 одиниць. Позитивні зовнішні дані (78 дискурсивних реалізацій) позначені атрибутами *good-looking* (15), *handsome* (13), *sexy* (11), *glamorous* (9), *hot* (6), *beautiful* (5), *gorgeous* (5), *attractive* (4), *pretty* (4), *personable* (3), *imposing* (3); негативні (8 дискурсивних реалізацій) – *unattractive* (2), *ugly* (2), *repulsive* (2), *worn-out* (2).

Зовнішність відіграє значну роль для високопосадовця, тому що привабливий вигляд та молодість можуть надавати переваги при досягненні поставленої мети:

(4) ***Young, good-looking political leaders start with an inbuilt advantage over their older, fatter brethren*** (Economist, March 28th, 1998. – P. 35).

Світ телебачення, реклами, моди тощо створює такі стереотипи чоловічої краси, як телезірка, шоумен та модель. Чоловік постійно знаходиться на людях, має довершений елегантний вигляд, його оточують привабливі шанувальниці. Такі стереотипи підвищують цінність зовнішньої привабливості чоловіка, яка допомагає йому досягти успіху у справах:

(5) *Mr. Pastrana, a **personable former television director** who speaks flawless English, did a good job selling this plan abroad* (Economist, May 25th, 2002. – P. 56).

(6) *I've had my eye on an impressive, tall, **handsome model** of Polish descent... I know nothing of his full service history* (Sunday Times Style, July 13th, 2003. – P. 58).

Атрибути естетичної оцінки у складі атрибутивних словосполучень із реляційною стрижневою номінацією (15 одиниць) залучають природно-естетичні параметризатори, що реалізують позитивну оцінку: *attractive* (4), *good-looking* (4), *sexy*

(3), *handsome* (2), *lovely* (2), кваліфікуючи референта-чоловіка як зовнішньо привабливу людину. Нечисельні атрибути естетичної оцінки акцентують бажаність зовнішньої привабливості референта-чоловіка:

(7) *How can I, when I am the one with a **lovely husband**, two children, a big house and a successful career?* (Sunday Times Style, November 7th, 2004. – P. 41).

Атрибути телеологічної оцінки у складі словосполучень із природно-фізіологічною стрижневою номінацією відображають фізичний потенціал чоловіка (20 дискурсивних реалізацій). Вони подані позитивно-оцінними параметризаторами (6 одиниць): *athletic* (1), *baby-faced* (1), *young-looking* (1), *robust* (1), *lean* (1), *muscular* (1), а також негативно-оцінними (4 одиниці): *frail* (1), *weak* (1), *chunky* (1), *portly* (1), та нейтрально-оцінними (10 одиниць): *young* (6), *elderly/old* (2), *middle-aged* (2). Наприклад:

(8) *The **lean, muscular six-footer** slogged through the flooded field, trying to get close enough to free the driver, but the current nearly dragged him off his feet* (Reader's Digest, August, 1999. – P. 139).

(9) *As the aircraft Shepherd One opened its doors, and the **shockingly frail and weak 78-year-old** slowly emerged, he scarcely looked like someone who could command the attention of a president* (Economist, January 30th-February 5th, 1999. – P. 44).

Позитивно-оцінні знаки атрибутів-параметризаторів, що відбивають природно-фізіологічні та естетичні якості референта-чоловіка, свідчать про те, що бажаною є приваблива зовнішність, яка підкреслює силу та міць референта-чоловіка й допомагає йому домінувати у соціальному контексті, а небажаною – слабкість. Вживання атрибутів естетичної оцінки типу *pretty*, *sweet*, *beautiful*, які раніше використовувалися лише для позначення жіночої привабливості, відбиває нові тенденції гендерних відносин британського суспільства, зокрема формування такої категорії чоловіків, як метросексуали. Більшої цінності набуває подана атрибутами позитивної естетичної оцінки приваблива зовніш-

ність референта-чоловіка, що сприяє досягненню успіху у соціальній діяльності. Результати аналізу дескриптивно орієнтованих атрибутивних словосполучень, які містять природно-фізіологічну стрижневу номінацію чоловічої референції, свідчать, що вони репрезентують усталені характеристики традиційного патріархального маскулінного стереотипу. Встановлені характеристики відповідають альтернативній естетичній ролі СЕКСУАЛЬНОГО КРАСЕНЯ.

Розглянемо вільні атрибутивні словосполучення жіночої референції.

Атрибути естетичної оцінки у складі соціально-рольових словосполучень (71 одиниця) подані позитивно-оцінними (65 дискурсивних реалізацій): *attractive* (18), *beautiful* (15), *gorgeous* (10), *glamorous* (9), *sexy* (9), *lovely* (4) та негативно-оцінними параметризаторами (6 дискурсивних реалізацій): *ugly* (3), *plain* (2), *silicone-enhanced* (1).

Сьогодні звеличування жіночої краси є справою преси, модної, косметологічної та кінематографічної індустрії. На ґрунті професійного відношення до естетичного ідеалу (зірки кіно, співачки, манекенниці тощо) та масового споживання взірців краси й косметичної продукції розповсюджуються норми та естетичні моделі жіночності [4, с. 187], як наприклад “гламурна жіночність” у (10):

(10) *The 1955 La Scala production of Verdi's La Traviata in which Luchino Visconti transformed the glamorous Greek diva, Maria Callas, into an icon* (Sunday Times Culture, August 24th, 2003. – P. 39).

Описуючи соціально успішних жінок-професіоналів, суб’єкт британського газетного дискурсу доволі часто звертає увагу саме на привабливу зовнішність, а не на професійні достоїнства референта-жінки:

(11) *The bard has taken up with Sarah Emily Miano, an attractive blonde novelist half his age whom he met while she was under his tutelage* (Sunday Times Style, November 2nd, 2003. – P. 9).

Атрибути естетичної оцінки можуть сполучатися з природними, що позначають юний вік й сильну волю референта-жінки:

(12) *Searching for his Elizabeth Swann, a beautiful, strong-minded young heroine, producer Jerry Bruckheimer found the perfect fit* (Empire, August, 2004. – P. 105).

Опис жінок-моделей включає інформацію про те, що успішне виконання цієї ролі передбачає користування послугами пластичних хірургів. Хоча захоплення пластичними операціями не схвалюється суб’єктом оцінки, він/вона не може не констатувати, що з їх допомогою жінка досягає приголомшливого ефекту:

(13) *The financial pulling power of reality television stars in Britain has overtaken Hollywood with the ?1,75 m sale of rights to the wedding pictures of Jordan, the silicone-enhanced model, and Peter Andre, her pop-star fiancée* (Sunday Times T, May 15th, 2005. – P. 9).

Атрибути естетичної оцінки загострюють увагу адресата на зовнішніх даних жінки-професіонала.

Суб’єкт дискурсу звертає увагу і на зовнішній вигляд референта-жінки, використовуючи атрибути естетичної оцінки у складі реляційних словосполучень (103). Позитивній оцінці підлягає приваблива зовнішність жінки-дружини та матері: *pretty* (15), *beautiful* (15), *attractive* (12), *lovely* (12), *gorgeous* (10), *glamorous* (8), *sultry* (8), *terrific* (8), *sexy* (6), *chic* (2), *sweet* (2), *fabulous* (2), *pin-up* (1), *flabbergasted* (1), *photogenic* (1).

Такі атрибути, як правило, реалізують патріархальні фемінінні стереотипи, де гарна жінка постає як доповнення чоловіка. Так, у прикладі (14) словосполучення *terrific wife* вжите як однорідний член речення з *rewarding job*. Ці сполучення позначають дві необхідних складових чоловічого успіху, – привабливу дружину й достойну роботу. У прикладі (15), серед низки здобутків чоловіка суб’єкт виділяє одруження з трьома гідними жінками:

(14) *Hired by Colombian survey group after graduation, Jose Arles had a terrific wife and a rewarding job* (Reader's Digest, September, 2001. – P. 144).

(15) *Brandt always had the safety net of a small private income, never had to drudge for pennies, married three interesting and beautiful wives, won inter-*

national acclaim well before his death (Sunday Times Culture, February 29th, 2004. – P. 42).

Зовнішня привабливість жінки-дружини може використовуватися для досягнення певної політичної мети, зокрема працювати на імідж політичної партії:

(16) *Not only is Sandra Howard the most chic politician's wife in recent British politics but she is also an emblem of the restyled Tory party* (Good Housekeeping, May, 2004. – P. 48).

Атрибути естетичної позитивної оцінки у складі словосполучень зі природно-фізіологічною номінацією кваліфікують зовнішність референта-жінки (9 одиниць): *gorgeous* (2), *attractive* (2), *voluptuous* (1), *drop-dead* (1), *beauty-parlor* (1), *stunning* (1), *good-looking* (1), наприклад:

(17) *The queen of the fans is probably D'Alo, a voluptuous brunette in Chanel sunglasses* (Sunday Times Style, February 8th, 2004. – P. 18).

У кінематографії та шоу-бізнесі купують та продають образ жіночої краси, що дозволяє заробляти популярність навіть більшу ніж у чоловіків-політиків. Звабливість жінки стає засобом досягнення як суспільного визнання, так і матеріального добробуту [4, с. 262-263]:

(18) *The box-office belles are the reconstructed version of the traditional Hollywood goddesses* (Sunday Times Style, February 29th, 2004. – P. 29).

Зазвичай атрибут типу *prominent* використовується для характеристики соціальних досягнень референтів, однак у складі словосполучень жіночої референції він кваліфікує зовнішність:

(19) *The singer, like Rampling, emerged from the home counties middle-class of the 1950s to become a prominent beauty on the Swinging Sixties London scene* (Sunday Times, May 15th, 2005. – P. 5).

Найбільш часто суб'єкт дискурсу звертає увагу на фігуру референта-жінки та її волосся:

(20) *Shortly afterwards, a Nigella of Hollywood made her entrance in the form of busty, black-haired beauty Catherine Zeta-Jones* (Sunday Times Style, May 2nd, 2004. – P. 26).

Проаналізовані фрагменти свідчать про живучість патріархальних стереотипів, які подають

жіночу красу як товар, що віддзеркалено в естетичній ролі СЕКСУАЛЬНОЇ КРАСУНІ, відображеній атрибутами естетичної (краса, сексуальність) та природно-телеологічної оцінки (молодість). Продовжують діяти й усталені гендерні стереотипи, що пов'язують непересічність жінки з її зовнішністю.

Перспективи дослідження вбачаємо у проведенні міжкультурних досліджень стереотипового потенціалу вільних атрибутивних словосполучень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
3. Кирилина А.В. Манифестация гендерных стереотипов в российской прессе: журналистская и читательская перспективы / А.В. Кирилина // Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband. – 2002. – № 55. – SS. 121–134.
4. Липовецкий Ж. Третья женщина. Незыблемость и потрясение основ женственности / Ж. Липовецкий ; [пер. с фр.]. – СПб. : Алетейя, 2003. – 512 с.
5. Лукьянова Т.Г. Вільні атрибутивні словосполучення як засіб об'єктивації гендерних стереотипів (на матеріалі сучасного британського газетного дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Лукьянова Тетяна Геннадіївна. – Харків, 2009. – 225 с.
6. Мартинюк А.П. Отражение мужских и женских стереотипов английского языка в рекламе / А.П. Мартинюк, П.Н. Землянский // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : зб. наук. праць. – Харків : Константа, 1996. – С. 116–118.
7. Мартинюк А.П. Гендерні стереотипи та їх відображення у мові та мовленні (на матеріалі англійської мови) / А.П. Мартинюк // Вісник Київського лінгвістичного університету. – 2003. – Т.6, № 1. – С. 103–109.
8. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англійському дискурсі : [монографія] / А.П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
9. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингво-культурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
10. Якуба Е.А. Социология / Е.А. Якуба. – Харьков : Константа, 1996. – 192 с.
11. Longman Dictionary of Contemporary English / [Ed. by Adam Gadsby, Chris Fox, Elizabeth Manning and others]. – Harlow : Pearson Education Limited, 2005. – 1949 p.

УДК: 811.111:81'42

АРГУМЕНТАТИВНІ ТАКТИКИ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ АРГУМЕНТАТИВНОМУ ДИСКУРСІ

І.І. Пірог, канд. філол. наук (Кременчук)

Стаття присвячена розкриттю прагмалінгвістичних особливостей сучасного німецького публіцистичного аргументативного дискурсу, що є мисленнєво-комунікативною мовленнєвою діяльністю адресанта і адресата, та призначений для розповсюдження суспільно значущої інформації з одночасним формуванням ставлення до неї. Основними аргументативними тактиками в німецькому публіцистичному дискурсі є: тактика експліцитного та імпліцитного інформування, тактика формування ставлення до повідомлення шляхом оцінювання і тактика спонування. Встановлено та проаналізовано основні прийоми вербалізації аргументативних тактик.

Ключові слова: аргументація, аргументативні тактики, прагмалінгвістика, публіцистичний аргументативний дискурс, публіцистичний текст з економіки, риторичні прийоми.

И.И. Пирог. Аргументативные тактики в современном немецком публицистическом дискурсе. Статья посвящена изучению прагмалингвистических особенностей аргументации в немецком публицистическом дискурсе. Наиболее часто в исследуемом типе дискурса применяются: тактика информирования (эксплицитного и имплицитного), тактика формирования отношения к сообщению путем оценивания и тактика побуждения. Установлены и проанализированы главные приемы вербализации аргументативных тактик.

Ключевые слова: аргументация, аргументативные тактики, прагмалингвистика, публицистический аргументативный дискурс, публицистический текст по экономике, риторические приемы.

I.I. Piroh. Argumentative tactics in the modern German publicistic discourse. The article is dedicated to exposing pragmatic peculiarities of the modern German publicistic argumentative discourse. The major argumentative tactics in the German journalistic discourse are: tactics of explicit and implicit informing, tactics of forming an attitude towards information through its evaluation; and tactics of stimulating. The main devices of tactics verbalization are established and analyzed.

Key words: argumentation, argumentative tactics, pragmatics, publicistic argumentative discourse, publicistic economic text, rhetorical devices.

Об'єкт дослідження становить німецький публіцистичний аргументативний дискурс, зафіксований у текстах з економіки. Предмет – стратегічні параметри німецького публіцистичного аргументативного дискурсу, а саме – аргументативні прийоми вербалізації тактик. Матеріалом дослідження послугували 327 публіцистичних текстів з економіки, надрукованих в період 1993–2010 років у німецькій газеті “Markt”. Публіцистичний текст як вербалізований продукт мисленнєво-комунікативної діяльності адресанта й адресата – дискурсу [7, с. 17], відображаючи предметну та комунікативну ситуацію, передбачає спланований вплив на аудиторію, тому одним із першочергових завдань лінгвістики є його різноаспектне вивчення як ефективного медіуму персуазивної комунікації,

що і обумовлює актуальність цієї публікації. Метою дослідження полягає у встановленні та аналізі основних аргументативних прийомів, які забезпечують вербалізацію тактик у сучасному німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі.

У нашому дослідженні аргументація розглядається з позицій прагмалінгвістичної теорії і трактується як вид мовленнєвої діяльності, одна з багатьох можливостей мовленнєвого впливу на свідомість людини, засіб, за допомогою якого досягається породження бажаних для адресанта думок. Реалізація прагматичної настанови шляхом аргументації – це продуманий стратегічний процес, який передбачає вибір адресантом певних аргументів, їх структурування відносно обраних аргументативних тактик та забезпечення їх мовної реалізації.

© І.І. Пірог, 2010

В основу формування публіцистичних текстів з економіки покладено принцип орієнтації на узагальнену модель. Схема узагальненої моделі публіцистичних текстів з економіки представлена формулою:

[АДРЕСАНТ → ПРОБЛЕМА → СПРИЙНЯТТЯ ТАК → тому що ПРАВИЛЬНО та / або КОРИСНО для → АДРЕСАТА].

[АДРЕСАНТ] інформує [АДРЕСАТА] про існування [ПРОБЛЕМИ], сприймати яку треба [ТАК]. [ПРОБЛЕМА] є позалінгвальним явищем, це факт чи подія суспільно-економічного або політичного життя. При цьому [ПРОБЛЕМА] висвітлюється під певним кутом зору. Компонент [СПРИЙНЯТТЯ ТАК] виконує інформативно-персуазивну функцію і презентує тезу. Компонент [тому що ЦЕ ПРАВИЛЬНО та / або тому що це КОРИСНО для АДРЕСАТА], є аргументацією на підтримку тези. Пряме / непряме спонукання діяти запропонованим чином виконує персуазивну функцію. Узагальнена модель тексту цього типу дає змогу спостерігати втілення прагматичної настанови на переконання шляхом аргументації.

Поняття стратегії передбачає діяльнісний підхід і співвідноситься з поняттям інтенції. З огляду на це Л.Р. Безугла поділяє існуючі погляди на трактування стратегії на “перед-інтенціональні” (інтенція у вузькому розумінні) і “пост-інтенціональні” (інтенція в широкому розумінні) когнітивного процесу [2, с. 84]. “Перед-інтенціональне” трактування стратегії акцентує такі її ознаки як планування дій, вибір інтенцій, розподіл мовних засобів, перетворення мотиву на мету, визначення напрямку розвитку діалогу, організація впливу, тобто комунікативна стратегія визнається ієрархічно більш високим поняттям, ніж інтенція. У “пост-інтенціональних” визначеннях як ключові слова фігурують: добір мовних засобів, реалізація інтенції, інструментальний характер, тобто стратегія підпорядковується інтенції. Оскільки в нашому дослідженні комунікативна інтенція трактується як сукупність пропозиційної настанови, іллокутивної і перлокутивної цілей мовленнєвого акту, ми розглядаємо комунікативну стратегію як “перед-інтенціональний” когнітивний процес.

Враховуючи досвід попередніх досліджень, будемо розуміти **стратегію** як когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне вирішення комунікативних завдань мовця в умовах нестачі інформації про дії партнера”, іншими словами, це “певна послідовність дій (тут – мовленнєвих – І. П.), організованих залежно від цілі взаємодії” [там само]. Стратегія в сучасному німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі полягає в переконанні адресата у прийнятності певної концепції (тези), а тактика адресанта є способом реалізації стратегії.

Тактики в німецькому публіцистичному дискурсі є аргументативно спрямованими. Провідними тактиками є: тактика інформування (експліцитного та імпліцитного), тактика формування ставлення до повідомлення шляхом оцінювання і тактика спонукання, яка реалізується двома варіантами: “гра з мотивом” та “мовленнєва маска”.

Поняттями “прийом”, “конструктивний прийом”, “аргументативний прийом” оперують в риторичці, поетиці, лінгвістиці [1; 4]. Прийомом називають певний засіб (риторичний, стилістичний, композиційний, звуковий, ритмічний та ін.), а найчастіше – сукупність засобів, які використовуються для конкретизації, акцентуації певного елемента повідомлення [6, с. 165].

Основними риторичними прийомами, які використовуються для вербалізації тактик в німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі, є питально-відповідний хід, цитування, текст у тексті та непрямої коментар.

Риторичний прийом “питально-відповідний хід”. Відповідь на запитання в питально-відповідному ході є констатуючим висловлюванням, яке виконує аргументативну функцію [3; 10, с. 15]. Запитання здатне формувати в адресата нові уявлення на основі знайомих асоціацій. Передбачаючи, що відомі факти можуть залишитися поза увагою, адресант оживляє монолог запитаннями. Пряме звертання створює ефект співбесіди, викликає в адресата бажання погодитися або спростувати сказане адресантом. Прийом “запитання – відповідь” активно застосовується для реалізації тактики спонукання та застереження. Наприклад: *Ein Mega-*

Deal sollte es werden – der Zusammenschluss zwischen Deutscher und Dresdner Bank. Vier Wochen später – aus dem Traum. Zerplatzt wie eine Seifenblase. Die Topbanker Rolf E. Breuer und Bernhard Walter – blamiert auf die Knochen (№ 20, с. 11). Квеситив “*Warum die Verhandlungen scheitern?*” створює ефект діалогу. Адресант коментує причини, що стали на заваді успіху в переговорах: *Die angebliche Einigung über einen der Kernpunkte, die Zukunft des Investmentbanking löste sich auf wie eine Fata Morgana. Die Alternative?* Останній квеситив репрезентовано еліпсом.

Розглянемо статтю “*Licht im Dschungel*”. *Immer mehr Deutsche interessieren sich für das Studium zum Master of Business Administration (MBA). Gleichzeitig wächst Zahl der Anbieter in Deutschland; darunter sind viele zweifelhaft. Einige Tipps, um nicht auf sie hereinzufallen* (№ 25, с. 14). Тезу виражено експліцитно: щоб Ви не потрапили в халепу, Вам дають гарні поради. Для реалізації інтенції обирається тактика “порадника” та “співрозмовника”. Аргументація складається з тези (Т) та шести аргументів (А):

(A1) *Woran erkenne ich ein gutes MBA-Programm?* Пропозиція p1: *ich erkenne ein gutes MBA-Programm* фактично містить згоду адресата про призначення програми як такої, що є для нього прийнятною. Відповідь: *Drei gute Dinge macht jedes gute MBA-Programm: Es ist praxisorientiert. Und international <...> Außerdem bereit es auf eine Führungsposition im General Management vor.* Відповідь експлікує оцінку тактику, називаючи тільки позитивні моменти програми: практичну орієнтованість, інтернаціональність, що є дуже важливим фактором в період глобалізації, та можливість кар’єрного зросту.

Аналогічно створені аргументи А3, А4. А3: *Welches MBA-Programm passt zu mir?*; А4: *Was bringt mir der MBA für meine Karriere?* Вживання у структурі запитального речення особового займенника у давальному відмінку (*zu mir*) у аргументі А3 дає підстави розглядати цей мовленнєвий акт як непрямий комісив, тобто акт згоди. Адресат приймає пропозицію p3 *MBA-Programm passt zu mir*:

А4 теж містить у своєму складі особовий займенник *mir*, але за своєю іллокутивною силою є квеситивом, тому що потребує інформації, яка б задовольнила існуючий дефіцит знань.

А5: *Sind MBA-Programme Ihr Geld wert?* та А6: *Wie gut sind deutsche MBA-Programme?* теж квеситиви. Відповіді, що їх підтримують, містять лише позитивне висвітлення існуючої проблеми.

Таким чином, стимулом для створення цієї статті стала екстралінгвальна мета: проінформувати читача про існування програми підвищення кваліфікації у сфері управління та сформувати до цього факту позитивне ставлення, тобто спонукати адресата звернутися до програми, стати її користувачем ([ПРОБЛЕМА]). Структуру аргументації обумовив прийом “питально-відповідний хід”. Своє конкретне втілення він отримав у вигляді шести запитань, що на макрорівні розцінюються як аргументи, а на мікрорівні як мікротези. Запитання сформульовано таким чином, що відповідь на нього висвітлює тільки позитивні аспекти програми. Адресат змушений дати відповідь на поставлене запитання, брати участь у роздумах і прийти до того ж висновку, що і адресант. А1 та А2 є непрямими комісивами, тобто їх пропозиція приймається без обґрунтування.

Запитальні конструкції в німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі забезпечують реалізацію плану оповідання адресанта: *Studium und Weiterbildung trotz Berufstätigkeit familiär Verantwortung? Wie also sieht ein typischer Tag einer Online-Studentin aus? Bei Gabriele Flor läuft er folgendermaßen ab: Sie steht um 6.30 Uhr auf, kümmert sich um die beiden schulpflichtigen Kinder und erledigt einen Teil des Haushaltes, bis sie sich dann von 8.00 bis 12.00 Uhr an den Schreibtisch setzt. <...> Stellt sich noch eine Frage: Ist man als Studierende allein im stillen Kämmerlein nicht schrecklich einsam? „Ah was, kein Stück, ganz im Gegenteil“, entgegen die beiden mit Nachdruck.* (№ 32, с. 8). Нове явище у житті сучасного студента – навчання через глобальну мережу Інтернет. Чи може комп’ютер замінити лекції досвідченого професора? Кожне запитання веде за собою розгорнуту відповідь, “оживляє” текст, будуючи

його за принципом діалогу. Серія запитань підкреслює головну думку адресанта. Насичене запитаннями повідомлення адресат сприймає не пасивно, він “втягується” в обговорення, слідуючи за думкою адресанта.

Запитальні конструкції носять уточнюючий характер, допомагають перейти від однієї теми до іншої. Відповідь на запитання в питально-відповідному ході є констатуючим висловлюванням, яке виконує аргументативну функцію [10, с. 18]. Таким чином, “питально-відповідний хід” є дієвим аргументативним прийомом, який використовується в німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі, підвищуючи прагматичний потенціал повідомлення в цілому.

Імплицитний коментар як прийом аргументації. При подачі факту дійсності адресант коректує та спрямовує увагу адресата, “підштовхує” його до висновку, використовуючи непрямий коментар. Імплицитне висвітлення у факті необхідних адресантові моментів є дуже ефективним засобом аргументації, що дозволяє адресатові зайняти активну позицію у декодуванні повідомлення. В німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі прийом “імплицитний коментар” допомагає вигідно підкреслити факт, або підштовхнути адресата до його переосмислення. Наприклад: *Nun könnte man das als Vorurteil abtun, das allein ein Problem seiner Anhänger sei: Aber das wäre möglicherweise naiv* (№ 15, с. 11). *Die Arbeitsämter verstehen zwar, dass die Firmen auf die Internationalisierung mit neuen Berufsbezeichnungen reagieren. Doch sie sind auch überfordert. Vor allem die Computerfirmen überraschen die Stellenvermittler mit immer exotischen Berufsbezeichnungen. Aber auch der Bereich Wirtschaft entwickelt auf diesem Gebiet immer mehr Kreativität* (№ 15, с. 11).

У німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі залежно від функціонального призначення виявилось можливим виділити такі види непрямого коментаря:

Звертання: *Sicher kennen Sie den Unterschied zwischen unseren beiden Gehirnhälften – aber was hat das mit unserer Präsentation und den Präsentationsgrafiken zu tun?* (№15, с. 2).

Інтрига: *Schon der griechische Philosoph Platon wusste, dass er nichts weiß. Für Sir Isaak Newton erhielt sich die Menge unseres Wissens zum Nichtwissen so wie ein Tropfen zum Ozean. Folgerichtig resümiert der englische Schriftsteller und Literaturkritiker Samuel Johnson: “Nach dem Wissen ist das Nichtbeste zu wissen, wo man etwas findet”. Und Benjamin Franklin bringt es auf den Punkt: “Eine Investition in Wissen bringt noch immer die besten Zinsen”. Dass Wissen ein entscheidender Faktor ist, gilt einerseits für Unternehmen, die den verborgenen Schatz – das Wissen ihrer Mitarbeiter – bergen müssen* (№ 20, с. 9). Функція цього прихованого коментаря полягає у створенні ефекту очікування, який поступово підводить адресата до головної думки.

Переконання: *Der Entschluss zur Aufnahme eines MBA-Studiums, das zeigt die Studie, will gut überlegt sein. Das gilt keineswegs allein wegen der hohen Kosten, die im Durchschnitt 30 000 Euro betragen und in den meisten Fällen privat finanziert werden müssen* (№25, с. 14). Мета статті полягає у формуванні у адресата позитивного ставлення до програми MBA. Ненав’язливий коментар апелює до авторитету. У другому реченні адресант намагається переконати свого адресата в тому, що висока оплата навчання за цією програмою не є перешкодою для бажаючих нею скористатися.

“Смний абзац”: *Auto, Handy, Eigenheim: Immer mehr Deutsche leisten sich einen gehobenen Lebensstandard auf Kredit und übernehmen sich. Das Ziel der Privatinsolvenzen steigt dramatisch* (№ 27, с. 3). Головною функцією цього типу ненав’язливого коментаря є висвітлення головної теми статті. Він відразу пояснює що, де, коли відбулося і як необхідно реагувати на цей факт. Такий коментар міститься у підзаголовку і є одним з найголовніших “збудників” уваги читача.

Приклад: *“Welche Ziele haben Sie?”, wurde Gerd Schulte-Hillen, heute Aufsichtsratsvorsitzender bei Bertelsmann, an Anfang seiner Karriere in einem Vorstellungsgespräch beim Medienkonzern gefragt, “Wollen Sie es wirklich wissen?”, “Ja”, “Ich möchte Vorstandsvorsitzender von VW werden”. Die begeisterte Reaktion: “Endlich mal einer, der was*

werden will” (№ 28, с. 2). Супроводжуючи повідомлення ненав’язливим аргументованим коментарем, адресант спрямовує роздуми читача до запланованого висновку.

Одним з найважливіших прийомів, які використовуються в німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі, є **цитування**. Іntenція адресанта матеріалізується шляхом виконання мовленнєвої дії відповідного типу. Вибір типу цитування визначається перлокутивною метою. У цій статті цитування визначається як функціональний елемент, призначений для реалізації певної комунікативної інтенції. До головних ознак, що диференціюють цитування, відносять експліцитну маркованість, структурно-семантичну відповідність стосовно тексту-джерела та зазначення авторства.

У німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі прагматична характеристика аргументів, актуалізованих цитатою, представлена чотирма типами: оцінно-експресивний, фактуальний, персуазивний та сугестивний.

Оцінно-експресивне цитування. Спрямованість німецького публіцистичного аргументативного дискурсу на закріплення певних соціальних цінностей знаходить мовленнєве вираження в системі оцінок. Прагматична мета використання цього типу цитування полягає у проведенні кваліфікативної операції щодо предмета повідомлення з настановою на активне втягування адресата у подібні аксіологічні дії. Наприклад: *“Wenn ich nach den Studienphasen zurück ins Unternehmen kam, wussten die Kollegen manchmal gar nicht, wo man mich hinstecken sollte”. Hess bekam außerdem den Eindruck, dass er gar nicht aufsteigen sollte, sondern lediglich für den Außendienst in einer Generalagentur ausgebildet wurde. Trotzdem trägt er nach seinem Diplom an, wie er jetzt für ihn vorwärts gehen sollte. “Mein Chef sagte mir doch glatt, ich sei noch zu viel jung und könnte in meinem Alter ja noch kein Team leiten. Das hat mir doch einen Schlag gegeben”* (№ 35, с. 5).

Фактуальне цитування визначає соціальне призначення публіцистики, яке передбачає обов’язкове дотримання вимог достовірної подачі інформації. Оперування фактами – це спосіб аналізу

дійсності: *Auch Ralf Linde, Geschäftsführer der Audi-Akademie, Ingolstadt, hat beobachtet, “dass sich viele Führungskräfte scheuen, ihre Mitarbeiter zu kritisieren”* (№ 17, с. 1); *Eine “Schwemme” ist nach Duden ein “zeitlich begrenztes überreichliches Warenangebot”* (№ 25, с. 1).

Персуазивний тип цитування є однією з форм втілення стратегії переконуючого впливу, що зумовлено орієнтацією на конструктивний результат. Персуазивне цитування використовується для створення запланованого впливу на модель світу адресата та процес прийняття ним рішень. Наприклад: *Bald sind sie (Roboter – I. П.) alle gegenwärtig, davon sind Roboterexperten überzeugt. “Der Umsatz mit Personalrobotern und der gesamten PC-Industrie übertreffen”, prophezeit Toshi Doi, Oberster Roboterentwickler bei Sony <...> In 15 Jahre, schätzt er, werden Roboter so alltäglich sein, wie heute E-Mail und Internet* (№ 32, с. 4).

До **сугестивних цитувань** належать такі, значення яких зводиться до поради чи попередження: *“Sollten wir nun mit dem Denken aufhören?”, fragt Dijkstra ironisch am Ende seines Aufsatzes “Think Different” – und gibt die beruhende Antwort: “Diese Schlussfolgerung wäre ganz klar zu kühn”. Stattdessen rät er: “Benutzen Sie das Bewusstsein für einfache und alltägliche Angelegenheiten. Stehen Sie vor komplexeren Entscheidungen – etwa wo Sie arbeiten oder wo Sie leben wollen – dann denken Sie besser nicht zu viel bewusst nach. Nehmen Sie sich nach einem kurzen anfänglichen Nachdenken einfach Zeit – und lassen Sie das Unbewusste den Job tun”* (№ 32, с. 3).

У результаті проведеного аналізу було виявлено два способи введення аргументів, виражених цитуванням: бездієслівний та за допомогою дієслова.

Бездієслівний спосіб введення цитованих аргументів представлений формулою “so + ім’я”. Наприклад: *“Unser Leben verdichtet sich immer mehr”, so Geißler, Professor für Wirtschaftspädagogik an der Universität der Bundeswehr (№ 32, с. 3); Beim Pharmagroßhandel Sanacorp gelang ihm das: “Jetzt habe ich meinen Traum-Job – ich bin eine Art Unternehmensberater für Apotheken und kann auch*

meine Erfahrungen aus dem Außendienst bei der Allianz einbringen” (№ 35, с. 5).

У проаналізованому фактичному матеріалі було виявлено 43 дієслова, які вводять цитату. Дієслова можуть бути нейтральними щодо змісту цитати: *definieren, beschreiben, sagen, glauben, wissen, kommentieren, finden, erzählen, meinen, zu Bedenken geben, auf den Punkt bringen, schreiben, berichten, klarstellen, zitieren, denken, verdeutlichen, herausstellen, zusammenfassen, betonen, resümieren, beobachten, erkennen, verweisen, kommentieren.*

Дієслова *klagen, bedauern, sich ärgern, prophezeien, schätzen, raten, versichern, warnen, kritisieren* здатні модифікувати зміст цитати. Наприклад: *“Strategienkonzepte, Managementbesteller und Erfolgsregeln kursieren in steigender Zahl und lösen einander immer schneller ab”, klagt Dieter Heuskel, Deutschland-Chef der Boston Consulting Group <...> “Beschleunigte Kostenreduzierung wird als Restrukturierungsstrategie verkauft, kurzfristige Profiterhöhung als Profit Center-Strategie”, bedauert Michael Sandrock, Vorsitzender der Deutschen Telemarktgesellschaft und langjähriger Managementtrainer* (№ 32, с. 15). Оцінка зі знаком “-” у конотації дієслів *klagen* та *bedauern* надає негативного забарвлення змісту цитати, орієнтуючи адресата на негативне ставлення до факту, про який іде мова. Дієслово, що вводить цитату, модифікує її зміст і має на меті сформувати у адресата потрібне авторові ставлення.

Таким чином, у дослідженні було встановлено, що реалізацію аргументативних тактик у німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі забезпечують основні прийоми: “питально-відповідний хід”, “імпліцитний коментар” та цитування. Проблематика дослідження аргументації у прагмалінгвістичному аспекті має широкі перспективи. Існує щонайменше дві можливості подальших розвідок: на матеріалі інших типів аргументативного дискурсу, зокрема юридичного, політичного, рекламного та електронного (інтернет-дискурсу), та з позицій інших мовленнєвих тактик аргумента-

тивного впливу, а, отже, і виявленні нових аргументативних прийомів їх вербалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) : учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. “Иностр. яз.” / И.В. Арнольд. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1990. – 301 с.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : монография / А.Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та, 1997. – 299 с.
4. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 255 с.
5. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография / В.С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
6. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е.Н. Зарецкая. – 4-е изд. – М. : Дело, 2002. – 480 с.
7. Пірог І.І. Реалізація тактики спонукання у німецькому публіцистичному аргументативному дискурсі / І.І. Пірог // Функціональна лінгвістика : сб. науч. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования ; науч. ред.. А.Н. Рудяков. – Том №2. – Симферополь, 2010. – С. 154–156.
8. Пірог І.І. Актуалізація тактики інформування сучасної німецької публіцистики (на матеріалі газети “Markt”) / І.І. Пірог // Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві : студ. наук.-практ. конф. 4-6 квіт. 2007 р. : тези доп. – К., 2007. – С. 220–222.
9. Скуратовська Т.А. Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови“ / Т.А. Скуратовська. – К., 2002. – 20 с.
10. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред.. Шевченко І. С. : Монографія. – Харків : Константа, 2005. – С. 11 – 28.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Markt. Ausgabe №№ 13, 14, 15, 17, 25, 26, 28, 34.

УДК: 811.111'37

ІМПЛІКАТИВНІ ДІЄСЛОВА ЯК ІНДИКАТОРИ ІМПЛІЦИТНОГО СМISЛУ ВИСЛОВЛЕННЯ

Ю.О. Артеменко (Кременчук)

У статті аналізуються синтаксичні та семантичні особливості імплікативних дієслів, прослідковується зв'язок між їх вживанням у висловленні та імпліцитністю останнього. Систематизуються відмінні риси між реченнями, у яких предикатами є імплікативні дієслова, та реченнями з неімплікативними предикатами. Встановлюється класифікація імплікативних дієслів англійської мови.

Ключові слова: імпліцитна предикативність, імпліцитне висловлення, імплікативні дієслова, імплікативні моделі, лексичні індикатори.

Ю.А. Артеменко. Импликативные глаголы как индикаторы имплицитного смысла высказывания. В статье анализируются синтаксические и семантические особенности импликативных глаголов, прослеживается связь между их употреблением в высказывании и имплицитностью последнего. Систематизируются отличительные признаки между предложениями, предикатами в которых выступают импликативные глаголы, и предложениями с неимпликативными предикатами. Устанавливается классификация импликативных глаголов английского языка.

Ключевые слова: имплицитная предикативность, имплицитное высказывание, импликативные глаголы, импликативные модели, лексические индикаторы.

J.O. Artemenko. Implicative verbs as indicators of an implicit meaning of an utterance. In the paper the syntactic and semantic features of implicative verbs are analyzed, the connection between their usage in utterance and implicitness of the latest is observed. The distinctive features between sentences with implicative verbs as predicates and sentences with non-implicative predicates are classified. The classification of English implicative verbs is established.

Key words: implicit predicativity, implicit utterance, implicative verbs, implicative patterns, lexical indicators.

Однією з характерних ознак висловлення є його імпліцитний характер, який виявляється в тому, що під час номінацій подій і фактів реальної дійсності певні елементи або компоненти події, яка відображається, не отримують експліцитного вираження у складі мовленнєвого висловлення [5, с. 20]. Висловлення завжди містить ряд смислів, що мають на увазі, які є його неминучою, органічною властивістю [2, с. 63].

У закордонній лінгвістиці імпліцитність, як правило, асоціюють з різноманітними пресуппозиціями [10; 7; 12; 8]. Значне місце відводиться питанню про пресуппозиції, які відображають логічні категорії висловлення, що пов'язано із науковим завданням створення теорії істинності для природних мов [1, с. 58]. У цьому зв'язку значна увага приділяється дослідженню лексичних одиниць-індикаторів імпліцитного смислу, зокрема, дієслів, що по-

в'язані з імпліцитними смислами та відображають істинність об'єкта висловлення. Пол та Керол Кіпарські виокремили групу фактивних дієслів на зразок *know, realize, regret* [9], які пресуппозують істинність об'єктної пропозиції. На додачу до них, Л. Карттунен доводить існування ще однієї групи предикатів на зразок *manage* – він назвав їх імплікативними – які тягнуть за собою речення-комплементами та містять пресуппозицію певної обов'язкової і достатньої умови, яка визначає, чи відбулася подія, описана у реченні-комплемента [8]. Дієслова такого типу знаходяться у центрі уваги дослідників, які зосереджуються на імпліцитних, прихованих смислах висловлення [5, 7, 11-13].

Метою цієї статті є систематизація відмінних рис між реченнями, у яких предикатами є імплікативні дієслова, та реченнями з неімплікативними предикатами, з одного боку, і класифікація імпліка-

© Ю.О. Артеменко, 2010

тивних дієслів англійської мови на матеріалі Великого англо-російського словника у 2-х томах під загальним керівництвом І.Р. Гальперіна (вид. 4-те, випр., з доп.), з іншого. Об'єктом дослідження є імплікативні дієслова сучасної англійської мови, які досліджуються на предмет їх логіко-семантичних та синтаксичних характеристик.

Для того, щоб проілюструвати сутність імплікативних дієслів, доцільно протиставити їх неімплікативним:

Імплікативні дієслова: *manage, bother, remember, get, care, dare, venture, happen, see fit, have the misfortune/sense, take the time/opportunity/trouble.*

Неімплікативні дієслова: *agree, decide, want, hope, promise, plan, intend, be likely, be eager/ready, try, have in mind* [8, с. 341].

У якості ілюстрації Л. Карттунен наводить такі пари речень:

John managed to solve the problem. / John solved the problem.

John remembered to lock his door. / John locked his door [8, с. 341].

Видається очевидним, що кожен, хто стверджує *John managed to solve the problem*, пристає на точку зору, що *John solved the problem* – правда. Було б нелогічно стверджувати *John managed to solve the problem*, якщо не віриш у пропозицію, виражену у *John solved the problem*. Відповідно до стандартного трансформаційного аналізу, *John solved the problem* – це приклад речення, яке вбудовується як комплемент в основну структуру *John managed to solve the problem*. Використовуючи термін “комплемент” у дещо вільний спосіб, Л. Карттунен зазначає, що твердження *John managed to solve the problem* імплікує віру у істинність його комплементу [8, с. 341]. Таке саме співвідношення існує між *John remembered to lock his door* – *John locked his door*. Всі імплікативні дієслова продукують подібні пари, чого не можна сказати про неімплікативні:

John hoped to solve the problem.

John had in mind to lock the door.

Стверджуючи *John hoped to solve the problem*, не потрібно мати знання чи віри стосовно істинності *John managed to solve the problem*. Те саме

спостерігаємо у парі *John had in mind to lock the door* – *John locked his door* [8, с. 341]. Для виявлення чіткої різниці між імплікативними та неімплікативними дієсловами Л. Карттунен пропонує тест на протиріччя [8, с. 342]:

John managed to solve the problem, but he didn't solve it.

John hoped to solve the problem, but he didn't solve it.

Наведені дані засвідчують, що існує імплікація між головним реченням із дієсловом типу *manage* у ролі предиката, і пропозицією, яка вбудовується у нього як комплемент. Якщо речення в цілому істинне, тоді комплемент теж має бути істинним сам по собі. Такого зв'язку не існує, якщо головним дієсловом є *hope* або подібні до нього.

Відрізнити імплікативний предикат від, наприклад, фактивного, допомагає тест на заперечення. Характерною ознакою фактивних дієслів є те, що заперечення у головному реченні не впливає на пресуппозицію, виражену у комплементі, наприклад:

John was glad to see his parents. / John wasn't glad to see his parents [8, с. 340].

Чи радів Джон із того, що побачив своїх батьків, чи ні – пресуппозиція залишається однією і тією ж самою й істинною: Джон бачив своїх батьків. Із імплікативними дієсловами все відбувається навпаки: із заперечення імплікативного предиката слідує, що пропозиція, яку він тягне за собою, є хибною, наприклад:

John didn't manage to solve the problem. / John didn't solve the problem.

John didn't remember to lock his door. / John didn't lock his door [8, с. 343].

Л. Карттунен додає тест на протиставлення [8, с. 343]. У наступній парі перше речення з імплікативним предикатом є протиставленням, друге з фактивним – ні:

John didn't manage to solve the problem, but he solved it.

John didn't hope to solve the problem, but he solved it.

Той факт, що і *John managed to solve the problem, but he didn't solve it*, і *John didn't manage*

to solve the problem, but he solved it є протиставленнями, призводить до проблеми, яка допомагає прояснити, який саме тип імплікації розглядає Л. Карттунен [8, с. 343-344]. Якщо речення на зразок *John managed to solve the problem* порівняти з їхніми запереченнями на зразок *John didn't manage to solve the problem*, виявиться, що два речення мають протилежні імплікації. Наприклад, (α) *John managed to solve the problem* імплікує *John solved the problem* та (β) *John didn't manage to solve the problem* імплікує *John didn't solve the problem*.

Оскільки *John didn't manage to solve the problem* є запереченням *John managed to solve the problem*, а *John didn't solve the problem* запереченням *John solved the problem*, β можна також записати наступним чином:

(γ) *~John managed to solve the problem* імплікує *~John solved the problem*.

За умови, що відношення, позначене словом “імплікує” є звичайною логічною імплікацією, із γ слідує (модус толленс), що:

(δ) *John solved the problem* імплікує *John managed to solve the problem*.

Разом α та δ призводять до інтуїтивно неприйняттого висновку, що:

(ε) *John managed to solve the problem* ≡ *John solved the problem*.

Тобто *John managed to solve the problem* та *John solved the problem* вірогідно є логічно еквівалентними, не звертаючи уваги на різницю у значенні між ‘*manage to solve*’ і ‘*solved*’. Такою є вирішальна властивість дієслова *manage*, яка робить ніби імовірним крок від γ до δ, хоча може видатися дивним для мовця стверджувати *John managed to solve the problem*, якщо під час вирішення проблеми не виникало жодних труднощів. Це твердження інтуїтивно розцінюється як істинне, якщо Джон насправді вирішив проблему. З цієї причини, логічний висновок з γ до δ на перший погляд здається незаперечним.

Проте, те, що *John didn't manage to solve the problem* (тобто *~John managed to solve the problem*) імплікує *John didn't solve the problem* (тобто *~John solved the problem*), також наводить

на думку, що Джон принаймні доклав певних зусиль, щоб вирішити проблему. Виникає відчуття, що якщо він навіть не спробував, *John didn't manage to solve the problem* не може розглядатися як істинне. Але це речення не можна зачислити і до хибних, тому що це б означало, що Джон вирішив проблему. За таких умов, *John didn't manage to solve the problem* необхідно було б відкинути як невдале висловлювання, якому не можна приписати жодної істинносної цінності. Іншими словами, *John didn't manage to solve the problem* пресуппозитує, що Джон зробив спробу вирішити проблему. Логічний статус *John didn't solve the problem* очевидно не залежить від подібних припущень. З цієї причини, це не є здебільшого істинним, що *John didn't manage to solve the problem* імплікує *John didn't solve the problem*; витікання утримується лише в тому випадку, якщо пресуппозиція в основі *John didn't manage to solve the problem* здійснилася. З цього слідує, що з двох первісних ліній, α та β, у вищенаведеному доказі, щонайменше друга не репрезентує логічної імплікації (витікання) з точки зору стандартної двозначної логіки. Доказ залежить від незгаданої вихідної умови, що пресуппозиція, асоційована з *manage*, здійснюється навіть у випадку, якщо Джон не вирішив проблеми. Зауважимо, що якщо *manage* замінити на *remember*, висновок, який відповідає кроку γ до δ стає очевидно логічно непослідовним (недійсним). Із того факту, що з *John didn't remember to lock his door* імплікується, що *John didn't lock his door*, ще звичайно не слідує, що *John locked his door* імплікує *John remembered to lock his door*, що мало б місце у випадку, якщо відношення між *John didn't remember to lock his door* і *John didn't lock his door* були логічною імплікацією. Отже, Л. Карттунен слідує за Дж. Остіном [3, с. 51; 6, с. 49] у використанні терміну “імплікувати” у його звичайному послабленому значенні. “*p* імплікує *q*” означає лише, що, стверджуючи *p*, мовець схиляється до думки, що *q*. Стверджуючи *~q*, з іншого боку, мовець не має потреби схилитися до думки, що *~p*.

Відповідно до концепції Л. Карттунена, відмінні риси між реченнями, у яких предикатами є імпліка-

тивні дієслова, та реченнями з неімплікативними предикатами, можна систематизувати у такий спосіб:

- Речення з імплікативними предикатами у стверджувальному формулюванні містять пресуппозицію мовця про те, що імплікована пропозиція, виражена реченням-комплементом, істинна: *John managed to solve the problem*. Речення з неімплікативними предикатами у стверджувальному формулюванні містять: а) пресуппозицію мовця про те, що імплікована пропозиція, виражена реченням-комплементом, істинна, наприклад *John was glad to solve the problem*; б) не містять пропозиції мовця про те, що імплікована пропозиція, виражена реченням-комплементом, істинна, наприклад: *John hoped to solve the problem*;
- Речення з імплікативними предикатами у заперечному формулюванні містять пресуппозицію мовця про те, що імплікована пропозиція, виражена реченням-комплементом, хибна, наприклад: *John didn't manage to solve the problem*. Речення з неімплікативними предикатами у заперечному формулюванні не містять пресуппозиції мовця про те, що імплікована пропозиція, виражена реченням-комплементом, хибна: *John didn't hope to solve the problem*;
- Запитання до речення з імплікативним предикатом зводиться до запитання до речення-комплементу: *John managed to solve the problem*. – *Did John solve the problem?* Запитання до речення з неімплікативним предикатом зводиться до запитання до неімплікативного предикату, як у *John hoped to solve the problem*. – *Did John hope to solve the problem?*;
- Деякі імплікативні предикати можна використовувати у наказах. У таких випадках наказ з імперативом у головному реченні є еквівалентним до команди, яка складається лише з комплементу: *Remember to lock your door!* – *Lock your door!* Наказ у формі речення з неімплікативним предикатом зводиться до команди, вираженої неімплікативним дієсловом, наприклад: *Hope to solve your problem!*;
- У реченні з модальним дієсловом та імплікативним предикатом модальне дієслово напряму асоціюється з комплементом, наприклад: *John ought to manage to solve the problem*. У реченні з модальним дієсловом та неімплікативним предикатом неімплікативний предикат не перекладає свої модальності на речення-комплемент: *John ought to be eager to solve the problem*.
- У реченні з імплікативним предикатом дієзаборона на часовий та темпоральний конфлікт між головним реченням та реченням-комплементом. Головне речення та речення-комплемент обов'язково погоджуються у часі та не можуть містити обставин місця у конфронтації. Оскільки інфінітиви не містять очевидних маркерів часу, це обмеження неможливо проспостерігати напряму. Проте, цю особливість можна продемонструвати на прикладах, де речення побудовані не правильно з точки зору граматики: *John managed to solve the problem next week*. *On the sofa, John managed to sleep in the bed*. У реченні з неімплікативним предикатом такої заборони не існує – головне речення та речення-комплемент можуть не погоджуватися у часі та містити різні обставини місця: *John hoped to solve the problem next week*. *On the sofa, John decided to sleep in the bed*.

Всі висловлення з імплікативним дієсловом у ролі предиката вписуються у таку схему [8, с. 352]:

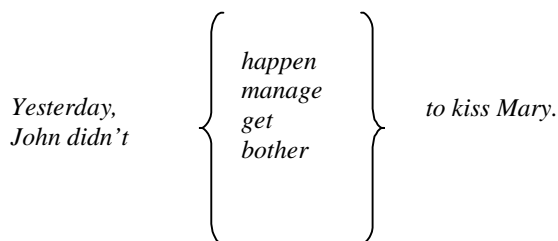
Пресуппозиція: $v(S)$ є необхідною і достатньою умовою для S .

Пропозиція: $v(S)$,

у якій v позначає будь-яке імплікативне дієслово, а S – речення, яке проявляє себе як інфінітивний комплемент цього дієслова у поверхневій структурі. У репрезентації головного речення, $v(S)$ утворює центральну частину пропозиції, до якої приєднуються заперечення, модальні дієслова й посилення на час та місце. Слідуючи за Дж. Серлем, Л. Каргтунен використовує термін “пропозиція” у прагматичному розумінні: певний спільний зміст, який об'єднує різні іллокутивні акти [4, с. 153; 14, с. 29]. Тільки цю частину можна стверджувати або ставити до неї запитання. Пресуппозиція ста-

новить те, що мовець думає, коли здійснює висловлення. Наприклад, якщо головне речення є позитивним твердженням, воно виражає, згідно з припущенням мовця, що здійснилася достатня умова для істинності речення-комплемента. Тим самим мовець непрямо стверджує, що комплемент також є істинним. Негативне твердження заявляє, що необхідна умова для істинності комплемента не здійснилася; таким чином він має бути хибним. Якщо до головного речення ставиться запитання, це означає, що мовець не знає, чи буде речення-комплемента істинним твердженням само по собі. Якщо у головному реченні є посилання на час та місце, то комплементна пропозиція дійсна лише за таких самих обмежень.

Таким чином, усі висловлення із наступного прикладу імплікують *Yesterday, John didn't kiss Mary*, хоча вони й пресуппозиціонують різні вирішальні умови істинності речення-комплемента, що зумовлюється різними пресуппозиціями, які лежать в основі кожного імплікативного дієслова [8, с. 350]:

Yesterday, John didn't kiss Mary.

Виходячи з підходу, запропонованого Л. Карттуненом, та проаналізувавши понад 350 словникових статей, імплікативні дієслова можна поділити на сім таких груп:

- дієслова позитивної імплікації, які імплікують істинну пропозицію: *manage, bother, remember, happen, take the time/opportunity/trouble*;
- дієслова негативної імплікації, які імплікують хибну пропозицію: *forget, fail, neglect, avoid, refrain*;
- дієслова, які можуть розцінюватися як імплікативні в залежності від контексту: *choose, refuse, be ... enough (to), be too ... (to)*.
- дієслова, лише заперечна форма яких імплікує хибну пропозицію: *be able, can, have the time/*

opportunity/chance/patience/courage to тощо; позитивна форма цих дієслів не імплікує ані істинності, ані хибності пропозиції;

- дієслова, заперечна форма яких імплікує істинність пропозиції: *hesitate*; позитивна форма даних дієслів не імплікує істинності пропозиції;
- дієслова каузації (*si-verbs*) [1, с. 59], лише позитивна форма яких імплікує істинну пропозицію: *cause, make, have, force* тощо; заперечна форма цих дієслів є нейтральною до істиннісного значення пропозиції;
- дієслова заперечної каузації [1, с. 59], позитивна форма яких імплікує істинність заперечної форми пропозиції: *prevent, dissuade*; заперечна форма дієслів цієї групи імплікатур не має.

Слідом за Л. Карттуненом дослідження імплікативних дієслів продовжили інші зарубіжні лінгвісти, тим самим розширюючи та доповнюючи класифікацію, запропоновану ним. Так, у роботі, присвяченій вивченню дієслівних комплементів, Дж. Руданко [13, с. 47-50] використовує відмінність імплікативний/неімплікативний з посиланням на дієслова не тільки з інфінітивним комплементом, а й із герундієм або *-ing*-комплементом.

Марія Хосе Лузон Марко [11] вважає, що риса “імплікативність” не є частиною значення дієслова, а характеризує лексико-синтаксичну модель, до складу якої входить імплікативне дієслово у ролі головного. Імплікативну модель вона розуміє як особливий синтаксичний шаблон, наприклад, комбінацію *remember + to inf, abandon + -ing*, де перше слово у послідовності це імплікативне дієслово, а друге – його комплемент. На її думку комплемент визначає, чи виявляє головне дієслово імплікативні риси у кожному окремому випадку. М. Х. Лузон Марко вважає рису “імплікативність” не абсолютною і допускає існування її градації. Вона також, на протигагу до Л. Карттунена [8, с. 353], зачисляє до групи імплікативних дієслів і дієслово *try*, але лише у випадку, коли воно вживається з *-ing*-комплементом. М. Х. Лузон Марко вважає, що імплікативне дієслово та його комплемент знаходяться у фазі.

На думку М. Х. Лузон Марко, імплікативні дієслова є вторинними дієсловами, які забезпечу-

ють семантичну зміну комплементу у фазі. Тому використання імплікативних моделей вона пояснює з точки зору семантики. Слідуючи за найпростішим критерієм, вона класифікує імплікативні моделі за різними значеннями, які імплікативні дієслова можуть додавати до дієслова-комплементу [11, с. 77–80]. Це моделі, які виражають:

- аспект: початку дії: *begin to/-ing, start to/-ing*; продовження: *continue to/-ing, persist in -ing, keep on -ing*; або припинення: *stop -ing, retire from -ing, drop out of -ing, abandon -ing*. На відміну від моделей з *manage*, вони імплікують не завершення дії, а те, що хоча б певна частина процесу була завершена;
- час. Наприклад, *hasten to* позначає неминучу, близьку дію;
- досягнення: *manage to, get to, succeed in -ing, contrive to*;
- елемент або можливість випадковості: *prove to, turn out to, happen to*;
- ментальні процеси пам'ятання: *remember to, forget to*;
- значення “мати ефект, вплив”: *serve to, suffice to*;
- інтерес, хвилювання: *(not) bother to/-ing, (not) trouble to, care to*;
- бажання: *deign to, condescend to*;
- ризик або спробу: *venture to, presume to, dare to, risk -ing, hazard -ing, try -ing*;
- затримку або небажання у здійсненні дії: *hesitate to, defer -ing, delay -ing*;
- відбулася чи не відбулася очікувана дія: *fail to, omit to, neglect to, forbear to*;
- відмову: *decline to, disdain to, refuse to*;
- дія здійснилася неохоче: *begrudge -ing, grudge -ing, resent -ing*;
- негативний намір проти здійснення дії: *avoid -ing, evade -ing, escape -ing*.

Дієслова, які Л. Карттунен називає імплікативними, підпадають під визначення лексичних індикаторів імпліцитної предикативності, як їх розуміє О.М. Старикова [5]. Їх специфічною особливістю є складна семантична структура, яка дає можливість конденсувати декілька семантично елементарних одиниць у складі одного висловлення. Вжи-

вання висловлень, до складу яких входять індикатори подібного плану, дозволяє найбільш стисло передати складний смисл [5, с. 50]. До них О.М. Старикова відносить дієслова, які виражають видову характеристику дії та дієслова суцільного значення [5, с. 75]. В обох групах знаходимо імплікативні дієслова.

До першої групи належать дієслова, до семантичної структури яких входить як мінімум дві семи, одна з яких вказує або позначає попередню діяльність або стан суб'єкта, а друга – на її продовження або поновлення. Сюди відносяться дієслова на зразок *continue, go on* та дієслова з префіксом *re-* (*remember*) [5, с. 75].

Семантична структура дієслів другої групи містить дві семи, які позначають різні, але взаємопов'язані дії. Наявність такого дієслова природним чином зумовлює розпад семантичної структури висловлення не менше, ніж на дві предикативні одиниці. Такі дієслова О.М. Старикова відносить до поверхової структури висловлення, так як у глибокій структурі вони розкладаються на складові одиниці, додавання значень яких дає вихідне поверхнєве дієслово. До цієї групи належать дієслова на зразок *succeed, manage, fail* [5, с. 84]. Вживання у складі висловлення дієслова суцільного значення природним чином сприяє лінійному спрощенню ланцюжка висловлення, завдяки ущільненню його структури шляхом імплікування предикативних одиниць [5, с. 91].

Таким чином, детально розглянувши логіко-семантичні особливості імплікативних дієслів та синтаксичні особливості імплікативних моделей, нам вдалося систематизувати відмінні риси між реченнями, у яких предикатами є імплікативні дієслова, та реченнями з неімплікативними предикатами, і класифікувати імплікативні дієслова сучасної англійської мови.

Перспективним вважаємо дослідження використання імплікативних моделей у прагматичному аспекті. Оскільки імплікативні дієслова не тільки сигналізують, чи відбулася подія, описана у реченні-комплементі, а й містять певні пресупозиції, було б доцільно дослідити цей аспект детальніше, щоб описати, якого ефекту бажає до-

сягти мовець, використовуючи ту чи іншу імплікативну модель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
2. Мороз В.Н. Мысль и предложение / В.Н. Мороз. – Ташкент, 1960. – 335 с.
3. Остин Дж. Л. Избранное / Дж. Л. Остин; [пер. с англ.]. – М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 332 с.
4. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17 – С. 151–169.
5. Старикова Е.Н. Имплитная предикативность в современном английском языке / Е.Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1974. – 142 с.
6. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Oxford : Clarendon Press, 1962. – 166 p.
7. Fillmore Ch. Types of lexical nomination / Ch.J. Fillmore // Studies in syntax and semantics. – Dordrecht (Holland), 1969. – P. 120–121.
8. Karttunen L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340–358.
9. Kiparsky P. // Fact. Progress in linguistics / P. Kiparsky, C. Kiparsky. – The Hague : Mouton, 1970. – P. 143–173.
10. Lakoff G. Linguistics and natural logic / G. Lakoff // Synthese. – 22. – 1970. – P. 151–271.
11. Luzón Marco, M.J. A semantic-syntactic study of implicative verbs based on corpus analysis / M.J. Luzón Marco // Estudios Ingleses de la Universidad Complutense. – n° 7. – 1999. – P. 68–87.
12. Morgan J.L. On the treatment of presupposition in transformational grammar / J. Morgan // Papers from the 5th Regional Meeting, Chicago Linguistic Society. – Chicago : University of Chicago, 1969. – P. 167–177.
13. Rudanko J. Complementation and Case Grammar / M.J. Rudanko. – New York : State University of New York, 1989. – 173 p.
14. Searle J.R. What is a speech act? / J.R. Searle // Philosophy in America. – London : Alien and Unwin, 1965, – P. 221–239.

УДК: 811.112'42'37

МОДАЛЬНІ ЧАСТКИ ЯК ІНДИКАТОРИ СТРАТЕГІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПРЕСІ

І.О. Голуб (Харків)

Стаття присвячена вивченню модальних часток як індикаторів стратегії дискримінації у німецькомовному публіцистичному дискурсі на матеріалі сучасної преси. Надається визначення модальних часток, їх класифікація та відмінності від інших частин мови. Розглядаються їх функції та виділяється головна – вираження пропозиційного ставлення мовця. На прикладі газетних фрагментів із дискримінуючими висловленнями, які вміщують частки, за допомогою методики парафразування встановлюються особливості функціонування модальних часток як індикаторів стратегії дискримінації.

Ключові слова: дискримінація, імплікатура, модальні частки, парафраза, пропозиційне ставлення, пропозиційний зміст.

И.А. Голуб. Модальные частицы как индикаторы стратегии дискриминации в немецкоязычном публицистическом дискурсе. Статья посвящена изучению модальных частиц как индикаторов стратегии дискриминации в немецкоязычном публицистическом дискурсе на материале современной прессы. Дается определение модальных частиц, их классификация и отличия от других частей речи. Рассматриваются их функции и выделяется главная – выражение пропозиционального отношения говорящего. На примере большого количества газетных фрагментов с дискриминирующими высказываниями, которые содержат частицы, при помощи методики парафразирования устанавливаются особенности функционирования модальных частиц как индикаторов стратегии дискриминации.

Ключевые слова: дискриминация, импликатура, модальные частицы, парафраза, пропозициональное отношение, пропозициональное содержание.

I. Golub Modal particles as markers of the discrimination strategy in German journalistic discourse. The article investigates modal particles as markers of the discrimination strategy in German journalistic discourse on the material of modern press. The definition of modal particles, their classification and differences from other speech parts are given. Their functions are studied and the most important one – the expression of the propositional attitude of the speaker – is underlined. On the example of newspaper fragments with discriminating utterances, which contain modal particles, with help of the paraphrase technique some peculiarities of the functioning of modal particles as markers of the discrimination strategy are specified.

Key words: discrimination, implicature, modal particles, paraphrase, propositional attitude, propositional content.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики вивчення модальних часток (далі – МЧ) є одним із актуальніших дослідницьких напрямків. Якщо раніше вони розглядалися як “безкольорові наповнювачі мовлення” [14, с. 24], то з початком прагматичного буму у лінгвістиці ФРН частки вважаються одним з найпривабливіших об’єктів прагмалінгвістики [10]. Це пояснюється здатністю МЧ передавати найрізноманітніші відтінки суб’єктивних компонентів значень, пропозиційних ставлень, емоційного та оцінного ставлення мовця до ситуації або слухача. Високий комунікативно-прагматичний потенціал МЧ робить їх одним із ефективних за-

собів реалізації окремих стратегій, зокрема, стратегії дискримінації. На те, що МЧ здатні застосовуватися мовцем для реалізації стратегії дискримінації у німецькомовному дискурсі, вказує німецький дослідник Ф. Вагнер [21], проте, особливості функціонування окремих часток у якості індикаторів стратегії дискримінації залишаються не встановленими. Це обумовлює актуальність нашого дослідження, виконаного у руслі прагмалінгвістики.

Об’єктом дослідження є висловлення з МЧ, які аналізуються на предмет їх здатності виступати індикаторами стратегії дискримінації у німець-

© І.О. Голуб, 2010

комовному публіцистичному дискурсі за допомогою методів інтерпретаційного, контекстуального, парафрастичного та інтенційного аналізу. Матеріалом дослідження є тексти політичної та суспільно-економічної тематики, надруковані у сучасній німецькомовній пресі.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей функціонування МЧ як засобів реалізації стратегії дискримінації у німецькомовному публіцистичному дискурсі.

МЧ (*aber, auch, bloß, denn, doch, eben, eigentlich, einfach, etwa, halt, ja, mal, nämlich, nicht, noch, nun mal, nur, ruhig, schon, vielleicht, wohl*) визначаються як невідмінювані слова, які маркують ставлення мовця до сказаного, не можуть бути відповіддю на питання у тому ж значенні та не можуть займати перше місце у реченні, будучи інтегрованими в нього [20, с. 68]. „Модальні частки – це невідмінювані елементи, до яких не можна поставити запитання, які не здатні бути членами речення та посідати перше місце у реченні, а з’являються у його середині; вони „модифікують все речення“, мають нереференційне, реляційне значення, що співвідноситься з мовцем, та є подібними до певних видів речення“ [11, с.128]. За словами Р. Ратмайр, МЧ “служать містком між висловленням та тим, що мається на увазі” [16, с. 354].

Існує два підходи до значення МЧ: максималістський та мінімалістський. Представники першого підходу вважають, що вони мають багато значень, які змінюються в залежності від контексту, в який потрапляють [8; 13]. Їх опоненти, навпаки, дотримуються думки, що МЧ мають лише одне значення, хоча визнають, що при потрапленні в різні контексти, воно може дещо “зміщуватися” [3; 17; 19, 21]. Мінімалістський підхід в останні роки стає більш значущим, ніж максималістський [1, с. 1]. Проте, більшість дослідників погоджуються, що МЧ “діють” в іллокутивному просторі і мають, таким чином, не лексичне, пропозиційне, значення, а іллокутивне [4, с. 21; 8, с. 3, 7, 17; 20, с. 60], тобто, не впливають на істиннісне значення висловлення [12, с. 375], а маркують пропозиційне ставлення (propositional attitude). Втім, як індикатор

намірів мовця, вони є невід’ємним елементом німецькомовного дискурсу та відіграють важливу роль у маркуванні центрального елементу інформації [5, с. 3].

МЧ мають такі функції: вони виражають та модифікують ставлення, які були реалізовані за допомогою інших мовних засобів; вміщують вказівки на правильність або осудження конкретної мовної ситуації як наслідок попередньої інтеракції; визначають та модифікують іллокуцію; направляють бесіду; виконують стратегічну функцію інтеракції: виражають припущення, оцінку, сподівання на реакцію співбесідника; пов’язують зміст висловлень зі змістами, що були виражені раніше або зрозумілі з контексту [10, с. 63].

Зазначається, що вираження пропозиційного ставлення мовця є однією з найважливіших функцій МЧ [20, с. 60]. Під пропозиційним ставленням мовця розуміються такі ставлення мовця до пропозиції, які відображають його точку зору, очікування, припущення, емоції щодо вираженого змісту [9, с. 56]. МЧ як лексичні індикатори стратегії дискримінації вказують на тональність висловлення – зневажливе, зарозуміле ставлення до іноземців або, навпаки, співчуття та солідарність з ними: *Diebe, Einbrecher, Räuber, Kinderschänder, Mörder – kommt in unser Land, begeht eure Straftaten, und wenn ihr erwischt werdet, lauft einfach davon. Die Polizei darf die Waffen nur zur Abschreckung tragen, sie aber nicht gebrauchen, denn dann werden sie verurteilt! In welchem Land, in welcher Zeit leben wir denn?* (Kronen, 20.03.10, S.28).

Вони виражають ставлення мовця до сказаного, наприклад, незадоволення політикою щодо іноземців: *In welchem Land, in welcher Zeit leben wir denn?*; *Haben wir in Österreich überhaupt nichts mehr zu sagen?* (Kronen, 21.07.10, S. 25).

Розглянемо на прикладах конкретних МЧ, у який спосіб вони підсилюють дискримінуючий зміст окремих висловлень щодо іноземців. Використовуючи методику парафразування [2, с. 365], встановлюємо імплікатури, які передаються за допомогою часток та містять дискримінуючі ставлення мовця. Слід наголосити на тому, що саме у цих імплікатурах міститься вказівка на іноземців,

тобто за їх допомогою реалізується стратегія дискримінації.

Частка *ja* виражає імплікатуру “ми обидва знаємо, що *p*”, та сигналізує у стверджувальних висловленнях про дещо визнане, відоме: *Die Bürgerinitiative lässt sich von einem “Ausgehverbot” nicht beeindrucken. “Sie wären ja nicht eingesperrt. Außerdem flüchten 20 Prozent der Asylwerber” ist Kroboth, selbst Polizeibeamter, überzeugt. „Das Geld und die Autos für die Flucht würden sie dann in Eberau oder nahen Umgebung stehlen. Davor haben wir Angst.“* +> Відомо, що іноземцям властиво порушувати закони (висловлення щодо будівництва табору для біженців) (*Kurrier, 10.02.10, S. 3*).

Наступний дискурсивний фрагмент стосується економічного буму в Іспанії, що передував кризі євро, від якої тепер страждають і німці: *800 000 Wohnungen bauten die Spanier im Spitzenjahr 2007. In Deutschland waren es kaum 185 000. Obwohl von der Kellnerin bis zum Studienrat alle wussten, dass das auf die Dauer nicht gut gehen konnte, wollten alle auf der Welt mitschwimmen. Es war ja so einfach, auch auf dem Arbeitsmarkt.* +> “Так” себе поводити було б легко усім, проте відомо, що не всі бездумно плили на хвилі (вказується на недбалість іспанців, на відміну від німців) (*Welt am Sonntag, 7.02.10, S. 6*).

На відміну від МЧ *ja*, висловлення з МЧ *nämlich*, вміщують в собі інформацію, яку реципієнт ще не знає, або має на увазі, що він її не знає, але стан речей, який маркує МЧ *nämlich*, є існуючим. У такий спосіб продуцент закликає реципієнта звернути особливу увагу на цю інформацію [7, с. 109]. Частина речення, що вміщує частку, сприймається як обґрунтування попереднього МА: *Wenn es dieser Familie wirklich so schlecht bei uns geht, dann sollten sich diese besser heute als morgen einen anderen Platz und ein anderes Umfeld als Österreich „aussuchen“, denn es reicht nämlich bereits.* +> Справді не має більше жодного бажання терпіти невдячних (висловлення щодо сумнозвісної родини біженців із Косова) (*Kronen, 10.02.10, S.28*).

За допомогою МЧ *eben* акцентуються окремі компоненти висловлення як неминучий факт (“Ми

усі знаємо, що *p* – незмінний факт”), що обумовлює, зокрема, появу цієї частки у антидискримінуючих висловленнях: *Etwa 100.000 Pflegekräfte aus Osteuropa versorgen bei uns alte Menschen in Privathaushalten – illegal, halblegal, selten legal. Wir sollten sie mit offenen Armen aufnehmen, statt sie zu kriminalisieren. Wenn sie nicht legal arbeiten dürfen, dann tun sie es eben illegal. Bleiben werden sie in jedem Fall, weil wir sie brauchen.* +> Є причини, чому іноземцям доводиться працювати нелегально, і це їх виправдовує (*Das Parlament, 28.07.2008, S.1*).

МЧ *doch* здебільшого може виражати підтвердження, переконання у чомусь, які продуцент хоче перенести на реципієнта, який повинен зайняти таку ж позицію (“Всупереч тому, що ти, мабуть, думаєш, діє *p*”). У наступному дискурсивному фрагменті частка включена до складу іронічного запитання і, в цілому, автор бажає досягти зворотного ефекту: *Hierbei sollte sich Österreich mit aller Kraft bemühen, dass sich andere Länder bereit erklären, die momentan in unserem Land befindlichen Asylanten und arbeitslosen Ausländer samt deren Kinder aufzunehmen, da ein Aufenthalt für deren Gesundheit ein Risiko in unserem Land darstellt. Und dies wollen wir Österreicher doch sicher nicht, oder?* +> Всупереч тому, що Ви думаєте, що я маю на увазі, що ми не хочемо, щоб інші країни приймали біженців, це навпаки (*Kronenzeitung, 13.12.09, S. 33*).

За допомогою цієї частки “направляється” процес розуміння, найчастіше та найпримітніше це відбувається там, де у дискурсі є певні протиріччя. При цьому відбувається мовна реалізація певних елементів знань та поглядів, які не “уживаються” одне в одному [6, с. 4]: *Und wenn – nun kommt’s ganz dicke – der “Integrationsforscher” Güngör zu der Debatte um das Hereinholen von 100.000 hoch qualifizierten ausländischen Arbeitern die folgende besorgte Anmerkung absondert: „Wenn Immigranten nur als nützliche Fachkräfte betrachtet werden, dann fehlt der menschliche Aspekt.“. Tja, wenn das sooo ist, dann bleibt doch lieber gleich, wo Ihr seid. Weil menschlich habt Ihr es dort sicher besser* +> Всупереч тому, що він го-

ворив, для іноземців краще залишатися в їхній країні (*Kronen*, 29.07.10, S. 14).

МЧ *etwa* використовується як вказівка на те, що співрозмовник чекає заперечної відповіді на своє запитання, тобто, “я не очікую/не хочу, щоб *p*”. Частина *vielleicht* у риторичному питальному висловленні також позначає, що продуцент очікує негативної відповіді [17, с. 194]. Таким чином, у таких висловленнях вона має таку ж функцію, що й *etwa*. У наступному прикладі знаходимо обидві частки, що свідчить про підвищену емоційність висловлення, яскраве негативне ставлення продуцента: *Was erwartet sich eine fünfköpfige Familie, wenn sie mit nichts nach Österreich kommt? Vielleicht neben der Verköstigung samt Quartier, Taschengeld und kostenloser Gesundheitsversorgung etwa einen roten Teppich und die Begrüßung mit persönlichem Handschlag?* +> Я не вважаю, що такі сподівання є оправданими (*Kronen*, 10.02.10, S. 28).

Смисл МЧ *schon* можна передати у такий спосіб: “Одного цього достатньо, щоб вважати *p* небажаним”, тобто вона виражає впевненість, підтвердження чогось: *Es ist schon ein Skandal, dass Auslands-EU-Bürger, in erster Linie Rumänen und Bulgaren, die nicht viel mehr als 100 Euro als Pension ihres Staates erhalten, sich hier nur anzumelden brauchen und ihre Pension aus unserem Topf auf satte 733 Euro aufgefettet bekommen.* +> Одного цього достатньо, щоб вважати дії іноземців з країн ЄС небажаними для нас, німців (*Kronen*, 09.02.10, S. 22).

МЧ *eigentlich* виражає новий аспект, який вміщує більш значущу думку, та у порівнянні з якою сказане раніше здається незначним та поверховим. Так, у фрагменті тексту, що є реакцією на висловлення швейцарських політиків щодо їх обурення ситуацією з викраденими банківськими даними та бажанням Німеччини їх купити, за допомогою частки натякується на вищі, партійні, цінності: *Aber auch die Christdemokraten (CVP), also eigentlich Parteiskollegen von Deutschlands Kanzlerin Merkel, nehmen sich kein Blatt vor den Mund. So sagte etwa CVP-Nationalrat Pirmin Bischof der Online-Ausgabe des Zürcher „Tages-Anzeiger“: „Was wir jetzt sehen, ist eine moderne Form von*

Banküberfall.“ +> Швейцарські колеги Ангели Меркель повинні були б, як і вона, ставити загальнолюдські інтереси вище інтересів своїх банків, тобто вони не такі сумлінні (*Kronen*, 03.02.10, S. 4).

У питальних висловленнях у нашому корпусі за допомогою цієї частки часто виражається роздратованість “лояльним” ставленням окремих політиків щодо емігрантів: *Mehr Rechte für Asylwerber? Was denkt sich die EU eigentlich?; Wo leben wir eigentlich?; Mehr Rechte für Asylwerber! Was denkt sich die EU eigentlich?* +> Ситуація з іноземцями перейшла усі межі, керівництво країни повинно більше піклуватися про своїх громадян (*Kronen*, 29.07.10, S. 14).

МЧ *denn*, яка за функціями в цілому перетинається з часткою *eigentlich* у питальних висловленнях [12, с. 384], але відрізняється більшим ступенем суб’єктивної участі, завжди служить тільки інтенсифікатором, ознакою емоційної реакції на певну дію чи висловлення співрозмовника, диференціація цих емоцій відбувається за допомогою інших мовних засобів: *Der Polizist, der in der Ausübung seiner Tätigkeit einen Einbrecher unglücklicherweise erschossen hat, wurde verurteilt. Damit wird Deutschland zu einem Verbrecherparadies: Diebe, Einbrecher, Räuber, Kinderschänder, Mörder – kommt in unser Land, begeht eure Straftaten, und wenn ihr erwischt werdet, lauft einfach davon. Die Polizei darf die Waffen nur zur Abschreckung tragen, sie aber nicht gebrauchen, denn dann werden sie verurteilt! In welchem Land, in welcher Zeit leben wir denn?* +> Ситуація з іноземцями перейшла усі межі, керівництво країни повинно більше піклуватися про своїх громадян (*Kronenzeitung*, 20.03.10, S. 28).

Основною функцією МЧ *überhaupt* є узагальнення, але залежно від контексту та типу речення, воно може проявлятися у різних спосіб. Так, у розповідних висловленнях частка слугує розширенню перспективи, підведенню певного підсумку, або ж введенню нової думки, яка у такий спосіб акцентується: *Es gibt eine jugendliche Macho-Kultur mit Migranten-Hintergrund, die sich unangenehm bemerkbar macht – mit Anstankern, unerwünschtem Anbaggern und manchmal bedrohlich wirkender*

Rudelbildung... es sind junge Männer ohne ordentliche Ausbildung, Arbeit oder Zukunftsperspektiven... es ist sie gefährlichste Mischung überhaupt, provoziert von einer Zuwanderungspolitik, die in der Hauptsache darin besteht, die Probleme zu verschweigen. +> Нема нічого, що може бути більш небезпечним для суспільства, ніж емігрантські угруповання (Kronen, 29.07.10, S. 3).

У питальних висловленнях за допомогою цієї частки може, зокрема, передаватися агресія [15, с. 164]: *Gleichstellung der Sozialhilfe! Womöglich Mindestsicherung? Warum arbeiten? Man lebt auch so vom österreichischen Steuerzahler. Dafür müssen wir halt mehr sparen. Haben wir in Österreich überhaupt nichts mehr zu sagen? Werdet wach, ihr Politiker in Österreich!* +> Австрійці через іноземців більш не мають права голосу у власній країні (Kronen, 21.07.10, S. 25).

Allerdings означає, що висловлення, у якому ця МЧ знаходиться, виражає новий аспект у повірванні з уже сказаним, який має бути врахованим у судженні того чи іншого стану речей як, наприклад, у фрагменті з повідомленням про безкоштовну фінансову допомогу біженцям та їх дітям вона свідчить про обуреність міграційною політикою: *Böte man allerdings „spiegelverkehrt und zum Ausgleich eine „Gratis-Nachhilfe für Kinder ohne Migrationshintergrund“ an, käme man mit dem Gesetz in Konflikt, da in diesem Fall eine sachliche Begründung nicht anerkannt würde. Als Begründung würde nicht gelten, „man wolle die Schäden der Massenzuwanderung“ für die heimischen Kinder begrenzen. Wo leben wir eigentlich?* +> Всупереч усілякій логіці, інтереси іноземців ставлять вище, ніж інтереси власних громадян (Kronen, 03.02.10, S. 46).

МЧ *einfach, schlichtweg* часто вживаються у заключних констатаціях, які мають компонент розчарування, відчуття безсилля: *Der Gleichstellungs- und Antidiskriminierungswahnsinn weist schon schizophrene Formen auf und greift teils in die Privatsphäre der Bürger ein. Ständig wird das Abnorme zur Normalität erhoben und den Minderheiten werden mehr Rechte als den Mehrheiten eingeräumt. Das alles hat mit der*

Demokratie nichts mehr zu tun, sondern ist schlichtweg pervers und bürgerverachtend. (Kronen, 29.07.10, S. 29).

МЧ *einfach* в спонукальних висловленнях пом'якшує спонукування до поради та позначає “легке” рішення певної проблеми: *Damit wird Deutschland zu einem Verbrecherparadies: Diebe, Einbrecher, Räuber, Kinderschänder, Mörder – kommt in unser Land, begeht eure Straftaten, und wenn ihr erwischt werdet, lauft einfach davon. Die Polizei darf die Waffen nur zur Abschreckung tragen, sie aber nicht gebrauchen, denn dann werden sie verurteilt! In welchem Land, in welcher Zeit leben wir denn?* +> Держава не хоче захищати нас від вас, іноземців, ви залишаєтесь завжди безкарними (Kronen, 20.03.10, S. 28).

Частка *wohl* у розповідних висловленнях підтверджує стан речей і водночас дещо обмежує його: *Die großzügige EU schenkt Entwicklungsländern 7200 Mio. Euro (davon 120 aus Österreich) „für dringende Klimaschutzmaßnahmen“. Politisches Ziel ist es, die gemeinsame Front aus Entwicklungsländern und Schwellenländern aufzubrechen. Die Entwicklungsländer gelten nicht als Hauptverursacher des Klimawandels, wohl aber dessen erste Opfer.* +> Я не впевнений, що країни, що розвиваються, справді є першими жертвами кліматичних змін, тому вважаю щедрість ЄС не виправданою (Kronen, 13.12.09, S. 30).

Також ця частка виражає припущення, яке, хоча і пом'якшує дискримінуючий компонент висловлення, але все ж не елімінує його: *Los ging es mit der Aktion gegen die organisierte Kriminalität Freitagabend. Hunderte Uniformierte und Ermittler in Zivil sollten bis heute im Einsatz sein. Besonderes Augenmerk galt – zur Freude wohl vieler Österreicher – den Fluchtrouten der Verbrecherbanden über die offenen Ostgrenzen.* +> Припускаю, що більшість австрійців, так само, як і я, незадоволені відкритими східними кордонами (Kronen, 20.03.10, S. 14).

У наступному фрагменті МЧ *wohl* виражає припущення щодо широти бажання уряду вирішувати проблеми, пов'язані з іноземцями: *LH Gabi Burgstaller kritisiert, dass eine Gruppe von*

Tschetschenen und Dagestanern im Land bleiben darf, obwohl sie sich eine Art „Bürgerkrieg“ geliefert haben und das Innenministerium Menschen abschieben will, die sich bereits völlig integriert haben. Eine deutliche Kritik an der „Praxis“ des Innenministeriums ist wohl abgebracht. Припущення, виражене часткою, є іронічним, що підтверджуються іншими мовними засобами у подальших фрагментах тексту: *Man kann der Landeshauptfrau nur Lob zollen, denn endlich traut sich eine Spitzenpolitikerin die „Wahrheit“ öffentlich auszusprechen, der Rest der politischen Landschaft kann sich ein Beispiel daran nehmen – oder etwa nicht? Die Empörung der Landeshauptfrau scheint nur in Vorwahlzeiten aufzukeimen. Und da nur in den Medien.* +> Я не вважаю, що хтось справді нарешті збирається зайнятися проблемами, що пов'язані з іноземцями (*Kronen*, 05.02.10 S. 32).

Таким чином, хоча частки є класом слів з мінімальним семантичним значенням, їх прагматичний потенціал як індикаторів стратегії дискримінації у німецькомовній пресі є доволі високим. Проте, переважна більшість прикладів, у яких зафіксовано МЧ як індикатори стратегії дискримінації, є не суто газетними текстами, а належать до рубрики “Вільне слово” австрійської газети *Kronenzeitung*, що вказує на те, що письмові тексти, а особливо – газетні, є біднішими на частки, ніж розмовні, незаплановані.

Тож до перспектив дослідження відносимо встановлення дискримінуючого потенціалу у діалогічному розмовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Autenrieth T. Heterosemie und Grammatikalisierung bei Modalpartikeln: Eine synchrone und diachrone Studie anhand von *eben*, *halt*, *einfach*, *schlicht* und *glatt* / T. Autenrieth. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 250 S.
2. Burkhardt A. Partikelsemantik: Paraphrasetechnik und das Problem der Übersetzbarkeit / A. Burkhardt // Sprechen mit Partikeln. – Berlin, N. Y. : de Gruyter, 1989. – S. 354-369.
3. Doherty M. Epistemische Bedeutung / M. Doherty. – Berlin : Akad., 1985. – 160 S.
4. Franck D. Grammatik und Konversation / D. Franck – Königstein/Ts. : Scriptor, 1980. – 281 S.

5. Franz B. Abtönungspartikeln im Deutschen – zu Bedeutung und Genese einer relativ jungen Wortart / B. Franz // Modalität und mehr. – Trier : Wissenschaftlicher Verl., 2001. – S. 115-128.
6. Graefen G. Ein Beitrag zur Partikelanalyse – Beispiel *doch* / G. Graefen // Linguistik online, 6,2. – 2000. – 16 S. – режим доступу: [http://www.linguistik-online.de/2_00/graefen.html]
7. Hartmann D. Aussagesätze, Behauptungshandlungen und die kommunikativen Funktionen der Satzpartikeln *ja*, *nämlich* und *einfach* / D. Hartmann // Aspekte der Modalpartikeln. – Tübingen : Niemeyer, 1977. – S. 101-114.
8. Helbig G. Die Partikeln / G. Helbig, W. Kötz. – Leipzig : Enzyklopädie, 1981. – 75 S.
9. Helbig G. Lexikon deutscher Partikeln / G. Helbig. – 1. Aufl. – Leipzig, 1988. – 259 S.
10. Helbig G. Lexikon deutscher Partikeln / G. Helbig. – Leipzig u.a. : Langenscheidt, Enzyklopädie, 1994. – 258 S.
11. Hoffmann L. Handbuch der deutschen Wortarten / L. Hoffmann. – Berlin/New York : de Gruyter, 2007. – 980 S.
12. Ickler T. Zur Bedeutung der sogenannten „Modalpartikeln“ / T. Ickler // Sprachwissenschaft, Nr. 3/4. – 1994. – S. 374-404.
13. Krivonosov A. Die Rolle der Modalpartikeln in logischen Schlüssen der natürlichen Sprache / A. Krivonosov // Sprechen mit Partikeln. – Berlin, N.Y. : de Gruyter, 1989. – S. 370-377.
14. Lindquist A. Satz Wörter / A. Lindquist. – Göteborg, 1961. – 97 S.
15. May C. Die deutschen Modalpartikeln: Wie übersetzt man sie (dargestellt am Beispiel von *eigentlich*, *denn* und *überhaupt*). Wie lehrt man sie? / C. May. – Fr./M. : Lang, 2000. – 537 S.
16. Rathmayr R. Die Russischen Partikeln als Pragmalexeme / R. Rathmayr. – München : Sagner, 1985. – 354 S.
17. Thurmair M. Modalpartikeln und ihre Kombinationen / M. Thurmair. – Tübingen : Niemeyer, 1989. – 306 S.
18. Wagner F. Implizite sprachliche Diskriminierung als Sprechakt. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten / F. Wagner. – Tübingen : Narr, 2001. – 180 S.
19. Wiener M. Language within Language: Immediacy, a Channel in Verbal Communication / M. Wiener, A. Mehrabian. – New York : Wiley, 1968. – 214 p.
20. Weydt H., Hentschel E. Kleines Abtönungswörterbuch / H. Weydt, E. Hentschel // Partikeln und Interaktion. – Tübingen : Niemeyer, 1983. – S. 3-24.
21. Weydt H. Abtönungspartikeln: Die deutschen Modalwörter und ihre französische Entsprechung / H. Weydt. – Bad Homburg : Gehlen, 1969. – 127 S.
22. Wolski W. Modalpartikeln als einstellungsregulierende lexikalische Ausdrucksmittel / W. Wolski // Sprechen mit Partikeln. – Berlin, N. Y. : de Gruyter, 1989. – S. 346-353.

УДК 821.111'42'22

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У СИТУАЦІЇ ПЕРЕКОНУВАННЯ

С.А. Віротченко (Харків)

Статтю присвячено дослідженню функціонування проксемічної складової у ситуації переконування, характерною рисою якої є діяльність адресанта, спрямована на зміну уявлень адресата, що передбачає активний діалог і позитивну реакцію з боку останнього. Для досягнення комунікативної мети адресант активно використовує проксемічну складову разом із кінесичними та просодичними комунікативними компонентами, що супроводжують вербальне повідомлення адресанта та посилюють його значеннєве навантаження.

Ключові слова: кінесичний компонент, переконування, проксемічна складова, просодичний компонент, скорочення комунікативної дистанції.

С.А. Віротченко. Функционирование проксемической составляющей в ситуации убеждения. Статья посвящена исследованию функционирования проксемической составляющей в ситуации убеждения, характерной чертой которой является деятельность адресанта, направленная на изменение представлений адресата и предполагающая активный диалог и позитивную реакцию со стороны последнего. Для достижения коммуникативной цели адресант активно использует проксемическую составляющую вместе с кинесическими и просодическими коммуникативными компонентами, которые сопровождают вербальное высказывание адресанта и усиливают его смысловую нагрузку.

Ключевые слова: кинесический компонент, проксемическая составляющая, просодический компонент, сокращение коммуникативной дистанции, убеждение.

S.A. Virotschenko. Functioning of the Proxemic Component in the Situation of Persuasion. This paper focuses on the analysis of functioning of the proxemic component in the situation of persuasion, the characteristic feature of which is the addresser's intention to change the addressee's views. It presupposes an active dialogue and a positive reaction of the addressee. The addresser uses the proxemic component together with the kinesic and prosodic communicative components, which accompany the addresser's verbal utterance and emphasize its meaning in order to achieve a communicative goal.

Key words: kinesic component, prosodic component, proxemic component, persuasion, shortening of the communicative distance.

Комунікація, процес взаємодії двох або більше мовних особистостей з метою передачі, обміну або отримання інформації [12; 16; 19; 20], є складним феноменом, який у сучасних дослідженнях набуває рис повної семіотики, тобто, крім семантики та синтактики, в найрізноманітніших ситуаціях спілкування аналізу підлягають не тільки вербальні засоби, що використовуються комунікантами, а й компоненти інших кодових систем [4; 5; 9; 17; 18; 21–23]. Досягнення позитивних результатів у комунікативному процесі пов'язано з володінням принципами використання вербальних компонентів у взаємодії з невербальними комунікативними компонентами, до яких відно-

сять і проксемічні комунікативні компоненти [7; 10; 11; 15].

Актуальність дослідження проксемічних комунікативних компонентів обумовлена загальною орієнтацією сучасної лінгвістики на визначення принципів взаємодії вербальних та невербальних комунікативних компонентів у межах теорії дискурсивної взаємодії різних кодових систем.

Об'єктом дослідження виступає проксемічна складова як невербальний комунікативний компонент, що є задіяним у ситуації переконування. Предметом дослідження є аналіз особливостей функціонування проксемічної складової у ситуації переконування.

© С.А. Віротченко, 2010

Метою роботи є з'ясування впливу проксемічної складової на досягнення комунікативної мети у ситуації переконування та виявлення принципів її взаємодії з вербальними, кінесичними і просодичними комунікативними компонентами.

У ситуації переконування, де метою адресанта є переконати адресата змінити свої уявлення, що впливатимуть на розвиток подій у майбутньому, інструментом впливу на комуніканта виступає як вербальний, так і невербальний компонент. Діяльність адресанта спрямована на посилення чи послаблення уявлень адресата, що припускає активний діалог і реакцію з боку останнього щодо наведених фактів. Проксемічна складова разом з кінесичними та просодичними комунікативними компонентами супроводжує вербальне висловлення адресанта та посилює його значення навантаження, впливаючи на уявлення адресата, який здатен їх переосмислити та прийняти точку зору адресанта.

У ситуації переконування проксемічна складова представлена партитивним (рух частини тіла) або інтегральним (цілісний рух) лативним (у напрямку до) [13, с. 57] переміщенням адресанта в інтимну зону адресатно-особистого простору.

На прагматичному рівні для досягнення ефекту переконання використовують мовленнєві акти-констативи, директиви, реквестиви, іллокутивна сила яких посилюється за рахунок проксемічної складової, що їх супроводжує.

У ситуації переконування проксемічна складова у сукупності з мовленнєвими актами-констативами, які вводяться конструкціями *As I said, I told you, I'll tell you*, сприяє створенню аргументованого обґрунтування точки зору адресанта і змушує адресата ментально повернутися до вже раніше висловленої інформації та замислитися над її істинністю. Вживання повільного партитивного скорочення комунікативної відстані у ході реалізації висловлення, яке вимовляється у повільному темпі, надає ситуації повчальності, а адресанту авторитетності, що сприяє досягненню ним комунікативної мети:

"I don't quite understand you," she said in her cool voice.

"As I said now," said Jack, leaning forward and speaking slowly, "it is simple. After all something

like this often happens to many people. Only here nothing will change except for the better. Happiness, Franca, happiness, we have it, we'll keep it, you must keep it" (Murdoch: 37).

За допомогою сполучення миттєвого скорочення комунікативної відстані та директивних мовленнєвих актів адресант спонукає адресата замислитися над реальним станом речей, внаслідок чого адресат зможе дійти висновку щодо адекватності аргументів адресанта:

"She's been gone hours."

Letty rushed forward and placed an arm around her mother. "Now, Mam, don't take on. Don't you think we're making too much of all this? She is a grown woman and hasn't been gone that long" (Page: 448).

Якщо адресант ставить за мету переконати адресата виконати певну дію, відбувається скорочення комунікативної дистанції між ними, у результаті чого адресант опиняється в інтимній зоні особистого простору адресата. Під час процесу скорочення дистанції адресат на вербальному рівні використовує повторювані реквестивні мовленнєві акти, які граматично оформлено наказовим способом дієслова. Комбінація партитивного скорочення комунікативної відстані та реквестивних мовленнєвих актів, які часто містять інтонаційні і лексичні маркери прохання, перетворює ситуацію переконування в ситуацію вмовляння:

Then he leant so close to her that his warm breath fanned her cheek. "Come." He touched her bare shoulder through the sheet. "I will explain – come" (Smith: 272).

У ситуаціях переконування характерною рисою вербального висловлення є модальність, яка вказує на співвідношення змісту повідомлення з дійсністю з точки зору адресанта, а також характеризує ставлення до самого повідомлення з боку адресанта [1]. У ситуаціях переконування знаходить застосування афективна модальність [2; 3], що реалізується за допомогою складнопідрядних умовних речень, в яких адресант описує наслідки невиконання чи виконання потрібної дії. Вживаючи умовні конструкції та виконуючи інтегральне наближення до співрозмовника, адресант підвищує значення навантажен-

ня вербального повідомлення, тим самим апелюючи до розуму адресата. Таке сполучення вербальної та невербальної поведінки адресанта сприяє тому, що адресат змінює свої помилкові уявлення та приймає точку зору адресанта:

“Remember what you said when you informed you were going to call Mac?”

Nell leaned forward, clasped her hands together and tucked them under her chin. She remembered; it happened when she was a freshman at Georgetown. At his initial protest, she had held her ground. “Look, you always say I’m your best friend, and your friends call you Mac,” she had told him. “If I keep calling you Grandpa, I’ll always be perceived as a kid” (Clerk: 13).

Афективна модальність підкріплюється предметною модальністю [2; 3], що виражається модальними дієсловами й їхніми еквівалентами, коли адресантові необхідно підвищити категоричність висловлення та маркувати гостру необхідність виконання певної дії:

“Of course, Mama is right, Jo,” Abby said, and leaned forward in her chair to stare up at him consideringly. “And even you in your irritation must admit it to be so” (Rayner: 54).

Скорочення комунікативної дистанції та вживання дієслова з каузативним значенням *assure*, що позначає достовірну обізнаність і категоричну достовірність, у ситуації переконування допомагає адресанту передати свою переконаність адресату. Для отримання більш вигідної позиції до комбінації проксемічної складової та модальності адресант вдається до надання компліменту на адресу співрозмовника: *you’re a young man, and intelligent; you’re an educated person; everybody knows how honest you are; you are a biased person*. Скорочення комунікативної відстані спрямоване на формування довіри адресата та допомагає адресанту переконати співрозмовника, що особисто до нього він ставиться з особливою повагою, високо цінує його ум, визнає його гідність:

“Refraction from the rock – something. I can assure you, M. Poirot, that my mother was alive at just before six and I spoke to her.” Raymond leaned forward earnestly. “M. Poirot, I know how

it must seem to you, but look at the thing fairly. You are a biased person. You are bound to be by the nature of things.” (Christie: 145)

Модальність переконування також співвідноситься з емпатичною формою наказового способу, що виступає сигналом повторного запрошення, після того як адресат не прореагував або проігнорував попереднє. Разом з лативними змінами просторової організації спілкування вербальні висловлення, що містять дієслово-інтенсифікатор *do*, яке передає значення інтенсивності дії та часто стосується прояву наполегливості [6], концентрують у собі аргументуючу силу:

“Come to supper,” Ilse said, leaning forward eagerly, on her elbows across the table, nodding emphatically, smiling broadly: “Do come, do come.” Alix glanced at Nicholas, but he nodded support: “Do come,” he echoed.

So Alix and Brian and Sam Bowen, one evening in 1982, called upon Nicholas Manning and Ilse Nemorova (Drabble: 238).

У ситуації переконування проксемічна складова супроводжує вербальні висловлення, що містять звертання – „слово або сполуку, що позначають особу чи персоніфікований предмет, до яких звертається мовець...” [11, с. 160]. Звертання привертають увагу адресата до висловлення, надають предмету звернення оцінно-емотивної характеристики, що сприяє досягненню комунікативної мети. Звертання, виражені ім’ям або терміном спорідненості комунікантів, належать до прагматично адекватних нормативних звертань; вони „розвивають комунікацію, задовольняють вимоги комунікантів, сприяють досягненню прагматичної інтенції мовця” [8]. Вживання звертань, супроводжуваних лативним інтегральним рухом адресанта в адресатно-особистий простір, детерміноване апелятивною функцією [8]. Сполучення проксемічної складової та вербальних висловлень, які містять прагматично адекватні нормативні звертання, сприяє пом’якшенню напруженості адресата, формує в нього довіру до адресанта, переводить негативну спрямованість діалогу в безконфліктне русло та забезпечує, таким чином, встановлення позитивної спрямованості спілкування:

“This is our child, Isabella. This is life, new beautiful life, that you and I have created in love. Don’t you understand that?” He leaned across and took her hands, and she saw the coldness in his eyes fade. “This is something that we have made together, our own wondrous creation” (Smith: 76).

Крім взаємодії з вербальними компонентами комунікації, у ситуації переконування проксемічна складова супроводжується кінесичними і просодичними комунікативними компонентами.

Лативний партитивний рух адресанта в інтимну зону адресатно-особистого простору, тактильний контакт і мовленнєва аргументація стають тим інструментом, що впливає на уявлення адресата, формує в нього довіру до адресанта та його слів. Тактильний контакт під час переконування представлений різним ступенем інтенсивності: від торкань адресантом рук адресата до обіймів (*to put smb’s arm around smb, to place a hand on smb’s shoulder, to take smb’s hands, to touch smb’s arms / hands*) у залежності від ступеню спорідненості співрозмовників, при цьому адресант виступає ініціатором тактильного контакту, а адресат залишається пасивним учасником його продукування:

Carol leaned forward and touched her arm. “Listen. I must try and make you understand! Before her marriage my mother – she’s my step-mother really – was a wardress in a prison. My father was the Governor when he married her. Well, it’s been like that ever since. She’s gone on going wardress – to us. That’s why our life is just being in prison” (Christie: 34).

У ситуації переконування разом з повільним партитивним наближенням адресанта до адресата візуальний контакт виконує контактопідтримувальну функцію, при цьому погляд є зосередженим на адресатові (*to look right into smb’s eyes, to stare unblinkingly*); погляд адресанта також свідчить про правдивість вербального висловлення та відвертість намірів адресанта (*to stare consideringly, to show earnestness*):

“Can you see me as your friend, and believe me when I tell you you’ll save yourself and your

family much misery if you walk out of this ‘ouse this very day?”

She was leaning forward now and entreating him with great earnestness in her eyes. “You can come to me, if so be you can’t bring yerself to go back to yer own ‘ome, and I dare say we can arrange matters there to please all you prideful Lacklands well enough” (Rayner: 219).

У ситуаціях переконування сутність просодичного компоненту полягає в визначенні інтенціональної спрямованості вербального висловлення завдяки відповідному інтонаційному оформленню. Вербальне висловлення, супроводжуване повільним переміщенням адресанта в адресатно-особистий простір, вимовляється адресантом впевнено, довірливо та правдиво (*eagerly, confidingly, truthfully*). Адресант не поспішає, а повільно пояснює свою точку зору чи стан речей, вказуючи адресатові, що його слова є продуманими та достовірними (*to say slowly / deliberately*):

“Take it!” Mike said eagerly, staring hard at the girl. “Come on, girl. Take it!” Mike was pushing her hard. He was leaning towards her, fixing her with two hard bright eyes, and it was not easy for the daughter to resist him (Dahl: 14).

З іншого боку, для компенсації недостатньої переконливості вербального повідомлення, адресант вдається до поєднання різкого миттєвого наближення з подальшим партитивним лативним рухом адресанта до адресата, при цьому манера говоріння адресанта змінюється: він використовує окличну інтонацію (*to exclaim*) та категоричні заяви (*to vow*):

“Oh, my God,” she exclaimed and turned to me. “Listen to the sap. He wants to know why.” Then she swung to him again, leaning closer, saying, “Listen, if you can get this through your thick head. They wanted you to split the MacMurfee vote. In the sticks. Do you get this or do you want a picture? Can you get that straight, you wooden-head?” (Warren: 89).

Таким чином, у ситуаціях переконування ефективність досягнення адресантом комунікативної мети відбувається за рахунок введення у конста-

тивні, директивні та реквестивні мовленнєві акти проксемічної складової, яка супроводжується тактильним і візуальним контактом.

Перспективою дослідження вважаємо аналіз функціонування проксемічної складової у різноманітних ситуаціях англomовного діалогічного дискурсу та визначення особливостей комбінаторики проксемічної складової з вербальними та невербальними комунікативними компонентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монографія] / А.Д. Белова. – К. : Киев. нац. ун-т имени Тараса Шевченка, ИИА “Астрая”, 1997. – 310 с. 2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения : английский язык / Е.И. Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с. 3. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е.И. Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1985. – 180 с. 4. Ганечко В.В. Лексика на позначення паравербальних дій у семантичному та функціональному аспектах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / В.В. Ганечко / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2006. – 20 с. 5. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации / И.Н. Горелов. – М. : Наука, 1980. – 88 с. 6. Колодич Т.М. Синтаксичні засоби вираження експресивності у конференційному виступі (на матеріалі виступів англomовних ораторів) / Т.М. Колодич // Гуманітарний вісник. Серія Іноземна філологія : зб. наук. пр. – Черкаси : ЧДТУ, 2005. – Число дев’яте. – С. 226–230. 7. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 120 с. 8. Корновенко Л.В. Звертання в прагмалінгвістичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Л.В. Корновенко. – К., 2001. – 18 с. 9. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика в ее соотношении с вербальной : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / Григорий Ефимович Крейдлин. – М., 2000. – 68 с. 10. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В.А. Лабунская. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 136 с. 11. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монографія] / Г.Г. Почепцов; [сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 556 с. 12. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной комму-

никации) : [монографія] / И.В. Привалова. – М. : Гнозис, 2006. – 472 с. 13. Рожанский Ф.И. Направление движения (типологическое исследование) / Ф.И. Рожанский // Логический анализ языка : Языки пространств : сб. науч. ст.; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 56–66. 14. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селиванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с. 15. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. 16. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – М. : “Восток-Запад”, 2006. – 200 с. 17. Фаст Дж. Язык тела. Как понять иностранца без слов / Дж. Фаст, Э. Холл ; [пер. с англ.]. – М. : Вече, Персей, АСТ., 1995. – 432 с. 18. Чанышева З.З. Взаимодействие языковых и неязыковых факторов в процессе речевого общения / З.З. Чанышева. – Уфа : Изд-во Башкирск. ун-та, 1984. – 80 с. 19. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова / Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–28. 20. Шелестюк Е.В. Речевое воздействие : онтология и методология высказывания : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е.В. Шелестюк. – Челябинск, 2009. – 42 с. 21. Burgoon J.K. Nonverbal and relational communication associated with reticence / J.K. Burgoon, R.J. Koper // Human communication research. – 1984. – Vol. 10. – P. 601–627. 22. Ekman P. Body position, facial expression, and verbal behaviour during interviews / P. Ekman // Journal of abnormal and social psychology. – 1964. – No. 68. – P. 215–234. 23. Hall E.A. The hidden dimension / E.A. Hall. – New York: Doubleday, 1966.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Christie A. Appointment With Death / A. Christie. – New York : Berkley Books, 1965. – 212 p. 2. Clerk M.H. Before I Say Good-Bye / M.H. Clerk. – New York : Pocket Books, 2000. – 371 p. 3. Dahl R. Tales of the Unexpected / R. Dahl. – London : Penguin Books, 1980. – 286 p. 4. Drabble M. The Radiant Way / M. Drabble. – London : Penguin Books, 1987. – 396 p. 5. Murdoch I. The Message to the Planet / I. Murdoch. – London : Penguin Books, 1989. – 563 p. 6. Page L. Peggie / L. Page. – London : Headline, 1994. – 502 p. 7. Rayner C. The Haymarket / C. Rayner. – London : Corgi Books, 1976. – 313 p. 8. Smith W. Golden Fox / W. Smith. – London : Pan Books, 1990. – 576 p.

УДК 811.111'06'37'372-116

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ЧИ МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР?**С.Ю. Ковалів (Львів)**

У статті розглянуто теоретичні аспекти вивчення мовленнєвих актів і мовленнєвих жанрів. Подано основні положення теорії мовленнєвих актів і теорії мовленнєвих жанрів, окреслено різні підходи до трактувань аналізованих понять, виокремлено їхні основні структурні й функціонально-прагматичні характеристики та тенденції й напрями у дослідженні. Детально простежено їхні відмінності та виокремлено спільні риси. Теоретичний матеріал ілюстрований прикладами з сучасної англійської художньої літератури.

Ключові слова: іллокутивна сила, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, модель мовленнєвого жанру, непрямі мовленнєві акти.

С.Ю. Ковалів. РЕЧЕВОЙ АКТИЛИ РЕЧЕВОЙ ЖАНР? В статье рассмотрены теоретические аспекты изучения речевых актов и речевых жанров. Представлены основные положения теории речевых актов и теории речевых жанров, очерчены разные подходы к интерпретации данных понятий, выделены их основные структурные и функционально-прагматические характеристики, а также тенденции и направления исследований. Детально прослежены их отличия и выделены общие черты. Теоретический материал иллюстрирован примерами из современной англоязычной художественной литературы.

Ключевые слова: иллокутивная сила, модель речевого жанра, непрямые речевые акты, речевой акт, речевой жанр.

S.Yu. Kovaliv. SPEECH ACT OR SPEECH GENRE? This article gives theoretical outline of the speech act and speech genre studies. It summarizes central issues of the speech act and speech genre theories, reports on various approaches to the essence of the given concepts, expands on their basic structural as well as functional and pragmatic characteristics, and provides an overview of various scholarly traditions and research areas of speech act and genre study. Special attention is given to detailing the convergent and divergent features of the analysed communicative phenomena. The illustrative material is selected from contemporary English fiction.

Key words: illocutionary force, indirect speech acts, speech act, speech genre, speech genre pattern.

Сучасні дослідження мови вирізняються антропоцентричною зорієнтованістю, зокрема зверненням до комунікативно-прагматичного аспекту її функціонування. Разом з тим, на даному етапі розвитку лінгвістики залишається ще багато невизначеного: нечітко окресленим є проблемне поле, яке постійно уточнюється, та термінологічний апарат, несформованими методи, методики та прийоми аналізу і неопрацьованою метамова опису об'єктів дослідження. Описуючи близькі за своєю природою явища, дослідники використовують різні терміни: мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, діалогічна одиниця, модель спілкування, дискурс тощо. Відтак, актуальність цього дослідження обумовлена потребою у розрізненні згаданих понять, визначенні їхніх комунікативних ознак та спільних і відмінних рис. У статті зроблено спро-

бу розглянути сутність понять мовленнєвий акт (МА) та мовленнєвий жанр (МЖ), тенденції та напрями у їх дослідженні, встановити їх типові ознаки та співмірність. Об'єктом вивчення виступають відповідно *мовленнєвий акт* та *мовленнєвий жанр* як категорії організації мовлення у їх традиційному та сучасному трактуванні, а предметом аналізу – їх комунікативні ознаки, структурні особливості, а також співвідношення. Теоретичні дані підкріплені прикладами висловлювань *утішання* та *заспокоювання* (на матеріалі англійської художньої прози).

Поняття МА й МЖ та їх співвідношення трактуються у лінгвістичній літературі неоднозначно, що зумовлено значною мірою тим, як справедливо відзначає Ф. Бацевич [3, с. 100], що МА та МЖ прийшли в комунікативну лінгвістику з різних

лінгвістичних традицій, зокрема відповідно із теорії МА Дж. Остіна (доповненій Дж. Серлем [26] й ін.) та теорії МЖ М. Бахтіна, які тривалий час розвивалися, а у багатьох аспектах розвиваються і нині ізольовано, фактично не перетинаючись.

За теорією МА Дж. Остіна [18], висловлювання прирівнюють до мовленнєвого вчинку, тобто воно є дією, яка здійснюється словом (приміром, *констатація, запитання, вибачення, привітання, заспокоювання* тощо), та називають **мовленнєвим актом**, що у цілому характеризується інтенційністю, цілеспрямованістю та конвенційністю. Головною особливістю теорії МА вважається підхід до МА як способу досягнення людиною певної мети та розгляд під цим кутом зору реалізованих ним мовних засобів [7, с. 13]. Увагу в основному зосереджено на розумінні сутності МА, його структури та типології. У цілому, МА розглядається як єдність трьох рівнів: (1) створення граматично правильного речення із “вкладанням” у нього певного смислу (*локуції*), (2) надання висловлюванню потрібної комунікативної спрямованості (*іллокуції*) та (3) впливу на свідомість або поведінку адресата (*перлокуції*), які також називають актами: відповідно *локутивним* (на прикладі МА *Cheer up!* – вимовляння фрази *Cheer up!* з відповідною інтонацією), *іллокутивним* (підбадьорювання) та *перлокутивним* (вплив на психоемоційний стан адресата, а відтак, відповідно на його думки й поведінку; перлокутивний ефект /за умов успішності МА/ – виведення адресата з негативного психоемоційного стану).

Теорія МА Дж. Остіна у подальшому зазнає змін, зокрема американський дослідник Дж. Серль модифікує структуру МА, умови і правила його ефективності; розробляє власну класифікацію МА на основі 12-ти параметрів, яка залишається однією із найпоширеніших і сьогодні, та вводить поняття *прямих і непрямих МА* [26]. На думку вченого, взаємозв’язок між висловлюванням і його іллокутивною силою є здебільшого питанням лінгвістичної конвенції (наприклад, він закодований у модальному типі речення: розповідне – виражає повідомлення, твердження, заперечення тощо). Водночас, один іллокутивний акт у межах вислов-

лювання може здійснюватися непрямо – виконанням іншого [26, с. 31]. Приміром, у ситуації, коли співрозмовник перебуває у негативному психоемоційному стані /вкрай схвилюваний/, реалізуючи МА – ‘*Come on, darling, let’s have a drink*’ [30, с. 221], мовець має на увазі – *Тобі потрібно заспокоїтись...розслабитися. Непрямий МА* вказує на непрямий зв’язок між пропозиційним змістом і іллокутивною силою висловлювання, при цьому є одночасно носієм двох іллокутивних сил: первинної (головної) та вторинної (супровідної) (буквальне значення висловлювання), яка реалізується одночасно з первинною [9, с. 356; 12, с. 168; 26, с. 31, 33–34], проте є комунікативно менш значущою. Враховуючи негомогенність непрямих МА як окремого класу мовленнєвих дій, деякі лінгвісти вводять поняття *конвенційні непрямі МА* [12, с. 169; 15, с. 268–269], до яких можна віднести етикетно закріплені форми реалізації відповідних МА, наприклад, МА вираження співчуття у формі запитання: ‘*May I present my ineffable condolences*’ [31, с. 29] (найбільшу їх частку складають, за термінологією Дж. Серля, *експресиви* [19, с. 304]), та протиставляють їм *контекстно-ситуативні – прагматично транспоновані*. Приміром, непрямим МА *заспокоювання* може бути реакція на ініціальну репліку чоловіка, вкрай засмученого через неспроможність виконати дану ним обіцянку (у зв’язку із відсутністю коштів): ‘*These things cost money, you know*’ – висловлювання ‘*I’ll pay for it*’ [30, с. 37], яке поза межами даного контексту не буде носієм іллокутивної сили *заспокоювання*.

У класичному варіанті теорія МА (ТМА) в основному зорієнтована на окремі репліки та вплив, який здійснює ними мовець на слухача. Відтак, незважаючи на те, що прагматика від самого початку керується принципами динамічного підходу до мови, роблячи ідею діяльності своєю методологічною основою, багато лінгвістів, зокрема Д. Франк, критикують ТМА за статичність, відзначаючи, що вона ігнорує внутрішню логіку розвитку комунікації, а звідси, не здатна адекватно інтерпретувати живе мовлення у взаємодії комунікантів [16, с. 364–367]. Загалом роль адресата в іллокутивному акті присутня [18, с. 116–117], однак мо-

дель МА орієнтується переважно на мовця, і в ній лише потенційно представлена інформація про те, яким чином може пройти взаємодія партнерів [12, с. 170; 16, с. 367].

На сьогоднішньому етапі теорія МА розширює межі свого дослідження та термінологічний апарат. Зростає зацікавлення вивчення МА у межах соціолінгвістичних та етнографічних студій, що дає можливість краще зрозуміти взаємозв'язок між лінгвістичними формами та соціокультурним контекстом [12; 21, с. 1–3; 25, с. 46, с. 50; 29, с. 135]. Разом з тим, сучасні класифікації МА є таксономіями одиниць не лише мовленнєвої дії, а взаємодії [1, с. 58], тобто мають справу з послідовністю (принаймні на рівні послідовності стимул-реакція: відповідно виокремлюють ініціальні й реактивні МА) та пояснюють не тільки парадигматику, але й частково синтагматику МА як елементів структурно більших одиниць.

Враховуючи те, що поняття МА залишається занадто вузьким для опису усього різноманіття діяльності у мовленні (*приклад А*), у лінгвістичній літературі використовують терміни макро-мовленнєві акти (термін Т. ван Дейка) [8; 10; 11 та ін.], набір/серія мовленнєвих актів (speech act set) [25], комплексні МА [6], кластери [4], під якими, у цілому, розуміють декілька послідовних висловлювань, об'єднаних загальною інтенцією учасників реальної ситуації спілкування. Водночас, наприклад макро-мовленнєвий акт, зокрема взаєморозуміння [11, с. 3, 6, 8], може включати різновекторні висловлювання, тобто виступає фрагментом спільної мовленнєвої діяльності двох чи більше учасників спілкування; серія МА відображає передусім набір стратегій та відповідних семантичних формул втілення певного МА [25] тощо. Зважаючи на те, що більшість МА є полі-іллокутивними, окремі лінгвісти вводять терміни під-мовленнєві акти (*sub-speech acts*), які об'єднують відповідний перлокутивний акт [27, с. 1], та гібридні МА, які реалізують в одному МА кілька іллокутивних сил [9, с. 376–380; 19, с. 305].

[A] *I'm sorry to hear it, but, believe me, all will be well.* [31, с. 127] – іллокутивно неоднорідний МА (*вираження співчуття, обнадіювання,*

переконання, заспокоювання, утішання... тощо).

Разом з тим, на позначення одиниць, структурно більших за МА та ширших за наповненням, лінгвісти все частіше послуговуються терміном мовленнєвий жанр (МЖ) [3, с. 36–37; 5, с. 240–241 та ін.] (*приклад Б*):

[B] *Oh Stanley, you are being rather a bore, darling. You do go on, don't you? Okay, now it's come up you feel bad about having neglected Steve a bit. Forget it! Nobody blames you. It's normal, as Trish told you. It's all over. Past history, old boy. Now could we possibly all manage to be sensible and get on with the job, yes?* [30, с. 154].

Традиційно *жанр* пов'язують передусім з літературознавством, проте у другій половині ХХ ст. спостерігається переосмислення цього поняття, значною мірою під впливом ідей російського мовознавця М.М. Бахтіна та його концепції МЖ як категорії спілкування й інтеракції.

За М.М. Бахтіним, людське мовлення у типових ситуаціях втілюється у певні готові форми мовленнєвих жанрів, які “надані нам, як рідна мова”. Чуючи чуже мовлення, ми вже з перших слів “вгадуємо його жанр, передбачаємо певний об'єм, композиційну побудову, кінець, тобто з самого початку маємо відчуття мовленнєвого цілого ...” [2]. Уявлення про форму цілого висловлювання, тобто про певний МЖ, спрямовує мовця у процесі його мовлення – визначає типи речень і їх композиційні зв'язки. У цілому, МЖ, на думку лінгвіста, виформовуються історично у процесі комунікативної діяльності людей, використовуються ними як готові утвори та характеризуються триєдністю тематичного змісту, стилю і композиції висловлювань.

Теорія жанрів мовлення або МЖ (ТМЖ) розробляється багатьма школами сучасного мовознавства та в різних напрямках, активно вивчається не лише у межах комунікативної лінгвістики, а й психолінгвістики, культурології та когнітивної лінгвістики.

У межах лінгвістичного вивчення МЖ – генристики (власне дослідження його синтактики та семантики) під МЖ розуміють системно-структурний феномен: складну сукупність багатьох МА

(субжанрів [1, с. 14], або, як їх ще називають деякі представники цього напрямку, *первинних МЖ* [5, с. 240]), які добираються та поєднуються за принципом певної особливої доцільності та мають відношення до дійсності не безпосередньо, а через МЖ у цілому. (Приміром, МЖ *заспокоювання* можуть утворювати декілька типів МА: експресиви, директиви, асертиви, комісиви тощо (приклад В)). МЖ розглядають радше як монологічну структуру (особливу модель висловлювання), а тому в центрі стоїть мовець (адресант), а основним жанротвірним (чи як стверджує А. Девіт, жанроідентифікуючим [20, с. 11]) елементом виступає ілюктивний, логіко-інтенційний аспект, тобто цільовий компонент [1, с. 116]:

[В] *'The point is clear. Now. One would have to see him ... I'm sure...that your son's discomfort was the result of large doses of one of a group of tranquillizing drugs. [асертив/ репрезентив] //Not nice to see, no, [експресив]// but ... no actual harm, the sister was right there, and of course he won't remember any of it when it's over...[/експресив]// Anyway, don't worry, [директив]//I'll get it changed. Yes, I'll just tell Dr Colings. After I've had a look at the boy, naturally/[комісив]* [30, с. 178].

Прагматичний напрям ТМЖ — *жанрознавство*, базується на цілісній діалогічній і культурологічній філософії М.М. Бахтіна. Чільне місце тут займає фактор адресата, увага приділяється різним аспектам взаємодії адресата та адресанта (зокрема їх статусу й соціальним ролям), соціокультурним умовам конкретної ситуації та всім комунікативним смислам, що передаються та сприймаються комунікантами [1, с. 7–38, 47–50, 116; 5, с. 245–246]. МЖ трактується як *вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей*. Приміром, *приклад Г* демонструє реалізацію МЖ *заспокоювання вербальними* (виправдання дій об'єкта заспокоювання, співчуття йому/надання підтримки, висловлення розуміння) та *невербальними* (тактильними й просодичними) засобами; добір стратегій і тактик, а відтак мовних засобів, зумовлений статусом та соціальними ролями комунікантів (мати-син):

[Г] He was trembling... his expression ... showed ... a feeling that in this case was obviously as painful as extreme fear. ... She *put her arm round his shoulders* and *talked* to him *with a loving sort of indignation*, taking his part against the world ... *'You've had about enough, you poor little thing, haven't you? It really is too bad. You've been under the most terrible pressure. I'm not surprised you're upset. Anybody would be. I must have been absolutely awful.'* [30, с. 56–57].

Відтак, якщо один напрям визначає типові схеми мовленнєвих дій, закріплених у суспільному обігу, — *моделі МЖ* [1, с. 81–89], то інший зосереджується на особливостях їх втілення у різних мовленнєвих ситуаціях.

Виокремлюють також *комунікативну генристику*, яка синтезує ці два напрями та досліджує як діалогічні, так і лінгвістичні аспекти МЖ, враховуючи відмінності МЖ за ступенем жорсткості, різницю між риторичними та не-риторичними жанрами, а разом з тим поділ МЖ на первинні та вторинні, вивчає жанрову природу непрямої комунікації [5, с. 246–274] тощо. У межах цього напрямку МЖ розглядаються як *засіб формалізації соціальної взаємодії*.

Західні дослідники процесів комунікації також активно послуговуються поняттям Ж/МЖ, зокрема у західній лінгвістиці умовно виділяють 3 напрями-традиції їх досліджень [22; 23; 28]. Представники *неориторики*, а саме *Північноамериканської риторичної школи [ПнАРШ]* на чолі з К. Міллер, розглядають Ж/МЖ як *типізовані риторичні дії, характерні для відповідної рекурентної соціальної ситуації* [20, с. 20]. Увага зосереджується передусім на ситуативному контексті, в якому жанри з'являються, а не на їхніх формальних особливостях; при цьому особливий акцент робиться на конкретних цілях, або діях, які жанри виконують у цих ситуаціях [23, с. 696], та *ставленнях, цінностях і переконаннях* /риторичних/ спільнот, які використовують тексти, що співвідносяться з відповідним жанром [22, с. 114]; методологія дослідження включає переважно *етнографічні методи*. Для так званої *Сіднейської школи (СШ)*, що ґрунтується на теоретичних працях

М. Геллідея, Ж/МЖ є елементом комплексної соціально-семіотичної системи [23, с. 696; 28, с. 3]. Представники цього напрямку підкреслюють необхідність визначення соціальних цілей жанрів та опису схематичних /риторичних/ структур (й визначення лексико-граматичних засобів), які служать для досягнення цих цілей [22, с. 115], при цьому зосереджуються на комплексних взаємовідношеннях між текстом і контекстом та використовують схеми лінгвістичного аналізу; трактують жанр як поетатний цілеспрямований соціальний процес [24, с. 32]. Науковці, котрі працюють в галузі прикладної лінгвістики (ПЛ), детально вивчають формальні характеристики жанрів, меншою мірою зосереджуючись, на протипагу ПнАРШ, на конкретних /специфічних/ функціях текстів та соціальних контекстах, у яких вони вживаються [23, с. 695]. Ж/МЖ у цілому розуміють як клас комунікативних подій, учасники яких об'єднані спільними комунікативними цілями [28, с. 4–5], які й визначають схематичну структуру дискурсу і впливають на добір мовних засобів реалізації Ж/МЖ та його змістові й стилеві обмеження. Концепція жанру в ПЛ має багато спільного з ПнАРШ та СШ: як і ПнАРШ, використовує запропоноване М.М. Бахтініним поняття діалогізму та інтертекстуальності (жанри не є ізольованими, замкненими сутностями, навпаки, вони утворюють між собою потенційно-нескінченні мережі інтертекстуальних зв'язків і стосунків [17, с. 123]), керується розумінням структури тексту як системно-функціонального явища (втім не використовує мета-функціональну граматику), а також спирається на праці Л. Віготського [20, с. 30]. В останні роки спостерігається тенденція до об'єднання цих підходів до вивчення Ж/МЖ.

Загалом, теоретичною та методологічною основою теорії Ж/МЖ у західній лінгвістиці служать ключові положення не лише теорії МЖ М.М. Бахтіна, а й функціональної теорії мови як соціально-семіотичного явища М. Геллідея, теорія структурування А. Гідденса, теорія діяльності радянських учених тощо. У цілому, у західній лінгвістиці Ж/МЖ розглядають як особливий тип тексту (мається на увазі продукт комунікації), що характеризується

насамперед типом зв'язку, який встановлюється між його користувачами та певними текстовими характеристиками [17, с. 24–72]. Об'єктом дослідження здебільшого виступають жанри науково-академічної чи у цілому фахової, а також жанри медійної та електронної комунікації (тоді як у російській лінгвістиці, приміром, аналізується переважно реальне мовлення комунікантів [5, с. 235–238; 14, с. 102]).

Зауважимо, що таке розмежування до певної міри умовне, оскільки спостерігається асиміляція поглядів щодо трактування поняття МЖ та методів їх дослідження, у багатьох випадках дослідники вносять у розуміння МЖ свої корективи, а при аналізі МЖ керуються особливістю об'єкта дослідження, а відтак використовують відповідні методи, інколи інтегруючи деякі з них (щоб повніше описати досліджуване явище).

У цілому, МЖ розглядають як категорію, котра дозволяє зв'язати соціальну реальність та реальність мовну [2]. Його інтерпретують як вербально-знакове оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей [1, с. 8, 47; 5, с. 245–246], у тому числі, як засіб її формалізації [1, с. 50–59; 5, с. 246–247], та досить часто представляють у вигляді моделі (типізованої схеми мовленнєвих дій, яка накладається на дійсність) [1, с. 81–89]. Відтак, українська лінгвіст проф. О. Селіванова трактує МЖ як інваріантні зразки класів комунікативних ситуацій, які характеризуються специфікою своїх складових [13, с. 619], а проф. Ф. Бацевич розуміє МЖ як типовий спосіб побудови мовлення у певній ситуації [3, с. 9, 225].

МА та МЖ як категорії різних наукових напрямів мають ряд спільних рис та відмінностей.

СПІЛЬНІ РИСИ.

▀ Обидві теорії розглядають мовленнєві висловлювання у взаємодії мовця і слухача.

▀ Їх об'єднує наявність інтенції, комунікативної мети, стратегічний підхід до дискурсу, прогнозування можливих реакцій співрозмовника.

▀ Простежується збіг мовних, а також паравербальних способів “утворення” МА/МЖ.

▀ Обидві теорії зважають на ситуативний контекст і функціональну орієнтацію мовленнєвого висловлювання.

н Мету і функцію МА/МЖ вважають головними критеріями класифікації висловлювань.

ВІДМІННОСТІ.

н М.М. Бахтін визначав МЖ як тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлювань, вкладаючи у поняття “висловлювання” не синтаксичний, а текстово-стилістичний смисл. У ТМА наголошується на синтаксичному характері МА як висловлювань із конкретною метою і конкретним впливом.

н Відмінною рисою концепції МЖ є її яскраво виражений *соціолінгвістичний підхід* – МЖ є засобами соціальної взаємодії у комунікації, тоді як ТМА вивчає мовленнєві дії мовців як вплив мовця на слухача.

н ТМА на відміну від ТМЖ не можна вважати адекватною теорією міжособистісного спілкування, оскільки вона зорієнтована на окремі висловлювання – репліки.

н ТМЖ значно ширша за ТМА – виходить далеко за межі чистого дослідження мовлення, охоплює як первинні, так і вторинні МЖ.

н Комунікативна мета МА може бути здійснена в мінімальній мовленнєвій ситуації, тоді як у МЖ вона не настільки одноактна й одномоментна за своєю дією.

н МА спрямований на побудову конкретної ситуації спілкування /фрагмента/, МЖ організовує комунікативний простір у цілому.

Головними ознаками МА є *інтенційність*, *цілеспрямованість* та *конвенційність*, → тоді як МЖ вирізняються триєдністю *тематичного змісту, стилю та композиції висловлювань*, а оскільки вони виступають типовим способом побудови мовлення, певними зразками, то їх характерними рисами є *впізнаваність* та *відтворюваність*.

На сьогодні простежуються *три підходи до трактування понять МА та МЖ* загалом, та вирішення проблеми їх співвідношення зокрема. У межах першого, ці поняття вживаються та *розглядаються окремо*, як категорії різних наукових напрямів без з'ясування подібних рис або відмінностей; представники другого *розглядають їх як тотожні*, вважають МЖ західним аналогом МА (а ТМЖ –

прагматичним аналогом ТМА [1, с. 62; 13, с. 618; 17, с. 112]); деякі вчені *намагаються інтегрувати* ці теорії, шукаючи в них спільні елементи, у якісно нову концепцію, яка б володіла більш високим пояснювальним потенціалом, ніж кожна з них окремо.

У сучасній комунікативній лінгвістиці більшість мовознавців вважають співвідношення між МЖ і МА ієрархічними. МЖ розглядають як складну сукупність МА. Проте МЖ, як зазначає Ф. Бацевич [3, с. 36], є не просто сумою МА, між цими явищами існують складні співвідношення. МЖ характеризуються складнішою (по)будовою та можуть включати декілька ілюкутивних сил [5, с. 240; 14, с. 103–104]. Зокрема, у межах одного МЖ можуть реалізуватися кілька МА. Приміром, заспокоюючи когось, тобто використовуючи засоби МЖ *заспокоювання*, мовець може застосовувати елементи аргументації з притаманними їм МА – ставити запитання, розповідати про аналогічні випадки з чужого життя, навіть може вжити елементи конфронтаційних МЖ (докоряти слабкістю волі тощо), якщо це виявиться дієвим для конкретної людини (*приклади Б, В, Г*). У кожному окремому випадку будуть використовуватися інші типи МА. Звідси, один і той самий МА може входити до різних МЖ (наприклад, МА з ілюкуцією *заспокоювання* може бути структурним елементом МЖ *вибачення*, зокрема *прийняття вибачення* (*приклад Д*)) і навпаки, в одному типі МЖ зустрічаються різні МА:

[Д]. *'I'm sorry, love,' I said to Susan. [вибачення]. // 'I don't know what he thinks he's doing. He must be off his head [+ілюкуції прунуцення, оцінки]. // 'I'll get you another.' [+ілюкутивні сили обіцянки виправитися /“компенсація”/ та заспокоювання]. 'It's all right, darling,' she said, 'I'd finished with it, it was just hanging about on the shelves'. (/прийняття вибачення/ + заспокоювання) # Lunch in ten minutes,' she called after me..., sounding as normal as anything could have managed. [додатковий МА /зміна теми розмови/, вказує на те, що мовець не сердиться] [30, с. 36].*

Підсумовуючи, якщо у класичних варіантах теорій МА та МЖ є багато відмінностей та спостерігалася певна різновекторність у дослідженні мовлення, то на сучасному етапі бачимо зближення й навіть інтеграцію у межах окремих напрямів цих понять як одиниць різних рівнів. Все частіше висловлюється думка, що ТМА та ТМЖ можуть і повинні (взаємодоповнювати одна одну, при цьому, послуговуючись двома термінами, лінгвісти вносять певні корективи у розуміння даних категорій. Загалом, дотримуємося думки, що МЖ постають як закріплені у суспільному обігу схеми мовленнєвих дій, прийняті у певних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту, – типові способи побудови мовлення, характеризуються складнішою (по)будовою, ніж МА (який є фактично мовленнєвою дією, здійсненою у прагматичних координатах *Я (адресант/ адресат) – Ти (адресат/ адресант) – тут – тепер* під впливом значної кількості комунікативних чинників) й можуть включати декілька іллокутивних сил. У мовленні важко виявити межі між МА та МЖ, оскільки у реальній комунікації останні представлені у вигляді фрагментів, і можуть реалізуватися одним МА, або включати фрагменти інших МЖ. У цілому, розглядаємо МЖ як категорію організації мовного коду ієрархічно вищого порядку та вважаємо, що кожне висловлювання водночас може бути відповідним МА та фрагментом певного (не обов'язково одноїменного) МЖ або його конкретною реалізацією.

Поданий матеріал не висчерпує проблематики, порушеної у статті. Перспективним вважаємо детальніше вивчення співмірності МЖ із іншими комунікативно близькими явищами: мовленнєвою стратегією, тактикою, регістром тощо, а також аналіз принципів та методів дослідження МА та МЖ у сучасній лінгвістиці, зокрема у межах зазначених напрямів. Проведений аналіз створює передумови для подальшого комунікативно-прагматичного аналізу висловлювань *утішання* та *заспокоювання* у сучасній англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія речевих жанров: повсякденна комунікація / под ред. проф. К.Ф. Седова. – М.: Лаби-

ринт, 2007. – 320 с. 2. Бахтин М.М. Проблема речевих жанров [Електронний ресурс] / М.М. Бахтин // Собрание сочинений в 5 томах. Работы 1940–1960 гг. – М., 1996. – Т. 5. – С. 159–206. – Режим доступу: http://philologos.narod.ru/bakhtin/bakh_genre.htm 3. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Ф.С. Бацевич. – Львів, 2005. – 264 с. 4. Буренко Т.М. Конфігурація мовленнєвих актів *вибачення* в англомовному дискурсі / Т.М. Буренко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 97–102. 5. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с. 6. Кабакова Ю.А. Убеждение как сложный комплексный речевой акт / Ю.А. Кабакова // Теория и практика германских и романских языков: мат.-лы Всеросс. науч.-практ. конф. – Ульяновск, 2000. – С. 96–98. 7. Кобозева И.М. “Теория речевых актов” как один из вариантов теории речевой деятельности / И.М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 7–21. 8. Колобова А.А. Макро-речевые акты корпоративного дискурса / А.А. Колобова // Успехи современного естествознания. – 2007. – № 12. – С. 76–78. 9. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М., 1985. – С. 349–383. 10. Лисихина М.А. Опыт типологии макро-речевых актов дискредитации / М.А. Лисихина // Известия Росс. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – 2008. – № 80. – С. 219–225. 11. Маєвська Л.І. Макромовленнєвий акт взаєморозуміння: засоби об'єктивації та прагматичний контекст (на матеріалі сучасної німецької мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Л.І. Маєвська: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с. 12. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК: Гнозис, 2003. – 280 с. 13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 14. Федосюк М.Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров / М.Ю. Федосюк // ВЯ. – 1997. – № 5. – С. 102–120. 15. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие. Коммуникация и прагматика / Н.И. Формановская. – ИКАР, 2007. – 480 с. 16. Франк Д. Семь грехов прагматики: тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике / Д. Франк // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 363–373. 17. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія / Т.В. Яхонтова. – Львів, 2009. – 420 с.

18. Austin J.L. *How to Do Things with Words* / J.L. Austin. – Harvard University Press, 2002. – 166 p.
19. Brinton L.J. *The Structure of Modern English* / L.J. Brinton. John Benjamins Publishing Company, 2000. – 335 p.
20. Devitt A. *Writing Genres* / A. Devitt. – Southern Illinois University Press, 2004. – 242 p.
21. Goddard C. *Speech-acts, values and cultural scripts: a study in Malay ethnopragmatics* / C. Goddard. – 2002. – 13 p. Available at: <http://coombs.anu.edu.au/SpecialProj/.../Goddard-C-ASAA2004.pdf>.
22. Hyland K. *Genre: Language, context and literacy* / K. Hyland // *Annual Review of Applied Linguistics*, No. 22. – Cambridge University Press, 2002. – P. 113–135.
23. Hyon S. *Genre in three traditions: Implications for ESL* / S. Hyon // *TESOL Quarterly*, Vol.30, No 4. – California State University, 1996. – P. 693–722.
24. Martin J.R. *The language of evaluation: appraisal in English* / J.R. Martin, P.R.R. White. – Palgrave Macmillan, 2005. – 278 p.
25. Olshtain E. *The Learning of Complex Speech Act Behaviour* / E. Olshtain, A. Cohen // *TESL Canada Journal /Revue TESL Du Canada*, Vol. 7, No. 2, 1990. – P. 45–65.
26. Searle J.R. *Expression and Meaning Studies in the Theory of Speech Acts* / J.R. Searle. – Cambridge University Press, 1981. – 187 p.
27. Suzuki T. *A Corpus-based Study of the Speech Act of “Comforting”: Naturalness and Appropriateness for ELT* / T. Suzuki // *The Proceedings for the 13th Pan-Pacific Association of Applied Linguistics*, 2008. – P. 1–8. Available at: <http://www.f.waseda.jp/~toshisuz/paal2008handout.pdf>.
28. Swales J.M. *Worlds of Genre – Metaphors of Genre* / J.M. Swales // *Genre in a changing world*. – Parlor Press, Indiana, 2009. – P. 3–16.
29. Wierzbicka A. *Genymowy* / A. Wierzbicka // *Tekst i zdanie: zbiór studiów*. – Wrocław etc., 1983. – S. 125–137.
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
30. Amis K. *Stanley and the Women* / K. Amis. – Penguin Books Ltd., 1985. – 317 p.
31. Wentworth J. *Debut of Love* / J. Wentworth. – N.Y, 1978. – 225 p.

ПРАГМАТИКА НАУКОВИХ ТЕКСТІВ АГРОТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ

Н.М. Пільгуй (Колесник) (Харків)

Мета статті – дослідження наукового агротехнічного дискурсу з прагматичної точки зору. В статті розглядаються сучасні напрямки прагматичного аналізу тексту та дискурсу. Описуються основні прагматичні характеристики наукового дискурсу, зокрема наукових текстів агротехнічного дискурсу. Досліджуються різні підходи в лінгвістичній прагматиці, а також виділяються прагматичні функції наукового агротехнічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, науковий агротехнічний дискурс, прагматика, прагматичний аналіз, прагматичні функції.

Н.Н. Пильгуй (Колесник). Прагматика научных текстов агротехнического дискурса. Цель статьи – исследование научного агротехнического дискурса с прагматической точки зрения. В статье рассматриваются современные направления прагматического анализа текста и дискурса. Описываются основные прагматические характеристики научного дискурса, в частности научных текстов агротехнического дискурса. Исследованы различные подходы в лингвистической прагматике, а также выделяются прагматические функции научного агротехнического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, научный агротехнический дискурс, прагматика, прагматический анализ, прагматические функции.

N.M. Pilgui (Kolesnyk). Pragmatics of scientific texts of agrotechnical discourse. The aim of this article is the scientific agrotechnical discourse research from the pragmatic point of view. This article considers the actual ways of the pragmatic analysis of the text and discourse. It describes the main pragmatic characteristics of the scientific discourse, particularly scientific texts of the agrotechnical discourse. The article researches various approaches in linguistic pragmatics, it also names the pragmatic functions of the scientific agrotechnical discourse.

Key words: discourse, pragmatics, pragmatic analysis, pragmatic functions, scientific agrotechnical discourse,

Звернення лінгвістів до прагматичної проблематики викликано в першу чергу намаганням довести корінну необхідність вивчення ступеню впливу умов використання мови на формування та функціонування системи мови. Накопичення інформації про одиниці окремих рівнів призвело до вивчення контекстів їх реалізацій [6, с. 30].

Термін “прагматика” вперше отримав обґрунтування в роботі Ч. Морріса “Основа теорії знаків” (1938) як розділ мовознавства, який разом з семантикою і синтаксисом утворює область семіотичних досліджень. Прагматика вивчає відношення знаків до їх інтерпретаторів; семантика – відношення знаків до об’єктів, які вони заміщають; синтаксис – відносини знаків між собою [16, р. 6–7]. В наступних роботах Морріса дані визначення були істотно перероблені і прагматика була представлена як розділ семіотики, який вивчає походження,

використання і результат дії знаків [15]. Великий внесок у розвиток прагматики зробили вчені Харківської лінгвістичної школи [14; 4].

Об’єктом дослідження слугували наукові тексти агротехнічного дискурсу.

Предмет дослідження – прагматика наукових текстів агротехнічного дискурсу.

Мета – на основі вивчення наукових текстів агротехнічного дискурсу дослідити їхні прагматичні характеристики.

Матеріал дослідження – сучасні англійські журнали, підручники, статті, а також матеріали англійських веб-сайтів з сільськогосподарських наук загальним обсягом 5000 сторінок. Дані журналів, підручників та веб-сайтів відображають новітні явища, що виникають та закріплюються в сучасній мові сільськогосподарської науки і техніки.

Актуальність дослідження обумовлена важливістю комплексного аналізу прагматичних характеристик, зокрема прагматики наукового агротехнічного дискурсу в умовах науково-технічної революції, коли стрімко зростає поява нових понять, термінів, предметів та явищ, а також обмін інформацією між зарубіжними та вітчизняними вченими.

Сучасна прагматика стала сферою спільної діяльності лінгвістів, психологів, соціологів, філософів і логіків, оскільки прагматичні значення пов'язують мовні засоби з ситуацією, із станом і намірами мовця, із спрямованістю мовного акту, з правилами ввічливості, з правилами співпраці, з паралінгвістичними засобами, такими, як жести і міміка [3, с. 11].

Вчені-лінгвісти у своїх дослідженнях часто застосовували і застосовують прагматичний аналіз, який включає:

- вивчення фактів мови в аспекті людської діяльності [2, с. 8].

- комунікацію, яка впливає на поведінку. Поняття "комунікація" та "поведінка" застосовується як синоніми. Під даними прагматики приймаються не тільки слова, їх позиції, але також і сутність, яка подається не тільки синтаксисом та семантикою, але й контекстом [5, с. 12–13].

- комунікативні процеси і контекстуально залежні принципи використання мовної системи в нескінченній безлічі різноманітних актів мовного спілкування. Мова є не просто системою знаків або сукупністю її функціональних варіантів типу літературної мови, просторіччя, діалектів і т.п., а гнучким способом знакової репрезентації досвіду і комунікативної взаємодії між членами даного соціокультурного співтовариства в будь-якій конкретній ситуації [13, с. 24].

- явища, пов'язані з прагматичними факторами, тобто з тим, хто говорить, адресатом повідомлення і ситуацією комунікації [7, с. 4].

До прагматичного рівня відноситься і стилістика, оскільки вибір певного стилю, тих або інших мовних засобів витікає з характеру конкретної комунікативної ситуації: чи є спілкування офіційним або невимушеним, чи є співрозмовники близькими людьми або малознайомими, чи рівні вони по віку

і соціальному статусу; вибір стилістичних засобів визначається також комунікативними задачами, необхідністю впливати на адресата певним чином. Лінгвістична прагматика розглядає також норми і стратегії мовної поведінки, і в цьому плані вона приєднується до лінгвокультурології, соціолінгвістики, етнолінгвістики та інших суміжних областях [7, с. 4].

Будь-який текст, незалежно від своєї стилістичної приналежності, створюється з метою виконання визначеної комунікативної задачі [6, с. 26]. Виділяють три основних рівні реалізації прагматичної установки тексту: задум, композиція, стиль [1, с. 11].

Комунікативна побудова будь-якого тексту в значній мірі залежить від зовнішніх лінгвістичних чинників: а) від змісту і мети повідомлення, від виду і способу акту комунікації; б) від особи автора, від його індивідуального сприйняття дійсності [6, с. 7]. Центральною категорією прагматичної семантики є категорія сутності, тобто того додаткового прагматичного змісту, яке слово набуває в процесі мовленнєвого спілкування. Цей зміст інтерпретується по двом взаємообумовленим характеристикам: він може співвідноситись з параметрами комунікативно-прагматичної ситуації та з фактором взаєморозуміння [2, с. 16].

Задачею нашого дослідження є прагматика наукових текстів агротехнічного дискурсу. Лінгвістичні дослідження підтверджують, що науковий текст, так само, як і будь-який інший, не позбавлений прагматики, оскільки автор наукового твору бажає, щоб його якнайкраще зрозумів читач; якщо така установка відсутня, то порушується взагалі суть мовного спілкування [12, с. 409].

Акцентується увага на двох основних компонентах у змістовній структурі прагматиці наукового тексту: оцінка логічного змісту висловлювання як загальнолюдське судження (повідомлення у висловлюванні); оцінка особистісного змісту висловлювання як індивідуальне твердження (концепція висловлювання) [10, с. 83].

Відомо, що твори наукової літератури одержали відповідний лінгвопрагматичний опис як тип «інституційного дискурсу» [9, с. 5–20]. Автор наукового тексту має право передбачати і чекати,

навіть попереджати реакцію адресата і “відповідати” на неї, враховувати її в мовній тканині свого твору, в якій, таким чином, і реалізується діалогічність. І для цього в історичному процесі розвитку функціонально-стилістичних можливостей мови складаються в течію довгого часу перевірені відносно своєї ефективності засоби і способи виразу наукового змісту, засоби дії на читача, акцентування його уваги на певних моментах тексту [11, с. 88].

З одного боку усіякий текст слугує для передачі деякого розумового змісту, що включає суб'єктивну інформацію, екстрагування якої з тексту дозволяє реципієнту відтворити дійсність, що відповідає інтенції автора тексту. З іншого боку, текст реалізується засобами мови і тому повинен відповідати всім закономірностям, які властиві системі мови [6, с. 24].

Процес комунікації органічно пов'язаний з прагматичним аспектом, оскільки неминучий погляд на мовленнєве спілкування з точки зору головного його учасника – людини та оскільки за визначенням прагматика трактує відношення між людиною та знаками, що використовуються [2, с. 22].

Учасниками наукового агротехнічного дискурсу можуть бути як компетентні освічені спеціалісти, так і прості робітники різних ланок сільськогосподарства. Моделі учасників наукового агротехнічного дискурсу можна репрезентувати наступним чином:

- 1) *учений/дослідник/винахідник ↔ учений/дослідник/винахідник*
- 2) *учений /дослідник/винахідник ↔ інженер/експерт/спеціаліст*
- 3) *інженер/експерт/спеціаліст ↔ інженер/експерт/спеціаліст*
- 4) *інженер/експерт/спеціаліст ↔ робітник/неосвічений фахівець*
- 5) *робітник/ неосвічений фахівець ↔ робітник/неосвічений фахівець*
- 6) *учений/дослідник/винахідник ↔ робітник/неосвічений фахівець*

Проте незалежно від того, хто приймає участь в комунікації досліджуваної сфери, їх мета – донести знання, проінформувати адресата або дати належне пояснення. Оскільки завдання адресанта

(відправника) – донести до адресата свою мету комунікації у доступній, зрозумілій для нього формі, комплекс мовних засобів буде варіюватись в залежності від того, на якому професійному рівні ведеться комунікація.

Порівняємо суто науковий професійний агротехнічний дискурс (1) з дискурсом, призначеним для широкої аудиторії (2).

(1) *It is known in the art of agricultural fluid application, such as manure spreading, to provide an input of a fluid, such as liquid manure, to a plurality of field applicators. One drawback associated with redirecting a single input to a plurality of outputs is the pressure drop between the single input and plurality of outputs. An additional drawback is the exaggerated pressure loss associated with outputs located further from the single input. While the outputs nearest the input receive full pressure, as the outlets move further and further away from the input, the pressure drops, thereby providing disparate flow rates for each applicator (Режим доступу: <http://appft1.uspto.gov/>).*

(2) *The leaves add a variety of nutrients, such as nitrogen, phosphorus, potassium, magnesium and calcium. If Muth applies six inches of leaves, the maximum allowed under state nutrient management regulations, it equals 20 tons of dry matter per acre. That influx of organic matter really helps the soil, but at first, the leaves also tie up nitrogen. He doesn't mind if his hay is a little nitrogen-starved its first year – it's not his main cash crop – but he really sees benefits in the second year of hay production. After two or three years in hay, he plants a cover crop of rye/vetch or rye alone, and follows it with vegetables the next spring. He also often uses sudangrass as a quickgrowing, high-mass summer cover crop to break up compacted soil, suppress weeds and guard against erosion (Wechsler, *The New American Farmer*, 2005, P. 90).*

Зрозуміло, що авторами обох прикладів є доповідні фахівці сільськогосподарства. Перший приклад – уривок опису патенту, він відрізняється науково-обґрунтованим характером, що призначе-

ний не для широкого кола аудиторії, а для освічених спеціалістів, які досліджують або керують роботою в аграрному секторі.

Другий приклад ми взяли з американського журналу *The New American Farmer*, де звичайні фермери діляться своїм досвідом та напрацюваннями. Сам журнал призначений для широких мас читачів. В його статтях можна зустріти багато прямої мови самих фермерів. Звичайно, стаття проходить попереднє редагування, проте мова все одно залишається зрозумілою і доступною.

Оскільки обидва приклади належать до наукового агротехнічного дискурсу, лексика та стиль мови не порушують канони, характерні для наукового функціонального стилю, наприклад, наповненість термінологією та відповідною лексикою. Перший приклад відрізняється своєю теоретичною направленістю, тому його можна співставити з трьома першими, рідше – з шостою моделями учасників наукового агротехнічного дискурсу, другий, відповідно, – з четвертою, рідше – з п'ятою моделлю.

Тексти наукового агротехнічного дискурсу виконують ряд прагматичних функцій, а саме: інформаційну, пізнавальну, доказовості істинності знань, аргументативну, експланаторну, довідкову, дидактичну.

Інформаційна функція. Особливість наукового агротехнічного дискурсу полягає в тому, що його учасниками є як фахівці (адресанти і адресати), які володіють необхідним рівнем спеціальних знань для розуміння та обробки інформації, представленій у тексті. Інформаційна функція наукового агротехнічного дискурсу полягає у передаванні певної інформації про позамовну дійсність, у відображенні об'єктивної реальності. Автор дає зрозуміти реципієнту, що хоче повідомити (передати) йому нове знання, проінформувати його про що-небудь.

Пізнавальна функція. Будь-яка наукова проза відображає розсудливу пізнавальну діяльність людини. Науковий текст та дискурс, у тому числі агротехнічний дискурс, є важливим інструментом пізнання.

Завдання винахідника не лише зробити відкриття і “загорнути” його належним чином у практичну оболонку, але повідомити про свій винахід громад-

ськості, довести практичну значимість свого винаходу у зрозумілій, доступній формі [8, с. 84].

Інформаційна та пізнавальна функція притаманна кожному тексту наукового агротехнічного дискурсу, тому що за його допомогою адресат отримує інформацію та пізнає нове знання.

Функція доказовості істинності знань. Цю функцію виконують переважно дослідники або винахідники аграрного сектору. В творах наукового характеру (більш, ніж в будь-яких інших) задачею автора є переконання читача в правильності своїх думок і висновків, формування у нього відносин, оцінок, думок, важливих з погляду відправника тексту.

В умовах наукової комунікації інтенція суб'єкта мови реалізується у формі прагматичної установки тексту. Для наукового стилю мови – це доказ правильності наукового факту, що здійснюється за допомогою ряду логічних вербальних дій [1, с. 18].

Функція доказовості істинності знань реалізується, перш за все в патентах (*Режим доступу: <http://appft1.uspto.gov/>*), де адресант виступає у кількох іпостасях: учений-дослідний, учений-винахідник, учений-експерт, при чому адресат може мати однакові статусно-рольові характеристики з адресантом.

Функція аргументації. Функція наукової прози – послідовний й систематичний виклад та аргументований доказ або, навпаки, аргументоване спростування наукових концепцій і теорій [3, с. 114]. Ніхто з винахідників не володіє монополією на істину, а безконечність пізнання змушує кожного вченого, дослідника, винахідника критично ставитись як до чужих, так і до своїх відкриттів [8, с. 84].

Експланаторна функція. Яскравим прикладом реалізації експланаторної функції є інструкції, підручники, методичні вказівки, деякі описи винаходів в патентах. Так, наприклад, функція експлантації яскраво виражається в інструкції по експлуатації трактора (*Tractor Action, 2005*), де крок за кроком пояснюється, як працювати з трактором:

... – *Never drive a tractor or other machinery unless you have been trained to do so.*

– *Make sure you understand the controls before you operate the tractor.*

– *Before moving off, always check whether independent brakes are locked together. They*

should always be locked together for road and transport use.

– *Make sure no one else is near before you start the engine (Tractor Action, 2005, P. 8).*

Крім того, експланаторна функція реалізується в немовному матеріалі, наприклад, вона підтверджується рисунками, які демонструють або пояснюють як і що виконувати.

Довідкова функція. Фактично вся література наукового агротехнічного дискурсу виконує довідкову функцію, проте особливу роль в реалізації цієї функції відіграють довідники, каталоги, словники – тексти, головна мета яких – надати довідку.

Довідкова функція наукового агротехнічного дискурсу може реалізуватись в таблицях та діаграмах, які супроводжуються в тексті для довідки читача.

Комунікативна функція. За допомогою наукових текстів агротехнічного дискурсу відбувається обмін науково-технічною інформацією, своєрідне спілкування між фахівцями цієї галузі знань. Комунікативна функція реалізує процес спілкування між учасниками агротехнічного дискурсу.

Дидактична функція. Науковий текст включає питання про здатність тексту передавати нюанси наукової думки, він задовольняє потреби соціуму в отриманні інформації в умовах ускладнення і розширення наукової комунікації. Матеріали текстів агротехнічного дискурсу застосовують в навчальному процесі вищих спеціалізованих навчальних закладів, які готують фахівців цієї галузі знань. Так, наприклад, підручник *Jihn H. Martin, Richard P. Waldren Principles of Field Crop Production* застосовується не тільки для підготовки інженерів-дослідників, інженерів-механізаторів, але й менеджерів і топ-менеджерів в галузі сільського господарства.

Перспективою подальшого дослідження є аналіз прагматики речень та класифікація наукового агротехнічного дискурсу з прагматичної точки зору. Було б цікавим прослідити наявність/відсутність когнітивного поля текстів цієї сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Прагматика текстов различных функциональных стилей / Э.С. Азнаурова // Сб. Общественно-политический и научный текст как

предмет обучения иностранным языкам / Отв. ред. М.Я. Цвиллинг. – Москва : Наука, 1987. – С. 3–20.
 2. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова / Э.С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, ?1988. – 122 с.
 3. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие / И.В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
 4. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
 5. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / Вацлавик П., Бивии Д., Джексон Д.; пер. с англ. А. Суворовой. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с.
 6. Гаибова М.П. Прагмалингвистический анализ художественного текста / М.П. Гаибова. – Баку : АГУ, 1986. – 88 с.
 7. Григорьян Е.Л. Лингвистическая прагматика (пособие по курсу “Общее языкознание” для студентов 4 курса отделения романо-германской филологии) / Е.Л. Григорьян. – Ростов-на-Дону : Ростовский государственный университет, 2003. – 24 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://window.edu.ru/window/library?p_rid=20178.
 8. Зуенко Т.М. Типологічні риси технічного дискурсу / Т.М. Зуенко // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 35 – С. 83–85.
 9. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
 10. Кияк Т.Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
 11. Кожина М.Н. О диалогичности письменной научной речи / М.Н. Кожина. – Пермь : ПГУ, 1986. – 91 с.
 12. Скрипак И.А. Прагматика научного текста / И.А. Скрипак // III Международный конгресс исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность» : сб. тезисов – М., 2007. – С. 409–410. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.russian.slavica.org/article6823.html>.
 13. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – М. : “Восток-Запад”, 2006. – 200 с.
 14. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : монография / И.С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.
 15. Morris Ch. Signs, Language and Behavior / Morris Ch. – New York, G. Braziller, 1946. – 365 p.
 16. Morris Ch. Writings on the General Theory of Signs / Morris Ch. – Mouton, the Hague-Paris, 1971. – 486 p.

УДК 811.111'42

ПРИКЛАДКА ЯК АКТУАЛІЗАТОР ГІПЕРЕКСПЛІЦИТНОСТІ В СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

О.А. Самочорнова (Житомир)

Статтю присвячено аналізу прикладки – компонента гіперексплікаційної моделі, що виступає актуалізатором гіперекспліцитності в сучасному американському газетному дискурсі. Уточнено поняття прикладки, надано системний опис її формально-структурних моделей.

Ключові слова: гіперексплікаційна модель, компонент, прикладка, сучасний американський газетний дискурс, формально-структурна модель.

О.А. Самочорнова. Приложение как актуализатор гиперэксплицитности в современном американском газетном дискурсе. Статья посвящена анализу приложения – компонента гиперэкспликационной модели, выступающего актуализатором гиперэксплицитности в современном американском газетном дискурсе. Уточнено понятие приложения, системно описаны его формально-структурные модели.

Ключевые слова: гиперэксплицитная модель, компонент, приложение, современный американский газетный дискурс, формально-структурная модель.

O.A. Samochernova. Apposition as actualizer of hyperexplicitness in modern American newspaper discourse. The article deals with the analysis of apposition – a component of hyperexplication model, which is the actualizer of hyperexplicitness in modern American newspaper discourse. Clarifying the understanding of apposition, the research presents a systematic description of its structural models.

Key words: apposition, component, formal-structural model, hyperexplication model, modern American newspaper discourse.

До актуальних проблем сучасної лінгвістики належить вивчення гіперекспліцитності як репрезентанту однієї з базових тенденцій мови й мовлення – надлишковості у системі мова – мислення – суспільство. Опозиція мовна надлишковість :: мовна економія дає підстави стверджувати про експлікаційну та імплікаційну специфіку мовлення [4, с. 198–199].

Об'єктом дослідження є формально й змістово надмірні мовні одиниці, реалізовані в англійських газетних статтях для повідомлення основної та додаткової експліцитно вираженої інформації. Матеріалом дослідження слугували англійські газетні статті аналітичного характеру, представлені в електронному форматі на офіційних сайтах загальнонаціональних американських видань в період з 2007 по 2010 р.

Метою статті є аналіз особливостей функціонування прикладки як додаткового компоненту гіперексплікаційної моделі – носія надлишкової інформації.

Дослідження прикладки як синтаксичного явища викликає певні труднощі, пов'язані з відсутністю єдиного всеохоплюючого визначення поняття.

Традиційно в граматиці української та російської мов прикладка розглядається як особливий вид означення, вираженого іменником, яке або узгоджується з означуваним словом у відмінку, або стоїть при означуваному слові у називному відмінку. Водночас “Краткая грамматика русского языка” визначає прикладку як тип зв'язку іменника з іменником [1, с. 400]. Деякі вчені розглядають прикладку як другорядний член речення, що містить в собі друге найменування предмету [3, с. 451].

В англійській традиції аппозиція (лат. *appositio* – *ad* (“поряд”) та *positio* (“розташування”)) визначається як граматична конструкція, що складається з двох елементів (переважно іменникових словосполучень), розташованих поряд один з одним. Один з елементів слугує задля визначення іншого

© О.А. Самочорнова, 2010

(таким чином, ці два елементи знаходяться у відношенні аппозиції).

Наведене визначення корелює із структурою досліджуваних нами *гіперексплікаційних моделей*, які утворюються двома компонентами – *основним* (носієм необхідної інформації) і *додатковим* (носієм надлишкової інформації).

Аппозиція є фігурою мовлення так званого “схематичного типу”, оскільки вона є типовою для підрядних речень, в яких опущене дієслово (переважно дієслово бугтя) з метою утворення коротших описових словосполучень. Це, в свою чергу, зумовлює їх функціонування як гіпербатону (або фігур інвертованого порядку слів), оскільки вони можуть порушити структуру речення [8, с. 1300–1320].

Розрізняють рестриктивну й нерестриктивну аппозицію.

У випадку нерестриктивної аппозиції другий елемент визначає перший без жодної зміни його обсягу. Нерестриктивна аппозиція не є мінімальною з інформаційної точки зору (отже, є надлишковою) для значення речення в цілому. У випадку рестриктивної аппозиції другий елемент суттєво обмежує або уточнює перший елемент. Наприклад, у словосполученні *my friend Alice* ім'я *Alice* конкретизує, яку саме подругу має на увазі автор, тому ця аппозиція є рестриктивною. У той же час у прикладі *my wife, a nurse by training, ...* вставний елемент *a nurse by training* не звукує предмет, а надає додаткову інформацію про перший елемент, *my wife*.

Не всі рестриктивні модифікації є аппозиціями. Наприклад, *Alice* у словосполученні *Bill's friend Alice* є аппозитивним іменником; *Alice* у фразі *Bill's friend, whose name is Alice, ...* виступає не аппозицією, а іменною частиною присудку у рестриктивному підрядному відносному реченні. Головна відмінність між двома наведеними прикладами полягає в тому, що у другому випадку експліцитно виражене те, що у випадку аппозиції опускається: подругу, про яку йде мова, *звуть Alice*. Якщо значення фрази є зрозумілим з контексту, можна вжити *Bill's friend, Alice (Bill was here with his friend. [other remarks] Bill's friend, Alice...)* [8, с. 1300–1320].

В окремих випадках, якщо прикладка є власною назвою, можливе її приєднання до означуваного іменника за допомогою слів, що вказують на характер власної назви (*by name/by the name of, named/surnamed/nicknamed, agent nickname, under the code name, alias/alias dictus, aka*): *Tom by name; by the name of Mary; a person by the name of Smith; a tenant, John Jones by name; George surnamed the Boaster; the boy nicknamed Shorty; Harold Philby, agent nickname “Kim”; Johnson alias Smith; John Smith alias the Baby; John Smith aka George Brown, etc.*

Достатньо дискусійним серед лінгвістів є питання про один з різновидів аппозиції, так званий *false title* – аппозитивне словосполучення, що передє іменнику – власній назві, та є назвою посади/звання, оскільки вживається без артикля. Наприклад: *United States Deputy Marshal Jim Hall said Tuesday that fatally wounded Lawrence County Sheriff Gene Matthews told him that fugitive tax protester Gordon W. Kahl was dead before other law enforcement officials started shooting*. Подібні словосполучення зазвичай нерестриктивні, як у наведеному прикладі.

Зазначають, що *pseudo-titles* відрізняються від назв власне посад/звань тим, що мають більш описовий характер (однак виокремлює й так звані проміжні явища, наприклад: *former Vice President Dan Quayle*) [7, с. 147–166].

В американських словниках та посібниках з граматики подібні конструкції розглядаються як типові виключно для мови газет, особливо американських (“*highly unlikely outside journalism*” [6, с. 429]; “*journalese*” [9, с. 188–189]).

Деякі лінгвісти зазначають, що практика використання подібних конструкцій була започаткована американським щотижневиком *Time*. Словник Merriam-Webster наводить приклад одного з перших використань *false title* у журналі *Time*: *Ruskin's famed friend, Painter Sir John Millais* (подібні ідентифікатори раніше навіть друкувалися з великої літери, тепер загальноприйнятим є їх написання з маленької літери).

Ще одним різновидом аппозиції є так званий *appositive oblique* – прийменникове словосполучен-

ня з прийменником *of*, що виражає відношення приналежності (possession): *the month of December, the sin of pride, the City of New York*.

В синтаксисі прикладка описується як факт номінаційно-синтаксичного семіозису. В газетному тексті прикладка виконує різноманітні функції, пов'язані з уточненням інформації, з його метаоцінкою та експресивною характеристикою.

Своєрідність прикладок полягає в тому, що за їх допомогою виражаються відношення тотожності. Це виявляється в тому, що означуване слово та прикладка дають різні позначення одного предмету, оскільки ознаку предмету прикладки виражають шляхом додаткового (повторного) найменування того ж предмету.

Оскільки у випадку з використанням прикладки ми маємо справу з одним денотатом та двома назвами до нього, в деяких аппозитивних парах, що складаються з однотипних іменників, підрядні зв'язки досить часто стерті, затушовані. Тому особливо складно визначити, який компонент є базовим, а який – прикладкою до нього; обидва іменники у сполученнях з прикладкою часто сприймаються як відносно рівноправні. Ця особливість породжує тенденцію до злиття означуваного слова та прикладки у єдиний член речення, а іноді навіть в єдине слово (часто повне найменування предмету передбачає одночасне використання загальної та власної назви, наприклад: *King Herod, Crillon Peninsula* та ін.) [2, с. 146].

Особливу групу складають прикладки, що знаходяться у гіперо-гіпонімічних відносинах, коли позначаються рід і вид денотату. Родова співвіднесеність мислиться як більш загальна характеристика, а видова – як конкретизуюча, однак саме видова є більш інформативною для конкретного акту комунікації. Але у всіх випадках визначальною ознакою залишається співвіднесеність обох найменувань з одним денотатом.

Прикладку вважають динамічним двоплановим явищем, твердячи, що лексичні та синтаксичні ознаки прикладки знаходяться у динамічній рівновазі. З одного боку, говорячи про прикладку, ми маємо справу із вторинною номінацією, коли в процесі комунікації виникає необхідність дати дру-

ге найменування вже названому денотату. Ця необхідність може бути викликана різними причинами: словниковою недостатністю, бажанням автора уточнити, конкретизувати предмет мовлення, дати додаткову інформацію про предмет, виразити ставлення, враження, оцінити [2, с. 147].

В процесі комунікації склад бінома “базовий компонент – атрибутивний компонент (прикладка)” може розпадатися й обидва найменування можуть використовуватися як синоніми з метою уникнення повторів. Наприклад:

To undo the damage they felt Secretary of State James Baker had caused, they drafted a letter that President Bush sent to Mr. Kohl later that day... A foreign leader can see daylight between a president and his secretary of state from the other side of the world, and Mr. Kohl did not have to look that far. He just had to read the differing phrasings used by Mr. Bush and Mr. Baker to notice it. So whose language did Mr. Kohl echo in his own talks with Mr. Gorbachev the next day, Feb. 10 — the president's or the secretary's? (The New York Times, November 29, 2009)

Найбільш тісний зв'язок у біномі “базовий компонент – атрибутивний компонент” спостерігається тоді, коли обидва компоненти (найменування) виражені іменниками без залежних слів. У цьому випадку можна говорити про тяжіння атрибуту до денотату, тобто про номінаційний характер атрибуту.

Серед гіперексплікаційних синтаксичних структур, до складу яких входить прикладка, типовими для американських газетних текстів є наступні:

- невідокремлена однослівна аппозиція у препозиції до власної назви, наприклад:

In the wake of 9/11, American statecraft emphasized the first approach: President George W. Bush embarked on a “global war” to eliminate violent jihadism. President Obama now seems intent on pursuing the second approach: Through military escalation in Afghanistan, he seeks to “finish the job” that Bush began there, then all but abandoned. (The Los Angeles Times, Dec. 3, 2009)

- відокремлена однослівна аппозиція у препозиції до власної назви, наприклад:

Then, earlier this year, the Interior Ministry ordered 200 police officers from every northern province to help secure the capital, Kabul, which was suffering increasingly serious attacks from insurgents. (The New York Times, Nov. 26, 2009)

- невідокремлена аппозиція, що складається з двох або більше слів, у препозиції до власної назви, наприклад:

BRATISLAVA Slovakia—Georgia’s foreign minister called for security guarantees on Thursday about the possible sale of French warship Mistral to Russia. (The Epoch Times, Nov. 27, 2009)

NATO Secretary-General Anders Fogh Rasmussen suggested that 20 years after the Soviet Union’s defeat there, Moscow now might hold the key to victory. (The Washington Times, Oct. 9, 2009)

The Russians accepted the request, and the two sides arranged for a single test flight on Oct. 8, just before Secretary of State Hillary Rodham Clinton visited Moscow. (The New York Times, Nov. 13, 2009)

- відокремлена аппозиція, що складається з двох або більше слів, у препозиції до власної назви, наприклад:

“The terrorist acts were carried out by two female terrorist bombers,” said Moscow’s mayor, Yuri M. Luzhkov. (The New York Times, March 29, 2010) Mr. Kohl’s foreign minister, Hans-Dietrich Genscher, visiting the Kremlin as well, assured his Soviet counterpart, Eduard Shevardnadze, that “for us, it stands firm: NATO will not expand itself to the East.” (The New York Times, Nov. 29, 2009) Last year, an independent U.K. auditing firm, Gaffney, Cline & Associates, carried out an audit of the country’s major South Yolotan-Osman field in western Turkmenistan, one year after it was discovered. (The Global Post, Nov. 28, 2009)

Whether it is the influence of foreign fighters, or the growing capability of the Taliban and another regional militant group, Hezb-e-Islami, Western officials say the insurgency in Kunduz has grown more sophisticated, mounting coordinated suicide

car bombings and ambushes. (The New York Times, Nov. 26, 2009)

- невідокремлена однослівна аппозиція у препозиції до однорідних підметів, виражених власними назвами, наприклад:

Former advisers to Presidents George H.W. Bush, Bill Clinton and George W. Bush have transcended partisan differences in dismissing the Russian claim. (The New York Times, Nov. 29, 2009)

President Bill Clinton and President Boris Yeltsin agreed in 1998 to open a joint early warning center in Moscow, where Russian and American personnel would work side by side to detect missile launches and avoid misunderstandings that could lead to accidental war. (The New York Times, Nov. 13, 2009)

White House advisers said they expected the administration would do so in the coming weeks, as officials including Secretary of Defense Robert M. Gates and Secretary of State Hillary Rodham Clinton testify on Capitol Hill starting Wednesday. (The New York Times, Dec. 1, 2009)

- поєднання невідокремленої аппозиції у препозиції з відокремленою аппозицією у постпозиції до власної назви, наприклад:

“Setting a draw-down date before this surge has even begun is a mistake, and it sends a mixed message to both our friends and our enemies regarding our long-term commitment to success,” said Senator John Cornyn, Republican of Texas. (The New York Times, Dec. 1, 2009)

- поєднання відокремленої аппозиції у препозиції з відокремленою аппозицією у постпозиції до власної назви, наприклад:

Staff members for the Senate Foreign Relations Committee’s Democratic majority prepared the report at the request of the chairman, Sen. John Kerry, Massachusetts Democrat, as President Obama prepares to boost U.S. troops in Afghanistan. (The Washington Times, Nov. 30, 2009)

- поєднання різних видів аппозиції (однослівна/з двох або більше слів, у препозиції/постпозиції,

невідокремлена/відокремлена) в одному реченні, наприклад:

More pointedly, the report seeks to affix a measure of blame for the state of the war today on military leaders under President George W. Bush, specifically Donald H. Rumsfeld as defense secretary and his top military commander, Tommy Franks. (The Washington Times, Nov. 30, 2009)

- аппозитивні словосполучення, що знаходяться у гіперо-гіпонімічних відносинах, коли зазначаються рід і вид денотату, на позначення відношень “місто – штат”, “місто – країна” (є типовими для першого абзацу/першого речення газетної статті), наприклад:

WEST POINT, N.Y. — President Obama announced Tuesday that he would speed 30,000 additional troops to Afghanistan in coming months, but he vowed to start bringing American forces home in the middle of 2011, saying the United States could not afford and should not have to shoulder an open-ended commitment. (The New York Times, Dec. 1, 2009)

MOSCOW — Russia is on track to far exceed its targets for reducing greenhouse-gas emissions under the Kyoto climate-change treaty, but its success could derail efforts to reach a new accord against global warming, according to officials and analysts following the negotiations. (The Washington Post, Nov. 30, 2009)

- **appositive oblique** – прийменникове словосполучення з прийменником *of*, що виражає відношення приналежності на позначення географічного розташування, наприклад:

Now, the Taliban have re-emerged with such force that during the presidential election in August, police officers were fending off attacks on the outskirts of the city of Kunduz, and militants were poised to overrun the center, officials said. (The New York Times, Nov. 26, 2009)

- “розірвана аппозиція” (Apposition + Proper name + of-Apposition), наприклад:

Former Chancellor Helmut Kohl of Germany released the papers of his office, which inspired the former Soviet leader Mikhail Gorbachev to

publish many of his own. (The New York Times, Nov. 29, 2009)

Однак інформацію, виражену за допомогою аппозиції, не завжди можна вважати надлишковою, оскільки інформація, що є додатковою для автора газетної статті, може бути сприйнята як основна читачем, і навпаки, що відмічалось деякими дослідниками (напр, [5]). Це безпосередньо пов'язане з проблемами розуміння, інтерпретації й тлумачення тексту, а також з рівнем обізнаності й фонових знань, якими володіє читач/адресат.

Отже, проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що прикладка виступає одним з актуалізаторів гіперекспліцитності в газетному дискурсі та представлена встановленим набором формально-структурних моделей.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі змістових і функціональних характеристик гіперексплікаційних моделей з аппозитивним компонентом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусов В.Н. Краткая русская грамматика / Белоусов В.Н., Ковтунова И.И., Кручинина И.Н. и др. ; под ред. Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина. – М. : Педагогическая книга, 2002. – 726 с.
2. Величко И.В. Приложение как явление номинационно-синтаксического семиозиса и его антропологические возможности в художественном тексте / И.В. Величко // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2008. – № 4. – С. 145–149.
3. Лекант П.А. Современный русский язык / Лекант П.А., Диброва Е.И., Касаткин Л.Л. и др. ; под ред. Леканта П.А. – М. : Дрофа, 2002. – 560 с.
4. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка : [учебник для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Скребнев Ю.М. – [2-е изд., испр.]. – М. : ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 221 с.
5. Торсуева И.Г. Интонация и смысл высказывания / Торсуева И.Г. – М. : Наука, 1979. – 112 с.
6. Merriam-Webster’s Dictionary of English Usage. – [2nd ed.]. – Merriam-Webster, Inc., 1994. – 978 p.
7. Meyer Ch. F. Pseudo-titles in the Press Genre of Various Components of the International Corpus of English / Ch. F. Meyer // Using Corpora to Explore Linguistic Variation / [Reppen R., Fitzmaurice S. M., Biber D.]. – N.Y. : John Benjamins Publishing Co., 2002. – P. 147–166.
8. Quirk R.A. Comprehensive Grammar of the English Language / Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. – London and New York : Longman, 1985. – 1779 p.
9. Wilson K.G. The Columbia Guide to Standard American English / Wilson K.G. – Columbia University Press, 1993. – 482 p.

УДК: 811.112'42'37

ZUM UNTERSCHIED ZWISCHEN PERFORMATIVEN UND KONSTATIVEN ÄUßERUNGEN IN DER SPRECHAKTTHEORIE

V.M. Shevchenko (Charkiw)

В.М. Шевченко. До розмежування перформативних та констативних висловлень у теорії мовленнєвих актів. У статті досліджуються перформативні та констативні висловлення, а також їхні граматичні та лексичні розпізнавальні ознаки. Вимовляння перформативного висловлення не означає інформування або опис обставин, а прирівнюється до діяльності. При цьому дії виконуються завдяки існуванню спеціальних конвенцій, які пов'язують слова з інституціоаналізованим процесом. На противагу до констативів, які можна перевірити на їх істиннісне значення, перформативи розцінюються як успішні або не успішні.

Ключові слова: істиннісне значення, констативні висловлення, перформативні висловлення, теорія мовленнєвих актів, умови успішності.

В.Н. Шевченко. К разграничению перформативных и констативных высказываний в теории речевых актов. В статье исследуются перформативные и констативные высказывания, а также их грамматические и лексические отличительные признаки. Произнесение перформативного высказывания не означает информирование или описание обстоятельств, а приравнивается к деятельности. При этом действия выполняются благодаря существованию специальных конвенций, которые связывают слова с институциализированным процессом. В отличие от констативов, которые можно проверять на их истинностное значение, перформативы расцениваются как успешные или не успешные.

Ключевые слова: истинностное значение, констативные высказывания, перформативные высказывания, теория речевых актов, условия успешности.

V.M. Shevchenko. To the differentiation of performative and konstative utterances in the speech act theory. This article is dedicated to the investigation of the performative and konstative utterances as well as their grammatical and lexical differences. Expressing performative utterance one makes an action, instead of only to say something (or describe circumstances). During this expression one carry out some acts, because some special conventions exists for this, which connect words with a institutionalized process. As opposed to konstative utterances, which can be checked according their truth value, performatives are considered to be successful or unsuccessful.

Key words: happiness conditions, konstative utterances, performative utterances, speech act theory, truth value.

Als eines der dominierenden methodologischen Prinzipien der heutigen Linguistik fungiert das Handlungsprinzip der Sprache, der in der Forschung der menschlichen Kommunikation zum Ausgangspunkt geworden ist. Die Unentbehrlichkeit dieses Prinzips für die Theorie der sprachlichen Kommunikation illustrieren die Worte von H. Henne und H. Rehbock: „Die Grundeinheit der sprachlichen Kommunikation ist

nicht, wie allgemein angenommen wurde, das Symbol, das Wort oder der Satz, oder auch das Symbol-, Wort- oder Satzzeichen, sondern die Produktion oder Hervorbringung des Symbols oder Wortes oder Satzes im Vollzug des Sprechaktes“ [15, S.10].

Der Untersuchungsgegenstand dieses Beitrags ist die Sprechakttheorie als eine logisch-philosophische (nach den zu Grunde liegenden

© V.M. Shevchenko, 2010

Interessen) und linguistische (nach den Resultaten) Lehre über den Aufbau der Sprechereinheit – des Sprechaktes. Die Theorie der Sprechakte ungeachtet ihrer mehr als vierzigjährigen Geschichte und allseitiger Kritik ist ein Bestandteil der linguistischen Forschungen, ihre Thesen werden dank solchen linguistischen Disziplinen entwickelt, wie Pragmalinguistik, kognitive Analyse, Sozio- und Psycholinguistik. Besprochen wurden vor allem das Wesen der Performativität [6, S. 166; 9, S. 355; 21, S. 85; 23, S. 163-173], lexikalische Eigenschaften von performativen Äußerungen [1, S. 208-223; 8, S. 257-276; 12, S. 151-172; 13, S. 11-32], ihre Propositionen [7, S. 93-110; 10, S. 175-196; 14, S. 41-64; 18, S. 515-532], ihre Verhältnisse zu den indirekten Sprechakten [2, S. 344-350; 3, S. 178; 11, S. 463-469], metakommunikative Funktion [5, S. 213-225, 19, S. 323], sowie ihre diachronischen Analysen [4, S. 104-130; 16, S. 176-187]. Aber die Performativität und die performativen Äußerungen bleiben bis heute widersprüchlich interpretiert. Über kein Gebiet der Sprechakttheorie sind so vielfältige Diskussionen geführt worden, wie über das Problem der performativen Äußerungen. Während es einerseits Sätze in der Sprache gibt, die dazu dienen, über die Welt zu reden, und die daher in der Dimension wahr oder falsch zu beurteilen sind, gibt es andererseits Sätze, bei denen eine wahr-falsch-Beurteilung keinen Sinn macht.

Der Schwerpunkt der Arbeit liegt darin, anhand der Definitionen und Beispiele den Unterschied zwischen performativen und konstativen Äußerungen zu zeigen sowie grammatische und lexikographische Unterscheidungsmerkmale für eine präzise Distinktion zwischen performativen und konstativen Äußerungen zu beschreiben.

Von allen Themen der allgemeinen Theorie des Sprachgebrauchs hat die Sprechakttheorie das größte Interesse hervorgerufen. Sie wird als die populärste pragmatische Theorie bezeichnet und als Kernstück der Pragmatik begriffen; so sieht R. Stalnaker linguistische Pragmatik als „the study of linguistic acts and the contexts in which they are performed“ [22, S. 383].

Der Begriff „Sprechakt“ entstand aus dem Gedanken, dass sprachliche Äußerungen Handlungen

gleichkommen. Dieser Begriff wurde populär durch das Werk des englischen Sprachphilosophen John L. Austin [6, S. 166]. Großen sprachwissenschaftlichen Einfluss hat die Sprechakttheorie jedoch erst durch die Konzeption von John R. Searle gewonnen. Dieser Einfluss hängt auch mit dem Anspruch auf Etablierung eines eigenen Untersuchungsgegenstandes zusammen, wie er sich in dem folgenden Zitat äußert: „Die Produktion oder Hervorbringung eines Satzzeichens unter bestimmten Bedingungen stellt einen Sprechakt dar, und Sprechakte sind die grundlegenden oder kleinsten Einheiten der sprachlichen Kommunikation“ [20, S. 306].

Es ist üblich, Sprechen und Handeln als zweierlei zu betrachten. Geflügelte Worte wie „Der Worte sind genug gewechselt, nun lasst uns endlich Taten sehen“ belegen das. Aber wer spricht, handelt auch, und zwar in recht komplexer Weise. Die komplexe Handlungsstruktur des Sprechens zu untersuchen ist Ziel und Aufgabe der Sprechakttheorie. Mit diesem Ansatz wird das sprachliche Handeln in den Fokus genommen. Sprachliche Einheiten wie Satz, Wort usw. werden in ihrer Funktion in Sprechakten betrachtet und letztlich definiert. Im Zentrum der Sprechakttheorie steht der Handlungsaspekt sprachlicher Äußerungen. Den Gegenstand der Sprechakttheorie bilden die Fragen:

- a) In welchem Sinne kann man davon sprechen, dass mit sprachlichen Äußerungen Handlungen vollzogen werden?
- b) Wovon hängt es ab und wie kann man feststellen, welche Handlungen mit solchen Äußerungen vollzogen werden?
- c) Was ist die Struktur von solchen Äußerungen und wie lassen sie sich systematisieren?

Die Sprechakttheorie ist nicht nur ein Beitrag zur Klärung der Frage, was der Gebrauch einer Äußerung ist, sie ist Teil einer systematischen Rekonstruktion der Auffassung, die Bedeutung sprachlicher Äußerung bestehe in ihrem Gebrauch.

Ausgangspunkt der Sprechakttheorie sind spektakuläre Fälle, in denen die sprachliche Handlung die gesamte Handlung ausmacht, zum Beispiel:

- (1) „*Ich bitte dich*“, sagte Felix mit fast weinerlicher Stimme, „gehen wir nur, gehen wir. Ich sehne

mich nach dem Prater. Wir wollen dorthin, wo es neulich so schön war. Weißt du, in den Gartensalon, dort ist's ja auch nicht kühl.“

„ Ja, ja.“ (Arthur Schnitzler: Sterben, S. 100)

(2) *Martin: Was machen Sie, wenn ich fragen darf?*

Kristine: Ich? Och, kommt ganz drauf an. Ich habe Goldschmiedin gelernt.

Martin: Goldschmiedin. Wie schön. Entschuldigen Sie, ich wollte Sie nicht in Verlegenheit bringen.

(B. Strauß: Die Fremdführerin, S. 12)

(3) *„Denn sieh, Baron Wallborn, ich verspreche es*

Dir hiemit heilig, daß ich dann Du sein will und ebenso voll Liebe, Milde und Frömmigkeit wie Du. Ach, ich bin es ja wohl ohnedem!“

(E.T.A. Hoffmann: Brief des Kapellmeisters an den Baron Wallborn, S. 417)

Mit diesen Äußerungen wird nicht beschrieben, was getan wird, es wird auch nicht festgestellt, dass man um etwas bittet, sich entschuldigt, etwas verspricht. Mit dem Äußern dieser Sätze (unter geeigneten Umständen) wird der Akt vollzogen: man bittet, man entschuldigt sich, man verspricht. Das Besondere an diesen Sätzen ist, dass mit ihnen nicht einfach nur Dinge gesagt, also Zustände beschrieben werden, sondern dass sie etwas tun sollen.

Solche Formen heißen Performativa, die entsprechenden Äußerungen nennt Austin performative Äußerungen und unterscheidet sie zunächst von beschreibenden oder behauptenden Äußerungen, die er konstative Äußerungen nennt [6, S. 166]. Eben diese Unterscheidung zwischen performativen und konstativen Äußerungen ist ein zentrales, insbesondere für die Sprachwissenschaftler relevantes Problem der sprechakttheoretischen Diskussion.

Während bei feststellenden Äußerungen die Frage nach der Wahrheit oder Falschheit im Vordergrund steht, ist für performative Äußerungen die relevante Beurteilungsdimension die des Gelingens, des Glückens oder Nicht-Glückens. Nehmen wir folgende Äußerungen:

(4) *„Das ist, ich wette, der Postillon von Lonjumeau, lieber Herr Soherr!“*

Doch Soherr spitzte sein Ohr und sprach:

„Sie irren sich!“ (G. Weerth: Da klang durch die Berge ein Posthorn hell, S. 276)

(5) *Fräulein Else: Also den Anblick meines Leichnams vermache ich dem Kunsthändler Dorsday, und Herrn Fred Wenkheim vermache ich mein Tagebuch aus meinem siebzehnten Lebensjahr <...> und der Fräulein bei Cissy vermache ich die fünf Zwanzigfranks-Stücke. (Arthur Schnitzler: Fräulein Else, S. 359)*

Gegen die in diesen Aussagen getroffenen Entscheidungen kann man vielleicht Einspruch erheben, etwa wenn im Beispiel (5) der Sprecher den Anblick seines Leichnams, sein Tagebuch usw. jemandem vermachen will. Man kann aber nicht sagen, dass die Aussagen selbst „wahr“ oder „falsch“ seien, das heißt man kann darauf nicht mit *Das ist nicht wahr* reagieren. Die Aussagen wirken einfach dadurch, dass sie getätigt werden. Oder, anders ausgedrückt, der Sprechende führt mit der Äußerung eine Handlung durch. Wenn man vor Zeugen sagt *Ich vermache mein Tagebuch Herrn Fred Wenkheim*, so ist damit ein Vermächtnis getätigt, das Tagebuch des Sprechers geht nach seinem Tod in den Besitz von Herrn Fred Wenkheim über.

Dafür haftet diesen Äußerungen eine andere Eigenschaft an: Sie müssen von gewissen Umständen begleitet werden. Das Tagebuch kann man nur dann vermachen, wenn man ein Tagebuch hat. Zum Wetten, wie im Beispiel (4) sind gewisse Voraussetzungen nötig, z.B. dass jemand die Wette annimmt. D. h. solche Äußerungen sind nicht „wahr“ oder „falsch“, sondern „erfolgreich“ oder „nicht erfolgreich“.

Viele Wissenschaftler [6, S. 166; 17, S. 476] weisen darauf hin, dass die performativen Äußerungen sehr oft misslingen können, zum Beispiel:

(6) *Und als der Priester feierlich*

Sprach: „Gotteskind, ich taufe dich,

So jetzt Dorothea heißt,

Auf Vater, Sohn und Heiligen Geist“ (E. Mörike:

Es war ein Kaufherr zu Heilbronn, S. 831)

Diese Handlung ist nicht erfolgreich, wenn das Kind beispielsweise schon einen anderen Namen hat oder der Sprecher nicht zu dieser Aufgabe berufen wurde, oder keine Zeugen, Rampen vorhanden sind. Eine erfolgreiche Taufe erfordert einen bestimmten institutionalisierten Ablauf, ohne den die Handlung, die mit der Äußerung vollzogen werden soll, null und nichtig ist.

J.L. Austin macht sich daran, die Umstände zu untersuchen, unter denen eine sprachliche Äußerung eine Handlung darstellt. Er findet innersprachliche und außersprachliche Voraussetzungen, die gegeben sein müssen, damit die Handlung „erfolgreich“ wird. Dann diskutiert Austin, welche Bedingungen vorliegen müssen, damit ein Sprechakt erfolgreich ist. Er kommt auf folgende verstandene Gelingensbedingungen [6, S. 35]:

A. (1) Es muss ein bestimmtes konventionales Verfahren mit einem bestimmten konventionalen Ergebnis geben.

(2) Die betroffenen Personen und Umstände müssen angemessen sein, wie in dem Verfahren spezifiziert.

B. Alle Beteiligten müssen das Verfahren

(1) korrekt und

(2) vollständig durchführen.

C. (1) Häufig müssen die Personen die verlangten Gedanken, Gefühle und Intentionen hegen, die das Verfahren spezifizieren und sie müssen sich auch danach richten. Dass diese Bedingungen tatsächlich bestehen, erkennt man, wenn einige von ihnen nicht erfüllt sind. Kommt die Handlung nicht zu Stande, so nennt dies Austin [6, S. 35]:

A. (1) Fehlberufung

A. (2) Fehlanwendung

B. (1) Trübung

B. (2) Lücke

C (1) Unredlichkeit

Beispiele dafür wären:

A. (1) Es muss ein übliches konventionales Verfahren geben: Eine Trauung oder eine Scheidung nach christlicher Überzeugung kann nur dann stattfinden, wenn es auch ein Verfahren dafür gibt. Man kann sich nicht auf ein Verfahren berufen, das „nicht üblich“ ist. Nehmen wir folgendes Beispiel:

(7) *Der Mann: Dass du es weißt! Ich lasse mich hiermit von dir scheiden.*

Die Frau: Ja, da stehn sie und warten, ob sich Herr Herrmann scheiden lassen will! – Beweise mir doch etwas! (J. K. Wezel: Hermann und Ulrike, S.110)

Damit ist er noch nicht geschieden, weil es ein Verfahren, mit dem die Scheidung nur durch die

Äußerung von (7) vollzogen würde, einfach nicht gibt. In moslemischen Kulturen dagegen gibt es ein solches Verfahren; dort kann ein Mann allein durch dreimaliges Äußern eines Satzes mit der Bedeutung von (7) die Scheidung von seiner Frau vollziehen.

A. (2) Die Personen und Umstände müssen angemessen sein: Eine kirchliche Trauung kann nur der Geistliche vornehmen und nicht der Feuerwehrhauptmann und sie muss in der Kirche stattfinden.

B. (1) Alle Beteiligten müssen das Verfahren korrekt ausführen. Eine Trauung findet unter Einhaltung bestimmter Rituale statt, die Antwort von mir aus statt ja wäre nicht zulässig.

B. (2) Das Verfahren muss vollständig sein, es genügt nicht also, wenn nur der Bräutigam ja sagt und nicht auch die Braut. Oder wette ich zum Beispiel mit jemandem, dass es morgen regnet, dann muss er etwas sagen, wie „Ich nehme die Wette an“, damit die Wette gilt, – oder es muss, wie Austin es ausdrückt, ein ausreichendes Verständnis des Hörers gewährleistet sein.

C. (1) Die Beteiligten müssen die Meinungen und Gefühle, auf die sich das Verfahren beruft, auch wirklich hegen und die Absicht haben, sich so und nicht anders zu verhalten.

Es wäre also unredlich, wenn der Bräutigam bei der Trauung zwar ja sagt, es aber nicht ehrlich meint, und er kann nach der Trauung nicht so tun, als wäre er nicht verheiratet. Oder wenn z.B. ein Geschworener einen Angeklagten für schuldig befundet, obwohl er von seiner Unschuld weiß. Und etwas zu Versprechen, von dem man im vorhinein weiß, dass man es nicht halten wird, ist ein direkter Verstoß gegen Bedingung C(1).

Man kann bemerken, dass diese Verstöße nicht gleichrangig sind. Verstöße gegen Bedingungen A und B verursachen Versager (misfires), d.h. die beabsichtigten Handlungen kommen einfach nicht zu Stande. Verstöße gegen die Bedingungen unter C sind dagegen Missbräuche (abuses), die zum Zeitpunkt der betreffenden Äußerung nicht so leicht entdeckt werden, was zu Folge hat, dass die Handlung ausgeführt wird, aber misslungen oder unredlich ist.

Aufgrund der durchgeführten Beobachtungen sind wir zum Schluss gekommen, dass (a) einige Sätze,

nämlich die Performative, besondere Eigenschaften haben: Mit ihrer Äußerung tut man etwas, statt etwas nur zu sagen (oder Zustände zu beschreiben), und dass (b) mit diesen performativen Sätzen Handlungen ausgeführt werden können, weil es spezielle Konventionen gibt, die die Wörter mit institutionalisierten Verfahren verknüpfen. Und im Gegensatz zu den Konstativen, die man auf ihre Wahrheit oder Falschheit prüfen kann, lassen sich die Performative nur als gelungen oder misslungen einschätzen – je nachdem, ob ihre Gelingsbedingungen erfüllt sind oder nicht.

Obwohl die Charakterisierung von den Performativen bei J.L. Austin nur anhand der Gegenübersetzung mit dem illokutionären Typ der konstativen Sprechhandlungen erfolgt, kann solch eine Unterscheidung auch auf Grund von anderen illokutionären Sprechhandlungstypen gemacht werden, so dass die Performative als besondere (explizite) Form der Ausführung einer Sprechhandlung zu betrachten sind.

Diese Schlußfolgerungen haben zweifellos keinen erschöpfenden Charakter. Die Untersuchungsperspektiven sehen vor allem eine detaillierte Analyse von performativen Äußerungen, sowie ein Heranziehen des dyachronen Aspekts vor, um eine historische Dynamik von performativen Äußerungen im deutschsprachigen dialogischen Diskurs festzustellen.

LITERATUR

1. Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и слове / Ю.Д. Апресян // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1986. – Т. 45. – № 3. – С. 208–223.
2. Безугла Л.Р. Мовленнєві акти перформативної форми у німецькомовному дискурсі / Л.Р. Безугла // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 344–350.
3. Козловський В.В. Формальна структура та інтерпретація деяких перформативних висловлювань (на матеріалі сучасної німецької мови) / В.В. Козловський // Мовні і концептуальні картини світу. – Випуск 22. – Частина 2. – Київ: ВПЦ „Київський університет”, 2007. – С. 178–182.
4. Мейзерский В.М. Перформативные модели в системе библейского текста / В.М. Мейзерский // Рациональность и семиотика дискурса. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 104–130.
5. Михеев М.Ю. Перформативное и метатекстовое высказывание (или чем можно испортить перформатив?) / М.Ю. Михеев // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990. – С. 213–225.
6. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Cambridge/Mass. Harvard Univ. Press, 1962. – P. 166.
7. Bach K. How performatives really work: A replay to Searle / K. Bach, R.M. Harnisch // Linguistics and philosophy. – 1992. – № 15. – P. 93–110.
8. Baumgärtner K. Lexikalische Systeme möglicher performative / K. Baumgärtner // ZGL – 1977. – Bd.5. – S. 257–276.
9. Brandt M. Die performativen Äußerungen – eine empirische Studie / [Brandt M., Falkenberg G., Fries N. et al.] // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43. – Heft 3. – S. 355–369.
10. Grewendorf G. Haben explizit performative Äußerungen einen Wahrheitswert? / G. Grewendorf // Sprechakttheorie und Semantik. – Fr./M.: Suhrkamp, 1979. – S. 175–196.
11. Falkenberg G. Explizite Performative sind nicht indirekt / G. Falkenberg // Linguistische Berichte. – 1989. – Heft 124. – S. 463–469.
12. Fraser B. Verdeckte Performative Äußerungen / B. Fraser // Sprechakttheorie. Ein Reader / hrsg. und aus dem Engl. üb. von P. Kußmaul. – Wiesbaden: Athenaion, 1980. – S. 151–172.
13. Harras G. Performativität, Sprechakte und Sprechaktverben / G. Harras // Kommunikationsverben: Konzeptuelle Ordnung und semantische Repräsentation. – Tübingen: Narr, 2001. – S. 11–32.
14. Harnisch R.M. Are Performatives Utterances Declarations? / R.M. Harnisch // Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with John R. Searle. – Dordrecht et al.: Kluwer, 2002. – P. 41–64.
15. Henne H. / Rehbock H. Einführung in die Gesprächsanalyse / H. Henne / H. Rehbock // 4., durchg. und erw. Aufl. – Berlin; New York: de Gruyter GmbH & Co. KG, 2001. – S. 33.
16. Job M. Zur Geschichte der deontischen SA Verben des Deutschen / M. Job // Beckmann S. u.a. Sprachspiel und Bedeutung. – Tübingen: Niemeyer, 2000. – S. 176–187.
17. Levinson S.C. Pragmatik / S.C. Levinson; ins Dt. üb. von M. Wiese. – Tübingen: Niemeyer, 2001. – S. 476.
18. Liedtke F. Performativität, Sprechhandlung, Wahrheit / F. Liedtke // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43. – Heft 4. – S. 515–532.
19. Meyer-Hermann R. Haben „performative Formeln“ und /oder „performative Äußerungen“ metakommunikative Funktion? / R. Meyer-Hermann // Frier W. (Hg.) Grundfragen der Textwissenschaft. – Amsterdam: Rodopi, 1979. – 323 S.
20. Searle J.R. Sprechakte / J.R. Searle; ins Dt. üb. von R. und R. Wiggershaus. – Fr./M.: Suhrkamp, 1971. – S. 306.
21. Searle J.R. How Performatives Work / J.R. Searle // Essays in Speech Act Theory. – Amsterdam, Philadelphia: Benjamins,

2001. – P. 85–107. 22. Stalnaker R.C. Pragmatics. / R. C. Stalnaker // *The Semantics of Natural Language* / Ed. by Davidson D., Harman G. H. Dordrecht, 1972. – P. 380–397. 23. Wilske L. Zur Rolle performativer Verben / L.Wilske // *Ausdrücke in Satzbedeutung und Textsinn*. – *Linguistische Studien*, 107/2 – Berlin, 1983. – S. 163–173.

QUELLENVERZEICHNIS

1. Hoffmann E.T.A. *Poetische Werke in sechs Bänden* / E.T.A. Hoffmann. – Berlin; New York : de Gruyter, 1963. – Bd. 1.– S. 417–421. 2. Mörike E. *Sämtliche*

Werke in zwei Bänden / E. Mörike. – München: Taschenbuch Verl., 1967. – Bd. 1. – S. 826–831. 3. Schnitzler A. *Gesammelte Werke* / A. Schnitzler // *Die erzählenden Schriften*. – Fr./a.M. : Suhrkamp, 1961. – Bd. 2. – S. 323–381. 4. Strauß B. *Die Fremdenführerin. Stück in Zwei Akten* / Botho Strauß. – München : Taschenbuch Verl., 1991. – 77 S. 5. Weerth G. *Sämtliche Werke in fünf Bänden* / G.Weerth. – Berlin; New York : de Gruyter, 1956. – S. 276–278. 6. Wezel J. K. *Hermann und Ulrike* / J.K.Wezel. – Leipzig : Leipziger Verl., 1980. – S. 108–129.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.112.2'42

ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ КАУЗАЛЬНОСТІ:
СИНТЕЗ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ*П.Т. Гусєва, канд. філол. наук, Л.П. Кургут, канд. філол. наук (Харків)*

У статті розглядаються лінгвокогнітивні механізми дискурсу, визначаються його семантичні, прагматичні та граматичні засоби когерентності. Наводиться екскурс в історію визначеної проблеми. На матеріалі німецької мови виокремлюємо текстову категорію каузальності, її композиційні сегменти. Заголовок як складова текстової категорії виконує функцію зачину у дискурсі та носить виражений катафоричний характер взаємозв'язку. З'ясовуються додаткові функції заголовка. Лінгвістичну проблему співвідносимо з методологією та стратегією сучасного навчання іноземних мов.

Ключові слова: дискурс, заголовок, категорія, методологія та стратегія навчання.

П.Т. Гусєва, Л.П. Кургут. Текстовая категория каузальности: синтез теории и практики. В статье рассматриваются лингвокогнитивные механизмы дискурса, определяются его семантические, прагматические и грамматические средства когерентности. Проводится экскурс в историю данной проблемы. На материале немецкого языка раскрывается текстовая категория каузальности, её композиционные сегменты. Заголовок – составляющая текстовой категории, носит выраженный катафорический характер взаимосвязи. Лингвистическую проблему соотносим с методологией и стратегией современного обучения иностранному языку.

Ключевые слова: дискурс, заголовок, категория, методология и стратегия обучения.

P.T. Gysyeva, L.P. Kurgut. The textual category of causativity: the synthesis of theory and practice. The article substantiates linguocognitive mechanisms of discourse. Semantic, pragmatic and grammar means of discourse coherence are considered. The textual category of causativity, its compositional segments are revealed in the material of the German language. The title as a component of the text category has an explicit cataphoric function. The linguistic problem is correlated with the methodology as well as strategy of modern teaching of foreign language.

Key words: category, discourse, methodology and strategy of teaching, title.

Об'єктом дослідження є дискурсивна категорія каузальності.

Предметом слугують лінгвокогнітивні механізми, серед різноманіття яких окремо виділяємо класичні підрядні сполучники, модальний план каузальності, заголовок тексту, який у конкретному випадку має форму питального речення. Заголовок тексту взагалі виконує багато функцій і їхня кількість збільшується, коли після нього стоїть знак питання. Таке явище зустрічається досить часто. З'ясування параметрів текстової категорії каузальності та додаткових функцій заголовка є метою дослідження.

Матеріалом слугує фаховий дискурс, який ми використовуємо у навчальному процесі з німецької мови, розглядаючи його з позиції лінгвокогнітивістики, функціонально-комунікативної лінгвістики тощо.

Визначена проблема дискурсу залишається актуальною. Більше 60-ти років у світі проводяться наукові дослідження з проблем текстотворення: спочатку на рівні складного синтаксичного цілого, потім лінгвістики тексту, граматики тексту, функціональної граматики, функціонально-комунікативної лінгвістики, сучасної лінгвокогнітивістики тощо.

Зробимо екскурс в історію: згадаймо тільки вітчизняні лінгвістичні школи Москви, Ленінграду,

© П.Т. Гусєва, Л.П. Кургут, 2010

Києва, Горького, Калініна тощо. Вчені кафедри німецької та французької мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Пасинок В.Г., Гусєва П.Т., Кургут Л.П. зробили вагомий внесок у розгортання визначеної проблеми: понад 25 років переконливо подають у ВАКівських та інших виданнях наукові висновки і, що найголовніше, висвітлюють детальну лабораторію дослідження сучасного дискурсу, методи його аналізу: досконало описують, аналізують, систематизують, моделюють мікротексти, гіпертексти. Номенклатурно – нім. Text, англ. discourse, франц. discours. У процесі досліджень текстотворення у ракурсі концептуальних та мовних картин світу названі вчені знаходять та висвітлюють текстові категорії, концепти, парадигми, їх взаємозв'язок з іншими науками тощо. Додамо, що проблема надфразової єдності, мікротексту висвітлювалась доц. Гусєвою П.Т. уже у кандидатській дисертації, а доц. Кургут Л.П. ще за радянських часів вперше в лінгвістиці відкрила та обґрунтувала багатоаспектну інтегративну функціонально-семантичну категорію умови-наслідку, яку описала на рівні простого речення, паратаксису, гіпотаксису, мікротекстів/гіпертекстів. Розглядалися також подані споріднені зв'язки, когезивні одиниці, парадигми, функції визначеної категорії. Географія публікацій досить широка – Москва, Горький/Нижній Новгород, Київ, Харків, Суми, Сімферополь та інші.

З 2000 року на кафедрі німецької та французької мов функціонує наукова лабораторія дослідження дискурсу, яка спонтанно виникла серед однодумців названої проблеми. Прагматичною установкою авторів було донести до аспірантів та пошукачів інформацію з метою розгортання дослідження в Україні не тільки на рівні словосполучення, речення, як це було раніше, але і на рівні мікротексту/гіпертексту і обов'язково інтегрувати проблему у процес навчання студентів. Для цього підбирались мікротексти/гіпертексти позитивного мислення, моральної орієнтації в національних, загальнолюдських цінностях, пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи. Аналізувались також тексти за фахом

[2; 3; 4; 5; 6] тощо.

Започаткувавши проблему дискурсу у текстовій категорії умови-наслідку у Москві, а потім, розгорнувши її у функціональну текстову категорію каузальності (Харків – Київ – Суми), автори прагнули дати концепцію, методологію, методику подальших лінгвістичних досліджень. Додамо, що каузальність у філософії – це також методологічна категорія, орієнтир досліджень. Нам приємно констатувати, що, напр., на III форумі англістики “Сучасна лінгвістика: мова в контексті культур” (2009) та й на інших конференціях України більшість досліджень тепер уже проводяться на рівні тексту [7]. На IX міжнародній конференції “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (2010) проф., академік І.С. Шевченко оголосила, що у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна на факультеті іноземних мов працює Лінгвістична школа дискурсу. Це природно і закономірно. Чому? Діалектика. Створені умови, публікації, виступи на міжнародних та вітчизняних конференціях дали відповідні наслідки. Спрацьовує об'єктивний закон філософії переходу кількості раніше визначених глобальних наукових напрямів та розроблених досліджень з цих проблем у високу якість публікацій сьогодення Лінгвістичної школи дискурсу. Мета досягнута!

Залишаючись вірними традиції наукових досліджень, проаналізуємо різні види лінгвокогнітивних маркерів текстової категорії каузальності, одним з яких, наприклад, є заголовок, який у формі питального речення слугує зачином у наведеному дискурсі, одночасно він являє собою композиційну складову зазначеного тексту. Наукове дослідження та впровадження його у навчальний процес проведено також з позиції логіки на експліцитному та імпліцитному рівнях.

Warum ist die Unternehmensplanung notwendig?

1. *Jedes Unternehmen ist ein Teil der Volkswirtschaft und ist über internationale Märkte mit der Weltwirtschaft verbunden. Der Erfolg eines Unternehmens wird von politischen, ökonomischen, technologischen, soziologischen, psychologischen und anderen Faktoren maßgeblich beeinflusst. Diese Einflussfaktoren*

müssen bei der Unternehmensplanung berücksichtigt werden.

2. *Für die Erarbeitung einer Planung, die das gesamte Unternehmen erfasst, braucht man ein strategisches Konzept. An der Erarbeitung aller Organisationseinheiten des Betriebs nehmen alle Mitarbeiter teil.*
3. *Strategische Planung ist ein permanenter Prozess. Sie ist notwendig, weil ständige Veränderung der Umwelt und des Marktes eine schnelle Reaktion erfordert. Sie ist notwendig, weil die Bedeutung der marketingpolitischen Entscheidungen für das gesamte Unternehmen ständig zunimmt.*

Заголовок даного мікротексту, де домінантою є каузальна семантика, являє собою текстову тему. Зачин іде від питального речення, яке включає питальне слово **warum**, а також питальний знак в кінці речення і, відповідно, логічну інтонацію, коли промовляється ця пропозиція.

Отже, сам заголовок уже є складовою категорії каузальності, а абзаци (1, 2, 3) на імпліцитному рівні дають відповіді на питання, яке міститься у заголовці. Першорядна позиція **warum** потребує кореляції, доповнення, розкриття теми. На питальне слово **warum**, яке міститься у заголовці, абзаци тексту дають відповіді не тільки за допомогою підрядного сполучника **weil** (3 абзац), але, як це зазначено вище, і на імпліцитному рівні. Використовуючи маркери логіки, можна визначити таку схему наведеного тексту:

заголовок	→	1 абзац
заголовок	→	2 абзац
заголовок	→	3 абзац, а також
заголовок	→	1, 2, 3 абзаци

1.1. Перший сегмент категорії

1. *Jedes Unternehmen ist ein Teil der Volkswirtschaft und ist über internationale Märkte mit der Weltwirtschaft verbunden (1). Der Erfolg eines Unternehmens wird von politischen, ökonomischen, technologischen, soziologischen, psychologischen und anderen Faktoren maßgeblich beeinflusst (2). Diese Einflussfaktoren müssen bei der Unternehmensplanung berücksichtigt werden (3).*

Перша ланка подана у даному прикладі простими реченнями. Перше і друге речення (1,2) зазначеного повідомлення дають відповідь на питання, яке стоїть у заголовці. Між заголовком та реченням (1) можна підставити підрядний сполучник **weil**.

Між заголовком та реченням (2) також можна поставити підрядний сполучник **weil**. Між реченнями (2) і (3) зв'язок уже переплітається з умовно-наслідковою семантикою. Напр., актуалізатором умовно-наслідкової семантики виступає модальний план: модальне дієслово **müssen** + **Infinitiv Passiv**.

Уявний план автора (комунікативна стратегія) не переривається завершенням першої складової, а передбачає її наступний розвиток.

1.2. Другий сегмент категорії

2. *Für die Erarbeitung einer Planung, die das gesamte Unternehmen erfasst, braucht man ein strategisches Konzept. An der Erarbeitung aller Organisationseinheiten des Betriebs nehmen alle Mitarbeiter teil.*

Як уже було сказано, між заголовком і абзацом (2) також наявна каузальна детермінованість, тут розвиток думки допомагає читачеві усвідомити через уточнюючі описи, чому потрібне планування роботи фірми: це і, наприклад, потреба в стратегічній концепції роботи усієї фірми, бо стратегія охоплює всі підрозділи фірми та діяльність її співробітників.

Таким чином, даний сегмент продовжує розвивати, уточнювати, доповнювати тему, яка уже закладена у заголовок і розкривається в першій складовій. Організація мікротексту в даному випадку реалізується шляхом скріплення контактних розміщених речень обох ланок. Тут маємо крок у “поглиблення”, але спільна лінія причинно-наслідкового дискурсу не змінюється повністю.

Референціальна семантика в обох складових має загальні моменти: відповіді на питання, чому ж потрібне планування роботи фірми, що і зумовлює їхню когезію, взаємодію бінарних комунікативних складових, що реалізується через єдиний референт. Наявним є референціально-реляційний зв'язок.

1.3. Третій сегмент категорії

3. *Strategische Planung ist ein permanenter Prozess. Strategische Planung ist notwendig, weil*

ständige Veränderung der Umwelt und des Marktes eine schnelle Reaktion erfordert. Sie ist notwendig, weil die Bedeutung der marketingpolitischen Entscheidungen für das gesamte Unternehmen ständig zunimmt.

Кожен абзац продовжує розвивати тему заголовка та зміст попереднього абзацу. У цьому сегменті експліцитно представлено гіпотаксис підрядними сполучниками *weil* (та відповідною інтонацією), що підсилює прагматичний ефект названої текстової категорії.

Отже, у текстовій категорії каузальності, де домінантою є власне причинно-наслідкові зв'язки, у комунікативно-семантичному дискурсі поступово розкривається теза: "Чому необхідне планування роботи фірми?". На імпліцитному рівні – відповідь. Тому, що:

- кожна фірма являє собою частку економіки країни і пов'язана з міжнародними ринками;
- на успіх фірми суттєво впливають політичні, економічні, технологічні, соціологічні, психологічні та інші фактори, котрі треба враховувати при плануванні роботи фірми;
- є потреба у стратегічній концепції підприємства;
- необхідно також враховувати постійні зміни, які відбуваються в оточуючому середовищі, в ринковій економіці, швидку реакцію на це; реалізацію маркетингової політики на підприємстві в цілому тощо.

Синтез теорії лінгвістики та практики навчання

Для поліпшення сприйняття та розуміння семантики фахових текстів ми залуцаємо на заняттях апарат логіки, окремі поняття когнітивної лінгвістики, складовою якої є семантика не тільки як теорія осмислення, але і як аналіз процесу сприйняття та розуміння зовнішнього світу чи конкретної ситуації, що віддзеркалюється у художніх чи фахових текстах. Для широкого сприйняття, аналізу та перекладу дискурсу ми також залуцаємо когнітивний фон.

Дискурси подібного роду та їх аналіз ми використовуємо на заняттях з німецької мови [5]. Студенти з зацікавленням працюють над такими ак-

туальними фаховими текстами, проводячи з викладачем аналіз як на рівні когнітивістики, лінгвістики тексту, так і на рівні граматики тексту. При такому підході до тексту студент краще розуміє іншомовні тексти та мовні проблеми взагалі.

Якщо розглядати подану наукову лінгвістичну проблему в ракурсі сучасного навчання іноземних мов, то можна сказати, що проведений нами аналіз на рівні дискурсу повністю відповідає методологічним та стратегічним напрямкам сучасного навчання.

У результаті дослідження **маємо певні висновки:**

1. Текстову категорію каузальності розглядаємо з позиції функціонально-комунікативної лінгвістики, залуцаючи апарат логіки, лінгвокогнітивістику, лінгвістику тексту, граматику тексту, функціональну граматику.

2. Поданий вище приклад на рівні дискурсу має своїм завданням розкрити текстову тему шляхом зв'язного опису: чому потрібне планування роботи фірми. Орієнтирами слугують лінгвокогнітивні маркери, механізми текстової категорії. Текстова тема уже міститься в заголовці.

3. Вищезазначений заголовок виконує зв'язуючу функцію по відношенню до сегментів. Крім того, заголовок виступає як пропозиція-зачин, котра займає природно першорядну позицію в тексті, домінантою якого є каузальна семантика.

4. Маємо явно виражений катафоричний характер взаємозв'язку, який зумовлений першорядною позицією заголовка *Warum ist die Unternehmensplanung notwendig?* у формі питального речення, відповідь на котрий дають абзаци тексту. Такий заголовок викликає у слухача чи читача чекання на відповідь, тобто можна говорити про комунікативно цілісний текст.

5. Актуалізатором умовно-наслідкової семантики може виступати модальний план: модальне дієслово *müssen + Infinitiv Passiv*. У третьому абзаці експліцитну наявність причинно-наслідкового зв'язку маємо через сполучник *weil* у складнопідрядному реченні.

6. З лінгвістичної точки зору тут цілий набір семантичних, прагматичних [1] і граматичних

[3; 4; 6; 8] засобів, які сприяють когерентності дискурсу. Всі вони зв'язані пронизуючим дискурсом причинно-наслідковим зв'язком, на який аплікуються і інші (споріднені) відношення.

7. Такий концептуальний підхід до вищезазначеної наукової проблеми співвідносимо з методологією та стратегією сучасного навчання іноземних мов з метою покращення загальноосвітньої та якісної підготовки студентів з іноземних мов. Можливість перетворюється в дійсність, коли починає діяти причина. Наукові дослідження з лінгвістичних проблем та їх впровадження в навчальний процес є базою для органічної інтеграції науки та практики навчання згідно з Концепцією стратегічного розвитку Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, котру розглядаємо як методологічну платформу освіти класичного університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк Тойн А. ван. Вопросы прагматики текста / Тойн А. ван Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – М., 1978. – Вып. VII. – С. 259-336. 2. Кургут Л.П. Каузальный комплекс в коммуникативной модели / Л.П. Кургут // Теория

языкознания и русистика. Наследие Б.Н. Головина : межд. науч. конф., 2001 г. : сб. статей. – Нижний Новгород : Нижегородский гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского, 2001. – С. 191–195. 3. Кургут Л.П. Концепт каузальности – новый этап текстотворения / Л.П. Кургут, В.Г. Пасинок // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 203–208. 4. Кургут Л.П. Функціонально-граматична категорія причини та наслідку / Л.П. Кургут // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / [Відп. за вип. д. ф. н., проф. Белова А.Д.]. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, Ін-т філології. – 2002. – № 7. – С. 285–290. 5. Пасинок В.Г. Каузальність: синтез лінгвістичних та методичних пошуків / В.Г. Пасинок, П.Т. Гусева., Л.П. Кургут // Функціональна лінгвістика: ітоги и перспективи : межд. конф., 2002 г. : тезисы докл. – Ялта : Таврич. нац. ун-т им. Вернадского, отд. литер. и языка РАН, 2002. – С. 200–201. 6. Пасинок В.Г. Мовна і концептуальна модель світу / В.Г. Пасинок // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна / [відп. ред. д.ф.н., проф. І.С. Шевченко]. – 2003. – № 586. – С. 101–105. 7. Сучасна лінгвістика: мова в контексті культур: [тези доповідей III міжн. наук. форуму / відп. ред. Самохіна В.О.]. – Харків : Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2009 – Ч. I. – 112 с. 8. Grundzüge einer deutschen Grammatik / Von einem Autorenkollektiv u. der Leitung von K.E. Heidolph. – Berlin: Ak-Verlag, 1981. – 795 S.

УДК 811.111'42

НЕВІДПОВІДНІСТЬ ЧОЛОВІКІВ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИМ НОРМАМ ЯК ДЖЕРЕЛО СМІХОВОГО ЕФЕКТУ АНГЛОМОВНОГО АНЕКДОТУ

А.С. Птушка, канд. філол. наук (Харків)

Ця стаття присвячена дослідженню когнітивних механізмів створення сміхового ефекту англomовного анекдоту, закорінених на невідповідності чоловіків морально-етичним нормам. Результати аналізу демонструють кількісну і якісну асиметрію у сміховій репрезентації чоловіків у текстах англomовних анекдотів. Знайдена кількісна та якісна асиметрія відбиває найбільш соціально значущі гендерно специфічні вимоги до чоловіків як членів англomовного соціуму. У підґрунті цих вимог лежать традиційні гендерні еталонні ролі захисників-годувальників.

Ключові слова: англomовний анекдот, гендерні стереотипи, морально-етичні норми, норми взаємодії, норми життєзабезпечення, норми контакту, норми відповідальності.

А.С. Птушка. несоответствие мужчин морально-этическим нормам как источник смехового эффекта англоязычного анекдота. Данная статья посвящена исследованию когнитивных механизмов создания смехового эффекта англоязычного анекдота, основанных на несоответствии мужчин морально-этическим нормам. Результаты анализа демонстрируют количественную и качественную асимметрию в смеховой репрезентации мужчин в текстах англоязычных анекдотов. Найденная количественная и качественная асимметрия отбивает наиболее социально значимые гендерно специфические требования к мужчинам как членам англоязычного социума. В подпочве этих требований лежат традиционные гендерные эталонные роли защитников-кормильцев.

Ключевые слова: англоязычный анекдот, гендерные стереотипы, морально-этические нормы, нормы взаимодействия, нормы жизнеобеспечения, нормы контакта, нормы ответственности.

A.S. Ptushka. Disparity of men to the mental and ethical norms as a source of laughter effect of the English-language anecdote. This article is dedicated to the research of cognitive mechanisms of the creation of humorous effect of an English anecdote, which are based on the disparity of men to the mental and ethical norms. The results of the analysis demonstrate quantitative and qualitative asymmetry in the humorous representation of men in the texts of English anecdotes. The found quantitative and qualitative asymmetry reflects the most socially meaningful gender-specific requirements to the men as to the members of English society. These demands depart from the traditional gender standard roles of defenders-bread-winners.

Key words: English-language anecdote, gender stereotypes, mental and ethical norms, norms of co-operation, norms of life-support, norms of contact, norms of responsibility.

Ця стаття присвячена дослідженню когнітивних механізмів створення сміхового ефекту англomовного анекдоту, закорінених на невідповідності чоловіків морально-етичним нормам.

Актуальність дослідження визначається його антропоцентричною спрямованістю, що цілком відповідає сучасним тенденціям вітчизняного мовознавства. Хоча англomовний анекдот вже був предметом наукового аналізу [1; 3–10], вказана проблема ще очікує висвітлення з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми, що й визначає

новизну дослідження.

Об'єктом статті є тексти сучасних англomовних анекдотів, що відбивають гендерні стереотипи. Предметом дослідження є мовні засоби сміхової репрезентації гендерних стереотипів у текстах англomовних анекдотів. Мета роботи полягає у розкритті специфіки мовної об'єктивації гендерних стереотипів у текстах англomовних анекдотів.

Матеріалом дослідження слугували 4950 британських анекдотів, персонажами яких є чоловік.

© А.С. Птушка, 2010

На вищому шаблі морально-етичних норм знаходяться **суперморальні норми**, що відбивають основні принципи людської поведінки, закріплені у релігійних догматах та юридичних кодексах. Морально-етичні норми поділяються на норми взаємодії, норми життєзабезпечення, норми контакту й норми відповідальності [2, с. 34–35].

У сфері міжгендерних стосунків однією з найбільш релевантних є максима суперморальних норм **Не можна прелюбодіяти**. Типовою є ситуація, коли чоловік зраджує дружину в офісі з секретаркою або вдома з прислугою (порівн. (1) та (2), де комізм є наслідком, відповідно, порушення когерентності дискурсу – між запитанням і відповіддю випадає інформаційна ланка, яку адресат легко відтворює на підставі знання гендерних стереотипів – та неадекватності поведінки чоловіка, лінгвіста за фахом, з точки зору утилітарних норм реалізму у ситуації, коли дружина застукала його з коханкою – замість того, щоб виправдовуватися, він намагається навчати дружину коректному англійському):

- (1) – *Why do you want a divorce?*
– **Every time I sit in my husband's lap, he starts dictating letters.** (5600 jokes, p. 308)
- (2) *You're just like that guy Noah Webster – he corrected everybody – claimed they said the wrong word. One day Mrs. Webster went back into the garden and found Noah kissing the maid. She said: I'm surprised!*
He said: No, dear, you are astonished – I am surprised. (5600 jokes, p. 303)

Ще однією не менш важливою максимомою суперморальних норм, відображеною у текстах досліджуваних анекдотів, є **Не можна завдавати фізичної шкоди близььому**. Порушниками цієї максими є персонажі, що виявляють надмірну агресивність, крайнім проявом якої є фізична розправа чоловіка над жінкою. Порівн. (3) та (4), де комізм створюється порушенням принципу релевантності, наслідком чого є, відповідно, зіткнення прогнозованої й непрогнозованої інтерпретації висловлення *It must be hard to lose your wife like that* (адресат інтерпретує його як вислів співчуття, а чоловік – як запитання про те, наскільки важко

йому було позбутися дружини) та словосполучення *powder marks* (сліди пороху та сліди від жіночої пудри):

- (3) – *It was thirty years ago today when I lost my wife – the only wife I've ever had.*
– *That's too bad. I didn't know about that. It must be hard to lose your wife like that.*
– **Hard?** *It's darn near impossible.*
(5600 jokes, p. 290)
- (4) – *It says that the man was shot by his wife at close range.*
– *Then there must be powder marks on his body.*
– *Yes, that's why she shot him.*
(5600 jokes, p. 301)

Відповідність чоловіка максимі **Слід любити близьього** репрезентовано анекдотами, які висміюють чоловіка, для якого жінка/дружина не становить ніякої цінності. Так, у анекдоті (5) чоловік, замість того, щоб сумувати з приводу трагічної смерті дружини, дає прагматичні розпорядження щодо практичного використання її останків:

- (5) *An elderly couple was on a cruise and it was really stormy. They were standing on the back of the boat watching the moon, when a wave came up and washed the old woman overboard. They searched for days and couldn't find her, so the captain sent the old man back to shore with the promise that he would notify him as soon as they found something.*
Three weeks went by and finally the old man got a fax from the boat. It read: "Sir, sorry to inform you, we found your wife dead at the bottom of the ocean. We hauled her up to the deck and attached to her butt was an oyster and it was a pearl worth \$50,000... please advise." The old man faxed back: "Send me the pearl and re-bait the trap." (English for the grown-up, p. 92)

Максима **моральних норм взаємодії Не можна бути боягузом** є релевантною для чоловіка. Анекдоти цієї ідеографічної підгрупи висміюють чоловіка-боягуза, який не наважується вступити у двобій з іншим чоловіком, захистити жінку або взагалі боїться жінки як такої, порівн. (6)–(9), сміховий ефект яких є наслідком невідповідності персонажа маскулінному еталону:

- (6) – *I feel like punching him in the nose again.*
– *Again?*
– *Yeah, I felt like that once before.*
(5600 jokes, p. 222)
- (7) – *If I were you, Percy, I should tell him just what I think of him.*
– *How can I? The cad has no telephone.*
(5600 jokes, p. 222-223)
- (8) *My mother heard a noise in the bedroom last night. She jumped out of bed and there were a man's feet sticking out from under the bed.*
– *A burglar's?*
– *My father's. He'd heard the burglar, too.*
(<http://www.native-english>)
- (9) *Why does a boy have to hold a girl's hand?*
Self-defense, you sap! (<http://iilsr.iatp>)
- Серед максим **норм життєзабезпечення** найбільш релевантною в об'єктивації гендерних стереотипів є **Слід трудитися**. Ця максима, як і попередня, є орієнтованою, насамперед, на чоловіка. Бездіяльний чоловік стає об'єктом осміяння (порівн. (10) та (11), де сміховий ефект створюється, відповідно, буквальною інтерпретацією вислову *love is blind/ любов сліпа* й порушенням принципу релевантності при інтерпретації запитання *If your wife made you go out and look for a job, what would you look for?*):
- (10) *If you love work, why don't you find it?*
Alas, lady, love is blind. (5600 jokes, p. 197)
- (11) *If your wife made you go out and look for a job, what would you look for?*
A new wife. (5600 jokes, p. 198)

Актанти аналізованих анекдотів демонструють невідповідність символічній маскулінній ролі добувача-годувальника. До жінки подібних вимог не висувається. Проте, виходячи із змісту анекдотів (про відношення чоловіка до роботи адресат може судити, виходячи з висловлень власне чоловіка, а не на підставі його характеристики як третьої особи), відповідність чоловіка максимі **Слід трудитися** не регламентується настільки жорстко як максимі **Не можна бути боягузом**: актант-чоловік не стільки висміюється, скільки сам сміється з приводу своєї бездіяльності. В залежності від емпатії адресата, прагматична функція

таких анекдотів може реалізуватися і як карнавалізація маскулінної символічної ролі добувача-годувальника і як регуляція поведінки чоловіка у відповідність з цією роллю.

Низка анекдотів відбиває відповідність поведінкових характеристик чоловіка **нормам контакту**. Більшість максим норм контакту деталізують максимуму **Слід враховувати інтереси ближнього**. До таких належать максими *Не слід бути надто корисливим/ Слід бути щирим/ Не слід бути надмірно вимогливим/ Не слід бути зневажливим/ Не слід бути ревнивим*, репрезентовані анекдотами про чоловіків.

Кількісно найбільш репрезентативною є максима **Не слід бути надто корисливим**.

Об'єктом сміхової репрезентації тут є, насамперед, корисливий жених, порівн. приклад (12), комізм якого є результатом порушення персонажем як моральних норм контакту (максими *Не слід бути корисливим*), так і утилітарних норм реалізму (максими *Слід покладатися на себе*):

- (12) – *And upon what income do you suppose to support my daughter?*
– *Five thousand a year.*
– *Oh, I see, then with her private income of five thousand a ...*
– *I've counted that in.* (<http://iilsr.iatp>)

У деяких анекдотах корисливість жениха поєднується з невірністю, порівн. (13), де комізм посилюється іронічним використанням персонажем ефемізму *be good to the poor/виявити доброту до бідноту* для приховування його справжніх намірів одружитися з багатого та підтримувати стосунки з бідною але гарною дівчиною й після весілля:

- (13) *I'm in love with a beautiful girl, but she's poor. And there's a homely girl with plenty of money in love with me. Would you marry the rich girl or the poor girl?*
I'd marry the rich girl and be good to the poor.
(5600 jokes, p. 271)

Відповідність чоловіка максимі **Слід бути щирим** зорієнтована на висміюванні чоловіка, який намагається щось приховати від дружини (порівн. (14), комізм якого є наслідком гіперболізації нещирості чоловіка дружиною):

(14) – *Can you tell by your husband's face if he's lying?*

– *Yes. If his lips are moving, he is.*

(5600 jokes, p. 165)

Відповідність чоловіка максимі **Не слід бути надмірно вимогливим** демонструє невідповідність чоловіка жіночим очікуванням:

(15) *What do you do if you forget a woman's birthday?*

Leave. (Mr. Tickle, p. 10)

Максима **Не слід бути зневажливим** об'єктивована анекдотами, що відбивають поведінку чоловіка. Порівн. (16), де комізм є результатом порушення принципу релевантності персонажем-чоловіком (замість того, щоб розказати дитині про теорію Дарвіна, він натякає на те, що його мати цілком може походити з мавп):

(16) – *Daddy, is it true I came from a tribe of monkeys?*

– *I don't know. I never saw your mother's folks.*

(5600 jokes, p. 321)

Максима **Не слід бути ревнивим** демонструє неадекватність чоловіка утилітарним нормам реалізму (він не усвідомлює, що аббревіатура на одязі означає марку, а не ініціали коханця дружини):

(17) *He is so jealous. I bought him some underwear.*

Now he is going around looking for a fellow with the initials B.V.D. (5600 jokes, p. 278)

Гендерна асиметрія, що спостерігається при об'єктивації решти максимум моральних норм контакту, набуває абсолютного характеру, тобто аналізовані анекдоти тематизують відповідність цим максимумам виключно персонажів-чоловіків (**Не слід зловживати алкоголем** та **Не слід бути жадібним**).

Максима **Не слід зловживати алкоголем** об'єктивована анекдотами про чоловіків. При цьому, чоловік переважно поданий як довічний клопіт для дружини, що потерпає від його алкогольної залежності. Невідповідність поведінки чоловіка-алкоголіка як загальнолюдським нормам контакту, так і еталонній ролі глави сім'ї, створює сміховий ефект:

(18) (*Knock on the door*)

– *Are you Mrs. Schmitz?*

– *Yes, I am.*

– *Are you sure you're Mrs. Schmitz?*

– *Surely, I'm sure I'm Mrs. Schmitz?*

– ***Well, come down and pick out Mr. Schmitz.***

The rest of us want to go home.

(5600 jokes, p. 217)

Анекдоти типу (19) цікаві тим, що пародіюють специфічне мовлення п'яного чоловіка, підкреслюючи його неадекватність ситуації:

(19) *She: So! – drunk again!*

He: Yeah – and this time I had a special reason for gettin' drunk.

She: Yeah? And what was the special reason?

He: Whash the difference – as long as it sherved the purpose? (5600 jokes, p. 212)

Цікаво, що анекдоти про чоловіка-алкоголіка відбивають його невідповідність не лише морально-етичним, але й утилітарним нормам реалізму та нормам безпеки, які кваліфікують його поведінку, виходячи вже не з інтересів соціуму, а з інтересів власне чоловіка.

Максима **Не слід бути жадібним** тематизована анекдотами про чоловіків, що, очевидно, пояснюється орієнтацією на пресупозиції патріархальних гендерних стереотипів, у відповідності до яких фінансовими ресурсами володіє саме чоловік. Як невідповідні еталону піддаються осміянню жадібний чоловік, що не опікується дружиною, й не хоче витратити на неї гроші (20), й жадібний жених, що повністю позбавлений рицарських якостей (21):

(20) *Man married a girl and she had to have her tonsils out. He sent her father the bill because she should have had them out years ago.*

(5600 jokes, p. 104)

(21) – *No, Tom, I can never be yours. Sorry, but that's that.*

– *All right – what about my presents.*

– *I'll return them, of course.*

– ***Yes, I know you will, but who's going to return all those cigars I gave your father and the pennies I gave your little brother?***

(5600 jokes, p. 272)

Максима **Не слід надто багато говорити** (порушення максими кількості інформації принципу

кооперації) об'єктивована анекдотами про чоловіка. Чоловіка висміюють за балакучість на підставі невідповідності еталону, порівн. приклад (22), комізм якого створюється за допомогою буквального переосмислення фразеологізму *a man of few words/чоловік не слова, а діла*, що власне позначає одне із стереотипних уявлень про справжнього чоловіка:

(22) – *He's a man of few words, isn't he?*

– *Yes, so he was telling me all morning.*

(5600 jokes, p. 155)

Відповідність **нормам відповідальності** репрезентована максимой **Слід відповідати за свої дії**, яка, судячи з результатів аналізу анекдотів вибірки, є релевантною саме для чоловіка. Чоловіка звинувачено в небажанні нести відповідальність за стосунки з жінкою, порівн. приклад (23), сміховий ефект якого створюється невідповідністю чоловіка еталону лицаря:

(23) – *Tell me that you love me.*

– *Sure, but don't ask me to write it.*

(5600 jokes, p. 265)

У анекдоті (24) комізм посилюється порушенням принципу релевантності (виходячи із омонімії словоформ *ring/ обручка* та *ring/ дзвінок* та полісемії словосполучення *to become engaged*, що може означати як *заручитися*, так і *завести стосунки*, залицяльник, не бажаючи себе обтяжувати, інтерпретує запитання дівчини *If we become engaged, will you give me a ring?/Коли ми заручимося, ти подаруєш мені обручку?* таким чином – *Якщо у нас будуть стосунки, ти мені за- телефонуєш?*):

(24) – *If we become engaged, will you give me a ring?*

– *Certainly. What's your number?*

(5600 jokes, p. 286)

Виходячи із змісту анекдотів, їхня прагматична функція, в залежності від емпатії адресата, може реалізуватися і як карнавалізація традиційних патріархальних цінностей, зокрема інституту шлюбу, і як регуляція, на основі висміювання чоловіка за небажання нести відповідальність за свої дії у стосунках з жінкою.

Отже, проаналізовані анекдоти виконують дві прагматичні функції: карнавалізації традиційних сімейних цінностей та традиційних гендерних еталонів й регуляції соціальної поведінки. У підґрунті карнавалізації лежить психологічне прагнення індивіда тимчасово звільнитися від соціальних табу, що регламентують його поведінку. Регулятивна функція, що реалізується через формування почуття-ставлення несхвалення або презирства до гендерного актанта як порушника тої чи іншої максими морально-етичних норм й, відповідно, об'єкта негативної етичної оцінки *непринустимо*, навпаки, регламентує поведінку індивіда, орієнтуючи його на дотримання норм моралі й відповідність гендерним еталонам.

Результати аналізу демонструють кількісну і якісну асиметрію у сміховій репрезентації чоловіків у текстах англійських анекдотів. Чоловіки є об'єктами сміхової репрезентації й водночас негативної морально-етичної оцінки *непринустимо* як порушники 14 максимум морально-етичних норм. Виключно чоловіки висміюються за невідповідність максимумам норм взаємодії (боягузтво), життєзабезпечення (бездіяльність), контакту (зловживання алкоголем, жадібність) й норм відповідальності (прагнення стосунків без зобов'язань).

Знайдена кількісна та якісна асиметрія відбиває найбільш соціально значущі гендерно специфічні вимоги до чоловіків як членів англійського соціуму. У підґрунті цих вимог лежать традиційні гендерні еталонні ролі захисників-годувальників.

Перспективу подальших досліджень складе аналіз невідповідності жінок морально-етичним нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко В.А. Анекдот как разновидность речевых жанров / В.А. Дмитренко, И.С. Курсова // *Studia Germanica et Romanica: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.* – 2004. – Том 1, № 3. – С. 5–16.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Карасик В.И. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Кобякова І.К. Концептуалізація та категоризація гумору / І.К. Кобякова // *Вісник Сумського державного університету.* –

2006. – Т. 1., № 11 ('95). – С. 35–39. 4. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному дискурсі: [монографія] / Кобякова І.К. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 123 с. 5. Левицкий А.Э. Комическое: играем языком / А.Э. Левицкий // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Изд-во “Индрик”, 2007. – С. 295–308. 6. Attardo S. Joke as a text type / S. Attardo, J.Ch. Chabanne // Humour. – 1992. – 5-1/2. – P. 165–176. 7. Attardo S. Linguistic theories of humour / Attardo S. – Berlin-N.Y. : Mouton de Gruyter, 1994. – 386 p. 8. Chiaro D. The Language of jokes. Analysing verbal play / Chiaro D. – L., N.Y. : Routledge, 1992. – 129 p. 9. Nash W. The language of humour / Nash W. – L.-N.Y. : Longman, 1985. – 200 p. 10. Raskin V. Semantic mechanisms of humour / Raskin V. – Dordrecht-Boston-Lancaster : D. Reidel, 1985. – 284 p.
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
1. Миловидов В.А. English for the grown-up: Английский для взрослых / Миловидов В.А. – СПб. : Антология, 2003. – 400 с. 2. Meiers M. 5600 jokes for all occasions / M. Meiers, J. Knapp. – New York : Crown Publishers, 1980. – 605 p. 3. Mr. Tickle's guide to women. – L. : Edmont Books Limited, 2002. – 64 p. 4. <http://iilsr.iatp.by/ru/publication/otherbred/sites/enative/anecdotes.htm> : [Електронний ресурс] – назва з титул. екрану. 5. <http://www.native-english.ru/downloads/etc/jokes.zip> : [Електронний ресурс] – назва з титул. екрану.

УДК: 811.111'42

СПЕЦИФИКА ОСНОВОПОЛАГАЮЩИХ ТЕКСТОВЫХ КАТЕГОРИЙ*Н.Н. Чуприна, канд. филол. наук (Харьков)*

В статье выявлены основные разграничения между глобальными текстовыми категориями, такими как пантекстуальность, текстуальность, контекстуальность, интертекстуальность в рамках лингвистики текста и определено место интертекстуальности в ней. Интертекстуальность и текстуальность являются основополагающими категориями, которые нередко отождествляются. В работе данные понятия разграничиваются. Контекстуальность представляет собой процесс взаимодействия текстов с учетом вертикального контекста.

Ключевые слова: пантекстуальность, текстуальность, контекстуальность, интертекстуальность, лингвистика текста.

Н.М. Чуприна. Специфіка основоположних текстових категорій. У статті виявлені основні розходження між глобальними текстовими категоріями, такими як пантекстуальність, текстуальність, контекстуальність, інтертекстуальність у рамках лінгвістики тексту й визначено місце інтертекстуальності в ній. Інтертекстуальність та текстуальність являються основними категоріями, які нерідко ототожнюються. У роботі ці поняття розмежовуються. Контекстуальність являє собою процес взаємодії текстів з урахуванням вертикального контексту.

Ключові слова: пантекстуальність, текстуальність, контекстуальність, інтертекстуальність, лінгвістика тексту.

N.N. Chuprina. The special features of fundamental text categories. The article specifies the basic differences between the global text categories such as pantextuality, textuality, contextuality, intertextuality to determine the place of intertextuality in text linguistics. Intertextuality and textuality are the fundamental categories which are often identified. They are differentiated in this paper. Contextuality represents the process of interaction of texts considering the vertical context.

Key points: pantextuality, textuality, contextuality, intertextuality, text linguistics.

Одной из актуальных проблем лингвистики до сих пор остается проблема выделения и описания категорий текста. Категории текста универсальны по своей природе и обнаруживаются в любом тексте независимо от языка, на котором создан текст, и от типа текста [8, с. 81]. В лингвистике текста ведущими категориями являются категории текста, пантекстуальности, текстуальности, контекстуальности и интертекстуальности.

Актуальность данной работы состоит в том, что как в зарубежной, так и в отечественной лингвистике не существует четкого теоретического разграничения данных категорий, в результате чего они нередко отождествляются.

Цель данного исследования состоит в выявлении различий между глобальными текстовыми категориями, такими как пантекстуальность, тек-

стуальность, контекстуальность, интертекстуальность в рамках лингвистики текста.

Объектом исследования являются глобальные текстовые категории, такие как пантекстуальность, текстуальность, контекстуальность, интертекстуальность в рамках лингвистики текста.

Предметом изучения выступают специфические черты глобальных текстовых категорий, таких как пантекстуальность, текстуальность, контекстуальность, интертекстуальность.

Новизна предприняемого исследования состоит в том, что в нем выявляются различия между глобальными текстовыми категориями, такими как пантекстуальность, текстуальность, контекстуальность, интертекстуальность в рамках лингвистики текста и определяется место категории интертекстуальности в ней.

© Н.Н. Чуприна, 2010

По мнению С.А. Борисовой, текст имеет протяженность в пространстве, состоит из отдельных отрезков (участков пространства) – смысловых блоков, которые следуют друг за другом в определённом автором текста порядке; текст существует во времени и трехмерен: имеет размер, объем и глубину [1, с. 17–23].

Текстовое пространство является обязательным фактором построения текста, так как невозможно создать текст вне пространства. Пространственным ориентиром, относительно которого воспринимается местоположение того или иного объекта, является наблюдатель/реципиент, поэтому наблюдение (и последующее описание увиденного) предполагает взгляд со стороны на предмет описания. Находясь в каком-либо пространстве, человек как бы сканирует местность, с целью определения своего местоположения по окружающим его вещам.

В этом случае ориентация в пространстве окружающего мира подобна чтению вербального текста, с тем различием, что в пространство восприятия индивида входят сами вещи, конституирующие определённый участок пространства, а не их вербальные репрезентанты, конституирующие текстовое пространство.

Если объем получаемой информации недостаточен для принятия решения о смысле вещных знаков, человек использует различные источники дополнительной информации, выдвигая при этом предположения о возможных мирах и типах их пространств.

Таким образом, смысловое восприятие и понимание текста пространства, так же, как и текста в вербальной форме, детерминируется уровнем владения знаковым кодом, с помощью которого, образно говоря, “зашифровано” некоторое заключенное в самом пространстве послание [там же, с. 23–28].

В.Н. Топоров рассматривает пространство текста как “результат совершенно реальной трансформации внешнего пространства при введении его в текст как целое, распространения пространственного на все сферы и аспекты текста, его тотальной специализации. Такое текстовое пространство

образует особое силовое поле, внутри которого все (включая время) говорит на языке “внутреннего” пространства” [7, с. 281].

Пространство пронизывается, пропитывается свойствами времени, происходит *темпорализация пространства* [там же, с. 231].

Все, что реально случается или вероятно может произойти, определяется хронотопом, предполагающим единство пространства и времени в рамках отношений “здесь – теперь” [там же, с. 233].

Характеризуя отношения пространства и текста, В.Н. Топоров отмечает феномен пантекстуальности: “сам текст *пространственен* (т.е., он сам обладает признаком пространственности, размещается в реальном пространстве, и *пространство есть текст* (т.е. пространство как таковое может быть принято как сообщение). Так, можно говорить о пространстве как о потенциальном тексте, его вместилище (таком, что оно взаимосвязано со своим наполнением). Вместе с тем, реализованное (актуализированное через вещи) пространство должно в этой концепции пониматься как сам текст...” [там же, с. 280].

По мнению А.А. Брудного, пространство реального мира выстроено с помощью сложных текстов, а человек является связующим звеном между пространством реальной жизни и пространством текста, в котором отображается пространство реальной жизни. Результатом восприятия пространства реального, является пространство мыслимое, или ментальное пространство личности, объективацией которого в знаковой форме является текст [2, с. 117].

С помощью ментального пространства происходит перекодировка или расшифровка текста пространства одного типа и кодирование его с помощью знаков другого типа, превращение в пространство вербальное [там же].

Текст как воспроизводимая последовательность значимых элементов и выступает общей структурной единицей этих двух пространств. Пространство реального мира рассматривается как сложный комплекс взаимовлияющих и взаимоопределяющих предметов, процессов, явлений.

Пространство не только сопоставимо с текстом по отдельным своим характеристикам: текст является материальным носителем содержания пространства, которое именно в тексте получает свое вербальное воплощение. Пространство окружающего мира предстает перед человеком как мегатекст, состоящий из множества отдельных текстов, репрезентирующих некоторые фрагменты [1, с. 24–28].

В художественном тексте реальный мир также отображается во всей сложности специально-темпоральных отношений, что позволяет определить его как “концентрированную действительность, ориентированную на то, чтобы ее понимать” [там же].

С пространственностью связана категория текстуальности, которая реально выступает универсальной характеристикой объектов, а также самого бытия. Бытие есть текст, а текст выступает как вербализованная форма бытия. Текстуальность реально может выступать как атрибут пространства, позволяющий индивиду “прочитать” его, понять и, в некоторой степени, определить своё место в нём.

Предположения о всеобщей текстуальности мира высказывал В.В. Налимов в рамках разработанной им вероятностно ориентированной теории сознания, в контексте которой “весь воспринимаемый нами эволюционирующий мир можно рассматривать как множество *текстов*. Сам человек, его эго – это текст” [5, с. 122–132].

Согласно теории В.В. Налимова, смыслы мира “спрессованы” и представляют собой нераспакованный (непроявленный) мир. Тексты появляются в результате “распаковывания” человеком смыслов. Однако эти смыслы всегда оказываются заданными избирательно, так как человек не может знать все [там же, с. 123].

Текст интертекстуален. При всем разнообразии концепций интертекстуальности этот термин обладает достаточно прозрачной внутренней формой, способствующей пониманию самого слова. Ср. лат. *inter* (приставка) – “между”, лат. *intertextum* (форма супина) – “вплетенное внутрь” [15, с. 122].

В настоящее время существует множество трактовок этого понятия. Например, лингвистический энциклопедический словарь определяет этот термин, как включение “одного текста в другой, что может связывать тексты разных эпох, разноязычные и относящиеся к разным эпохам. В каждом тексте возможны наложения других (“текст в тексте”), ассоциативные комбинации которых создают дополнительный смысл” [16, с. 329–330].

Так, через призму интертекстуальности мир предстает как огромный текст, в котором все когда-то уже было сказано, а новое возможно только по принципу калейдоскопа: смешение определенных элементов дает новые комбинации. Для Р. Барта любой текст – это своеобразная “эхокамера” [9, с. 88], для М. Риффатера – “ансамбль пресуппозиций других текстов” [13, с. 56–59]. Р.-А. де Богранд и В.У. Дресслер в своей работе “Введение в лингвистику текста” определяют интертекстуальность как “зависимость между порождением или рецепцией одного данного текста и знанием участником коммуникации других текстов” [10, с. 188]. Они выводят из понятия текстуальности “необходимость изучения влияния интертекстуальности как средства контроля коммуникативной деятельности в целом” [там же, с. 215].

Таким образом, понятия текстуальности и интертекстуальности рассматриваются ими как взаимообуславливающие друг друга феномены.

Ю. Кристева осмысливает интертекстуальность как общее свойство текстов, и, таким образом, понимает под интертекстуальностью текстуальность. Она рассматривает текст как “общество” или “историко-культурную парадигму” [12, с. 224]. При этом она вводит новое понимание текста: текст трактуется как “интертекст”, как всеобщее состояние социокультурного знания, на которое ссылается, указывает любой текст, из которого он возникает, и в котором он затем растворяется [там же, с. 226].

Л. Дэлленбах, П. ван ден Хевель трактуют интертекстуальность более сужено и конкретно, понимая ее как взаимодействие различных видов внутритекстовых дискурсов: дискурс повествователя о дискурсе персонажей, одного персонажа

о другом и т. п., их интересует та же проблема, что и М.М. Бахтина – взаимодействие “своего” и “чужого” текстов [11; 14].

Проанализировав определения категорий пантекстуальности, текстуальности, интертекстуальности, мы пришли к выводу, что многие из них являются слишком размытыми и неоднозначными. Так, Р.-А. де Богранд и В.У. Дресслер, Ю. Кристева определяют интертекстуальность как синоним понятия текстуальности. Такой взгляд на категорию интертекстуальности представляется искусственно ограниченным: феномен интертекстуальности вмещает в себя не только факт заимствования элементов существующих текстов, но и наличие общего единого текстового пространства.

Только в таком случае становится понятным, почему аллюзии, цитаты, реминисценции могут быть как вольными, так и невольными заимствованиями (именно невольным заимствованием, “бессознательным действием творческой памяти” называл реминисценции В.М. Жирмунский) [3, с. 339].

Текстуальность и интертекстуальность являются основополагающими категориями, присущими каждому тексту, т.е. автор любого текста может сознательно сослаться на другие конкретные тексты. Это может происходить также и бессознательно.

Однако не всегда автор может быть уверен в том, что реципиент информации в состоянии адекватно интерпретировать или идентифицировать эти “сигналы” интертекстуальности, в чем и заключается особая прагматическая специфика данной категории.

Неправомерно также отождествлять понятия текстуальности и интертекстуальности: текстуальность значительно шире интертекстуальности, это – процесс порождения различных текстов

в самом широком смысле слова. Интертекстуальность понимается как процесс активного взаимодействия порожденных текстов между собой в определенном контексте.

Согласно Е.А. Селивановой, контекст имеет три дефиниции. Первое толкование сужает его значение до уровня текстового фрагмента, предложения, словосочетания, которые определяют семантику языковой единицы [6, с. 252].

Второе толкование определяет контекст как коммуникативную ситуацию, что влияет на семантику исследуемых единиц и подразумевает индикацию не только текстового массива, а и глобальных условий оптимального обеспечения коммуникации, в частности, ее цели, ролевой природы коммуникантов, их тезаурусов, социальной и культурной среды коммуникации [там же].

Третье определение контекста отождествляет его с целым текстом, который обеспечивает толкование содержания его единицы: выделяются типы контекстов, которые учитывают культурные, социальные, исторические условия, в которых совершается коммуникация [там же], что является релевантным для данного исследования.

Таким образом, в данной работе контекст, рассматриваемый как внутри-текстовый феномен, в котором реализуются только текстовые связи, ограничивается от ситуативного контекста, выходящего за рамки текста, т.е. ситуативный контекст больше, чем текст (дискурсивный подход, который не рассматривается в данном исследовании).

Вследствие этого под контекстуальностью будем понимать процесс взаимодействия текстов с учетом вертикального контекста. Взаимодействие текстуальности, интертекстуальности и контекстуальности внутри пространственных координат в общекультурном контексте можно представить на рис. 1, иллюстрирующем данные взаимосвязи:

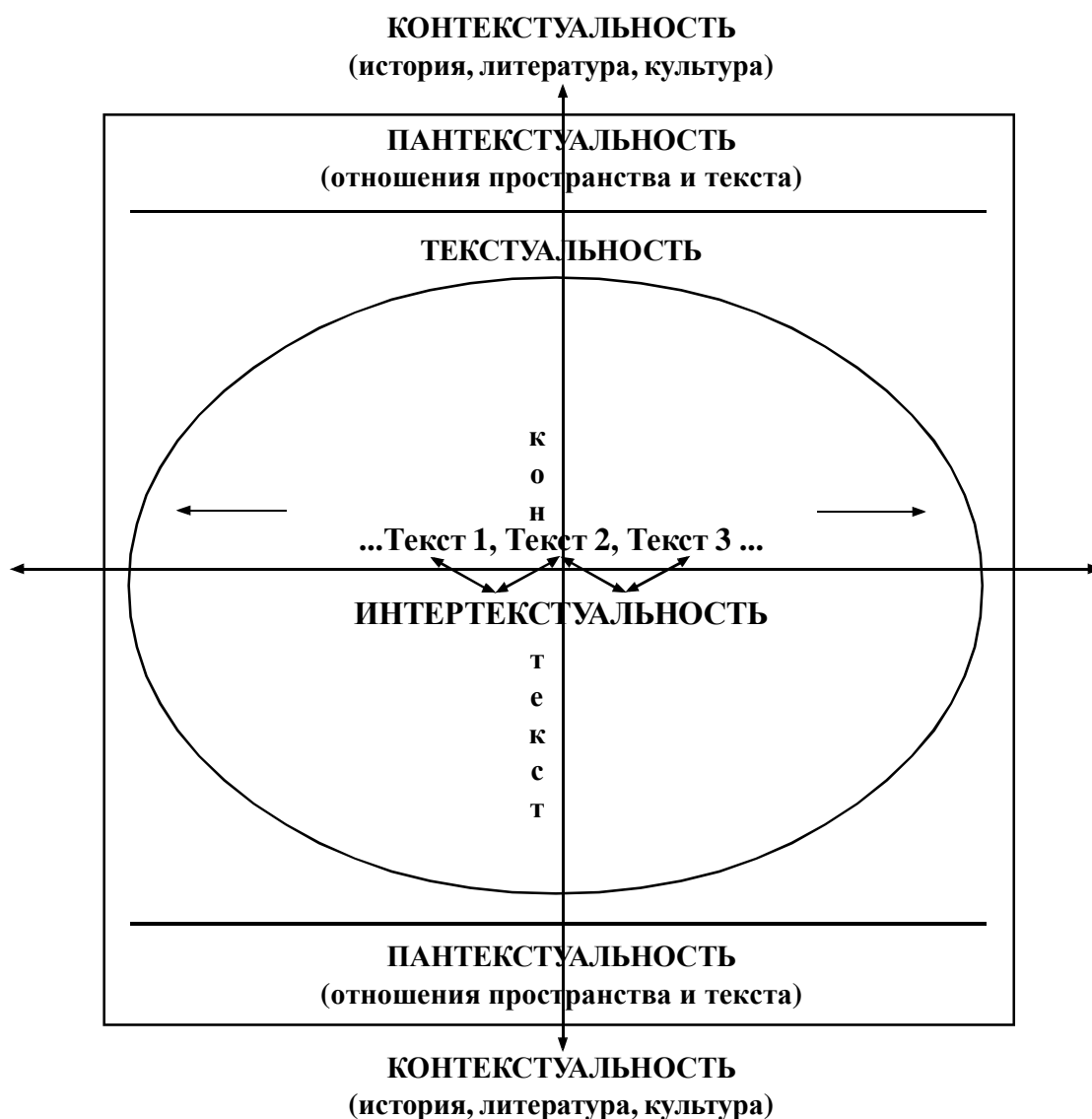

Рис. 1. Взаимодействие текстуальности и интертекстуальности внутри пространственных координат в определенном общекультурном контексте

По мнению Л.Н. Мурзина, текст подвергается интерпретации: “Множественная интерпретация текста – вот путь его вхождения в культуру, ... которая в сознании носителей непрерывно видоизменяется: она живет постольку, поскольку ее компоненты – тексты – интерпретируются, она умирает без интерпретации” [4, с. 167].

Ни один текст не может возникнуть на пустом месте, он обязательно связан с уже имеющимися текстами. Изучение текстовых категорий является перспективным направлением в современной

лингвистике. Все, что было уже сказано, написано, служит базой, основанием, необходимой предпосылкой и условием существования для вновь создаваемых вербальных текстов, а, значит, является системообразующим фактором при создании речетворческого произведения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борисова С.А. Онтологическая триада “пространство – человек – текст” как специфическая коммуникативная система : автореф. дисс. на соиск. уч.

- степени д-ра филол. наук. : спец. 10.02.19 “Теория языка” / С.А. Борисова. – Ульяновск, 2004. – 50 с.
2. Брудный А.А. Психологическая герменевтика : [учебное пособие] / Арон Абрамович Брудный. – М. : Лабиринт, 1998. – 336 с.
3. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / Виктор Максимович Жирмунский. – Л. : Наука, 1977. – 407 с.
4. Мурзин Л.Н. Язык, текст и культура / Л.Н. Мурзин // Человек. Текст. Культура. – Екатеринбург, 1994. – С. 160–169.
5. Налимов В.В. Вселенная смыслов (интервью) / В. В. Налимов // Общественные науки и современность. – 1995. – № 3. – С. 122–132.
6. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
7. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров // Текст: семантика и структура : [сб. науч. тр. / отв. ред. Т. В. Цивьян]. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
8. Тураева З.Я. Лингвистика текста: Текст: структура и семантика / Зоя Яковлевна Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
9. Barthes R. Roland Barthes par Roland Barthes / Roland Barthes. – Paris : Seuil, 1975. – 192 p.
10. Beaugrande R.-A. de. Einführung in die Textlinguistik / R.-A. de Beaugrande, W.U. Dressler. – Tübingen : Niemeyer, 1981. – XIII. – 290 S.
11. Dallenbach L. Le recit speculaire: Essai sur la mise en abyme / Lucien Dallenbach. – Paris : Seuil, 1977. – 247 p.
12. Kristeva J. Semiotique: Recherches pour une semanalyse / Julia Kristeva. – Paris: Seuil, 1969. – 379 p.
13. Riffaterre M. La production du text / Michael Riffaterre. – Paris : Seuil, 1979. – 496 p.
14. Van Den Heuvel P. Parole, mot, silence: Pour une poetique de l’*enonciation* / Peter Van Den Heuvel. – Paris : Routledge, 1986. – 319 p.

ИСТОЧНИКИ

ЛЕКСИКО-ГРАФИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ

15. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
16. Толковый словарь иностранных слов в русском языке / [сост. Т.В. Новик, В.А. Суханова]. – Смоленск : Русич, 2000. – 592 с.

УДК 811.111"37

ГУМОРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОНСЕНСУ

К.В. Вороніна (Харків)

Стаття присвячена нонсенсу як засобу реалізації широкого спектру авторських інтенцій, серед яких особливе місце належить створенню гумористичного ефекту. Проаналізовані форми нонсенсу, здатні утворювати комічний ефект. В результаті дослідження зроблено висновок, що утворення гумористичного ефекту залежить як від форми нонсенсу, так і від особистісних характеристик реципієнта.

Ключові слова: нонсенс, гумор, гумористичний ефект, прагматична інтенція, автор, нонсенсні репрезентації, реципієнт, інтерпретація, неоднозначність.

К.В. Вороніна. Юмористический потенциал нонсенса. Статья посвящена нонсенсу как средству реализации широкого спектра авторских интенций, особое место среди которых принадлежит юмористическому эффекту. Проанализированы формы нонсенса, с помощью которых возможно создание комического эффекта. В результате исследования делается вывод о том, что создание юмористического эффекта зависит как от формы нонсенса, так и от личностных характеристик реципиента.

Ключевые слова: нонсенс, юмор, юмористический эффект, прагматическая интенция, автор, нонсенсные репрезентации, реципиент, интерпретация, неоднозначность.

K. V. Voronina. Humorous potential of nonsense. The article focuses on nonsense as a means of implementing a wide range of the author's intentions in general and that of creating humorous effect in particular. The forms of nonsense aimed at creating comic effect are analyzed. The conclusion is made that humorous effect of nonsense depends on both its form and personal characteristics of the recipient.

Key words: nonsense, humour, humorous effect, pragmatic intention, author, nonsense forms, recipient, interpretation, ambiguity.

Порівняльно невелика кількість досліджень, присвячених мовному нонсенсу, свідчить про відсутність єдиних підходів не тільки до вивчення, а й до розуміння цього феномену. Антропоцентрична парадигма відкриває нові перспективи як для з'ясування онтологічних засад мовного нонсенсу, так і для визначення нової методології його дослідження. Отже, актуальність даної роботи зумовлена зміщенням дослідницьких акцентів та, відповідно, все зростаючою увагою до специфічних мовних явищ, що виходять за межі звичайних дискурсивних практик. Відповідно, об'єктом вивчення є нонсенсні реалізації лексичного рівня, а предметом аналізу – деякі прагматичні особливості їхнього функціонування в поетичному дискурсі як особливому засобі реалізації специфічних комунікативних інтенцій мовця. В рамках діяльнісної мовознавчої парадигми на передній край дослідження художнього дискурсу виходить взаємодія

мовця-автора та реципієнта-читача з акцентом на виявлення та висвітлення механізмів здійснення комунікативної взаємодії між ними. Метою цієї розробки є аналіз прагматичних потенцій нонсенсу. Для цього нами були використані методи прагматичного, стилістичного, семантичного та компонентного аналізу.

Під нонсенсом розуміємо дискурсивне утворення різного ступеню протяжності (від слова до тексту), що виникає внаслідок неконвенційного поєднання конвенційних елементів різних рівнів мовної системи та характеризується референційно-сигніфікативною невизначеністю та неоднозначністю семантичної інтерпретації. Оскільки висловлення, які містять нонсенс, передбачають створення багатьох потенційних сенсів та через це порушують автоматизм сприйняття мовлення реципієнтом, використання нонсенсу можливо переважно у толерантних до неоднозначної інтерпретації видах дис-

курсу. Цим вимогам найбільше відповідає літературний дискурс, який вважається найсприятливішим середовищем для продукування різноманітних нонсенсних утворень різних рівнів (Дж. Ліч, Н.М. Демурова, Т.Б. Радбіль, В.І. Шаховський, Д. Крістал, О.В. Падучева, Н.Н. Ковзель), завдяки наступним характеристикам:

(1) можливість конструювати літературний текст з урахуванням порушення законів комунікативного автоматизму (Ф.С. Бацевич). Саме це обумовлює його багатозначність та, звідси, широке поле для інтерпретації читачем;

(2) здатність літературного дискурсу в залежності від жанру твору та від авторської інтенції вбирати елементи інших видів дискурсів: від дискурсу сімейного спілкування до академічного. Така своєрідна “синтетичність” цього дискурсу обумовлює широке використання та комбінаторні властивості засобів художнього мовлення (В.Є. Халізов);

(3) відхилення від стандартних мовних норм, які можуть бути допущені авторами творів з метою пошуку нових засобів художньої виразності та реалізації прагматичних інтенцій (Ю.С. Степанов, О.А. Клінг, М.И. Шапір, В.Є. Халізов, Дж. Ліч). Згідно з Ю.С. Степановим, мова художньої літератури “будується відповідно до законів логіки, але згідно з деякими специфічними законами семантики”, що має прояв у наявності в мові художнього твору “більш широкої семантичної та лексичної сполучуваності слів та висловлень” [11, с. 609].

Прагматичний потенціал нонсенсу зумовлений насамперед особливостями його формування. Об’єднуючи випадки потенційних реалізацій мовної системи, що надає чималі можливості для оказіональних поєднань узуальних елементів, нонсенс утворює безмежний простір для втілення широкого діапазону прагматичних інтенцій авторів. Комунікативні норми та принцип економії мовленнєвих зусиль зазвичай змушують мовця звертатися до більш-менш стандартних дискурсивних стратегій та засобів їх об’єктивації. Проте, літературний дискурс є тим середовищем, де специфічна прагматична інтенція мовця виявляється більш важливим чинником, ніж дотримання стандартних пра-

вил побудування успішної комунікації. Важливою особливістю літературного дискурсу є толерантність до *нестандартних* мовних засобів, здатних в повному обсязі реалізувати *нетипові* інтенції авторів повідомлень, що отримала назву художньої або поетичної ліцензії (*artistic or poetic license*). Таким чином, вибір на користь нонсенсу як художнього засобу зумовлений авторською інтенцією, діапазон якої варіює від прагнення викликати легку посмішку до епатажу читача.

Найчастіше нонсенс в поезії пов’язують з бажанням розсмішити читача (Дж. Коллонезе, Т.Б. Радбіль, В.В. Феценко, О.А. Земська, В.З. Санніков, В.О. Самохіна), тому в якості матеріалу нашого дослідження виступили короткі гумористичні вірші, які за типологічними ознаками можуть бути віднесені до жанру жарту. Як зазначає В.О. Самохіна, цьому жанру притаманна “складна ілюкутивна мета, головними компонентами якої є ігрова установка, яка має на увазі функціонування висловлення у несерйозному модусі спілкування, наявність парадоксу – порушення умов істинності та різного роду невідповідності – інконгруентності” [9, с. 162].

Гумор є універсальною ознакою будь-якого суспільства (М.М. Бахтін, Г.Г. Почепцов, Б. Дземидок, В.З. Санніков, В.О. Самохіна, Р. Мартін): “Можна уявити собі суспільство, що не знає сліз та печалей, але ж суспільство без сміху, без гумору, без жарту – таке уявити складно (та й не хочеться)” [10, с. 16]. Але ж, незважаючи на те, що гумор як об’єкт дослідження почав привертати увагу ще за часів Античності, велика кількість різноманітних теорій та концепцій комічного свідчить про те, що “жодному з дослідників (...) не вдалося створити універсального та вичерпного визначення” гумору [2, с. 50]. І це при тому, що “над проблемою комічного старанно, більш ніж дві тисячі років працювали й психологи, і соціологи, і мистецтвознавці, і філологи, і філософи” [10, с. 17]. Універсальної онтології гумору не існує через те, що його “опис підлягає значним змінам залежно від поглядів дослідника” [7, с. 11]. Існує й така точка зору, що в певних випадках його дефініція не є доречною: “треба просто сміятися

та не питати, чому смієшся (...), будь-яке розміркування вбиває сміх” (З. Фрейд 1925, цит. за [10, с. 17]).

Разом з цим, інтегровані підходи до вивчення гумору пропонують досить широке його розуміння, яке “відноситься до всіх слів та дій людей, що сприймаються як кумедні та викликають сміх у інших, а також до психічних процесів, які приймають участь у генеруванні та сприйнятті такого кумедного стимулу, та до емоційної реакції, що пов’язана з отриманням задоволення від нього” [6].

Згідно з результатами психофізіологічних досліджень, здатність до продукування та сприйняття гумору є “складним комплексом психічних якостей” [5, с. 28] людини, одним з проявів її особистості. Кожна особистість є індивідуальною, кожна людина має свій власний набір психічних властивостей, отже не всі в однакової мірі є наділеними таким “душевним даруванням” [5, с. 33], як почуття гумору. О.Н. Лук під почуттям гумору розуміє здатність до сприйняття комічних ситуацій/висловлень, в той час як хист до їхнього генерування відносить до дотепності [5]. Але ж, незважаючи на таке розмежування, обидва поняття – дотепність та почуття гумору – перебувають в основі почуття комічного, яке ґрунтується на двох провідних властивостях психіки людини: на здатності “виявляти алогізми та нісенітниці в навколишньому” звичному світі та на здатності “виявляти закономірності та зв’язки” там, де “на перший погляд таких зв’язків нема” [5, с. 33].

Гумор передбачає наявність “високо розвинутого інтелекту” [7, с. 11] не тільки у продуцента гумористичних ситуацій/висловлень, а й у їх реципієнта. Гумор завжди є прагматично орієнтованим, адже він є “ефектом, що виникає внаслідок інтерпретації” [9, с. 52]. Тож, успіх того чи іншого жарту залежить “не тільки від якості жарту, але й від “якості” реципієнта” [7, с. 14]. Оскільки “комічне – завжди прерогатива свідомості, що сприймає” [8, с. 688], велике значення мають характеристики реципієнта: його здатність сприймати та інтерпретувати гумор, його особисте ставлення до того чи іншого типу жартів, навіть, його настрої під час сприйняття комічних ситуацій/висловлень [7].

У випадку, якщо реципієнт не в змозі сприйняти гумор через певні причини, то “іллокутивну силу комічного змарновано” [8, с. 688].

Утворення гумору ґрунтується на певних фундаментальних принципах, які “формується на основі спеціальних лінгвальних феноменів та схем їхнього використання, вироблених в ході столітньої, якщо не тисячолітньої практики” [7, с. 11]. Дослідники одноголосно зазначають, що однією з засад утворення гумору є відхилення або порушення норм (Б. Дземидок, В.З. Санніков, Т.Б. Радбіль, В.О. Самохіна, О.Н. Лук), яке має задовольняти двом умовам. По-перше, воно має “приводити до появи двох змістовних планів” [10, с. 22]. Зазвичай цей принцип реалізується шляхом змалювання на початку жарту однієї ситуації, від якої потім здійснюється різкий перехід до іншої – протилежної або несумісної з першою. По-друге, має виконуватися принцип “особистісної безпеки” (Б. Дземидок, В.З. Санніков, Р. Мартін): жарт не повинен в жодному разі викликати острах [2] у реципієнтів, – навпаки, він повинен бути приємним [10] та продукувати радість, задоволення, щастя – особливі емоції, що супроводжують сприйняття гумору [6].

Гумористичний ефект на основі порушення норм відтворюється в обох типах гумору: мовному та ситуативному [7; 9] або предметному [10] за рахунок зіставлення ненормативних фактів/явищ/подій з нормативними, що призводить до інконгруентності, тобто невідповідності між нормою та відхиленням від неї. Інконгруентність поєднує різновиди невідповідності, несумісності або розбіжності: між змалюваною ситуацією та реальною дійсністю, між знанням та дійсністю, між “об’єктом та тим поняттям, під яке він підводиться” [9, с. 65].

У ситуативному гуморі інконгруентність має прояв у порушенні “онтологічних, логіко-понятійних, валоративних, дискурсивних норм” [9, с. 69]. Наступний приклад містить порушення онтологічних норм, тобто звичного устрою світу, нормального положення справ, “стереотипізованого ставлення людини до очікуваного об’єкту” [9, с. 71]:

*There was an Old Man with a poker,
Who painted his face with red oker*

*When they said, "You're a Guy!"
He made no reply,
But knocked them all down with his poker.*

(*E. Lear*)

Змальована ситуація сягає за межі “здорового глузду”; в ході її тлумачення звична логіка сприйняття навколишньої дійсності не спрацьовує; маємо “абсурдистський дотеп”, який є “своєрідним бунтом проти тиранії розсудку” (З. Фрейд 1958, цит. за [2, с. 42]). Реципієнт-читач є спостерігачем змальованих у вірші подій, що дозволяє йому охопити увагою взаємодію учасників комунікації: від звертання до головного героя до його невербальної відповіді. Комічний ефект для спостерігача спирається як на відхиленні від правил побудування успішної комунікації, що є загально визнаними в соціумі, так і на усвідомленні своєї “вищості” [10] над учасниками комунікації: по-перше, спостерігач знаходиться у безпеці, по-друге, він є позбавленим тих характерних особливостей головного героя-дивака, на основі яких і ґрунтується нонсенс. Отже, читач-спостерігач відчуває “задоволення від себе з приводу справності [свого] інтелекту” [10, с. 30].

Проаналізувавши матеріал, ми побачили, що не всі різновиди нонсенсу є однаково здатними до утворення гумористичного ефекту. Підкреслимо, що інтерпретація нонсенсу є ускладненою відносно як власне його самого, так і всього художнього твору, який виступає його контекстом. Тобто “в ході утворення рецептивної проєкції художнього твору” у своїй свідомості [1, с. 137] реципієнт стикатиметься з необхідністю докладання “значних інтелектуальних зусиль” [1, с. 136]. Водночас нонсенс є неоднорідним, і не всі його форми є однаково складними для сприйняття. Згідно з дещо гіпотетичним ступенем (або рівнем) “інтерпретованості” можна диференціювати так звані “м’які” та “крайні” форми нонсенсу. Ми припускаємо, що на ступінь інтерпретованості тієї чи іншої форми нонсенсу значною мірою впливатиме те, якою саме є неоднозначність, що утворює її когнітивну основу.

Незважаючи на існування розбіжностей щодо визначення цього феномену та його типології, в широкому сенсі під неоднозначністю (*ambiguity*) зазвичай розуміють можливість одночасної реалі-

зації мовною одиницею/висловленням декількох сенсів: від двох та більше (Ю.Д. Апресян, Р. Якобсон, А. Зализняк, Н.В. Перцов, В.В. Левицький з посиланням на Schneider 1988, А.Л. Голованевський, А.Д. Григор’єва, С. Су, В. Емпсон). Звернемося до етимології цього терміну. В українській мові англійському *ambiguity* відповідають принаймні два принципово відмінних поняття – *двозначність* та *неоднозначність (неясність)*, що є вельми характеристичним, якщо трактувати двозначність в буквальному сенсі як “наявність двох значень”, а неоднозначність (неясність) – як наявність множинних сенсів. Відповідно, двозначність або бінарна неоднозначність є основою м’яких (каламбурних) форм нонсенсу, а множинна неоднозначність характеризує його “крайні” форми (як, наприклад, абсурд). Зрозуміло, що зробити вибір на користь одного з двох можливих варіантів інтерпретації нонсенсу завжди легше, ніж самотійно приписати йому якість більш-менш чітко оформлене значення, майже не розраховуючи на “допомогу” таких стандартних чинників, як структура, контекст, авторські ремарки тощо.

В типовій ситуації каламбуру фактично присутніми є дві ситуації: “звична, нормальна та ‘неправильна’” [7, с. 15], що утворюється за рахунок невірної її “бачення” одним з комунікантів. Тут механізм утворення комічного ефекту ґрунтується на обиранні невірної розуміння ситуації одним з її учасників і, як наслідок, його неадекватній реакції. Проаналізуємо приклад:

*There was an old man of Toulouse
Who purchased a new pair of shoes;
When they asked, "Are they pleasant?"
He said, "Not at present!"
That turbid old man of Toulouse.*

(*Topsy-Turvy World*, p. 52)

У наведеному лімерику відповідь героя не є узгодженою з питанням і стосується ситуації, “яка значно відрізняється від тієї, що мав на увазі перший мовець” [7, с. 16]. Привертає увагу фонетична схожість слів *pleasant* та *present* – відповідно, [ˈplez(ə)nt] та [ˈprez(ə)nt], яка, на нашу думку, й полягає в основі надання нерелевантної відповіді: герой міг просто невірно почути питання. Утворе-

на нісенітниця здатна викликати посмішку реципієнта-читача, який, на відміну від безпосередніх комунікантів, бачить невідповідність між питанням та відповіддю. В даному випадку завдання з інтерпретування жарту для реципієнта є полегшеним через те, що йому треба зробити правильний вибір лише з двох можливих ситуацій. До насолоди читача від самого жарту приєднується задоволення з приводу власної кмітливості; оскільки “людині приємно усвідомлювати свою здатність до виявлення помилок та нісенітниць” інших людей [5, с. 33].

Неоднозначність можна аналізувати в аспекті мовної гри (Н.В. Перцов, В.З. Санніков). Під мовною грою в широкому сенсі розуміють творчий підхід до мови та використання її ресурсів (О. А. Аксенова); мовна гра вивчається в тісному зв'язку з аномальними мовними явищами, в якості лінгвістичних експериментів та лінгвокреативної діяльності (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, О.Д. Шмельов, О.В. Падучева, О.А. Земська, В.З. Санніков, О.Н. Матвеева). До вужчого розуміння мовної гри відносимо ті “явища, коли мовець “грає” з формою мовлення, коли вільне ставлення до форми мовлення отримує естетичне завдання, хоч би й найскромніше” [4, с. 172]. Спектр проявів мовної гри є широким: “від фонетичної деформації слова до мовних алогізмів і парадоксів” [12].

У випадку мовної гри гумор нонсенсу ґрунтується на “двоплановості сприйняття, зіткненні двох сенсів, що надані в одному висловленні” [3, с. 649], тобто на бінарній опозиції, що виникає через поєднання двох часто протилежних або несумісних значень, або наявності “лінгвістичних одиниць, що протиставлені одна одній у жарті” [7, с. 15]. В процесі сприйняття “м’яких” форм нонсенсу існує вірогідність того, що опозиції будуть зняті [1] і разом з ними буде зняте “психолінгвістичне явище семантичної напруги, або те ж саме, що рецептивне непорозуміння” [1, с. 138].

Звернемо увагу на словотвірні засоби утворення мовної гри, які дуже широко використовують задля створення комічного ефекту, оскільки “ані синтаксис, ані лексика не здатні конкурувати

в цьому відношенні зі словотвором” [3, с. 649]. Дослідники наводять ряд “веселих” (О.А. Земська) словотвірних засобів або ж “непередбачених формувань” (Л. Бауер), серед яких найбільш розповсюдженими є контамінація, міжслівні накладання та субституція. Зазначений нижче уривок містить приклад вживання субституційного засобу “веселого словотвору”:

*I'm the Apostle of mighty **Darwinity**,
Stands for Divinity—sounds much the same—
Apo-theistico-Pan-Asininity
Only can doubt whence the lot of us came.*
(Herman Merivale)

Гумористичний ефект поєднання **Darwinity**, яке утворене за схемою **Darwinity = Darwin + Divinity**, ґрунтується на ментальному зіставленні оказіоналізму з узуальними одиницями *Divinity* та *Darwin* за фонетичним та семантичним критерієм. Виникає своєрідна “гра конвенційного значення у зіставленні з новим створеним значенням” [13, с. 151], яке містить елементи двох узуальних складових компонентів. Одиниця є неоднозначною, вона здатна одночасно реалізовувати два значення: одне з них – ім’я видатного вченого, а друге має богословський, телеологічний зміст. Така когнітивна “двошаровість” утвореної лексичної одиниці слугує авторові засобом виразу свого жартівливого відношення до теорії походження людини, а читачеві – приводом отримати насолоду від авторського почуття гумору та його майстерності оперувати з мовою нестандартним чином.

Проаналізовані випадки свідчать про те, що створення гумористичного ефекту ґрунтується на можливості інтерпретування реципієнтом ситуації/висловлення з опорою на власний досвід, в тому числі лінгвальний. У випадках, коли реципієнт стикається з надзвичайно специфічними утвореннями – з “крайніми” формами нонсенсу – його мовної компетенції може виявитися замало задля тлумачення та хоча б часткової інтерпретації. У цьому випадку реципієнт перебуватиме у стані “відчуженості (...) від певних відомостей, які отримали мовне кодування” [1, с. 136], тобто нерозумінні. Чим більшою є ступінь “відчуженості”, тобто чим меншим є розуміння, тим важче буде

розпізнати гумористичний ефект того чи іншого висловлення.

Проведене дослідження дозволяє зробити деякі висновки. Нонсенс здатен реалізовувати широкий діапазон авторських інтенцій, серед яких особливе місце належить утворенню гумористичного ефекту. Нонсенсні репрезентації різних рівнів можуть слугувати засобом створення як ситуативного, так і мовного гумору. Існує прямий зв'язок між формою нонсенсу, ступенем її інтерпретації для читача та можливістю утворення гумористичного ефекту: чим легшою є інтерпретація того чи іншого нонсенсного утворення, тим більшою є вірогідність адекватного сприйняття та розпізнавання комічного ефекту. Утворення гумористичного ефекту залежить в значній мірі як від форми нонсенсу, так і від особистісних характеристик реципієнта. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі когнітивних механізмів комічного на основі нонсенсних репрезентацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боронин А.А. Феномен непонимания и интерпретация художественного текста / А.А. Боронин // Вопросы психолингвистики. – 2006. – Вып. 4. – С. 134–142.
2. Дземидок Б. О комическом / Б. Дземидок. – М. : Прогресс, 1974. – 224 с.
3. Земская Е.А. Веселое словообразование / Е.А. Земская // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма / [Отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2007. – С. 642–650.
4. Земская Е.А. Языковая игра / Е.А. Земская, М.А. Китайгородская, Н.Н. Розанова // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. – М., 1983. – С. 172–214.
5. Лук А.Н. Юмор, остроумие, творчество / А.Н. Лук. – М. : Искусство, 1977. – 183 с.
6. Мартин Р. Психология юмора [Электронный ресурс] / Мартин Р. – Режим доступа: <http://www.piter.com/book.phtml?978591180839>.
7. Почепцов Г.Г. Язык и юмор (на англ. языке) / Г.Г. Почепцов. – К. : Высшая школа, 1982. – 328 с.
8. Радбиль Т.Б. Природа комического sub species языковой аномальности / Т.Б. Радбиль // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма / [Отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2007. – С. 686–698.
9. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : [монография] / В.А. Самохина. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 356 с.
10. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
11. Степанов Ю.С. Язык художественной литературы / Ю.С. Степанов // Лингвистический энциклопедический словарь / [Гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 608–609.
12. Тимчук О.Т. Семантико-стилистичне явище гри слів в англійській мові: лексичний аспект [Електронний ресурс] / О.Т. Тимчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Novfil/2009-35/153-156.pdf.
13. Su S.P. Lexical ambiguity in poetry (Studies in language and linguistics) / Su S.P. – 1957. – 188 p.

УДК 81'42'276.3-053.2:398.23=811

КОМІЧНИЙ ДИСКУРС МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ*А.Г. Гусева (Харків)*

Стаття присвячена дослідженню комічного дискурсу дитини, виокремленню його диференційних, типологічних та функціональних характеристик, а також комічних категорій, що маркують його в особливий вид комічного дискурсу.

Ключові слова: дискурсивні маркери, комічний дискурс дитини, комічні інтенсифікатори, різновиди, складові, функції комічного дискурсу дитини.

А.Г. Гусева. Комический дискурс языковой личности ребенка. Стаття посвящена исследованию комического дискурса ребенка, выделению его дифференциальных, типологических и функциональных характеристик, а также комических категорий, которые маркируют его в особый вид комического дискурса.

Ключевые слова: дискурсивные маркеры, комические интенсификаторы, комический дискурс ребенка, разновидность, составляющие, функции комического дискурса ребенка.

A.G. Guseva. The child humorous discourse. The article focuses on the research of the child humorous discourse, it outlines its differential, typological and functional characteristics, humorous categories which mark it as a specific type of humorous discourse.

Key words: constituents, discourse markers, functions of the child humorous discourse, humorous intensifiers, the child humorous discourse, varieties.

Нові дослідницькі перспективи в напрямку вивчення гумористичної поведінки дитини відкриває дискурсивний підхід, методологічним підґрунтям якого є антропоцентризм, “що постулює пріоритет інтеріоризованого буття суб’єкта і є діяльним за стилем мислення” [6, с. 9]. У межах цього підходу мова виступає як “активне середовище формування розумових об’єктів, а не пасивний засіб їх буття» [4, с. 4]. Таким чином, стає можливим вивчення мови vs мовлення як «чинника регуляції соціальної поведінки» [3, с. 3], в тому числі й аналіз здатності вербальних знаків конструювати гумористичні міжособистісні стосунки суб’єктів спілкування [5].

Підхід до комічного аспекту комунікації мовної особистості дитини з позицій когнітивної та комунікативно-дискурсивної онтології дозволив визначити актуальність даного лінгвістичного аналізу та виокремити його об’єкт – комічний дискурс дитини (КДД) – як прагматичний різновид

мисленнево-комунікативної діяльності та мовну особистість дитини (*homo infans*) як комічну мовну особистість (*homo infans ridiculus*), суб’єкта КДД, активного творця комічної реальності. Таким чином, метою цієї статті є визначення типологічних, диференційних та функціональних ознак КДД на матеріалі англомовного дискурсу мовної особистості дитини.

Як різновид дискурсивної діяльності мовної особистості дитини, КДД володіє необхідними властивостями, а саме: статусом, визначенням, типологією, складниками та функціями, а також вербальними і невербальними засобами експлікації.

За основу дослідження КДД беремо класифікацію А.Д. Белової, де типи дискурсу виділені за сферою комунікації, а різновиди – за характером комунікації та адресантно-адресатними характеристиками [1, с. 11–14]. За сферою та характером інтерсуб’єктної (адресантно-адресатної) взаємодії ми відносимо КДД до дитячого, а за ха-

---

© А.Г. Гусева, 2010

рактором комунікативної настанови до комічного.

У нашому дослідженні ми розглядаємо КДД на основі таких параметрів: 1) за каналом комунікації; 2) за характером комунікативної настанови; 3) за комунікативною моделлю; 4) за тематикою.

1. За каналом комунікації КДД може бути: 1) усний, представлений різновидами дитячого гумористичного фольклору (дитячими жартами, анекдотами, прізвиськами, дражнилками (taunts, teases), чумарками, заманками або “покупками” (tricks), загадками (riddles), гостротами, ігровими страшилками (superstitions), дитячими колісками, лімериками тощо); 2) письмовий, який включає різноманітні літературні комічні твори для дітей (комічні оповідання, вірші тощо); 3) віртуальний, репрезентований матеріалами Internet ресурсу (комічними web-сайтами, розробленими дорослими для дітей, блогами – Інтернет-щодениками, які ведуться самими дітьми, головним змістом яких є регулярне оновлення записей, коментарів, зображень чи мультимедія, комп’ютерними іграми тощо). Виділено комбіновані форми КДД: 1) візуально-письмовий (креолізовані тексти: комікси, картинки або малюнки з текстами (Doodles) тощо); 2) відео-вербальний (різноманітний відеоматеріал: дитячі гумористичні програми, фільми, серіали, мультики тощо); 3) інтерактивний (ігровий), представлений такими формами як лічилки (truce terms, jump rope rhymes, counting-out rhymes), інтерактивні пісні (singing, clapping games) тощо.

За каналом комунікації КДД може бути: 1) прямий (міжсуб’єктне спілкування – коли комунікація безпосередньо ведеться між комунікантами); 2) непрямий, опосередкований (через електронні та друковані канали).

2. За характером комунікативної настанови ми виділяємо такі прагматичні різновиди КДД: гумористичний, іронічний, саркастичний, дискурс чорного гумору, сатиричний.

Доцільність виділення саме таких різновидів обумовлена континуумом прагматичних різновидів загального дискурсу комічного, до якого разом з дорослим дискурсом комічного КДД знаходить-

ся у родо-видових відношеннях. Але, на відміну від дорослого дискурсу комічного, в КДД ці ланки представлені нерівномірно, деякі з них, наприклад, саркастичний будуть майже відсутні, що, певною мірою, обумовлюється специфічністю самої мовної особистості дитини, її віковими особливостями, оскільки дитина є несформованою мовною особистістю, особистістю “в онтогенезі”, в процесі становлення, формування її компетенцій (лінгвальної, соціальної, соціокультурної, когнітивної, та, як результат, комічної)). Деякі форми комічного дитині ще невідомі або знаходяться на початковій стадії формування та привласнення. Тому стверджувати, що певні форми комічного повністю відсутні, теж не було би коректним. Останнє потребує певного уточнення – КДД формується його суб’єктами, а суб’єктами такого дискурсу є не тільки діти, а й дорослі мовні особистості, які виступають суб’єктами-адресантами, коли йдеться про такі форми комічного, як дитячі комічні літературні оповідання, вірші, фільми, мультики, ресурси Internet тощо. Ступінь концептуалізації дорослої мовної особистості дає можливість виокремити всі різновиди комічного та певним чином актуалізувати їх умовної особистості дитини, тобто привносити елементи всіх різновидів комічного до її дискурсу.

У КДД ми виділяємо прагматичні різновиди не тільки згідно з їх ранжуванням за критерієм комунікативної настанови, а також за критерієм активності/пасивності. Тому, гумористичний, іронічний та саркастичний різновиди представлені у активній формі, оскільки вони є більш когерентними рівню комічної компетенції мовної особистості дитини, а дискурс чорного гумору та сатиричний в пасивній.

3. За тематичним критерієм можна виділити такі: про тварин (rabbits, cats, dogs, pigs); хвороби (measles, mumps, the flu); вік людини (children, parents); етнічна групи (French, English, Americans); гендерний фактор (чоловіки, жінки, дівчата, хлопці); теми табу (toilet humor (скатологічний гумор), foul humor, sex humor); проблеми соціальної, соціопроефесійної, соціокультурної сфер (doctors, politicians, showmen); фантастична тематика (space creatures, monsters, androids).

4. За комунікативною моделлю спілкування КДД можна поділити: 1) за кількістю суб'єктів: а) два суб'єкта дискурсу; б) декілька суб'єктів, спілкування у групі; 2) за типом суб'єкта (вікова диференціація): а) адресант-дорослий/адресат-дитина; б) адресант-дитина/адресат-дорослий; в) адресант-дитина/адресат-дитина; 3) за типом суб'єкта (гендерна диференціація): а) адресант-дитина (хлопчик)/адресат-дитина (дівчинка); б) адресант-дитина (дівчинка)/адресат-дитина (хлопчик) б) адресант-дорослий/адресат-дитина (хлопчик чи дівчинка); в) адресант-дитина (хлопчик чи дівчинка)/адресат-дорослий.

КДД має певні екстралінгвальні *інтенсифікатори* просодичного плану (специфічний темп, гумористична тональність), кінесичного плану (міміка, жести), емоційного плану, візуального плану (наприклад комічні малюнки). Посилює комізм високий рівень образності комунікативного комічного повідомлення, наявність стереотипних комічних персонажів, які виконують у КДД ряд суттєвих функцій: 1) емоційну, тому що вони швидко настраюють адресатів на гумористичну тональність, оскільки до кожного з них прив'язаний певний набір емоційних асоціацій (радість, піднесення, перевага, глузування тощо); 2) когнітивну, тому що сприяють швидкої асиміляції образу та спрощеного сприйняття комічного; 3) соціолінгвальну, пов'язану з навішуванням комічних ярликів на різні етнічні й соціо професійні групи та підтвердженням високого статусу адресату-дитини; 4) лінгвальну, яка полягає в трансформації мови в сторону більшої гнучкості та експресивності [7].

Стосовно складників КДД, то виділяємо такі: 1) гумористична інтенція, що визначається типом особистості та сферою спілкування; 2) гумористична тональність [2, с. 304–305]; 3) розуміння та знання про комічні стереотипні моделі поведінки, тобто концептуалізація механізмів, образів та ситуацій комічного, прийняті у певній культурі, 4) типологія адресантів комічного; 5) спільний пресупозиційний фонд тощо. Крім того, КДД притаманне використання певних комічних дискурсивних формул, більшою мірою схожих з мовними кліше (див., наприклад, [8]) – стандартними зачи-

нами (наприклад, Knock! Knock! Jokes), мовними масками (клішованими мовними формулами, умовними сигналами, що роблять героя легким для впізнання, як, наприклад, фраза “What’s up, folks?”), яку постійно повторює герой мультиків Багс Банні), клішованими деталями (використання елементів зовнішності, одягу чи інших аксесуарів, характерних для певного комічного героя, добре відомого дітям). Подібні деталі існують в будь-якому різновиді КДД, коли клішованими або стереотипізованими можуть опинитися не тільки певні елементи, маски та деталі, а й персонажі (a blond, Batman). Отже, до дискурсивних формул КДД відносимо клішовані семантичні механізми, що приводять до комічного ефекту.

Контекст КДД охоплює “загальноконтекстні чинники” (термін І.Є. Фролової) (лінгвокультурні особливості гумору, соціально-вікові характеристики мовної особистості дитини, становлення комічної компетенції дитини), які є досить сталими й формують загальний фон спілкування, та “контекстно-ситуаційні” – мінливі, утворювані обставинами комунікації в окремий конкретний момент (див., наприклад, [6, с. 106]) (учасники комічної ситуації, їх комунікативно-позиційні, психологічні ролі, мотиви та мети, стратегії тощо).

Виділемо такі інгерентні *характеристики* КДД, що маркують саме цей тип дискурсу:

1. *Абсурдність* – включає висловлювання, предмети або поведінку, які сприймаються як смішні, нераціональні або нерозумні, тому що вони непослідовні до відомої дійсності. Елементи абсурдного маркують більшість форм КДД, що обумовлено самою мовною особистістю дитини, яка на початковому інтеграційному етапі онтогенезу намагається розв'язати семантико-функціональні протиріччя та усунути умовності. Наступний дезинтеграційний етап онтогенезу характеризується, навпаки, прагненням до створення семантико-функціональних протиріч. Отже, зв'язок алогізму та ігрової системи нонсенсу є результатом прагнення дитини встановити логічне через логічно неправильне, відтворити смисл шляхом створення безглузлого. Наведений нище приклад з дитячого фольклору містить порушення норм на гра-

матичному (I went to the movies tomorrow), логіко-понятійному (took a front seat at the back) і онтологічному (I fell from the floor to the ceiling) рівнях, які ведуть до абсурдності та створюють комічний ефект:

(1) *"I went to the movies tomorrow, And took a front seat at the back, I fell from the floor to the ceiling, and hurt the front part of my back"* [1].

2. Виклик/зухвальство – вираження ворожості через повстання проти авторитету дорослої людини та іншим умовностям суспільства, таким як бути відповідальним, дорослим та поважним. Зухвалий гумор – це такий, що навмисно суперечить будь-якому соціально відповідному, як в наведеному нище прикладі, коли діти вирішили вперше використати ‘заборонені слова’ в присутності дорослої людини:

(2) *A 5-year-old and a 4-year-old are upstairs in their bedroom. «You know what?», says the 5-year-old, «I think it's about time we start swearing.» The 4-year-old nods his head in approval. The 5-year-old continues, «When we go downstairs for breakfast I'm gonna say "hell," and you say "ass", OK?»*

The 4-year-old agrees with enthusiasm. The mother walks into the kitchen and asks the 5-year-old what he wants for breakfast.

«Awe hell Mom, I guess I'll have some Cheerios.» WHACK! He flies out of his chair, gets up, and runs upstairs crying his eyes out. The Mom looks at the 4-year-old and asks with a stern voice, «And what do YOU want for breakfast, young man?»

«I don't know,» he blubbers, «but you can bet your ass it won't be Cheerios.» [3]

3. Перебільшення – зменшення або збільшення фактів, почуттів, досвіду або якостей, таких як розмір або кількість. Наприклад, коли Пол Баннян (дроворуба-велетень – герой американського дитячого фольклору) народився, знадобилося п'ять гігантських лелек, які працювали “наднормово”, щоб доставити його додому. Або, як в наведеній нище дитячій лічилці, де кукла хворіє одразу трьома хворобами. Гумор у цьому прикладі

виникає за рахунок гротеску та гіперболи:

(3) *Say, say oh playmate, I cannot play with you. My dolly has the flu. The mumps and measles too I can't slide down your rain barrel, And through your cellar door. But we'll be jolly friends, Forever more, more, more, more, more [1].*

4. Перевага – ситуації, в яких людина представлена безглуздо або отримує поразку, залишаючи спостерігачу почуття зверхності. Особливо цей чинник маркує такий гендерно-орієнтований різновид дитячого фольклору, як дражнилки:

(4) *Boys are rotten, made out of cotton Girls are sexy, made out of Pepsi Girls go to college to gain more knowledge Boys go to Jupiter to get EVEN stupider [1].*

Використане у наведеному прикладі порівняння хлопчиків з дівчинками свідчить про аксіологічні вектори не тільки дитячої субкультури, а й американського суспільства в цілому: бути нерозумним – погано, бути розумним, сексуальним та “пити Pepsi” – добре, тому використання таких соціальних антиномій через антитезне порівняння створює почуття зверхності у адресанта-дівчинки та викликає у неї комічний ефект.

5. Інконгруентність – включає співвіднесення двох предметів, людей або ідей, які зазвичай вважаються несумісними. Наприклад, хлопчик йде до магазину морозива та питає у продавця піцу з сиром. В наведеному нище прикладі дитячої дражнилки хлопчик-адресат порівнюється до мавпи, що створює комічний ефект у адресанта за рахунок порушення онтологічних норм через використання експресивного порівняння людини та мавпи (точніше, їх інтелектуальних рівнів, тому що розумна людина ніколи не буде сидіти на рейці, як мавпа, та чекати коли її вб'є потяг), антитези та гіперболи, що є інконгруєнтними до існуючої реальності.

(5) *"Alex and a monkey were sitting on a rail. The only difference I could see, the monkey had a tail." [2].*

6. Висміювання, яке може приймати легкий (грайливий) або тяжкий (негативний, ворожий, об-

разливий) характер. Популярність такого гумору серед дітей можна обґрунтувати теорією ворожості, сутність якої в тому, що сміх сягає витоків в агресію, в прагнення почуття зверхності над жертвою жарту, як в наведеному нище прикладі, де адресат-дівчинка порівнюється з Mrs Brown – частим героєм дитячих дражнілок, та її всілякими соціальними невдачами. Mrs Brown виступає у ролі стереотипного комічного персонажу, який у даному випадку несе функцію навішування комічного ярлику “невдахи”:

(6) “*Mrs Brown went to town, with her knickers hanging down.*” [2].

Або, як, наприклад, у менш образливому варіанті лічилки, де комічний ефект створюється через прийом контрасту: експресивного порівняння та антитези, але ілюкутивна сила такого висловлювання пом’якшується мітігатором “I like you”:

(7) “*Roses are red,
Violets are blue,
you smell like a dog,
but I like you*” [1].

7. *Буфонада* – це швидка, груба, фізична, фіглярська розвага заради комічного ефекту. Наприклад, коли в обличчя летить торт з кремом. Цей прийом доводить популярність кролика Багса Банні, кога Гарфілда або дуже популярних трьох маріонеток (Three Stooges).

8. *Насильство* – форма вивільнення ворожості через агресивні дії. Герої мультиків зіштовхнули один одного зі скелі, або вдарили один одного по голові бейзбольними бітами. Прикладом стають популярні серії про трьох маріонеток (Three Stooges), що характеризуються яскравими сценами насильства – протикання очей пальцями, побиття один одного важкими предметами. Треба зазначити, що використання елементів насильства сприймається дитиною як комічне тільки у разі розуміння нереальності ситуації, що насправді нікому не спричинено ніякої шкоди. У разі зміни модальності з грайливої, несерьозної на серйозну комічний ефект не тільки відсутній, а навпаки такі форми агресії можуть викликати у дитини жах. Досить часто насильство є елементом дитячого фольклору, як у цій лічилці, де грайлива, несерьозна мо-

дальність створюється закликком взяти свою зброю, але не справжню, а іграшкову (bring your bee-bee gun and we’ll have so much fun), та, начебто завдати один одному шкоди:

(8) *Oh little enemy come out and fight with me bring your bee-bee gun and we’ll have so much fun I’ll shoot your eye out and let you bleed to death And we’ll be enemies, oh, one, two, three, four...* [1].

9. *Несподіванка* – поява несподіваного кінця, що далі складає пуант, кульмінацію. Наприклад:

(9) *Sam innocently asks his brother, ‘Have you seen Mom around?’ ‘No’, his brother replies, and then gets punched in the nose* [2].

Сем б’є свого брата в ніс, тому що розуміє, що матері поблизу немає і він не отримує покарання від неї, але вся ця інформація не є змістом жарту, вона повинна бути “додумана” отримувачем або глядачем жарту.

10. *Мовна гра* – результат мовної маніпуляції (загадки, гра словами, каламбури, дотепності, дражнілки тощо):

(10) *A: What day do chickens hate the most?
B: Friday* [1].

Відповіддю на питання, який день курка більш за все ненавидить є п’ятниця – слово, яке в англійській мові поєднує два зі значеннями ‘день’ та ‘жарити’. Комічний ефект у цьому прикладі утворюється за рахунок використання омофонії.

КДД має складну ілюкутивну ціль, яка реалізує цільову установку адресанта. Головною комунікативною ціллю є комічний ефект у адресанта та сміховий у адресата. Впливаючи на адресата, КДД “в тій чи іншій комунікативній ситуації виконує одну або декілька функцій і служить дієвим засобом прагматичного впливу” [5, с. 20].

Серед комунікативних функцій КДД виділяються: регулююча (гармонізуюча – покращення та полегшення рівня комунікації, створення дружніх взаємовідносин та дизгармонізуюча – отримання переваги, висміювання); фатична (підтримання дружніх стосунків в комунікації), ігрова (маніпулювання інформацією); розвиваюча (пошук рішення певної інтелектуальної задачі); інформаційна (отримання та обмін інформацією про світ, обгово-

рення тем-табу); соціальна (соціальне прийняття в певну соціальну групу, соціальне домінування); соціалізуюча (становлення соціальної та соціокультурної компетенції); мотивуюча (при виконанні різних видів робіт або в навчанні); евристична (творча); захисна (перетворення негативних емоцій в позитивні); релаксаційна.

Таким чином, КДД як прагматичний різновид дискурсивної діяльності мовної особистості дитини становить собою сукупність комунікативних ситуацій, споріднених комічним смислом, має інгренентні диференціальні, типологічні та функціональні характеристики, категоріальні маркери та інтенсифікатори комічного. Актуальним та перспективним є дослідження форм і способів лінгвокультурної репрезентації категорії комічного в КДД з урахуванням потреб прагматичного і когнітивно-дискурсивного напрямів мовознавства в плані опису різновидів КДД та їх комунікативних реалізацій – стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Іноземна філологія. – К. : КНУ імені Т.Г. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14. 2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с. 3. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на ма-

теріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.П. Мартинюк. – К., 2006. – 40 с. 4. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.І. Морозова. – К., 2008. – 32 с. 5. Самохіна В.А. Современная англоязычная шутка : монография. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – 356 с. 6. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : монографія. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 7. Харченко О.В. Особенности региональной шутки в Нью-Йорке / О.В. Харченко // Проблемы семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К. : КНУ імені Т.Г. Шевченка, 2005. – С. 252–268. 8. Шмелева Е.Я. Клишированные формулы в современном русском анекдоте / Шмелева Е.Я., Шмелев А.Д. // Труды Международного семинара «Диалог 2000» по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Т. 1. – Протвино, 2000. – С. 288–305.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moriver.net/Reference/Humor/kids/kids_humor01.htm. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jokelibrary.net/xOtherAtoM/fairy_tales.html. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kountrylife.com/content/hum143.htm>

УДК 81'42:811.111

ІМПЛІЦИТНІСТЬ ЯК ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ*А.М. Ерліхман (Івано-Франківськ)*

Стаття присвячена проблемі імпліцитності у художньому творі, як необхідного компоненту змісту тексту, який утворює другий план розповіді і розширює межі повідомлення. Імпліцитність сприяє вираженню прагматичних настанов автора та філософських параметрів тексту. Виділяються такі основні особливості імпліцитності як онтологічність, двоплановість, інтенціональність, конвенціональний характер.

Ключові слова: актуалізація, імпліцитність, інтенція, маркування, текст.

А. М. Ерліхман. Имплицитность как текстовая категория. Статья посвящена проблеме имплицитности в художественном произведении как необходимого компонента содержания текста, который создает второй план рассказа и расширяет границы сообщения. Имплицитность содействует выражению прагматических установок автора и философских параметров текста. Выделяются такие основные особенности имплицитности как онтологичность, двоплановость, интенциональность, конвенциональный характер.

Ключевые слова: актуализация, имплицитность, интенция, маркирование, текст.

A. M. Erlikhman. Implicitness as textual category. This article focuses on the problem of implicitness in fiction as a necessary component of text content which creates the second level of the text and broadens measures of the message. Implicitness contributes to the expression of author's pragmatic intentions and philosophic characteristics of the text. Such main peculiarities of implicitness as its ontological, two-leveled, intentional, conventional features are singled out.

Key words: actualization, implicitness, intention, labeling, text.

Постановка проблеми. Лінгвістичні дослідження останніх років, присвячені аналізу художнього тексту, характеризуються різноманітним теоретичним орієнтаціям і точок зору на проблеми вивчення тексту і його одиниць. Інтерес до художнього тексту на новому (когнітивно-прагматичному) рівні лінгвістики пов'язаний, по-перше, з вивченням функціональних проявів мови, відходом від характеристики структурних особливостей тексту та зверненням до семантичного простору художнього твору і, по-друге, з розглядом іманентних категорій стилістики тексту на новому витку науки.

Актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Цікавою та малодослідженою постає проблема актуалізації прихованого змісту, механізмів його реалізації та проявів у художньому тексті, оскільки імпліцитність характеризується неоднозначністю поєднання зовнішніх та внутрішніх сторін твору, яка призводить до виникнення імпліцитного смислу, обумовлює багатозаровість

тексту, множинність його інтерпретацій, посідаючи важливе місце у його структурі та конфігурації. Саме тому важливо визначити місце імпліцитності у художньому тексті, його функції та способи реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні тенденції, зорієнтовані на вивчення комунікативних аспектів художнього твору (Е.А. Бакланова, Н.С. Болотнова, Н.О. Купіна, В.В. Одинцов, М.О. Рудяков, І.Я. Чернухіна, Л.М. Невідомська та інші) та його прагматичних характеристик (Г.В. Колшанський, А.А. Горних, О.Л. Каменська, О.П. Просяник та інші), вимагають дефініювання самого поняття текст, яке, незважаючи на різноманітність визначень, розглядається як конструйована за певними законами єдність мовних одиниць та їх смислів. Так, наприклад, "Енциклопедичний лінгвістичний словник" визначає текст як "поєднану смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць" [17, с. 507], а А.П. Загнітко послуговується таким терміном:

© А.М. Ерліхман, 2010

“текст – це складна система з ієрархічно організованим репрезентантом певної смислової нелінійної цілісності” [9, с. 45], з чого випливає, що текст – це складний конгломерат, у якому зливаються знаковий та концептуальний простори, створюючи самостійну, синергетичну систему. Текст структурно організований, в якому існує, як стверджує О.О. Залевська, “тіло тексту” [10, с. 63] та смисл, який у процесі інтерпретації “озвучує” текст та зливається з його “енергією”.

Текст не можна розглядати тільки як словесну конструкцію – це, за Ю.М. Лотманом, “вторинна моделююча система” [14, с. 30], структура якої виходить за вербальні межі, надбудовується над “природною” мовою. Тому формально текст можна поділити на два рівні: *поверхневий та глибинний*. Останній і несе приховану, імпліцитну інформацію, яка визначає фактуальну, диктуючи вибір мовних засобів, забезпечуючи цілісність та зв’язність тексту. Цілісний текст – це текст, в якому при переході від одного поступового ступеня компресії до більш глибокого щоразу зберігається смислова тотожність, інформаційне ядро тексту [12, с. 47].

Об’єктом нашого дослідження є мовна категорія імпліцитності. Предметом – її реалізація та функція у художньому тексті,

Мета статті – визначити місце імпліцитності у художньому тексті. Досягнення поставленої в роботі мети вимагає вирішення таких завдань:

- проаналізувати причини виникнення імпліцитності у художньому творі;
- виокремити основні ознаки імпліцитності у художньому тексті;
- визначити її функції та роль у художньому творі.

Наукові результати. Стрижнем твору визнається глибинна структура, яка являє собою понятійне, смислове поле і знаходиться у прямій залежності від семантичного рівня. Між глибинною та поверхневою структурами твору існує певний тип зв’язку. З одного боку, глибинний рівень підкорює поверхневий, а з іншого – вони знаходяться у тісній залежності, яка сприяє передачі прагматичних настанов та філософських параметрів тексту.

Аналізуючи приховані смисли тексту, П. Рікер вводить поняття “структура значення”, яка, згідно з його теорією, складається з двох смислів: прямого, первинного, буквального, який в той же час означає інший – непрямий та може бути зрозумілим тільки через перший. На його думку, інтерпретація – це “робота мислення, яка полягає у розшифровці смислу, який стоїть за очевидним, в розкритті рівнів значення у буквальному сенсі” [16, с. 18].

Розглядаючи імпліцитність як текстову категорію (В.А. Кухаренко, Н.Д. Зарубіна, І.Р. Гальперін), можна виділити декілька характеристик, які впливають з комунікативної природи тексту. Передусім, імпліцитність є **онтологічною** категорією тексту, яка існує поряд з експліцитно вираженою, це природна властивість тексту містити як експліцитну, так й імпліцитну інформацію. Іманентність імпліцитності у художньому тексті обумовлюється її облігаторністю у мові як етимологічно та історично засвоєного знання, яке включене в мовну систему. Сьогодні здатність мови опускати, приховувати інформацію пояснюється психолінгвістичним підходом, в основі якого лежить дихотомія мови та мислення, у якій імпліцитність є “формою існування знання, яка становить одну з основ психосвідомої діяльності людини і проявляє себе у мові та мовленні” [11, с. 3].

Контроверсійним серед лінгвістів залишається питання причини онтологічності імпліцитності тексту, яку Р. Барт, наприклад, вбачає у структурі художнього твору, що обумовлює створення латентного: “твір вмщує у собі одночасно декілька смислів в силу самої своєї структури, а не в силу недоліків того, хто його читає” [3, с. 50]. І.Р. Гальперін відштовхується від функціонально-прагматичних характеристик інформації і поділяє її на три види: змістово-фактуальну (ЗФІ), змістово-концептуальну (ЗКІ) та змістово-підтекстну (ЗПІ) – “приховану інформацію, витягнуту із ЗФІ завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також завдяки здатності речення всередині ЗФІ прирошувати смисли” [7, с. 27–28]. Дослідник неоднаразово вказує на “здатність” мовних одиниць до латентного, що підтверджує

І.В. Арнольд, називаючи головною передумовою імпліцитності компресію словесного вираження, яка впливає з двох протилежно спрямованих тенденцій, що діють у будь-якому тексті [1, с. 3].

Орієнтація на читача є основною причиною кодування інформації у тексті, “автор якого навмисне ховає деякі текстові зв’язки або взагалі відмовляється від них, створюючи натомість смислові містки в області підтексту, другого плану твору. Тим самим він змушує читача приводити у дію неусвідомлювані, можливо, ним самим механізми смислового синтезу, співпрацювати з ним і почувати себе співучасником творчого процесу, а значить, отримувати від цього задоволення і радість першовідкривача” [5, с. 168]. Не менш важливими є також енциклопедичні знання, які забезпечують можливість дешифрування тексту. Автор імплікує тільки ту інформацію, яку адресат здатен розкодувати, спираючись на власний інтелект та контекст, а також темпорально-просторові та культурні умови створення/розуміння тексту.

Імпліцитність як номінативна сутність мови та структурно-семантична категорія існує у тексті як вторинний, прихований зміст, але також виконує функцію трансляції адресату того імпліцитного змісту, який хотів приховати та імпліцитно донести через текст адресант. Художній текст – це не тільки комунікація замислу автора та його ідеї, а й передача самого тексту, який має власну сюжетну лінію. Інакше кажучи, художній текст описує деяку комунікативну ситуацію, водночас сам є частиною комунікативної ситуації спілкування між автором та читачем. З цього впливає наступна особливість імпліцитності – **двоплановість** її вираження та сприймання, двоякий характер. В.В. Виноградов писав, що художній твір “заданий читачу не як система позитивного змісту, а швидше як відома схема і загадка, яку читач повинен ще доповнити та розгадати в конкретно-смисловому плані. В силу цього художній твір допускає множинність тлумачень, вимагає, щоб до нього не підходили з догматичним визначенням критерієм. Його основна перевага, як символічної структури, в багатогранності, в багатозначності і в цьому сенсі він вимагає формальності норм” [6, с. 9].

Таку властивість тексту О.В. Єрмакова називає *естетичною значимістю*, яка протистоїть “побутовості” художнього дискурсу, “інтереси тексту виходять за рамки побутової свідомості і стосуються соціальних, психологічних, філософських проблем, які неможливо вирішити поза художнім контекстом” [11, с. 49], які і є причинами імпліцитних пластів тексту.

Імпліцитність, з одного боку, реалізується за допомогою матеріальної субстанції, мовного тла, а з іншого – функціонує як проміжна ланка між автором та читачем, де приховані смисли аналізуються вже не як частина словесного тексту, а як повідомлення від автора читачеві, яке знаходиться набагато глибше. Текст тут вже розуміється не просто як твір, написаний автором, а як засіб комунікації, де на основі первинних імплікацій формуються вторинні, які утворюють смисл твору. Первинні імплікації базуються на самому тексті, а вторинні – на тексті як засобі донесення інформації до читача.

Текст несе естетичний імпліцитний код, який виражається за допомогою формально-змістової структури, співіснує з нею, але, водночас є первинним та важливішим, який, послугуючись мовними одиницями, створює глибинний макрорівень. Естетичний імпліцитний код виводиться за допомогою рефлексійної діяльності над змістовим тлом, формуючи символічний смисл тексту. Інакше кажучи, смислова поліваріантність похідна від естетичної сутності тексту.

Розглядаючи імпліцитність у контексті художнього твору, не можливо оминати автора та читача як невід’ємні компоненти декодування імпліцитних смислів. Текст, на думку Д.С. Ліхачова, – “це мовне вираження задуму його творця” і свідомого ставлення до нього [13, с. 9]. У цьому сенсі **інтенціональність** імпліцитності проявляється у першорядній ролі адресанта як ініціатора замислу з певним змістом, який повинен максимально донести його до читача. Задум творця тексту відіграє вирішальну роль, пронизує текст від початку до кінця, інтегруючи його змістово-смислову структуру.

Авторське начало виступає конструюючою рисою художнього тексту. Виражаючи свою концеп-

цію, автор вибирає її в форму тексту, який і стає результатом його наміру, підтверджуючи інтенціональність діяльності. У більшості випадків відступ від норм мови, незвичайне вживання слів, незбіг форми і змісту пов'язані з наміром автора, його текст є засобом створення очікуваного, завчасно задуманого впливу на читача.

Адресант виконує сугестивну функцію, яка сприяє вираженню авторського творчого задуму за допомогою селекції та комбінації мовних засобів [8, с. 63]. Інтенція автора задає увесь контекст твору, його спрямованість, яка забезпечується детермінованою формальною структурою, з метою увійти у знакову систему та смисловий код адресата; задум продуцента розгортається у синтагматичний, лінійний, вербально виражений текст.

Авторська інтенція виступає однією з *вихідних* причин породження імпліцитності, позасловесного змісту протиставленого та водночас створеного мовною системою, яка, як писав В.П. Белянін, орієнтує читача на таке розуміння тексту, яке було б адекватне задуму адресанта [4, с. 24]. Звичайно, процес декодування імпліцитного є двостороннім (у ньому оперує не тільки автор, а й читач), що визначає його діалектичний об'єктивно-суб'єктивний характер, але говорячи про імпліцитну природу тексту, інтенціональність закладається адресантом (свідомо або підсвідомо) і доноситься знаковою системою інтерпретатору, актанту тексту, який визначає межі його суб'єктивної інтерпретації. Адресант та адресат виступають двома крайніми полюсами комунікативного акту, у якому реципієнт, "який намагається не тільки сприйняти, але й зрозуміти текст, повинен підкоритись волі автора, прийняти його правила гри, якими б умовними вони не були, і дотримуватись їх до кінця" [5, с. 59].

Імпліцитність – це мовна категорія, яка існує поза мовним тлом, але водночас створена ним. Розглядаючи імпліцитність як іманентну категорію тексту, неможливо оминати таке поняття як "актуалізація" – "співвіднесення мовного знака з дійсністю, яке полягає в пристосуванні знаків

мови до потреб ситуації за допомогою актуалізаторів" [2, с. 37]. Тому можна говорити, що імпліцитність має **конвенціональний** характер. Конвенціональність проявляється в необлігаторності імпліцитного складника мовного знака, який може проявлятися тільки у певних комбінаціях мовних одиниць (фактуальна інформація поєднується з імпліцитною) та у певному контексті, що обумовлюється структурою та природою тексту. З цього приводу О.І. Москальська справедливо зазначає, що "всі слова в тексті, усі речення, які входять до тексту, як і текст у цілому, актуалізовані, вони виступають не як найменування, словникові лексеми і гіпотетичні конструкти, а як назви конкретних предметів і реальні вислови або частини висловів про конкретні факти або ситуації" [15, с. 97].

Текст є замкненою системою, тому в одному тексті певні мовні засоби можуть бути виразником імпліцитності, а в іншому – ні. Імпліцитність є *потенційною* можливістю тексту, яка не має визначених, власних засобів вираження – вони нелімітовані, різноманітні, набувають вторинної, імпліцитної номінації тільки у випадку *імпліцитного маркування* (використання мовних одиниць у певній ситуації (лінгвістичний контекст), яке породжує імпліцитні смисли).

Висновки. Отже, текст – комплекс прагматичних, когнітивних та лінгвістичних ознак, які реалізуються у взаємозв'язку "автор – текст – читач", тому текст вивчається з точки зору його розуміння автором, і текст – у сприйнятті читачем. Імпліцитність як текстова категорія не можлива без урахування цих трьох компонентів, кожен з яких створює, розкриває зміст та смисл твору. Смисл тексту – це не сума його мовних одиниць, а їх конфігурація, яка створює семантичну єдність та стилістичну закінченість тексту і є одним з текстостворюючих факторів. Творець тексту завжди керується певним наміром, який рідко виражається експліцитно, а "ховається" за його естетичним кредо. Художній текст не тільки несе латентні смисли, але й своєю багатовекторною структурою сприяє їх створенню, що дає підстави вважати імпліцитність онтологічною категорією тексту,

яка вимагає більш поглибленого вивчення механізмів її створення, ролі у семантиці тексту та апробації на широкому фактичному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Статус импликации в системе текста / И.В. Арнольд // Интерпретация художественного текста в языковом вузе (методика исследования) : межвуз. сб. науч. тр. [отв. ред. И.В. Арнольд]. – Ленинград. – 1983. – С. 3–14.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова / Ролан Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 615 с.
4. Белянин В.П. Психологические аспекты художественного текста / Валерий Павлович Белянин. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 120 с.
5. Васильев С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста : Философские проблемы / АН УССР. Ин-т философии; Отв. ред. М.В. Попович / Сергей Александрович Васильев. – К. : Наук. думка, 1988. – 240 с.
6. Виноградов В.В. О теории художественной речи / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 239 с.
7. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
8. Голякова Л.А. Подтекст : прагматические параметры художественной коммуникации / Л.А. Голякова // Филологические науки. – 2006. – № 4. – С. 61–68.
9. Загнітко А.П. Структура і типологія текстових категорій // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. пр. / В.Д. Калішченко (ред. кол.) та ін / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 18. – С. 43–51.
10. Залевская А.А. Некоторые проблемы теории понимания текста / А.А. Залевская // Вопросы языкознания. – 2002. – № 3. – С. 62–74.
11. Ермакова Е.В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / Под ред. М.Б. Борисовой / Елена Валентиновна Ермакова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2010. – 200 с.
12. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста / Алексей Алексеевич Леонтьев // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М. : Наука, 1976. – С. 46–47.
13. Лихачев Д.С. Текстология. Краткий очерк / Дмитрий Сергеевич Лихачев. – Москва – Ленинград : Наука, 1964. – 102 с.
14. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
15. Москальская О.И. Грамматика текста (пособие по грамматике немецкого языка для ин-тов и фак. иностр. яз. : учеб. пособие / Ольга Ивановна Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 184 с.
16. Рикер П. Конфликт интерпретаций : Очерки о герменевтике. Пер. с фр. И.С. Вдовина / Поль Рикер. – М. : Канон-Пресс-Ц : Кучково поле, 1995. – 415 с.
17. Текст // Лингвистический энциклопедический словарь / [глав. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 507.

ЕКСПАНСІЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ НАУКОВО-ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Н.В. Карпусенко (Харків)

Стаття присвячена способам розширення синтаксичної структури у німецькомовному науково-лінгвістичному дискурсі. В роботі проводиться аналіз використання наступних стилістичних прийомів експансії: перераховування, градації, антитези, різних видів повторів, плеоназму, синтаксичної та лексичної тавтології як засобу стилістичної виразності у текстах німецькомовних лінгвістичних монографій, а також особливостей їх функціонального призначення.

Ключові слова: анафоричний повтор; антитеза; градація; експансія синтаксичної структури; перелічення; плеоназм; синдетичні, асиндетичні, полісиндетичні зв'язки; стилістичні прийоми; тавтологія.

Н.В. Карпусенко. Экспансия синтаксической структуры как средство стилистической выразительности в немецкоязычном научно-лингвистическом дискурсе. Статья посвящена способам расширения синтаксической структуры в немецкоязычном научно-лингвистическом дискурсе. В работе анализируется использование следующих стилистических приемов экспансии: перечисления, градации, антитезы, разных видов повторов, плеоназма, синтаксической и лексической тавтологии как средств стилистической выразительности в текстах немецкоязычных лингвистических монографий, а также особенностей их функционального предназначения.

Ключевые слова: анафорический повтор; антитеза; градация; перечисление; плеоназм; синдетические, асиндетические, полисиндетические связи; стилистические приемы; тавтология; экспансия синтаксической структуры.

N.V. Karpusenko. Syntactic Structure Expansion as Means of Stylistic Expressiveness in German Scientific Linguistic Discourse. The article discusses syntactic structure extension methods in the German linguistic discourse. The work analyses the use of the following stylistic technique of expansion: enumeration, gradation, antithesis, various kinds of repetition, syntactic and lexical tautology as expressive means in text of German linguistic monograph, as well as their functional peculiarities.

Key words: anaphora, antithesis, asyndetic and polysyndetic relations, device, enumeration, expansion of syntactic structure, gradation, pleonasm, stylistic repetition, syndetic, tautology.

З точки зору стилістики потребує дослідження сама структура речення, його довжина, поширеність, дотримання чіткого порядку слів. Думку щодо універсальності синтаксичних ознак наукових текстів, можна вважати вірною лише частково. Актуальність дослідження засобів стилістичної виразності, що використовуються у науково-лінгвістичних текстах, та особливостей функцій, що вони виконують пов'язана з поглибленням інтересу до засобів висловлення експресивності в науковому мовленні та недостатнім рівнем вивчення цього питання. Об'єктом нашого до-

слідження є німецькомовний науково-лінгвістичний текст і дискурс. Предмет дослідження – засоби розширення синтаксичної структури в науково-лінгвістичному тексті та дискурсі.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу засобів експансії синтаксичної структури та виявленні особливостей їх функціонування у німецькомовному науково-лінгвістичному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували німецькомовні лінгвістичні монографії.

Стилісти дотримуються думки про те, що навіть найбільш класична модель речення, суворо до-

тримана в граматичній нормі, що на перший погляд не має жодної незвичності в своїй організації, в різних контекстах може використовуватися для висловлення широкого діапазону експресивності. Всі синтаксичні стилістичні засоби поділяються на синтаксичні засоби виразності та стилістичні прийоми. Під синтаксичними засобами виразності слід розуміти: нормативні структури, виразність яких визначається контекстом, наприклад, типом композиційно-мовленнєвої форми, планом викладу, типом тональності та інше; синтаксичні структури, що мають більш визначений, хоча й абстрактний характер виразності, наприклад, довжина речення, порядок слів в реченні, семантичний тип речення. Під стилістичними прийомами розуміють незвичні сполучення та розташування частин структури як у межах одного речення, так й в межах цілого текстового фрагменту. Зміна структури речення розглядається також як джерело синтаксичної виразності. З цим процесом пов'язані наступні стилістичні прийоми: редукція синтаксичної структури; експансія синтаксичної структури; трансформація структури речення; усвідомлене порушення порядку слів та речень Виділяються два види експансії синтаксичної структури: експансію – розширення структури речення за рахунок лінійного збільшення кількості одиниць, які входять до нього; та експансію за рахунок ускладнення структури шляхом уведення до групи головних членів речення додаткових одиниць [1, с. 299–305].

Надалі в цій статті ми будемо говорити про прийоми експансії першого виду: перелічення, градації, антитези, різні види повторів, плеоназм та тавтології та їхнє вживання в німецькомовних науково-лінгвістичних текстах.

За визначенням М.П. Брандес, перелічення (*Aufzählung*) – розповсюджений засіб синтаксичної виразності, що створюється шляхом використання однорідних синтаксичних одиниць різного обсягу у межах завершеного висловлення. Воно може бути парним, сполучниковим та безсполучниковим [1, с. 307]. Перелічення в наукових текстах взагалі, і в науково-лінгвістичних, зокрема, використовується авторами задля підкреслення одиниці найбільшої значущості та як засіб синтаксич-

ного упорядкування. Тут і надалі у роботі матеріал ілюструється прикладами з німецькомовних монографій в галузі лінгвістики.

Jede Stilanalyse hat eine analytische und synthetische Seite [3, S. 51]. – В цьому реченні вживаються однорідні означення, це є найпростішою формою перелічення.

Aus diesen Stilzugkonzepten geht hervor, dass die Kategorie „Stilzug“ sowohl präskriptiv als auch deskriptiv (und damit auch wertend) verwendet wird [3, S. 55]. Тут вживаються однорідні прислівники у якості означення, що зв'язані один з одним за допомогою складних сполучників сурядності: *sowohl ... als auch*.

Синдетичний зв'язок за своїм характером підходить для перелічення, він поєднує одним сполучником два члени речення. Полісиндетичний зв'язок як різновид сурядного поєднує більшу кількість елементів, що перелічуються, супроводжуючи кожен сполучником *und, oder, aber*. Асиндетичний сурядний зв'язок поєднує окремі члени речення без сполучника між ними. Сурядність пропонує однотипність, однакову функціональність, синтаксичну самостійність компонентів. Асиндетичний сурядний зв'язок може бути стилістичним засобом створення спокійної розповіді, прийомом створення фотографічної точності опису. Полісиндетичний зв'язок створює ефект розміреності, врівноваженості викладу, нагадує структурування висловлення в казках, розповідях для дітей, простому розмовному мовленні [1, с. 307–308].

Наукові тексти характеризуються використанням як полісиндетичного, так й асиндетичного зв'язку. Поширеною є комбінація двох видів зв'язку: асиндетичного та синдетичного. Використання цих сурядних зв'язків в науково-лінгвістичному тексті слугує не лише розширенню структури речення, але й взаємозв'язку одиниць в реченні та для оформлення характерних для наукового мовлення надфразових одиниць і їх об'єднання в абзаци.

Різновидом перелічення можна вважати стилістичний прийом градації – зростання (клімаксу, антиклімаксу).

Die schwierige Frage ist nun die: wie lässt sich im einzelnen Fall entscheiden, ob eine Wortform, ein Wort, ein Ausdruck als richtig, als zulässig, als fehlerhaft zu bezeichnen sei? [1, S. 62]. В цьому прикладі йдеться про зменшення якості ознаки, зростання негативності.

У наростанні завжди є момент емоційного напруження. Це явище обумовлюється самою природою градації, тим, що найголовніше, найважливіше у висловленні повідомляється не одразу, а поступово. Ця поступовість, що вимагає від читача очікувати та передбачати вершину наростання, вже створює певну емоційну напругу. Градація може сприйматися не лише через те, що кожна наступна сходинка (член) клімаксу володіє більшою емоційною або логічною насиченістю у порівнянні із попередньою, а й через те, що результатом цього прийому є загальне емоційне напруження [3, с. 147–148].

Um den Stil eines Textes als Ganzheit zu erfassen, müssen die einzelnen Ebenen des Textes analysiert und in ihrem Zusammenwirken, in ihrer Leistung für die Ganzheit verallgemeinert und beschrieben werden [3, S. 51]. В цьому реченні вживання прийому зростання пов'язано із переданням черговості виконання певної дії, тобто тут використовується пряма функція градації в науковому мовленні – організація великих об'ємів інформації та ще й з використанням ефекту емоційного напруження.

Здатність організувати настільки великі “шматки” тексту є притаманною клімаксу або антиклімаксу і вона є можливою лише в писемному мовленні, що дозволяє читачу проводити зіставлення частин висловлення, віддалених одна від іншої. Подібний дистанційний механізм відбору та розподілення синтактико-стилістичних засобів здатен з'єднати в єдину комплексну побудову опис певного явища, надаючи йому форму складного синтаксичного цілого [3, с. 149].

На нашу думку, певним різновидом градації можна назвати поширені зіставлення на кшталт: *Je abstrakter, abgeblaster die Bedeutung eines Wortes, desto mehr Mundarten stimmen in seinem Gebrauch überein; je sinnlicher die Bedeutung,*

desto größer ist die Abweichung zwischen den einzelnen Mundarten, desto größer auch die Schwierigkeit, einem Ausdruck allgemeine Geltung zu verschaffen [1, S. 53]. – В цьому випадку збільшення емоційного напруження за рахунок градації підкріплюється використанням дворазового повтору.

Таким чином, завдяки використанню прийому градації автору вдається передати поняття більш деталізовано, більш розгорнуто. Сама композиція градації надає можливість показати декілька рис одного явища. Головна синтаксична характеристика цих конструкцій – відносини сурядності між їхніми частинами, що говорить про рівноправність цих елементів. В цій структурі інколи використовуються слова, які не можуть створювати логічне та емоційне посилення. В цьому випадку ці слова отримують контекстуальне значення та стають контекстуальними синонімами [3, с. 153].

Крім того, серед стилістичних прийомів, що використовуються в науковому мовленні задля розширення структури речення, слід також назвати прийом антитези. Антитеза слугує цілям пояснення, тлумачення явища через його протиставлення іншим явищам, фактам, обставинам, тобто за допомогою антитези розглядаються протилежні ознаки та риси фактів, що досліджуються, стають більш зрозумілими їх найбільш специфічні властивості. Слід розрізняти прийом антитези та логічне протиставлення, що використовується в науковому мовленні значно частіше, проте не є стилістичним прийомом та носієм експресивності. У логічному протиставленні беруть участь протилежні поняття.

Durch die Art und Weise, wie man spricht oder schreibt – z. B. autoritär oder gleichberechtigt, offiziell oder privat, streng oder freundlich – drückt man aus, welche sozialen Beziehungen man zum Empfänger hat oder herstellen will. [3, S. 27].

Bei aller Unterschiedlichkeit von Text- und Stilauffassungen lassen sich doch gewisse einheitliche methodische Verfahren für das Herangehen an Text- und Stilanalysen erkennen und verallgemeinernd beschreiben [3, S. 47]. В останньому випадку логічному протиставленню

підлягають не прямі антоніми, тут зіставляються слова різних частин мови.

За І.Р. Гальперінім, антитеза реалізується не лише при зіставленні протилежних явищ, але й завдяки використанню слів, що не висловлюють протилежних понять. Лише тоді йдеться про стилістичний прийом. В цих випадках слова отримують певні додаткові відтінки значення [2, с. 168].

Will man z. B. einen Sachtext unter dem Gesichtspunkt seiner Funktion oder Partnerbezogenheit stilistisch untersuchen, sind funktionalstilistische oder pragmatische Methoden sehr geeignet. Will man dagegen ein Gedicht analysieren, zumal eines, das hermetisch scheint, bieten sich strukturalistische oder semantische Herangehensweisen an, in die in der Regel eine Phase deskriptiven oder werkimmanten Vorgehens eingeschlossen sein wird [3, S. 33].

Прийом антитези використовують для опису об'єкту дослідження. Антитеза може оформлюватися у вигляді чіткого паралелізму з лексичним повтором.

Die Art und Weise, wie man sich äußert (ebenso die Art und Weise, wie man sich kleidet, wie man sich einrichtet usw.), drücken die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Schicht oder Gruppe aus oder genau das Gegenteil, nämlich den Wunsch, nicht dazuzugehören, sich durch Stilisierungspraktiken von anderen abzuheben, sich zu unterscheiden [3, S. 28].

Es gibt innerhalb der Muster Elemente des Normativen als Handlungsorientierung, und es gibt Nichtgenormtes, Freiräume, die man individuell füllen muss [3, S. 25].

Крім того є можливим використання цього прийому для критичної оцінки робіт різних вчених (позитивної та негативної одночасно).

Dass die Autoren Texte als eine „kommunikative Okkurrenzen“ betrachten, d.h. als eine Kommunikations- und damit handlungsbestimmte Größe, ist ein wichtiger Schritt... Problematisch ist an der oben zitierten Äußerung zu Text als kommunikativer Okkurrenzen die Feststellung, dass die Nichterfüllung eines der Kriterien den Textcharakter überhaupt in Frage stelle [4, S. 20].

Розповсюдженим способом розширення синтаксичної структури є різноманітні види повторів, головне призначення яких – смислове та емоційне підсилення певної частини висловлення [1, с. 308].

Для наукового мовлення більш характерним є використання анафоричного повтору, тобто повторюється початковий елемент у реченнях, що йдуть одне за іншим. Цей різновид повтору слугує для досягнення більшого зв'язку між частинами поширеного висловлення. У якості елемента, що повторюється можуть виступати різні частини мови, як самостійні, так й службові, наприклад, є можливим повторення сполучників та прийменників, а також повторення цілих висловлень.

Ausgehend von Erfahrungen, Situationsmustern, Erwartungen über Normen, Text- und Stilmuster; Stilzüge u. a. wird der Text von seinem Ganzen zu den Teilen hin untersucht. Ausgehend von den einzelnen Erscheinungen auf der Textoberfläche werden Überlegungen in Bezug auf die Funktion für das Text- und Stilganze angestellt und daraus Verallgemeinerungen abgeleitet [3, S. 48].

Використання простих контактних повторів в науково-лінгвістичних текстах є значно рідшим через їхню притаманність розмовному стилю, їхню надмірну емоційність. Вживання по-дібних конструкцій в науковому мовленні є вимушеним явищем, що пов'язано із неможливістю випущення певного слова чи словосполучення.

Solche Typen sind bei Isenberg: „gnosogene“ Texte, „kopersonale“ Texte, „ergotrope“ Texte, „kalogene“ Texte, „religiotrope Texte“, „ludophile“ Texte [3, S. 24]. В цьому випадку ми можемо говорити про повторення іменника *Texte* через перелічення певних термінологічних словосполучень, складовою частиною яких є цей іменник.

Задля надання певної ритмічності мовленню в науково-лінгвістичних текстах автором можуть використовуватися фразеологічні вирази, в яких поєднуються однакові: *Hand in Hand*, або співзвучні слова: *Tür und Tor öffnen*.

Mit der Wahrnehmung der vorhandenen lautlichen Übereinstimmung von Wörtern, mit der Abstraktion einer Bedeutungssilbe, geht aber Hand in Hand die Wahrnehmung ihrer Verschiedenheiten [1, S. 99].

Ist aber die Wahrnehmung gar eine unvollständige, so ist der willkürlichen Endstellung Tür und Tor geöffnet [1, S. 99].

Заміщення певних слів на синонімічні їм слова, заміщення іменника на особовий чи відносний займенник можна також вважати різновидом повтору, викликано це явище намаганням зв'язати великі частини матеріалу в одне ціле та ще й уникнути тавтологічних повторів.

Sie sind das ältere, sozusagen, „Klassische“ Verfahren. Folgt man diesem, so hat man den Untersuchungsbereich, d. h. die Textmenge, von vornherein festzulegen. In extremem Fall wären es alle möglichen Texte überhaupt, die nach Typen geordnet werden sollten. Kriterien werden nicht aus den einzelnen Textexemplaren selbst ausgeleitet, sondern aus vorangegangenen theoretischen Verallgemeinerungen gewonnen und der Untersuchung vorangestellt. Isenberg stellt strikte Regeln für diese Vorgehensweise auf, von denen ich einige nenne: ... Typologisierungsversuche von dieser Art bringen Probleme in zweierlei Hinsicht mit sich [3, S. 24].

Проте уникнути тавтологічних висловлень в науковому мовленні на жаль не завжди вдається. Як відомо, тавтологія є різновидом плеоназму – семантичного повтору однокоренових слів та висловлень, що слугує для пояснення думки, її конкретизування та посилення [1, с. 310].

Man vergleicht das konkrete Exemplar mit diesen Erwartungen, d. h. der reale Text wird mit einem ideellen, vorgestellten Idealtext verglichen [3, S. 47].

Плеоназм може створюватися також завдяки використанню контекстуальних синонімів: *Was dem Anfänger mitunter als ein Durcheinander oder gar Chaos erscheint, erweist sich als ein Wechsel von Sichtweisen, durch die die Analyse schrittweise vorangebracht wird* [3, S. 49]

Виділяються лексична та синтаксична тавтологія. Прикладом лексичної тавтології вважатимемо наступний:

Wir haben zu akzeptieren, dass so ein so vielseitiges Phänomen von verschiedenen Seiten her angegangen werden muss [3, S. 33]. Тут йдеться

про тавтологічний повтор на основі етимологічної спорідненості слів, про використання прикметника та іменника, що мають один корінь (*Figura etymologica*) [4, с. 60]; та однокоренових дієслова та іменника: *Es formulierte sich als Denkinhalt im Verlauf des Formulierens* [3, S. 75].

Під синтаксичною тавтологією розуміється повтор ідентичних за змістом та граматично синонімічних елементів у структурі речення [1, с. 310].

Man vergleicht das konkrete Exemplar mit diesen Erwartungen, d. h. der reale Text wird mit einem ideellen, vorgestellten Idealtext verglichen [3, S. 47]. *Wie viel beim ersten Wollen erreicht werden kann, zeigt am besten ein Blick auf das, was schon erreicht worden ist* [1, S. 143].

Розповсюдженим видом тавтології є “парні слова” (Wortpaare) з різними видами семантичних відносин: синонімічних та антонімічних. Ці мовні явища підвищують виразність висловлення за рахунок надмірності форми вираження [1, с. 310].

Es erscheint unlogisch und anstößig, einen Menschen, der getrunken hat, als einen getrunkenen zu bezeichnen [1, S. 64]. *Solcher Stimme aber ist die Rede des Alltags nicht gewachsen; was täglich und stündlich erklingt, ist matt und abgeblasst, zu leicht für das Spiel gesteigerter Kräfte* [1, S. 84]. Використання цих парних синонімічних утворень слугує автору для висловлення негативної оцінки.

Емфатична конструкція: das ist es, was ...; er was es, der ... виступає у граматиці інтенсифікатором лексико-граматичного значення одного з елементів синтаксичної структури. Ця властивість має великі можливості виразності, адже з її допомогою можна виділити та підкреслити будь-який член речення [1, с. 310].

Es ist also ein sehr reiches, fast verwirrendes Bild, das sich uns bei Betrachtung der Bedeutungsentwicklung darbietet [1, S. 115];

Es sind meist noch überschüssige Laute vorhanden, Laute, die mit der Grundbedeutung nichts zu tun haben können [1, S. 99];

Певним різновидом цієї конструкції, що вживається в науковому тексті є використання прикладок. Вони також сприяють виділенню певного слова в синтаксичній структурі, здебільшого йдеться

про іменник та певним образом надають пояснення поняттю:

Die Schwierigkeit, die Sprache von fremden Bestandteilen frei zu halten, ist gar nicht so groß, wie es auf den ersten Blick erscheinen mag [1, S. 142]; *Das künstlerische Gestaltungsmittel Gespräch ermöglicht in der Epik differenzierte Formen seiner Umsetzung* [3, S. 70].

Слід звернути увагу на те, що використання цих синтаксичних конструкцій, з одного боку свідчить про прагнення автора зробити своє мовлення більш прийнятним та зрозумілим, спростити сприйняття інформації, об'єднати великі частини тексту в одне ціле, певним чином суб'єктивувати висловлення, привернути увагу до того чи іншого явища, надати вказівки. З іншого боку, існує тенденція зробити ці стилістичні засоби виразності нейтральними для наукового мовлення, характерною рисою наукового стилю, основною причиною вживання яких є організація великої кількості інформації в єдине синтаксичне ціле. На нашу думку, використання лише нейтральних синтаксичних, лексичних та граматичних одиниць, повне підкорення вимогам повідомлення інформації в межах наукового мовлення, призводить до створення тексту нецікавого та важкого до сприйняття. Перспективним буде

дослідження засобів висловлення експресивності в науковому мовленні з точки зору доцільності їх використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М.П. Стилистика текста / М.П. Брандес. – М. : Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 3-е изд., перераб. и доп., 2004. – 416 с. 2. Гальперин И.Р. Избранные труды / И.Р. Гальперин. – М. : Высш. школа, 2005. – 255 с. 3. Разинкина Н.М. Стилистика английского научного текста / Н.М. Разинкина. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 216 с. 4. Fix Ulla, Hannelore Poethe, Gabrielle Yos. Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger, Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2002. – S. 236.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Behaghel Otto. Die deutsche Sprache / Behaghel Otto. – Halle : Veb Max Niemeyer Verlag. – 1958. – 314 S. 2. Drosdowski G. Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / Drosdowski G., Gelhaus H., Mangold M. – Mannheim : Dudenverlag, 1984. – 804 S. 3. Fix Ulla. Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger / Fix Ulla, Hannelore Poethe, Gabrielle Yos. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2002. – S. 236. 4. Fix Ulla. Text und Textlinguistik / Fix Ulla // Nina Janich Textlinguistik, 15 Einführungen - Gunter Narr Verlag Tübingen, 2008. – S. 15–35.

УДК 811.112.2 ' 42

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ РОМАНА ФР. ВЕРФЕЛЯ “VERDI”

С.Н. Коринь (Харьков)

Статья посвящена вопросу лингвостилистических приемов формирования художественных образов романа Фр. Верфеля “Verdi”. В создании пространственно-временных структур большую роль играет метафора. Она принимает участие в формировании концептов, художественных образов и связи пространственно-временных структур. Накопление образной информации в художественном дискурсе есть ее накопление в слоях концепта. Данное приращение происходит прежде всего в образно-ассоциативном слое.

Ключевые слова: дискурс, концепт, метафора, стилистический, пространственно-временные структуры.

С.М. Коринь. Лінгвостилістичні прийоми формування образів у художньому дискурсі роману Фр. Верфеля „Verdi” Стаття присвячена питанню лінгвостилістичних прийомів формування художніх образів роману Фр. Верфеля “Verdi”. У створенні просторово-часових структур велике значення має метафора. Вона приймає участь у формуванні концептів, художніх образів та зв'язку просторово-часових структур. Накоплення образної інформації в художньому дискурсі є її накоплення в шарах концепту. Це приращення відбувається насамперед у образно-асоціативному шарі.

Ключові слова: дискурс, концепт, метафора, стилістичний, просторово-часові структури.

S. Korin. Linguistic and stylistic devices of the creation of the images in the novel “Verdi” by Fr. Werfel. The article examines the linguistic and stylistic devices of the creation of the images in the novel “Verdi” by Fr. Werfel. Metaphor is important in the forming of the space-time structures. It takes part in the creation of concepts, images and connection of space-temporal structures. An accumulation of figurative information in the discourse is its accumulation in the layers of the concept. This augment takes place first of all in the figurative-associative layer.

Key words: discourse, concept, metaphor, stylistics, space-temporal structures.

Художественный дискурс как результат, как созданный продукт характеризуется наличием в тексте концептов, художественных образов и трех пространственно-временных структур для восприятия концептов и образов [5]. Как динамический процесс художественный дискурс представляет собой процесс создания в диалоговом режиме образов и концептов и упомянутых пространственно-временных структур одновременно с синхроническим созданием художественного контекста. Эти же процессы можно рассматривать как процессы насыщения текста информацией, а именно, приращения информации в слоях концептов [6].

Объектом исследования данной работы являются художественные образы в романе Фр. Верфеля “Verdi”. Цель работы – определение и описание лингвостилистических приемов формирования художественных образов данного дискурса.

Дискурсивный подход к изучению материала является актуальным в когнитивно-коммуникативной парадигме современной лингвистики.

Основными художественными образами романа „Verdi” являются образы главных персонажей Верди и Вагнера, а также сборный образ Венеции как места действия драмы. Согласно Е.А. Селивановой художественные образы и концепты в тексте неразрывно связаны в том смысле, что в зависимости от типа содержащейся в концептах информации существуют понятийно-логические, парадоксальные и образно-художественные типы [11, с. 258]. На наш взгляд, основные концепты рассматриваемого дискурса относятся к образно-художественному типу.

Лингвистической теории художественных образов посвящены работы ряда исследователей [1; 2; 4; 8; 9; 11]. Определим главные характеристики

© С.Н. Коринь, 2010

художественного образа, динамично реализуемые в художественном дискурсе в лингвопрагматическом, информационном, когнитивном и стилистическом аспектах. Стиль художественной речи, иногда называемый поэтическим языком, прежде всего характеризуется образностью. Образ, создаваемый различными языковыми средствами, вызывает чувственное восприятие действительности, и тем самым, способствует созданию желаемого эффекта и реакции на сказанное [3, с. 245].

Художественный образ как одна из форм отражения действительности есть ее особая форма. Специфика его заключается в том, что, давая человеку новое познание мира, он одновременно передает и определяет отношения к отражаемому, представляет полученную информацию в новой сущности. Психологическая действительность образа делает восприятие литературного произведения живым и конкретным [8, с. 351].

В. Зарецкий называет образом единицу текста, которая несет образную информацию, неравнозначную собственному значению отдельных слов и элементов речи [4, с. 76–77]. На наш взгляд, такая неравнозначность является лишь необходимым, но не достаточным условием возникновения художественного образа в тексте. Например, сатирические тексты (фельетон, памфлет и др.) обычно не содержат художественных образов, но используют средства комического, базирующиеся на неравнозначности текстовой информации и информации отдельных слов и других элементов текста. В определении В. Зарецкого ценна имплицитная мысль о том, что в ситуации неравнозначности в тексте слова и элементы речи приобретают потенциальный смысл, несут потенциальную информацию, а их буквальное значение уходит на второй план. Именно эта информационная ситуация характерна для создания художественных образов: актуальная информация текстового, вербального описания образа по мере создания дискурса последовательно уходит в пресуппозицию и служит основой для потенциальной информации. Рассмотрим примеры последовательного создания художественных образов в романе.

Художественный браз Венеции

Характерным для объектов в текстах Фр. Верфеля является их первоначальное реалистическое описание. Иными словами, введение в такое описание построено на актуальной информации слов и фрагментов речи. Реальный объект (Венеция) с его реальными атрибутами (дома, улицы-каналы, фасад города и его задворки, работа гондольеров) сначала обозначается немногими экономными словами и предложениями (рема). Дальнейшее углубление описания (тема) происходит исключительно метафорически; этот принцип Фр. Верфель применяет последовательно, без исключений. Системность подобного описания заключается в его всесторонности. Рассмотрим последовательность описаний.

Ночной мир каналов и работа гондольеров:

Die Welt der kleinen Kanäle war tot. Kein Mensch stieg mehr über die Bogen der Brücken, kein Schatten regte sich unterm Lämpchen der Sottoporici. Nur der Ruderer, hoch auf dem Heck der Gondel, sandte, wenn er um eine Ecke bog, seinen uralten Ruf voraus, der die vornehmliche und degenerierte Macht der Stadt zu beleidigen schien. Von Takt zu Takt stieß der Mann sein Holz in das Element, das etwas weit Menschenhafteres, viel Komplizierteres war als nur dickes dunkles Wasser. Mit einem kaum merklichen Akzent glitt die Barke vor, bis die Kraft des Stoßes zu Ende war und eine Hemmung einsetzte. So immer wieder: Lange Note, kurze Note. Lang, kurz. Die Bewegung war die Mutter aller Barkarolen [1, с. 25].

Дома снаружи и внутри:

... daß die Gedrängtheit, Enge und Baufälligheit so vieler Gebäude Venedigs nur scheinbar ist. Hinter diesen wunden und räumigen Fassaden verbergen sich oft prunkende Riesenräume, und es dünkt uns dann, wenn wir sie betreten, daß in dieser Stadt unser Sinn für Maß nicht genüge. So auch war das Wohnzimmer weit und hoch, dessen vier mächtige Fenster auf einen guten und stillen Rio hinausblickten. Der Einrichtung dieses Zimmers fehlte vollkommen jener

unangenehme Geschmack, der den Wohnräumen venezianischer Patrizier fast immer anhaftet, der museale Charakter, der daher kommt, daß alle Möbel, Spiegel, Luster aus den großen Epochen der Stadt in die unsere herübergeerbt wurden, von der auch kein Luftzug in solchen Gräberkammern uns erfrischt. Der Senator haßte, trotz seinem Humanismus, alles Antiquitätentum, und Venedig, soweit es die Riesenscheuer abgemähter Zeit - Ernten ist, liebte er nicht [1, c. 46].

Впечатления юного венецианца от города в солнечный день:

Als er endlich ganz einsam auf der Höhe der Glockengalerie stand, wurde er von dem unbeschreiblichen Bilde des verzückten Umkreises bewältigt, der sich aus der Wirklichkeit zum schwebenden Flor einer Fata Morgana verzaubert hatte. Einzig die Stadt war klarer, fester Leib, eine drachenhafte Tierform mit dichten rötlichen Dächerschuppen, zwischen denen an einigen Stellen metallfunkelnde Warzen und Borsten hervorstanden. Das zusammengerollte Tier der Vorwelt sonnte sich auf einer müden, gleißenden Spiegelfläche, die ohne Widerstand mit Millionen Wollustblicken die Vergewaltigung der Gottheit erduldet. Alle Weite war Weib, und immer kühler, jungfräulicher, je mehr sie zum Horizont zurückwich [1, c. 352].

Впечатление Верди от ночной Венеции, задворок города:

Die sogenannte Fondamenta nuove von Venedig haben nichts mit der Vorstellung eines neuen Stadtteils, einer fassadenschönen Kai-Straße gemein. Das goldgeschminkte Gesicht der Stadt lächelt abgelebt und reizvoll den Süden an, die Klarheit des Mittelmeeres. Diese Fondamenta aber, nach einem wüsten Norden gewandt, sind die elende Rückseite des Lebens. Oh Wahrheit der alten herrlichen Diva, die um Mitternacht, wenn kein Auge mehr die schlaffe Schönheit ihres gefärbten, gestützten, gewandeten Leibes

bewundern will, grau und selbstgehässig sich ihrem Ruin hingibt [1, c. 379].

Приведенная выше схематическая картина показывает, что описания проведены в полярных оппозициях (дневные – ночные, фасад города – задворки, снаружи – внутри). В результате последовательно возникает полноценный художественный образ, обогащенный метафорическими характеристиками.

Художественный образ Верди

При создании образа Верди в тексте романа привлечен значительный корпус реалистических описаний его деятельности: общение с друзьями, помощь неимущим одаренным людям из народа, упомянута его успешная хозяйственная деятельность. Этим подчеркнута “земная оболочка” Верди, его связь с народом. В то же время, характерные внутренние переживания Верди, формирующие творчество, описаны метафорически, в том же ключе, что и метафорические характеристики Венеции.

Mochte er sich zuerst in den begeisterten Revolutionsaufruf des jungen Italiens retten. Bald war auch dies vorbei und er stand allein. Aber ungebrochen und immer noch sprach Volk aus ihm, von allen Menschen seiner Zeit aus ihm am stärksten. Und er ging an seine Tat. Ohne das Alte, Heilig-gebundene umzuwerfen, ohne dem Gewohnheits- oder Fortschritts-Pöbel Zugeständnisse zu machen, schuf er in den enthusiastischen Formen, die verspottet wurden, eine Menschenwelt. Wagner, ohne Wurzel war frei zum Flug. Verdi, ein Gefangener, Kette und Kugel am Fuß, mit einer kleinen Eisenfeile in der Hand, durchbrach seinen Kerker [1, c. 97].

Речь идет о поиске Верди источника вдохновения и разочарования в нем, о нахождении корней в народном творчестве. Метафорически, иносказательно говорится о том, что это был подвиг Верди, поскольку его искусство шло “против течения”.

Во многом “земного” человека, Верди невозможно полно охарактеризовать лишь метафорически, иносказательно. Однако глубина и тайна творчества композитора не поддается реалистическо-

му описанию; в то же время это деятельный субъект (а не объект, как Венеция). Поэтому в авторском методе сочетаются реалистические описания деятельности Верди и метафоры его переживаний, стимулирующих творчество.

Художественный образ Вагнера

Этот композитор характеризуется в тексте относительно скупой и статично. Как личность, «оторванная от корней», Вагнер не нуждается в характеристиках какой-либо «телесной» деятельности; ее нет. Авторская интенция выражается в описании иррационально-мистического воздействия Вагнера на окружение; в этом же его единственный источник творческого вдохновения. Данные атрибуты личности Вагнера не могут быть описаны реалистически, поэтому относительно краткие характеристики композитора изобилуют метафорами:

Wagner – dies sein Geheimnis – wirkte nicht nur als der große Mensch, der er war, als der immer überraschend zupackende Geist, als der in jeder Sekunde gesteigerte und durchtonte Künstler, über diese Gaben hinaus wirkte er, man kann es nicht anders nennen, als Weib! Wie von einem Weib höchster Art, das trotz leidvollsten Erlebnissen doch niemals eine Niederlage, einen Mißerfolg, eine Einbuße erlebt hatte, ging von ihm ungebrochen erotische Strahlung aus, jener hochgespannte Strom der Anziehung und Abstoßung, der alle Formen von unglücklicher Liebe erzeugt. Je älter er wurde, je mehr seiner sicher, je mehr die unerträgliche Notwendigkeit von ihm abfiel, sein Auge auf andere richten zu müssen, die mächtiger, gleichgültiger waren als er, und die er noch nicht unterworfen hatte – um so reiner strömte aus ihm die bezaubernde Kraft. In dieser gar schien es, daß das herrliche Weib seines Wesens am sichersten regierte, und es ist mehr als ein Zufall, daß er zur Zeit an einer Schrift arbeitete, die den Titel trug: „Über das Weibliche in Menschen“ [1, с. 97].

С когнитивной точки зрения накопление образной информации в художественном дискурсе есть ее накопление в слоях концептов. Данное приращение информации происходит прежде всего в об-

разно-ассоциативном слое, поскольку атрибуты метафоры сравниваются с атрибутами концепта в этом слое. Сравнение увеличивает семантический объем в смысловом слое (или в понятийной составляющей концепта по А.Н. Приходько) [10].

Например, Венеция (ее внешний вид в солнечный день) сравнивается с фантастическим животным, нежащимся в солнечных лучах. Духовное заточение Верди сравнивается с реальной тюремной камерой, в которой узник подпиливает решетку. Вагнер сравнивается с обольстительной женщиной. Расширение понятийного слоя концептов ВЕНЕЦИЯ, ВЕРДИ, ВАГНЕР при этом осуществляется за счет представлений читателя о характеристиках фантастических животных, обольстительных красавиц и угрюмых узников. В то же время данное расширение понятий затрагивает предметно-чувственный слой концептов, поскольку рекурсивно уточняет (добавляет предметные, наглядные сведения) нетривиальную суть Венеции и главных персонажей романа.

В стилистике и психолингвистике художественный образ характеризуется следующим образом: «В филологической литературе обычно выделяют четыре принципа построения образа: принцип аналогии, принцип контраста, принцип неполной репрезентации и принцип рекуррентности» [2, с. 17]. Принцип аналогии в построении художественного образа заключается в сравнении условно отождествленных объектов совершенно разных классов. Этим усиливается дифференцирование сигналов, поскольку реципиент обращает больше внимания на единое в разном, чем на одинаковое в тождественном по своей природе. Целостное восприятие образа происходит эффективнее при поступлении дифференцированных сигналов от объектов.

«Принцип контраста в построении образа, напротив, связан с поисками различий через тождества (антитеза, оксюморон, парадокс, каламбур, ирония). В модерационном смысле – это тоже усиление сигнала, затухание которого вызвано полным (симметричным) совпадением узуально означающих сравниваемых референтов с означаемыми» [2, с. 20].

«Принцип рекуррентности как способ построения образных структур обеспечивает, прежде все-

го, закрепление ситуативно означающего за означаемым. На основе этой фиксации возникают тропы и символы ... Таким образом, рекуррентность инициирует процесс трансформации знака-иконны в знак-символ через промежуточные стадии мотивации” [2, с. 20].

При неполной репрезентации художественный образ основывается на недосказанности признаков реального объекта и одновременно на сгущении характеристик, которые соответствуют интенциям автора текста. Согласно данному принципу ряд важных характеристик объектов описания – Венеции и композиторов Верди и Вагнера в тексте не упоминается. Например, не описаны быт жителей Венеции, карнавалы и т.п. В характеристиках главных персонажей также отсутствуют их привычки, вкусы, их повседневная жизнь. Однако, описаны и сгущены другие признаки, отражающие интенции автора.

Принцип неполной репрезентации стилистический связан с некоторыми типами выдвижения в художественных текстах [1, с. 62–74]. Под типами выдвижения И.В. Арнольд понимает способы организации текста, фокусирующие внимание на определенных элементах сообщения и устанавливающие семантически релевантные отношения между элементами одного или чаще разных уровней [1, с. 63]. Принцип неполной репрезентации наиболее тесно связан с такими типами выдвижения как конвергенция и сцепление (когезия текста). “Конвергенцией называется схождение в одном месте пучка стилистических приемов, участвующих в единой стилистической функции. Взаимодействуя, стилистические приемы оттеняют, высвечивают друг друга, и передаваемый ими сигнал не может пройти незамеченным” [1, с. 64]. “Пучок стилистических приемов” соответствует в принципе неполной репрезентации сгущению тех характеристик объекта, которые соответствуют интенциям автора.

Фр. Верфель метафорически говорит о сходстве Венеции со старой сеньорой, фантастическим морским животным, с баркаролой ее ночных каналов. “Пучок” стилистических приемов здесь отражает интенцию автора не только всесторонне охарактери-

зовать этот необычный город, но и оттенить способность Венеции являться зрителю в необычных ипостасях, властно влияя не его чувства и творчество.

Как тип выдвижения, “сцеплением называется появление сходных элементов в сходных позициях, придающих целостность тексту. Большое значение этого понятия состоит в том, что оно помогает раскрыть характер и суть единства формы и содержания в художественном произведении в целом, переходя от декодирования на уровне значения отдельных форм к раскрытию структуры и смысла целого, допуская обобщение больших сегментов целого. Сцепление проявляется на любых уровнях и на разных по величине отрезках текста” [1, с. 66]. Сцепление (когезия текста) тесно связано с последовательным применением Фр. Верфелем концептуальных метафор для углубленных характеристик объектов описания.

Принцип аналогии в построении образов у Фр. Верфеля применяется вполне прозрачно в метафорах. Здесь единое в разном, в различных метафорических характеристиках объекта описания обеспечивается также типом выдвижения когезией.

Принцип контраста применяется автором при описании Венеции в полярных характеристиках: ночью – днем, изнутри – снаружи и т. п. Этот же принцип применен при противопоставлении Верди и Вагнера. В тексте уделено также много внимания нахождению различий в тождестве (различно описывается один и тот же город, полярные персонажи принадлежат одному классу композиторов).

Принцип рекуррентности “принудительно” закрепляет за объектами описания метафорические характеристики, которые являются ситуативными. Но в этом и состоит искусство, чтобы “чужие” характеристики прижились.

Системные связи описанных выше принципов и авторской речевой стратегии представляются нам следующим образом. В информационном аспекте художественный образ приобретает образную, потенциальную информацию при преимущественном применении в тексте указанных выше четырех стилистических приемов, связанных

с типами выдвиження. Степень и порядок их употребления составляет речевую стратегию автора. Одновременно происходит кодирование объектов описания, при этом приращение смысла накапливается в концептах, сопряженных с художественными образами.

К перспективам исследования можно отнести изучение авторских кодов и речевой стратегии автора романа для дальнейшего определения прагматилистической характеристики метаметафоры в художественном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) / И.В. Арнольд. – [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Байков В.Г. Ассиметрия мозга и стилистическая функция / В.Г. Байков // Лінгвістичні дослідження. – Горлівка : Горлів. пед. ін-т іноз. мов. – 2003. – Вып. 3. – С. 5–25.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М.: Изд-во лит-ры на ин. языках. – 1958. – 459 с.
4. Зарецкий В.Р. Образ и информация / В.Р. Зарецкий // Вопросы литературы. – М. : Наука. – 1963. – № 2. – С. 73–79.
5. Коринь С.Н. Метафора как средство связи пространственно-временных структур (на примере романа Фр. Верфеля “Верди”) / С.Н. Коринь // Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – № 26. – С. 255–261.
6. Коринь С.М. Метафора и ведущие концепты художественного текста / С.М. Коринь // Вестник ХНУ имени В.Н. Каразина. – Харьков : Константа, 2008. – № 782. – С. 103–106.
7. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман. – Л. : Наука, 1972. – 163 с.
8. Некрасова Л.С. Соотношение понятий „образ“, „образность“ и „историзм“ в словесно-творческих произведениях / Л.С. Некрасова // Актуальные проблемы современного языкознания. – СПб. : Политехника-сервис. – 2009. – № 18 – С. 347–352.
9. Пихтовникова Л.С. Синергия стиля басни / Л.С. Пихтовникова. – Х. : Бизнес Информ. – 1999. – 220 с.
10. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А.М. – Запоріжжя, 2008. – 331с.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика / О.О. Селіванова. – М. : Прогресс, 2006. – 716 с.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Werfel Fr. Verdi / Fr. Werfel – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1992. – 468 S

УДК 81 : 616 – 089.844(038)

НАЦІОНАЛЬНЕ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ПЛАСТИЧНОЇ ХІРУРГІЇ

О.О. Маковська (Чернівці)

У статті розглядається проблема інтернаціоналізмів, запозичень і автохтонних лексичних одиниць, які складають англійську терміносистему пластичної хірургії; визначаються ознаки запозичених термінів; пропонується класифікація/типи запозичень, а також з'ясовуються принципи чергування інтернаціонального і національного у терміносистемах. Описується тісний зв'язок цього мовного феномену з проблемами семантики, внутрішньої форми, вмотивованості.

Ключові слова: етимологія, запозичення, інтернаціоналізм, міжмовний аналог, семантика.

О.А. Маковская. Национальное и интернациональное в английской терминисистеме пластической хирургии. В статье рассматривается проблема интернационализмов, заимствований и автохтонных лексических единиц, которые составляют английскую терминисистему пластической хирургии; определяются признаки заимствованных терминов; предлагается классификация/типы заимствований, а также объясняются принципы чередования интернационального и национального в терминисистемах. Описывается тесная связь этого языкового феномена с проблемами семантики, внутренней формы, мотивированности.

Ключевые слова: этимология, заимствование, интернационализм, межъязыковой аналог, семантика.

O.O. Makovska. National and international units in the English vocabulary of plastic surgery. The article deals with the problem of internationalisms, borrowings and autochthonous lexical units, which constitute the English term system of plastic surgery; features of the loanterms are determined; classification/types of borrowings are offered; principles of alternation of international and national in term systems are explained. Close connection between this linguistic phenomenon and problems of semantics, inner form and motivation are described.

Key words: borrowing, etymology, interlingual analogue, internationalism, semantics.

Етимологічні дослідження викликають історико-наукове та пізнавальне зацікавлення науковців у сучасному мовознавстві. Це мовне явище прямо стосується проблем семантики, внутрішньої форми (ВФ), вмотивованості. Зрозуміло, що семантика та етимологія – поняття не тотожні, але значною мірою взаємопов'язані. Етимологія може служити лише підмогою і орієнтиром у з'ясуванні значення термінів. Вона допомагає відновлювати найдавніші уявлення про досліджувану одиницю. Глобалізаційні та міграційні процеси, міжкультурна інтеграція у сучасному світі стають умовами, за яких явища запозичення та інтернаціоналізації лексичних одиниць (ЛО) виходять на перше місце серед лінгвістичних досліджень. Особливо актуальним таке питання є у термінотворчому процесі, коли мова постійно збагачується у результаті розвитку нових технологій, здійснення нових

відкриттів у медицині, техніці, при реалізації потреб ономасіологічного характеру (для називання створених об'єктів, виявлених феноменів, дій).

Нами виокремлено 2358 англійських терміноодиниць (ТО) пластичної хірургії (ПХ), які і стали об'єктом даного дослідження. Терміносистема ПХ раніше не була піддана лінгвістичному аналізу і це визначає новизну запропонованої статті.

Предмет дослідження – процеси інтернаціоналізації ТО англійської термінолексики ПХ.

Для досягнення мети статті – з'ясування особливостей інтернаціоналізмів і пуризмів в англійській терміносистемі ПХ – необхідно вирішити завдання: 1) дефінувати поняття “інтернаціоналізм”, “запозичення”; 2) визначити та описати ознаки запозичених термінів; 3) дослідити класифікацію/типи запозичень; 4) з'ясувати принципи чергування національного та інтернаціонального у терміносистемах.

Джерельною базою для нашої наукової розвідки стали роботи як добревідомих мовознавців, котрі уособлюють “класику” лінгвістичної науки – Т.Р. Кияка, Д.С. Лотте, О.О. Реформатського, так і представників нового покоління дослідників – Н.М. Володіної, З.Б. Куделько, С.Ф. Соколовської, В.М. Титаренко. Варті особливої уваги монографії В.Ф. Лемана, Р. Местрі, Дж. Юла та ін.

У мовознавстві проблема етимології є суперечливою та неоднорідною. Маємо на увазі саме оцінку цього явища науковцями. З одного боку, прагнення та усвідомлення людиною неминучості спільного розвитку, важливості бути залученими до міжнародного інформаційного фонду виправдовує інтернаціоналізацію мови наукової сфери. З іншого – інтеграційні процеси стимулюють тенденції духовного самозбереження, опір загрозі нівелювання національних особливостей.

Між мовами відбувається спільний взаємообмін ЛО. Г.А. Сергєєва у термінологічних дослідженнях підкреслює, що поняття, котрі позначають явища міграції мовних елементів з однієї системи в іншу, тлумачаться у мовознавчій літературі по-різному: як мовні контакти, взаємодія мов, наслідки мовної взаємодії, наголошуючи при цьому, що між ними наявний причинно-наслідковий зв'язок [12, с. 3]. В.М. Титаренко [17] також пропонує: інтерлінгвістичні контакти, мовна взаємодія, змішування мов, взаємний вплив мов, взаємопроникнення, мовне взаємовідношення, схрещення, інтерференція, запозичення, гібридизація.

Термінотворці більшості країн світу прагнуть у сучасних умовах обміну інформацією поєднати елементи як інтернаціональності терміносистем (для полегшення міжнародного спілкування), так і національної самобутності [5]. Укорінення рідного слова у системних зв'язках словникового складу мови є стабілізуючим фактором у житті мови, забезпечуючи цілісність та єдність її лексичної системи [8, с. 68].

Причиною запозичування можуть бути переваги однієї мови у якійсь галузі або престиж, що проявляється у військових, політичних та економічних відношеннях або через вищий рівень духовного, літературного, наукового, релігійного життя певно-

го народу [15, с. 159]. Різні мови розвиваються відмінними одна від одної темпами. У таких умовах виробляються свої уявлення і свої мовні засоби для їх вираження. При зіткненні з іншою мовною картиною світу народ переймає не тільки матеріальні здобутки, а й засоби номінації відповідних речей [15, с. 160].

Якщо можна однозначно стверджувати, що взаємопроникнення мов існує і в даний час є достатньо поширеним явищем, то відповідно, воно повинно підпорядковуватися конкретним законам чи правилам. Насамперед, з'ясуємо, що таке запозичення і інтернаціоналізм, ці терміни не є взаємозамінними у контексті.

Л.М. Архипенко дотримується традиційного уявлення про запозичення, запропонованого О.С. Ахмановою: “Запозичення – це звернення до лексичного складу інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже існуючих і позначення невідомих раніше предметів” [1, с. 67].

Найважливіший вплив на семантичний компонент мови здійснюється іншими мовами чи їхніми діалектами у процесі, який лінгвісти називають запозиченням, а Ф. Леман називає його культурним проникненням чи поширенням [20, с. 264].

У соціолінгвістичному аспекті запозичення – це процес засвоєння та акультурації. Антрополінгвісти [21, с. 249] вважають, що запозичення виникають, оскільки мова, більш ніж будь-який інший елемент культури, є дуже гнучким інструментом, який відображає всі зміни у суспільстві. Термін “запозичення” не має значення непостійності та єдиної прозорої приналежності у повсякденному вживанні. Мовець не повинен знати статус запозиченого слова.

Питання про роль інтернаціоналізмів у термінотворчому процесі найтісніше пов'язане з проблемою встановлення ознак, критеріїв, які визначають поняття інтернаціонального та відрізняють інтернаціоналізми від запозичень [7, с. 11].

Інтернаціоналізмом будь-який елемент може називатися тільки тоді, коли він зустрічається (збігається за зовнішньою та внутрішньою формою (ЗФ, ВФ) [3, с. 89]) принаймні у трьох неспорідне-

них мовах. Якщо такої умови нема, тоді й немає підстав називати потрібне запозичення інтернаціоналізмом, у такому разі воно є звичайним запозиченням на національному рівні [7, с. 11]. Інший критерій інтернаціональності: запозичення або просто іншомовне слово, торкається лише однієї мови, тоді як інтернаціоналізм стосується одразу кількох мов. Проте чіткі критерії визначення поняття інтернаціоналізм, на жаль, відсутні і тому різні науковці тлумачать його по-різному [3, с. 89].

З.Б. Куделько пропонує класифікацію інтернаціоналізмів [Куделько а/р, 12]:

- повні (за ЗФ і ВФ): *лат. elasticus, англ. elastic, укр. еластичний*;
- за ВФ (кальки) – квазіінтернаціоналізми: *грец. epulosis, англ. cicatrization, укр. рубцювання, лат. calvities, alopecia, англ. baldness, укр. облісіння*, у цих прикладах ЗФ різна, але мотивація спільна;
- часткові (за ЗФ): один компонент повний інтернаціоналізм, інший – квазіінтернаціоналізм: *лат. transplantatio dentis, англ. tooth transplantation, укр. трансплантація зуба*;
- часткові за ВФ: ЗФ різна, один компонент – квазіінтернаціоналізм, інший – власний: *англ. thermal burn, укр. термічний (тепловий) опік*;
- повне неспівпадіння термінів як за ЗФ, так і за ВФ демонструють терміни різномовного походження: *англ. decay (розпад, занепад, гниття), лат. de- геть, донизу + лат. cadere падати; англ. defluvium випадіння волосся, лат. defluere стікати геть*.

Будь-який інтернаціоналізм є запозиченням, але не кожне запозичення – інтернаціоналізм.

Специфічними рисами лексичних інтернаціоналізмів є їхня омологічність – міжмовна схожість одночасно у планах змісту і вираження [4, с. 5]. Іншомовні терміни повинні включати терміноелементи, які сприяють вмотивованості всього утворення, при їх відборі слід ураховувати також фактор поширеності у сфері професійного спілкування як усередині однієї країни, так і в міжнаціональному масштабі [5].

Лексичні запозичення втрачають силу породження на фоні іншої культури, у чужій для них си-

стемі мови, яка “не бачить” образів, що лежать в основі їхніх значень [8, с. 76].

Запозичені терміни відрізняються рядом зовнішніх ознак, які умовно зводяться до фонетичних, графічних, морфологічних, словотвірних та семантичних категорій [1, с. 67–68].

Фонетичні ознаки – риси звукового складу слів, які невластиві мові-реципієнту: *laser-assisted in-situ keratomileusis*.

Графічною ознакою є використання нехарактерних букв та буквосполучень: *-rrhaphy, oblique, colpopoiesis*.

Під морфологічними ознаками розуміють різні види відхилень від граматичних норм, наприклад, відмінюваність і т. д. Зокрема, у досліджуваній терміносистемі можемо говорити про окремі іменники, котрі зберегли свої латинські закінчення в однині та утворюють множину таким чином, як це було у мові-продуценті: *acetabulum – acetabula; vas – vasa; cervix – cervices, cervixes, prosthesis – prostheses, glans – glandes*; деякі прикметники, у яких не редукувалось латинське закінчення: *frontalis = frontal; orbitalis = orbital*; іменники, які вживаються паралельно із оригінальним закінченням та пізніше запозиченим зміненим: *-pexia – -pexy; -tomia – -tomy*.

Словотвірні ознаки – наявність певних суфіксів і префіксів: *perioral, syngraft, hypoderm, thoracocyllosis, cellulitis*. Морфологічна структура слова не усвідомлюється носіями приймаючої мови.

Семантичні ознаки проявляються у тому, що термін приходить із значенням мови-джерела. Більшість запозичуваних слів-термінів багатозначні, отже, у мові-реципієнті вони також розвивають полісемію: *грец. concha має значення в англійській мові: анат. вушина раковина; архім. півкруглий виступ, апсида; лат. pore: анат. отвір, щілина; геол. свердловина; розм. зосереджено розглядати, обдумувати*.

Недоліком запозичених слів є засмічення випадковими чужими елементами, що відображається на неоднорідності термінології та на розриві міжнародних зв'язків, оскільки різні народи можуть запозичувати термінологію тієї ж галузі з різних мов [11, с. 116].

Слід усвідомити, що жодна з природних мов при творенні термінології не може обійтися власними ресурсами [13, с. 131]. Запозичення (отримання слів з інших мов) є найпоширенішим джерелом нових слів у мовах: *tattoo (Tahitian) – picture or design on the skin* [22, с. 54].

Основними критеріями для віднесення будь-якого слова до числа “своїх” чи “чужих” (засвоєних) Д.С. Лотте вважає декілька [9, с. 10; 3, с. 89–90]: 1) наскільки поєднання звуків даного слова відповідає загальноприйнятим звукосполученням даної мови; 2) наскільки морфологічна форма та окремі формальні приналежності (афікси) відповідають загальноприйнятим у даній мові, гармонують з усією будовою мови; 3) існують похідні від досліджуваного слова чи воно стоїть окремо.

Класифікацію запозичень, в основу якої покладено причини запозичення Л.М. Архипенко називає очевидною і пропонує поділити їх на: 1) екстралінгвістичні (позамовні) та 2) інтралінгвістичні (власне мовні) [1, с. 68].

Екстралінгвістичними факторами для термінології ПХ англійської мови є:

- новизна даної медичної галузі;
- вже існуюча база інтернаціональних медичних терміноелементів, готових до вжитку (авторитетність класичних мов-джерел);
- широкі міжнаціональні контакти з сучасним науковим світом;
- значна потреба (попит) на продукт та послуги пластичних хірургів серед населення (післявоєнний та теперішній час).

Головна роль у відборі слів, які запозичуються, належать інтралінгвістичним чинникам, тобто внутрішнім потребам самої мови. Якщо термін запозичується, а у мові вже є засоби для номінації цього поняття, треба визначити, чим дане запозичення відрізняється від паралельно існуючих автохтонних слів, близьких їм за значенням [13, с. 133].

До інтралінгвістичних причин відносять (класифікація за Л.М. Архипенко) [1, с. 68]:

- 1) відсутність у мові еквівалентного слова для нового предмета або поняття (основна причина): *in situ – in the natural, original, or appropriate*

position, not seen to be spreading from a localized position;

- 2) тенденція до використання одного запозиченого слова замість описового звороту: *surgical removal of excess skin and fat from the abdomen – abdominoplasty;*
- 3) тенденція до підвищення і збереження комунікативної чіткості ЛЮ: *hirsute* замість *cover with hair;*
- 4) потреба у деталізації відповідного значення, розмежування його значеннєвих відтінків шляхом прикріплення їх до різних слів: *flap* – значення уточнюється та звужується у словосполученнях *distant flap, gauntlet flap, cross-arm flap, island flap, Z-flap.*

За типами Ф. Леман розподіляє запозичення на [20, с. 264]:

- 1) власне запозичення у такому вигляді, як вони існували у мові продуценті (loanwords): *hyoepiglottidean, enthesi, elytripoiesis, fenestra;*
- 2) запозичення-зсув, запозичення-переклад та кальки: *pagoplexia = frostbite, lipoid = fat, schisis = cleft.* Калькування (прямий переклад елементів слова) є особливим видом запозичення, на думку Дж. Юла [22, с. 54];
- 3) розширення чи звуження значення: *deflection* зміщення, деформація < лат. *deflectere* відхилити, *rongeur* ронгер < франц. “*той, що гризе або кусає*”.

Д.С. Лотте пропонує класифікацію запозичень за [9, с. 29–37]:

- 1) семантичними особливостями: а) відповідністю запозичуваного терміна позначуваному поняттю; б) кількістю значень певного сполучення звуків; в) збереженням чи зміною значень терміна-прототипа у запозиченому терміні;
- 2) наявністю синонімів: а) кількістю термінів для одного поняття; б) порівняльним вживанням термінів-синонімів;
- 3) способом запозичення: а) буквальні: слово, перенесене у дану мову з будь-якої мови у тому вигляді, у тій формі, як воно у ній існує на момент запозичення. При цьому він зазначав, що у мові-реципієнті відсутні творчі моменти

(елемент власного творення слова). Дрібні фонетичні зміни, зумовлені різними звуковими системами не повинні братися до уваги [9, с. 29–37; 1, с. 69]; б) трансформовані: запозичені слова, у яких може бути змінений корінь, афікси, може додаватись або відкидатись закінчення – це викликається свідомим осмисленням (аналогією), у цьому процесі присутнім є творчий момент, по суті, відбувається акт створення нового слова [9, с. 29–37; 1, с. 69];

- 4) іншими ознаками: а) ознакою міжнародності терміна; б) походженням.

Якщо інтернаціональне асоціюється з повним або частковим запозиченням іншомовних терміно-елементів, їх ЗФ і ВФ, то національне – з пуризмом. Обидва явища мають свої плюси і мінуси. Інтернаціоналізми сприяють порозумінню між народами, полегшують через наявність спільного лексичного, зокрема термінологічного фонду роботу з науковою літературою, написаною іншими мовами. Безглузде зловживання запозиченнями робить наукову літературу важкою для сприйняття, пуризм робить терміни зрозумілими та вмотивованими, з прозорою ВФ, але призводить до штучної самоізоляції та відірваності [3, с. 90–91]. Більшість термінів, змодельованих на основі терміноелементів-запозичень грецько-латинського походження є звуково-значеннєво ідентичними у різних мовах; їх основною особливістю є смислова доступність та прозорість ВФ [14, с. 13].

Створення міжмовних аналогів із подібною семантикою і мотивуванням (семантичним, морфологічним, а для сталих словосполучень і семантико-граматичним) фактично є шляхом напівприхованої інтернаціоналізації лексики і термінології мов [10, с. 48].

Медицина термінологія не може відзначатися пуризмом – загальновідомим є той факт, що у даній царині наукового знання переважають греко-латинські слова та вирази, а також зручними для термінотворення є інтернаціональні терміноелементи.

До так званих “пуризмів” ми віднесли старонанглійські, германські та англо-саксонські ТО, серед усіх верифікованих термінів ПХ вони складають зовсім незначну частину – 22 терміни на по-

значення: 1) анатомічних структур: *cheek* [старонангл. < середньонижньонім.] щока, *chin* [старонангл. < старонорв.] підборіддя, *eye* [старонангл. < санскрит *aksi*] око, *eyebrow* [старонангл. < санскрит *bhrūs*] брова, *foot* [старонангл. *fōt*] стопа, *gut* [старонангл. *gutt* від *gēotan to flow*] кишка, *hand* [старонангл. *hand*] кисть, *thigh* [старонангл. *thadh*] стегно; *groove* [герм. *gruoba*] ямка; *lid* [англосакс. *hlid*] повік; 2) вад та дефектів: *cleft* [старонангл. *geclyft*] щілина, тріщина, *fold* [старонангл. *fealdan*] зморшка, складка, *handicap* [probably *hand in cap*] дефект, вада, *weight* [старонангл. *wiht*] вага; *fat* [старогерм. *feizen* набирати жир] жир; 3) матеріалів, артефактів: *drag* [старонангл. *dragan*] драга – бік протеза, *flap* [probably of imitative origin] клапот для пересадки; *framework* [старонангл. *framiae* + *weorc*] кістяк, основа; *inlay* [герм. *lecgan*] матеріал, вміщений у тканину; 4) процесу: *harvest* [старонангл. *hærfest* < старовірхньонім. *herbist* осінь] забирання тканин чи клітин, *healing* [старонангл. *haelan*] зарощення, загоєння, *infolding* [старонангл. *fealdan*] ушивання стінок органа.

Окремо виділено ТО, запозичені з європейських мов, щоб відмежувати їх від інших термінів, зокрема класичного походження, більшість з яких носить інтернаціональний характер. Серед них французькі: *main* – кисть, *peau* – шкіра, *pouce* – великий палець на нозі/руці, *tissue* – тканина, *crease* [франц. *cresté*] зморшка, *depot* [франц. *dépôt*] – депо, відкладення, *peau d'orange* – апельсинова шкірка, *pouce flottant* – деформація великого пальця, *apeline* – пов'язка для голови, *lozenge* – лозенж, ділянки тканини для вирізання, *pince-ciseaux* – різальні щипці, *port-ligature* – інструмент для накладання швів, *rongeur* – ронгер; *contour*, *contouring* – контурувати, *maneuver* – маневр, метод, *tapotement* – постукування при масажі, *technique* – методика, техніка; старофранцузькі: *haunch* [старофранц. *hanche*] бедро, *jaw* [старофранц. *joue*] щелепа, *galoche* (*chin*) – довге гостре підборіддя, *template* [старофранц. *templet*] шаблон, *graft* [старофранц. *graffe*] тканинний трансплантат; іспанські: *verruca* – бородавка, *cinching* – вкочення м'яза очного яблука; німецькі: *mole* [нім. *Mol*] невус, пляма; голландські: *clamp* [гол. *klamp*]

затискач; гаельські: *pillion* – тимчасовий протез нижньої кінцівки; старонорвезькі: *gap* – щілина, отвір.

Звичайно ж, переважна більшість ТО ПХ (≈ 2300) класичного походження: *phleboplasty* [гр.], *ophthalmostat* [гр.], *hysterorrhaphy* [гр.], *intra-buccal* [лат.], *injectable* [лат.], *transplant* [лат.].

Необхідною є гібридизація термінів [9; 18] як у межах однослівних ТО: *labioplasty* [лат. + гр.], *nasoethmoidal* [лат. + гр.], *ureterovesicostomy* [гр. + лат. + гр.], *capsulectomy* [лат. + гр.], так і при поєднанні елементів у словосполучення: *galoche chin* [старофранц. + староангл.], *endometrial implant* [гр. + лат.], *cleft palate* [староангл. + лат.].

Іншомовний матеріал відчуває тиск мовної системи [16]. Тому нових іншомовних запозичень у чистому вигляді у будь-якій дисципліні в декілька разів менше, ніж загальне число термінів, взагалі складених з іншомовних елементів [3, с. 91].

Основні принципи чергування інтернаціонального та національного [9]: 1) не слід ратувати проти загальноновживаних слів; 2) не слід застосовувати іноземні слова, коли є власні; 3) іноземне слово лише тоді заслуговує права громадянства, коли разом з ним засвоюється нове поняття; 4) нема потреби відмовлятися від таких слів, котрі неможна замінити одним рідним словом, а можна передати лише описово; 5) слід вивчати іноземні слова, що вживаються у кількох значеннях; 6) не брати іншомовних слів, котрі звучать дивно для рідної мови, або містять звуки, які важко передати; 7) переробці підлягають закінчення запозичених слів; 8) запозичене слово повинно змінюватись так само, як і рідне; 9) запозичення або витісняють слова рідної мови, або співіснують з ними як синоніми [3, с. 91–92].

Використання науковою мовою класичних морфем навіть у сучасному світі при найменуванні винаходів і відкриттів В. Домінік [19, с. 8] пояснює солідністю звучання самих форм, а також підвищенням престижу та приверненням уваги до певної продукції та послуг.

Існує “інтернаціональна інформаційно-термінологічна сфера”, котра має більше продуктивних термінотворчих основ і моделей і необхідна

для створення оптимальних умов міжнародної комунікації у різних галузях науки і техніки. Використання конкретного мовного досвіду для вираження інтернаціональних понять полягає у залученні класичних основ при творенні термінів [2, с. 93–94]. Науковій мові властиве використання терміноелементів [6, с. 65]. Терміни-інтернаціоналізми відповідають вимозі чіткості, мають достатню точність термінованого поняття, значну семантичну стійкість [14, с. 14].

Отже, англійська терміносистема ПХ характеризується в основному використанням класичних терміноелементів для побудови ТО, які носять статус інтернаціоналізмів. Вони є доречними у словотворенні (у т.ч. при процесах гібридизації), оскільки сприяють усуненню кордонів у спілкуванні науковців всього світу і зближенню міжнародної комунікації у досліджуваній та інших галузях. Власне автохтонні (староанглійські, германські, англосаксонські) ТО метамови ПХ є малочисленими і позначають анатомічні структури, вади та дефекти, матеріали, артефакти, процеси. На нашу думку, інтернаціоналізми вже підтвердили важливість свого існування у терміносистемах: по-перше, вживаються вони впродовж століть і можна сказати, що достойних аналогів таким одиницям не знайдено, по-друге, завдяки саме цим елементам відбувається інтеграція наукових доробків в єдиний простір, полегшується взаємодія вчених. Тому не слід протистояти використанню цих термінів.

Стаття є внеском у наукові доробки, що стосуються дослідження галузевих терміносистем, але проведення пошукової роботи потребує продовження, зокрема дослідження ВФ, семантики ТО, визначення ролі класичних елементів у термінотворенні ЛО ПХ. Саме ці напрямки визначаємо як пріоритетні у подальших наукових розвідках за темою дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипенко Л.М. Явище запозичення як один із способів поповнення сучасного арсеналу фінансово-економічної термінології / Л.М. Архипенко // Актуальні питання сучасної філології: Серія Філологія. – № 538. – Вип. 34. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2002. – С. 67–70.
2. Володина Н.М. Информаци-

- ционная природа термина / Н.М. Володина // Филологические науки. – 1996. – № 1. – С. 90–94. 3. Дяков А.С. До питання про інтернаціональне та національне в термінотворчому процесі / А.С. Дяков, Т.Р. Кияк // Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія. – Чернівці : ЧДУ, 1996. – Вип. 1. – С. 88–94. 4. Кислюк Л.П. Слово-творний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Л.П. Кислюк. – Київ, 2000. – 16 с. 5. Кияк Т.Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах / Т.Р. Кияк // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – № 27. – С. 32–34. 6. Кочан І.М. Слова з міжнародними терміноелементами в сучасній українській літературній мові / І.М. Кочан // Мовознавство, 1998. – № 6 (190). – С. 62–66. 7. Куделько З.Б. Англійська терміносистема ринкових взаємин: синтагматичні та парадигматичні особливості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / З.Б. Куделько. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 20 с. 8. Лобанова Л.П. Лексические заимствования в языковой картине мира / Л.П. Лобанова // Филологические науки. – 2008. – № 1. – С. 68–77. 9. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Дмитрий Семенович Лотте. – М. : Наука, 1982. – 149 с. 10. Нікітіна Ф.О. Засоби структуризації інтернаціональних терміноелементів в українській науковій термінології / Ф.О. Нікітіна // Мовознавство, 1996. – № 4–5. – С. 47–49. 11. Реформатский А.А. Введение в языкознание / Александр Александрович Реформатский. – Москва : Просвещение, 1967. – 542 с. 12. Сергеева Г.А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г.А. Сергеева. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Карабіна. – 2002. – 16 с. 13. Сергеева Г.А. Термінологічні запозичення в сучасному науковому дискурсі (на матеріалі англомовних термінозапозичень у метамові права української літературної мови) / Г.А. Сергеева // Вісник Харківського національного університету. Серія: Філологія. – Харків, 2001. – № 520. – Вип. 33. – С. 130–134. 14. Сиротенко Т. Міжнародні елементи в медичній термінології / Тетяна Сиротенко // Українська мова та література. – 2002. – № 42 (298). – С. 13–14. 15. Сімонок В.П. Мовні універсали і процес запозичування слів / В.П. Сімонок // Актуальні питання сучасної філології: Серія Філологія. – № 538. – Вип. 34. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2002. – С. 156–161. 16. Соколовська С.Ф. Запозичення у фінансово-економічній терміносистемі німецької мови / С.Ф. Соколовська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – № 27. – С. 118–120. 17. Титаренко В.М. Теорія мовних контактів крізь призму сучасної термінології / В.М. Титаренко // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2004. – № 14. – С. 207–209. 18. Coulmas F. Language Adaptation / Florian Coulmas. – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 198 p. 19. Dominik W.J. Words and ideas / William J. Dominik. – Mundelein: Bolchary-Carducci Publishers Inc, 2008. – 281 p. 20. Lehmann W. Ph. Historical linguistics: an introduction / Winfred Philipp Lehmann. – London, 1992. – 338 p. 21. Mesthrie R. Introducing sociolinguistics / Rajend Mesthrie. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2000. – 501 p. 22. Yule G. The study of language / George Yule. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 4th edition. – 338 p.

УДК 811.111'38

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРАТИВУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Є.С. Новікова (Харків)

Стаття представляє аналіз сучасного стану однієї з течій вивчення літературного дискурсу – “нараторології”, як одного з самих актуальних напрямів у сучасному мовознавстві. Були розглянуті дослідження таких вчених, як В. Пропп, Р. Барт, М.-Л. Рьян, Г. Косікова, В. Шміда та інших. Були визначені перспективи застосування нараторології для вивчення гумористичних текстів різних форм та об’ємів. Перспективою є отримання нових даних при комбінуванні нараторології та різних теорій комічного.

Ключові слова: дискурсивний аналіз, літературний аналіз, літературний текст, наратив, нараторологія, наратор, структуралізм.

Е.С. Новікова. Теоретические основы исследования нарратива в современной лингвистической парадигме. Стаття представляє аналіз сучасного стану одного з течій вивчення літературного дискурсу – “нараторології”, як одного з самих актуальних напрямів в сучасному мовознавстві. Були розглянуті дослідження таких вчених, як В. Пропп, Р. Барта, М.-Л. Рьян, Г. Косікова, В. Шміда та інших. Були визначені перспективи використання нараторології для вивчення юмористичних текстів різних форм та об’ємів. Перспективою є отримання нових даних при комбінуванні нараторології та різних теорій комічного.

Ключевые слова: дискурсивный анализ, литературный анализ, литературный текст, нарратив, нараторология, наратор, структурализм.

Y. S. Novikova. Theoretical bases for study of the narrative in the modern linguistic paradigm. The following article gives the analysis of the modern state of one of the trends of studying literary discourse – “narratology” as one of the most important areas in modern linguistics. The works of such researchers as V. Propp, R. Barthes, M.-L. Ryan, G. Kosikov were studied. The prospects of applying narratology to studying comic texts of different forms and sizes were considered. Another prospect is getting new data by combining narratology and different humour theories.

Key words: discourse analysis, literary analysis, literary text, narrative, narratology, narrator, structuralism.

Однією з впливових течій вивчення літературного дискурсу в сучасному мовознавстві є нараторологія. Ця дисципліна має російське коріння, бо вона вийшла з фундаментального та новаторського дослідження М. Проппа “Морфологія чарівної казки” [8] та стала відгалуженням структуралізму. Як особлива філологічна дисципліна зі своїми специфічними задачами та засобами їхнього вирішення оформилася наприкінці 60-х років 20 століття в результаті перегляду структуралістичної доктрини з позиції комунікативних уявлень про природу мистецтва, про сам модус буття. За своїми установками та напрямками нараторологія займає проміжне місце між структуралізмом, з одного боку, та рецептивною естетикою, з іншого. Структура-

лісти намагаються зрозуміти, як періодичні елементи, теми та форми визначають його структуру. Головною ціллю такого аналізу є рух від простої таксономії елементів до повного розуміння того, як ці елементи розташовані в наративах, художніх та фактичних.

Об’єктом дослідження є аналіз сучасного стану та розвитку нараторології як філологічної науки.

Предметом дослідження є вивчення наративу як структурного компоненту літературного дискурсу.

Метою цього дослідження є узагальнення і систематизація інформації про одну з течій вивчення літературного дискурсу – нараторологію, розглядання її вимог, методів та завдань.

© Є.С. Новікова, 2010

Матеріалом дослідження слугували роботи таких видатних вчених, як В. Пропп, Р. Барт, Г. Кошіков та інших.

Актуальність цієї розвідки обумовлена тим, що на сучасному етапі теорія оповідання – нараторологія – бурно розвивається, та саме вона визначає список методів, за допомогою яких можна розложити текст на елементи, які ніяким чином не суперечать один одному, та сприяють дослідженню текстів.

Фактично на даному етапі свого існування нараторологію можна розглядати як сучасну форму структуралізму, оскільки у переважній кількості досліджень 70-х – 80-х років, що були спрямованими на структуралізм, чітко виділяється тенденція до переходу на нараторологічні позиції. Інтелектуальна традиція, з якої виросла нараторологія, почалась з лінгвістичної роботи Фердинанда де Соссюра. Шляхом розрізнення двох термінів *parole* (серія мовних актів) та *langue* (феномен мови як системи знаків), Соссюр започаткував “структуралізм” як науку про системи або структури, що є незалежними від значення. Водночас народилася галузь семіотики. Роман Якобсон та Російські Формалісти також вплинули на вивчення наратора, розкриваючи, чим саме літературна мова відрізняється від звичайної. Пізніше Р. Барт визначає наратора як засіб буття оповідального тексту. Найважливішою атрибутивною характеристикою наратора є його самодостатність та самоцінність; як відмічає Р. Барт, процесуальність оповідання розгортається заради самого оповідання, а не заради прямого впливу на дійсність, тобто поза будь-якої функції, крім символічної діяльності, як такої [1]. Нині нараторологія – це достатньо самостійна дисципліна зі власними завданнями і можливостями вивчення тексту.

Вольф Шмід у своїй доповіді “Нараторивність та подієвість” зробив огляд різних концепцій нараторивності. Перша з них, вважає Шмід, почала формуватися з початку ХХ століття в надрах німецькомовного літературознавства (Кьоте Фрідеман, Оскар Вельзер) і здобула своє завершене вираження в теоріях Франца Штанцеля, який визначає наявність посередника-наратора в якості головної

характеристики розповідного тексту. Друга концепція нараторивності зародилася в царині структуралістських досліджень, і власне для неї Цветан Тодоров запропонував назву “нараторологія” [17]. Структуралістська дефініція нараторивності робить акцент на самій розповіді, оскільки текст, який називається нараторивним, різко контрастує з текстом, який називається дескриптивним (описовим), оскільки має часову структуру і містить зміну ситуації. Класичне поняття нараторивності, на думку Вольфа Шміда, обмежується тільки сферою словесної комунікації, покриваючи тільки твори, що містять нараторивне авторство чи посередництво, включаючи нариси, подорожні нотатки, проте за винятком ліричних, драматичних і кінематографічних текстів. Але, з іншого боку, структуралістське поняття нараторивності можна застосувати до будь-яких видів мистецтва, за винятком тих, які не мають часової структури і відповідно не містять жодної зміни ситуації. Мінімальною умовою нараториву є наявність у ньому хоча б однієї зміни стану. Між початковою і кінцевою ситуаціями повинен бути часовий зв’язок. І хоча деякі дослідники (наприклад, Б. Томашевський) наполягають також на причинному зв’язку між станами, сам Шмід не вважає це обов’язковим у визначенні нараторивності [11].

Такі дослідники, як М.М. Бахтін, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Н.Д. Аругюнова вважають, що в основі будь-якого художнього твору лежить глибинна структура, яка реалізується в активній діалогічній взаємодії письменника і читача. Об’єктом тут є спосіб подачі та розподіл подій, про які доповідається, тобто герої, котрі діють у просторі та часі, а також спосіб втілення формальної структури твору з погляду прямого чи опосередкованого діалогу письменника з читачем від першої, другої чи третьої особи. Аналізуючи численні оповіді, вчені прагнули віднайти єдину формальну-оповідну модель, тобто структуру чи граматику оповідання, на основі якої кожне окреме оповідання розглядалося б у термінах відхилення від цієї базової, глибинної структури.

На сьогоднішній день вчені виділяють основні положення нараторології:

1. комунікативне розуміння природи літератури;
2. зображення акта комунікації як процесу, що відбувається одночасно на декількох оповідальних рівнях;
3. переважний інтерес до проблеми дискурсу;
4. теоретичне обґрунтування чисельних оповідальних інстанцій, що виступають у ролі комунікативного ланцюга, по якому здійснюється передача художньої інформації від письменника до читача, які знаходяться на різних полюсах процесу художньої комунікації [2].

Комунікативна природа літератури передбачає:

1. наявність комунікативного ланцюга, що включає до себе відправника інформації, повідомлення (комуніката), тобто автора літературного твору; сам комунікат (у даному випадку літературний текст); одержувача повідомлення (читача);
2. знаковий характер комуніката, який потребує попереднього кодування знаків тексту відправником;
3. систему обумовленості застосування знаків, тобто закономірно детермінованої співвіднесеності, по-перше, з позалітературною реальністю, і, по-друге, з художньою традицією як системою прийнятих літературних конвенцій [3].

Останні дві умови і роблять можливим процес комунікації, дозволяючи читачеві змістово інтерпретувати літературний текст на основі власного досвіду та знання літературної традиції, тобто на основі своєї літературної компетенції. Наратологи концентрують увагу на тому факті, що художній твір не вичерпується сюжетом у строгому розумінні цього терміну. Якщо виходити зі старого визначення, яке було запропоноване російськими формалістами, що фабула – це ЩО розповідається в творі, а сюжет – ЯК це розповідається, то поняття сюжету виявилось недостатнім, та в цьому ЯК було виділено два аспекти. По-перше, формальна структура оповідання, що стосується засобу подачі інформації та розподілу подій, що розповідаються (суворо хронологічного або ахронологічного викладення фактів та подій, послідовності причинності та зв'язаності подій), часу, простору та персонажів; і, по-друге, засоби подачі цієї формальної структу-

ри з точки зору прямого та непрямого діалогу письменника з читачем. Таким чином пошук формальних ознак письменника та читача всередині художнього твору свідчить про бажання зробити комунікативний процес у всіх його ланках об'єктивним. Оцінюючи сучасний стан наратології, можна констатувати, що в її теоріях є більше чисто логічних припущень про належне, ніж безпосередніх спостережень за емпіричними даними, фактами, що були отримані в результаті ретельного та неупередженого аналізу.

Далі хотілося б зупинитися тому, що саме структурний аналіз відкрив у природі наративу. З одного боку, дослідники виявили, що певні наративні структури, що лежать в основі тексту, залишаються незмінними, незважаючи на велику кількість різноманітних форм творів та їхнього змісту [8]. У своєму дослідженні однієї сотні російських казок, Володимир Пропп виявив, що одні й ті самі типи дій повторюються (наприклад, герой переноситься в інше королівство) навіть, коли персонажі та деталі є зовсім різними (наприклад, героєм може бути Іван, а засобом пересування – орел, пічка, кінь чи чарівне кільце) [8, с. 28–30]. Взагалі Пропп виявив сім сфер діяльності та 31 функцію, у межах яких розвиваються події усіх розглянутих казок; та хоча казки інших народів дають додаткові елементи, вони все одно підпадають під ці функції. Крім того, структурний аналіз виявляє загальні соціально-культурні задачі, з якими людина стикається протягом всього життя – питання ЗАЛЕЖНОСТІ/НЕЗАЛЕЖНОСТІ, ЕГОЇЗМ/ЖЕРТВА, НАРОДЖЕННЯ/СМЕРТЬ [8].

З іншого боку, такі структуралісти як Цветан Тодоров, Жерар Женетт та Ролан Барт запропонували нові підходи до вивчення того, як складаються оповідання чи романи, особливо через призму часу та тексту автора. Що стосується часу, то в повсякденному житті мовець співвідносить усі події з нормальною хронологією; але в складних художніх творах між “сюжетом” та “фабулою” з'являється різниця. Сюжет розкриває фабулу, та часто перебудовує часову шкалу, та завдяки цьому читач відтворює оригінальні події.

В цілому наратологія поглибшала розуміння структури великих художніх творів, та його зародження у маленьких казках, крім того наратологія додала до цього психологічний та соціальний аспекти.

З часом наратологи переглянули основні концепції теорії оповідання з початку нашого сторіччя: російських формалістів В. Проппа, В. Шкловського і Б. Ейхенбаума [8; 10; 12]; принцип діалогічності М. Бахтіна [2] та інше. Значний вплив на формування наратології зробили також концепції російських дослідників Ю. Лотмана [7] та Б. Успенського [9]. Особливу роль зіграли труди французьких структуралістів А.-Ж. Греймаса [4], К. Бремона [3], Ц. Тодорова [17], Р. Барта [1], які намагалися “у всій масі оповідань, що існують в світі”, знайти “єдину оповідальну модель, безумовно формальну, тобто структуру або граматику оповідання, на основі якої кожне конкретне оповідання розглядалося б у термінах відхилення” від цієї базової, первинної структури [1, с. 7]. Ці пошуки “логіко-семантичних універсальних моделей “оповідальних текстів” привели до створення тієї, за визначенням Г.Косікова, “структурної поетики сюжетоскладання” [6, с. 56], від якої відштовхувались і яку розвивали далі наратологи, намагаючись перебороти структуралістське уявлення про замкнутість та автономність літературного тексту та змістити акцент на ті рівні функціонування тексту, де більш чітко проявляється його дискурсивний характер. Основні представники наратології (Р. Барт, Л. Долежел, Ж. Женетт, М. Баль, В. Шмід, Дж. Принс, С. Четмен, Ю. Мюзарра-Шредер, Я. Лінтвельт та інші) виявили та теоретично обґрунтували ієрархію оповідальних інстанцій та рівнів, визначили специфіку стосунків між оповіданням, розповіддю та історією. Іноді в рамках наратології виділяють специфічне направлення – “аналіз дискурсу”, відносячи до нього пізнього Р. Барта, М.Л. Пратта, Ж. Курте та інших. Основна відмінність між двома напрямками в наратології полягає в тому, що перший в основному досліджує наративні рівні, а другий – дискурсивні. Зміст цього розмежування полягає у наступному. В першому випадку в центрі аналізу – взаємодія оповідальних інстанцій на мак-

рорівні художньої комунікації літературного тексту в цілому. Цей макрорівень і створює комплекс наративних рівнів, що є ієрархічно організованими, кожному рівню відповідає своя пара відправника та одержувача (конкретний автор – конкретний читач, абстрактний автор – абстрактний читач, локалізатор – імпліцитний глядач), які виступають в ролі підрівнів по відношенню до макрорівня художньої комунікації літературного тексту. Всі ці інстанції, як правило, не реалізують в формі, безпосередньо зафіксованої в тексті, але проявляються тільки побічно та можуть бути визначеними тільки на основі аналізу своїх “слідів” в дискурсі. В певному сенсі вони знаходяться “над” текстом або “навкруги” нього у вигляді “комунікативної аури”, яка перетворює текст на феномен художньої комунікації. У другому випадку, тобто коли йдеться про “аналіз дискурсу”, в центрі уваги – мікрорівень різноманітних дискурсів, що є наочно зафіксованими в тексті. Таким чином, позиція наратора, нарататора [15] та актора в рамках “дискурсивного аналізу” уточнюється як щось, що знаходиться не стільки на наративних, скільки на дискурсивних рівнях. За словами Ван ден Хевеля, “оповідання являє собою найбільш наочну поверхню наративного дискурсу. Тут комунікація ґрунтується на дискурсах, які виказав наратор та персонажі-актори, чий слова цитуються наратором. Комбінація цих двох дискурсів формує оповідання, чий оповідальний зміст складається з історії, тобто миру, що описується, та миру, що цитується. Оповідання, сформоване таким чином, само по собі є частиною романного світу, про який розповідає локатор, тобто наратор, видимий чи невидимий, експліцитний чи імпліцитний, який у свою чергу звертається до свого співрозмовника, нарататора, який теж може бути експліцитним чи імпліцитним”. Прихильники “дискурсивного аналізу” в основному зайняти дослідженням внутрітекстової комунікації, яка розуміється ними як взаємовідношення різних дискурсів: дискурсу тексту та дискурсу персонажів, дискурсу про дискурс (мого дискурсу про мій дискурс, мого дискурсу про його дискурс, його дискурсу про мій дискурс), дискурсу в дискурсі. Таким чином у “дискурсивному аналізі” вивчаєть-

ся коло питань про рефлексивність та інтертекстуальність художнього тексту.

Далі хотілося б зупинитися на понятті “наратор”. Наратор (narrateur, франц., narrator, англ., Erzähler, нім.) – оповідач, розповідач. Це одна з головних категорій наратології. Для сучасних наратологів, які розділяють у даному випадку думку структуралістів, поняття наратор носить особливо формальний характер та категоріальним чином протиставляється поняттю “конкретний”, “реальний” автор. В. Кайзер у свій час стверджував: “Оповідач – це створена фігура, яка належить усьому цілому літерному твору” [14]; “в мистецтві розповіді наратор ніколи не є автором, вже відомим або ще невідомим, а роллю, що була придумана та прийнята автором” [14]. Згодом Р. Барт надав цьому положенню характер загальноприйнятого догмата: “Наратор та персонажі за своєю суттю є “паперовими істотами”; автор розповіді (матеріальний) ніяким чином не може бути переплутаним з оповідачем цієї розповіді [1, с. 19]. Англomовні та німецькомовні наратологи розрізняють “особисте” оповідання (від першої особи безіменного доповідача або кого-небудь з персонажів) і “безособове” (анонімне оповідання від третьої особи). Зокрема С. Четман вважає за краще не використовувати термін наратор, та називає такий тип доповідання “ненаративним”, де функціонує “ненаратор” [13, с. 34, 254]. Крім того, швейцарська дослідниця М.-Л. Рьян, виходячи з розуміння тексту як однієї з форм “мовного акту”, вважає присутність наратора обов’язковою в будь-якому тексті, хоча в деяких випадках він може мати деякий ступінь індивідуальності (в імперсональному оповіданні), а іншому – повністю його позбавленим (у “персональному” доповіданні). “Нульовий ступінь індивідуальності виникає тоді, коли дискурс наратора передбачає лише одне: здатність розповісти історію” [16, с. 518]. Нульовий ступінь представлений перш за все “всезнаючим доповіданням від третьої особи” класичного роману ХІХ століття та “анонімним голосом що доповідає” деяких романів ХХ століття, наприклад, Г. Джеймса та Е. Хемінгуей [16]. Рьян пропонує модель художньої комунікації, згідно з якою художнє доповідання предстає як результат

акту “імперсоналізації” тобто перетворення автора, який передає відповідальність за мовні акти своєму субституту в тексті – “субституїрованому мовнику”, доповідачу [16]. На думку дослідниці, це допомагає зрозуміти онтологічне місце художнього твору як світу вигадки одночасно і по відношенню до світу дійсності, і по відношенню до свого автора-творця. Таким чином, відмінність між персональним та імперсональним наратором полягає в тому, що в першому випадку, за Рьян, автор удає, що він є кимось іншим, хто здійснює мовні акти [16]. Це допомагає пояснити протиріччя, яке виникає перш за все при імперсональному доповіданні між художнім дискурсом (тобто між тим, що буквально говориться) і тією картиною мира, що створюється на цій основі. Тут автор удає, ніби він є кимось тим, хто говорить певні речі про певний світ, а потім запрошує читача реконструювати дійсний стан речей, що змушує читача робити розмежування між річчю доповідача та річчю автора, що мається на увазі.

На сьогоднішній день наратологія – це фундаментальна наука, що розглядає прояви вітальної активності не тільки в літературному, а й в інших видах дискурсу. Особливо актуальним для наратологів стало вчення Ю. Лотмана, засновника тартусько-московської семіотичної школи. Він пропонував розглядати як текст проповіді священиків, пророкування піфій, рекомендації лікарів, соціальні приписи, закони, таким чином, розширюючи поняття наративу в сучасній науці.

На сьогоднішній день наука наратологія є досить новою та сучасною. Перспективною для подальшого дослідження є застосування наратології для вивчення гумористичних текстів різних об’ємів, та застосування її при їхньому аналізі, а також отримання нових даних при комбінуванні наратології та різних теорій комічного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт ; [пер. Г.К. Косикова]. – М. : МГУБ, 1987. – 139 с. (Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе.)
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М., 1979. – 200 с.
3. Бремон К.

- Логика повествовательных возможностей / К. Бреммон. – М., 1972. – 230 с. (Семиотика и искусствоведение.) 4. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: поиск метода / А.-Ж. Греймас. – М., 2004. – 200 с. 5. Ильин И.П. Нарратология / И.П. Ильин. – М., 1996. – 200 с. (Современное зарубежное литературоведение.) 6. Косиков Г.К. От структурализма и постструктурализма (проблемы методологии) / Г.К. Косиков. – М., 1998. – 450 с. 7. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – М., 1970. – 200 с. 8. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – Л. : Ленинград : Academia., 1946. – 274 с. 9. Успенский Б. Поэтика композиции / Б. Успенский. – М., 1970. – 230 с. 10. Шкловский В.Д. О теории прозы / В.Д. Шкловский. – М. : Федерация, 1929. – 150 с. 11. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. 12. Эйхенбаум Л. О прозе / Л. Эйхенбаум. – Л., 1969. – 100 с. 13. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / S. Chatman. – Ithaca and London; Cornell; N.Y., 1978. – 200 p. 14. Kayser W. Das Problem des Erzahlers im Romans / Wolfgang Kayser. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1958. – 250 s. 15. Prince G. A Grammar of Stories. An Introduction / G. Prince. – Mouston; the Hague and Paris, 1973. – 256 p. 16. Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory / M.-L. Ryan. – Bloomington and Indianapolis : Indian University Press, 1991. – 610 p. 17. Todorov T. Grammaire du Decameron / T. Todorov. – The Hague-Paris, Mouton, 1969. – 100 p.

УДК 811.112.2'373.7

ПРО МЕДИТАТИВНУ ФУНКЦІЮ СТІЙКИХ НОМІНОВЕРБАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

О.В. Шаронова (Харків)

Стаття присвячена стійким номіновербальним комплексам у німецькій мові, досліджується їх прагматичний потенціал – одна з його функцій, а саме, медитативна, під якій ми розуміємо функцію свідомого впливу на людину мовними засобами (стійкими словосполученнями) з метою “занурення” її в інтенціональний стан. В статті здійснюється аналіз реалізації медитативної функції на основі текстів юмористичного дискурсу, виявляються внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на її реалізацію в умовах конкретних комунікативно-прагматичних ситуацій.

Ключові слова: дискурс, конгруентність, контраст, медитативна функція, реакція, стійке словосполучення.

Е.В. Шаронова. О медитативной функции устойчивых номинOVERBальных комплексов в немецком языке. Стаття посвящена устойчивым номинOVERBальным комплексам в немецком языке, исследуется их прагматический потенциал – одна из его функций, а именно, медитативная, под которой мы понимаем функцию сознательного воздействия на человека языковыми средствами (устойчивыми словосочетаниями) с целью “погружения” его в интенциональное состояние. В статье проводится анализ реализации медитативной функции на основе текстов юмористического дискурса, выявляются внутренние и внешние факторы, влияющие на её реализацию в условиях конкретных коммуникативно-прагматических ситуаций.

Ключевые слова: дискурс, конгруэнтность, контраст, медитативная функция, реакция, устойчивые словосочетания.

E. V. Sharonova. About the meditative function of fixed nominoverbal complexes in the German language.

The article deals with fixed nominoverbal complexes in the German language, their practical potential – one of their functions – is studied, namely: meditative by the latter we mean the function of conscientious influence upon a person with the help of language means (fixed word combinations) with the aim of plunging him or her into the intentional condition. In the article the realization analysis of a meditative function on the basis of humorous discourse texts is done, internal and external factors that influence its realization under the conditions of concrete communicative pragmatic situations are revealed.

Key words: congruency, contrast, discourse, fixed word combination, meditative function, reaction.

Відомо, що найхарактернішими рисами, притаманними людині, є суспільна свідомість, суспільна діяльність і суспільна мова. За словами відомого вітчизняного мовознавця О.Д. Пономарева “...жодна з цих рис не може існувати без двох інших, особливо ж тісний зв'язок між мовою та свідомістю” [9, с. 4]. Цей зв'язок, в свою чергу, знаходить вираження в мовних знаках – словах, словосполученнях, реченнях і текстах, які реалізують свій мовний потенціал кооперативно в когнітивно-дискурсивній парадигмі.

Говорячи про так звану лінгвістичну когнітивно-дискурсивну парадигму, О.С. Кубрякова спра-

ведливо вважає необхідним обов'язковий розгляд кожного явища у мові, кожної форми, їх участь у виконанні мовою двох її найважливіших функцій [7, с. 519]. Маються на увазі – *когнітивна* функція, тобто опис явища і його ролі в процесі пізнання навколишнього світу у фіксації структур знання і досвіду, в актах сприйняття і осмислення дійсності, і *комунікативна*, тобто аналіз вербальної поведінки людини, аналіз тих завдань, які вона вирішує у процесі реалізації мовленнєвих актів, різних за своїми установками, цілями, а також за умовами їх реалізації, чим обумовлена необхідність дослідження мови як одного з важливіших компо-

ментів національної культури в її різноманітті, складності, суперечливості, постійному русі та розвитку.

Тому вивчення мови в її динаміці, на думку Колоїз Ж.В., “у руслі від загального коду у формі узуальних знаків до їх реалізації в умовах конкретних комунікативно-прагматичних ситуацій, від системи номінативних засобів до функціонування їх у мовленні уможливує глибше проникнення в її системність, адже пізнати мову поза її функціонуванням нереально” [4, с. 5]. Таку ж думку висловлює О.О. Селіванова, яка вважає, що “інформаційний обмін за допомогою мовних знаків є характерним саме для вербальної комунікації, яка, проте, тільки вербальним компонентом не обмежується і по суті своїй умовна і неможлива в чистому вигляді ..., вона представляє собою цілеспрямовану психолінгвоментальну діяльність адресанта і адресата, результатом якої є обмін інформацією, а основним засобом – мова” [11, с. 34].

Отже, дослідження функціонального аспекту одиниць будь-якого рівня мовної парадигми представляється актуальним, особливо рівня словосполучень, оскільки словосполучення як конструктивні елементи речення у функціональному плані вивчені явно недостатньо [8, 16, 17], тому, як вважає М.П. Кочерган, вивчення всього різноманіття функцій мови і, звичайно, мовних одиниць є однією з загальних принципів настанов (поруч з експансіонізмом та антропоцентризмом, експанаторністю), які характерні для когнітивної лінгвістики [6]. Функція ж як одна з складових загального значення мовних одиниць належить до основоположних принципів лінгвістичної прагматики, що вивчає відносини між знаками і людиною, яка створює, передає і приймає повідомлення-інформацію у вигляді мовних знаків різних структур, різних конфігурацій і різних рівнів.

А знакова діакритизація будь-якого факту навколишньої дійсності, будь-якого предмету, процесу, явища і їх реляцій представляється у вигляді інформаційного смислового блоку, який, у свою чергу, структурований словами, словосполученнями, реченнями і відповідними паравербальними засобами в їх тісній взаємодії. У такий спосіб реалізується їх прагматичний потенціал. Залежно

від того, в яких життєвих ситуаціях і з якою метою вони використовуються, їх функції будуть різні.

Об’єктом нашого дослідження є стійкі номіновербальні комплекси в німецькій мові (далі – СНВК), а предметом дослідження – їх медитативна функція.

Під медитативною (*meditate* лат., *meditativ* нім.) функцією ми розуміємо функцію навмисного розумового впливу на людину (на його психіку, його умонастрій) з метою привести його в інтенціональний стан, стан розслаблення або підвищеного настрою, деякої абстрагованості від зовнішніх об’єктів (ситуацій) і різних внутрішніх переживань.

Медитативна функція (далі – МФ) допомагає змінити світосприйняття, при цьому вона зміцнює ментальний імунітет, посилює позитивне мислення. МФ припускає занурення реципієнта (читача, слухача) в декілька іншу атмосферу, відмінну від повсякденної з її проблемами, турботами, стресовими ситуаціями, і створення атмосфери доброго настрою, розслабленості, відпочинку, що досягається, як правило, наявністю “іронічної імплікатури”, вважає І.П. Сусов, а вислови іронічного характеру представляють для прагматики особливий інтерес [13, с. 170]. Іронія ж, гумор, сатира і сарказм є видами комічного, які виступають інтенсивними складовими концепту *комізм*, який служить фокусом їхнього збігу та згущення.

Будучи важливим способом зняття психічної напруги і способом емоційної розрядки, усмішка (сміх) сприяють реалізації МФ. Таким чином медитативна функція, її актуалізація несуть в собі прогнозовану усмішку, сміх деколи над собою, деколи над безглуздостями нашого життя та ін. Саме в гумористичному дискурсі особливо яскраво виявляється медитативна функція. Гумористичний дискурс, на думку В.О. Самохіної, не є самостійним, а прагмалінгвістичним різновидом загального інституційного дискурсу, він схильний до впливу різних екстра- і внутрішньолінгвістичних чинників, обумовлених як інтенцією того, хто говорить, так і різноплановими і різнорівневими мовними формами, також паралінгвістичними чинниками, сміховою реакцією реципієнта (або просто його усмішкою). Причому провідним принципом як гуморис-

тичної комунікації в цілому, так і гумористичного тексту як її репрезентанта, автор справедливо вважає принцип інконгруєнтності (невідповідності, контрасту, біполярності) як механізму комічного, тобто мається на увазі принцип порушення стандартних норм (як логіко-наочного або змістовного, так і мовно-мовленевого характеру) і, як наслідок, “експлікація експресії і створення комічного ефекту” [10, с. 298]. Змістова інконгруєнтність або семантичний контраст є порушення стандартної лексико-семантичної сполучуваності слова, його “сутнісних смислових зв’язків” [В. Порциг].

Подібні думки висловлював свого часу В. Домбровський, вважаючи, що іронія базується на асоціації протилежних явищ. Вона, вважає автор, “послуговується контрастом для характеристики особи або речі такими прикметами, яких у неї якраз немає, щоб у такий спосіб підняти її на сміх. Іронічний настрій постає звичайно тоді, коли наш розум бачить якусь ваду і з легкою насмішкою подає її як щось супротивне здоровому глуздові, навмісно називаючи похвалу замість догани” [3, с. 98]. Таким чином, для досягнення необхідного комічного ефекту наявність іронічної імплікатури є найважливішою умовою. Обчислення іронічної імплікатури опирається, за І.П. Сузовим, на знання конкретного контексту, різноманітні фонові знання, на характер навмисного порушення постулату Якості Принципу Кооперації [13, с. 172]. Причому, як справедливо зауважує автор, головними вимогами до учасників комунікативного процесу є достатньо добрий ступінь володіння мовою як набором конвенціональних правил кодування – декодування змісту і набором прагматичних принципів, що забезпечують взаємодію і взаєморозуміння комунікантів [13, с. 73]. Тому цілком природно, що прагнення адресантів викликати відповідну реакцію (наприклад, сміхову) і відповідний настрій реципієнтів зумовлює гумористичну тональність текстів, а гумористична тональність є основною прагматичною характеристикою гумористичного дискурсу.

Слід, проте, визнати, що поняття інконгруєнтності (далі – ІК) як рушійного чинника представлення комічного потребує уточнення. Вона може бути однорівневою, що має місце в тих випадках,

коли добре відомий зміст тексту, переданий одиницями однієї концептосфери, з метою досягнення комічного ефекту свідомо представляється одиницями протилежної концептосфери (наприклад, *добро* замінюється *на зло*). Тут ми маємо справу із змістовною (смісловою) ІК, оскільки в ізотопічну канву ізо-текста вносяться змістоконтрастуючі, біполярні одиниці, що обумовлено і виправдано інтенціонально.

З іншого боку, ІК може бути і різнорівневою, що має місце в тих випадках, коли “ізоотопічна мережа” тексту [15, с. 269], як сукупність семантичних відношень між окремими лексемами, збережена і дозволяє встановити когнітивні зв’язки між окремими, іноді достатньо віддаленими один від одного компонентами тексту, але представлена іншими неконвенціональними формами, чим також досягається комічний ефект, в даному випадку можна говорити про міжрівневу ІК.

Слід, проте, мати на увазі, що багато текстів в своїй основі досить надмірні. Річ у тому, що при створенні тексту, окрім слів, що передають основний його зміст, містяться так само одиниці, які використовуються в конструктивно-стилістичних цілях, в цілях його аранжировки – для організації тексту як твору мови: структуризації його речень, абзаців, складних синтаксичних цілих і інших його складових, а так само для встановлення логіко-семантичних зв’язків між ними. Окрім цього, в текст можуть вводиться структури неконвенціональні, оригінальні, оказіональні та ін., що є особливо характерним саме для гумористичного дискурсу, а це, у свою чергу, обумовлено початковою інтенцією.

Розділяючи думки В. Домбровського, В.О. Самохіної, І.П. Сузова та інших лінгвістів, вважаємо за необхідне підкреслити, що саме в гумористичному дискурсі найбільш яскраво виявляється медитативна функція стійких номіновербальних комплексів в німецькій мовній картині світу.

Наочною ілюстрацією цього може служити відома казка про Червоний капелюшок в її різних версіях (їх існує більше десяти).

Версія перша. Текст казки препарований школярами з Ландау (ФРН) і побудований на принципі ІК якостей діючих в казці фігур.

Es war einmal ein hübsches kleines Mädchen. Das hieß Rotkäppchen. Es war ein freches und faules Kind. Rotkäppchen war oft ungezogen und ärgerte gerne die Tiere. Der Mutter gab es freche Antworten. Eines Tages sagte die Mutter: „Rotkäppchen, nimm diesen Korb und bringe der kranken Großmutter einige leckere Sachen!“ „Ach, immer ich“, maulte das faule Rotkäppchen. Die Mutter bat es noch einmal. Schließlich machte sich das Kind auf den Weg, aber widerwillig. Es trödelte durch den Wald und traf den Wolf. Das böse Rotkäppchen zog das gutmütige Tier am Schwanz und sprach: „Was willst du denn hier? Hau ab!“ Es trat ihm auf die Pfoten, so dass das arme Tier vor Schmerz jammerte. Rotkäppchen freute sich darüber und warf auch noch mit Steinen nach dem Wolf. Dann sprach es: „Komm, wir gehen zur Großmutter und ärgern sie! Du kannst sie erschrecken und beißen!“ Dem Wolf gefiel das alles nicht. Er schnappte Rotkäppchen am Bein und hielt es fest, bis der Jäger kam. Rotkäppchen jammerte: „Hilfe, Hilfe! Der Wolf hat mich angefallen! Er will mich fressen!“ Doch der Jäger kannte das böse Kind und glaubte ihm nicht. Rotkäppchen heulte vor Wut und zerriss sein schönes, rotes Käppchen. Den Korb schleuderte es in den Wald. Der Jäger sprach: „Lass das Kind los, lieber Wolf!“ Sofort rannte Rotkäppchen davon, doch nicht zur Großmutter. Da sammelte der Wolf die leckeren Sachen ein und trug den Korb zur Großmutter. Er pflegte sie, und nach einiger Zeit war die Großmutter wieder gesund. Sie behielt den Wolf bei sich, und sie lebten glücklich und zufrieden bis an ihr Ende.

У цій версії біполярність побудована на змістовному контрасті, на семантичній інконгруентності основних якостей образів казки. Одиниці однієї концептосфери, що характеризують позитивно головну дійову особу в оригіналі (*hübsch, klein, süß, lieb*), у версії свідомо замінені одиницями протилежної концептосфери (*faul, böse, widerwillig, frech*), представляючи таким чином позитивний персонаж в негативному світлі, а негативного (злого) персо-

нажа казки – як позитивного, добродушного (*das böse Rotkäppchen!*, але *der gutmütige Wolf!*), що викликає у реципієнта реакцію сміху (усмішки). Отже, в цій версії комічне досягається змістовною, тобто внутрішньою інконгруентністю (ІК). Таким чином, у цій версії сміх є реакцією реципієнта на зміст повідомлення, тому що він представлений свідомо перекрученим, що обумовлено інтенцією адресанта.

Версія друга представлена текстом, який насичений субстантивами, стійкими номіновербальними комплексами без зміни змістової канви тексту. Як відомо, широка номіналізація, наявність великої кількості субстантивних структур, штрекових форм та ін. є найбільш характерними рисами мови юриспруденції. Для ілюстрації приводимо нижче фрагмент названої казки:

Als in unserer Stadt wohnhaft ist eine Minderjährige aktenkundig, die infolge ihrer hierorts üblichen Kopfbedeckung gewohnheitsrechtlich Rotkäppchen genannt zu werden pflegt...

Vor ihrer Inmarschsetzung wurde es seitens ihrer Mutter schulisch über das Verbot betreffs Verlassens der Waldwege auf Kreisebene belehrt. Dieselbe machte sich infolge Nichtbeachtung dieser Vorschrift straffällig und begegnete beim Übertreten des diesbezüglichen Blumenpflück verbotes einem polizeilich nicht gemeldeten Wolf ohne festen Wohnsitz. Dieser verlangte in unberechtigter Amtsanmaßung Einsichtnahme in das zu Transportzwecken von Konsumgütern dienende Korbbehältnis und traf in Tötungsabsicht die Feststellung, dass die R. zu ihrer verschwägerten und verwandten, im Baumbestand angemieteten Großmutter eilends war. Da wolfseits Verknappungen auf dem Ernährungssektor vorherrschend waren, fasste er den Beschluss, bei der Großmutter der R. unter Vorlage falscher Papiere vorsprachig zu werden. Weil dieselbe wegen Augenleidens krank geschrieben war, gelang dem in Fressvorbereitung befindlichen Untier die diesfallsige Täuschungsabsicht, worauf er unter Verschlingung der Bettlägerigen einen

strafbaren Mundraub ausführte. Ferner täuschte er bei der später eintreffenden R. seine Identität mit der Großmutter vor, stellte derselben nach und durch Zweitverschlingung der R. seinen Tötungsvorsatz erneut unter Beweis. Der sich auf seinem Dienstgang befindliche Waldbeamte B. vernahm verdächtige Schnarchgeräusche und stellte deren Urheberchaft seitens des Tiermaules fest. Er reichte bei seiner vorgesetzten Dienststelle ein Tötungsgesuch ein, das dortseits zuschlägig beschieden und bezuschusst wurde. Nach Beschaffung einer zu Jagdzwecken zugelassenen Pulverschießvorrichtung gab er in wahrgenommener Einflussnahme auf das Raubwesen einen Schuss ab. Dieses wurde nach Empfangnahme des Geschosses ablebig. Die Inaugenscheinnahme des Getöteten weckte in dem Schussgeber die Vermutung, wonach der Leichnam Personen beinhalte. Zwecks diesbezüglicher Feststellung öffnete er unter Zuhilfenahme eines Messers das Tier zur Einsichtnahme und stieß hierbei auf die noch am Leben seiende R. nebst Großmutter...

Дискурсивно-конотативна тональність (забарвленість) цієї версії характеризується тим, що текст представлений великою кількістю СНБК, які, в значній мірі, характерні для юридичного дискурсу, що можна пояснити його особливостями, які обумовлені його функціями: типізація змісту, абстракція понять, деталізація, що відповідає вимогам законодавства. Все це є характерним для номінального стилю. До нього ведуть всі поняття юриспруденції, оскільки вони “ховаються” у субстантивних одиницях, джерелом яких є латинська мова (протягом декількох століть ця мова була у Німеччині мовою ділового спілкування та законодавства).

Відомо, що в процесі формування у свідомості людини відповідного поняття слова набувають змісту, але проявляють себе лише в реченні, у висловлюваннях, у контексті, проходячи через систему словосполучення, одержуючи при цьому відповідне прагматичне і функціональне навантаження і дискурсивно-конотативну забарвленість (тональність). Твердження ж, що зміст слова ви-

никає тільки в контексті (або під його впливом), представляється не зовсім коректним, слід віддати належне Г.В. Колшанському, який висловив абсолютно справедливу думку про те, що “...сам контекст не народжується до формування вислову, а навпаки, він визначається значенням елементів, які до нього входять, він є похідним від лінійної організації висловлювання” [5, с. 24].

Розділяючи цю думку, вважаємо за можливе і доцільне визначити, що в тих випадках, коли йдеться про непряме значення одиниць, то роль контексту абсолютно очевидна і заперечувати її не можна. Тут має місце взаємодія валентних властивостей структуруючих словосполучення лексичних одиниць, внаслідок чого одні зв’язки слабшають, інші перерозподіляються, з’являються нові, на що свого часу указував Г. М. Удовіченко, вважаючи, що з розширенням валентності слова збільшується число його контекстів; слово “збагачується новими значеннями, нерідко дуже далекими від його основного значення” [14, с. 4].

Друга версія – це своєрідна пародія, створена як конвенціональними, так і не конвенціональними мовними структурами, представлена саме формальною парадигмою, оскільки змістовна частина тексту добре знайома кожному. Текст насичений СНБК і їх дериватами, тут в наявності є елементи “книжкової” продуманості з боку автора, який нарочито підкреслено іронізує, використовуючи СНБК і їх похідні і, викликаючи таким чином відповідну реакцію сміху аудиторії. Мова автора орієнтована швидше на письмово оповідний монолог, вона спеціально оброблена і несе в собі великий художній заряд, що сприяє створенню комічного:

<u>СНБК</u> (твірні)	<u>Деривати</u> (похідні)
<i>sich in Marsch setzen</i>	<i>vor ihrer Inmarschsetzung</i>
<i>zur Einsicht nehmen</i>	<i>die Einsichtnahme</i>
<i>Einfluss nehmen</i>	<i>in Einflussnahme</i>
<i>in Empfang nehmen</i>	<i>nach Empfangnahme</i>
<i>in Augenschein nehmen</i>	<i>die Inaugenscheinnahme</i>
<i>zu Hilfe nehmen</i>	<i>unter Zuhilfenahme</i>

та інші.

СНБК як самостійні текстові елементи, активно сприяючи актуалізації інтенції мовця, самі по собі, проте, її не реалізують, будучи тільки співчасни-

ками цього процесу. Представляючи пучок різних функцій, вони утілюються в різних текстових ситуаціях по-різному: це може бути як їх безпосереднє входження в канву тексту, так і опосередковане через інші функції, в чому яскраво виявляється їх взаємодія. У нашому викладі йдеться про медитативну функцію СНВК, своєрідно реалізовану в пародії на відому казку. Як бачимо, у 2-й версії сміх (усмішка) реципієнта є реакцією на форму презентації того, що повідомляється. Отже, в тексті 2 медитативна функція реалізована через словотворчу, а спільно вони становлять немов би двоєдину функцію, що підсилює її дію на реципієнта.

Таке багатопланове представлення одного і того ж смислового блоку – прерогатива саме мови, цього таємничого феномена, що акумулює в собі як надзвичайно прості, а також неймовірно складні речі. Висловлені свого часу Й.В. Гете слова про те, що у витворі мистецтва аудиторію цікавить значно більше “Що”, чим “Як”, в нашому випадку не релевантні. У пародійованій версії комунікативний ефект досягається саме парадигмою “Як”, формальним рівнем текстової архітектури, що здійснює відбір і комбінування мовних засобів і їх перетворення в художньо-мовну систему. Комунікативний, художній і стилістичний плани в тексті нерозривно зв’язані між собою, тісно переплетені і виступають “у вигляді синтетичного художньо-стилістичного значення і мотивованої цим значенням системи мовно-виразних засобів” [1, с. 159-160]. Традиційним вважається, що художній текст (в т.ч. текст казки) – це прерогатива літературознавства або стилістики. Проте, вважає Філіппов К.А., “є моменти, які виходять за межі традиційного літературознавчого аналізу або стилістичного” [15, с. 295]. Наші спостереження підтверджують цю думку.

Здійснений аналіз свідчить про те, що вербалізація медитативної функції СНВК різними засобами розширює арсенал мовних можливостей актуалізації авторської інтенції. Завданням подалішого вивчення СНВК в німецькій мові є дослі-

дження деяких інших функцій цих стійких одиниць, зокрема, дефінітивної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М.П. Стилистический анализ / Брандес М.П. – М. : Высшая школа, 1971. – 190 с.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / Дворецкий И.Х. – М. : Русский язык. – 1976. – 1096 с.
3. Домбровский В. Українська стилістика: ритміка. Українська поезика / Домбровский В. – Дрогобич : Відродження, 2008. – 488 с.
4. Колоїз Ж.В. Українська оказіональна деривація / Колоїз Ж.В. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
5. Колшанский Г.В. Контекстная семантика / Колшанский Г.В. – М. : Наука, 1980. – 149 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / Кочерган М.П. – К. : Академія, 2003. – 463 с.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е.С. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Левицкий В.В. Семасиология / Левицкий В.В. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
9. Сучасна українська мова / За редакцією О.Д. Пономарева / Пономарев О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
10. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка / Самохина В.А. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2008. – 356 с.
11. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / Селиванова О.О. – Полтава : Довкіля – К., 2006. – 716 с.
12. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Селиванова Е.А. – Киев : Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
13. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Сусов И.П. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
14. Удовиченко Г.М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові / Удовиченко Г.М. – Київ : Наукова думка, 1968. – 226 с.
15. Филиппов К.А. Лингвистика текста / Филиппов К.А. – С.-П. : Изд. С.-Пб., 2007. – 331 с.
16. Шаронова Е.В. Дискурсивно-функциональный подход к номинервбальным комплексам / Шаронова Е.В. // Вісник ХНУ ім.В.Н. Каразіна. – 2006. – №726. – С. 131-134.
17. Шаронова Е.В. О взаимодействии функций языковых единиц в архитектуре текста / Шаронова Е.В. // Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація”. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – С. 314-316.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 811'253'23

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЗМІСТУ ПРОЦЕСУ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ З АРКУША

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харків)

Виходячи з аналізу поведінки студентів у процесі перекладу з аркуша з англійської мови на українську, і порівнюючи її з моделлю перекладу з англійської мови на німецьку (В. Лёршер), автор формулює висновок про принципову ідентичність стратегій в обох випадках, що дозволяє припустити існування перекладацьких універсалій, які не залежать від мов, що застосовуються в перекладі.

Ключові слова: процес перекладу, стратегії перекладу, модель перекладу, переклад з аркуша, прийняття перекладацьких рішень.

Л.М. Черноватый. Исследование психолингвистического содержания процесса устного перевода с листа. Исходя из анализа поведения студентов при переводе с листа с английского языка на украинский, и сравнивая его с моделью перевода с английского языка на немецкий (В. Лёршер), автор формулирует вывод о принципиальной идентичности стратегий в обоих случаях, что позволяет предположить существование переводческих универсалий, которые не зависят от языков, используемых в переводе.

Ключевые слова: процесс перевода, стратегии перевода, модель перевода, перевод с листа, принятие переводческих решений.

L.Chernovaty. Research into the Psycholinguistic Background of the Sight Translation Process. Basing upon the analysis of students' behavior in the course of sight translation from English into Ukrainian and comparing it with the model of sight translation from English into German (W. Lorsch), the author suggests the basic identity of the strategies applied in the two processes which leads to the assumption concerning the existence of translation universals independent of the languages used in translation.

Key words: translation process, translation strategies, sight translation, translation model, decision-making in translation.

Дослідження змісту процесу перекладу є важливим для розробки моделі його навчання, оскільки відповідні дані могли б сприяти встановленню чинників, які доцільно включити до змісту згаданого навчання. З іншого боку, донедавна відповідні розвідки зосереджувалися переважно на вивченні перекладацької компетенції (інтеріоризованих знаннях перекладача) або продукту перекладу (порівняльний аналіз текстів оригіналу (ТО) та перекладу (ТП)). Дані, накопичені на цих двох напрямках, мають обмежене значення для навчання перекладу, бо моделі еквівалентності є занадто абстрактними, а моделі перекладу в термінах пере-

кладацької компетенції більше ґрунтуються на ідеалізації, а не на даних щодо змісту реального процесу перекладу [2, с. 598]. Усвідомлення цих недоліків спричинило виникнення інтересу до вивчення змісту процесу перекладу (див. [1–3]), проте обсяг подібних досліджень на сьогодні ще явно недостатній, що й зумовлює актуальність даної роботи.

Відповідно об'єктом дослідження є процес перекладу, а предметом – механізми прийняття перекладацьких рішень в усному перекладі з аркуша. Метою розвідки було встановлення валідності моделі прийняття перекладацьких рішень,

---

© Л.М. Черноватий, 2010

запропонованої Вольфгангом Льоршером [2]. Згадана модель побудованими за результатами аналізу 60 усних перекладів з аркуша 9 письмових текстів (з німецької на англійську та з англійської на німецьку). Досліджуваними були студенти, що навчалися за спеціальністю “Англійська мова” (перші семестри навчання), і які ще не починали (або тільки почали) навчатися перекладу. Рідна мова – німецька, володіння англійською мовою – часткове (в термінології автора).

Дані були одержані за допомогою комбінованого застосування розмірковування вголос (*thinking-aloud*) та ретроспективного з’ясування (*retrospective probing*) (тобто ідентифікації перекладацьких проблем і пояснення способів, що застосовувалися для їх розв’язання кожним студентом під час індивідуального розбору після виконання перекладу). Аналіз та оцінка даних здійснювалися за допомогою інтерпретативного методу, змістом якого є тлумачення певних ознак перекладу, що розглядаються як експліцитні індикатори його імпліцитних стратегій.

У моделі, що розглядається, стратегії перекладу визначаються як процедури, що застосовуються індивідами для вирішення перекладацьких проблем. Процес перекладу включає як стратегічні фази (від розпізнавання перекладацьких проблем до їх розв’язання чи нерозв’язання), спрямовані на вирішення перекладацьких проблем, так і тактичні, метою яких є виконання локальних завдань. Останні фази починаються з вичленення одиниці перекладу і закінчуються її перекладом іншою мовою або ж виникненням перекладацької проблеми.

Між розпізнаванням перекладацької проблеми і її розв’язанням (або нездатності його досягнення) мають місце 9 головних і 13 факультативних вербальних та/або ментальних дій, які розглядаються як елементи стратегії перекладу. До головних з них автор даної моделі відносить: усвідомлення перекладацької проблеми, її формулювання, пошук її рішення, її розв’язання (остаточне чи попереднє, холистичне чи по частинах), відкладення рішення, нерозв’язання проблеми, проблеми у сприйнятті тексту оригіналу (ТО). Серед факультативних елементів, що застосовуються у випад-

ку невдачі щодо негайного вирішення проблеми, знаходяться: переклад безпроблемних сегментів ТО, перше читання сегментів ТО, транспозиція слів та словосполучень, моніторинг (повторення слів) сегментів ТО і ТП, перефразування сегментів ТО і ТП, розробка другої (третьої тощо) версії перекладу, експліцитна перевірка відповідного рішення, ментальне упорядкування сегментів ТО і ТП, коментування сегментів тексту, організація перекладацького дискурсу.

Серед викладених вище головних елементів стратегій дещо випадає з логічного ряду компонент “проблеми у сприйнятті ТО”, бо, на відміну від решти компонентів ряду, які позначають дії (усвідомлення, формулювання, пошук тощо), цей позначає власне перекладацьку проблему (у сприйнятті ТО), а тому навряд чи може розглядатися як елемент стратегії. Подібна логічна невідповідність помічена також стосовно одного факультативного елемента (“перше читання сегментів ТО”). Оскільки самі факультативні елементи, за визначенням, застосовуються у випадку невдачі щодо негайного вирішення проблеми, то згадана невдача може трапитися лише після першої спроби розв’язання проблеми, яка здійснюється після першого ж сприйняття відповідного сегменту ТО, а отже після такої невдачі мова може йти лише повторне (а не перше) “читання сегментів ТО”. Інші елементи стратегій, запропоновані автором моделі, що розглядається, логічних заперечень не викликають і можуть бути включені до числа об’єктів контролю у нашому дослідженні.

Матеріалом дослідження послужили 50 усних перекладів з аркуша (з англійської мови на українську) 8 письмових текстів у громадсько-політичній та економічній галузях студентів третього (п’ятий семестр навчання) та четвертого (сьомий семестр навчання) курсів англійського перекладацького відділення Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. На момент зрізу студенти третього курсу тільки почали навчатися перекладу, а студенти четвертого курсу мали за плечима два семестри згаданого навчання. Хоча рівень володіння англійською мовою сту-

дентів четвертого курсу, природно, був вищий за їхніх колег з третього курсу, однак загалом в обох випадках згадане володіння відповідало визначенню “часткове” в термінології автора моделі, що розглядається, тобто студенти практично англійською мовою володіли, однак якість породження усних висловлювань не була ідеальною чи навіть дуже доброю. До цього додавалися труднощі власне перекладу, в подоланні яких студенти четвертого курсу мали трохи більше досвіду. Зрізи проводилися щомісячно протягом вересня-листопада 2009 року в рамках модульного контролю з практики перекладу. Студентам пропонувалося усно перекласти з аркуша англійською мовою письмовий україномовний текст обсягом 1000-1200 знаків. На ознайомлення з текстом відводилося 30 секунд. Текст перекладу записувався на звуконосії, а потім аналізувався експериментатором з точки зору наявності в них викла-

дених вище головних і факультативних елементів стратегії перекладу.

За результатами аналізу в перекладах студентів були зафіксовані практично усі згадані елементи перекладацьких стратегій, свідчення чого викладені далі.

Серед головних елементів стратегії перекладу спостерігалися чіткі ознаки усвідомлення досліджуваними перекладацьких проблем (враховуючи характеристики перекладу з аркуша, елемент “формулювання проблеми” мав місце в інтеріоризованій формі, а тому до змісту нашого аналізу не включався). Індикаторами такого усвідомлення є невмотивовані паузи, що фіксувалися у перекладах усіх без винятків досліджуваних, і які ілюструються у фрагменті перекладу громадсько-політичного тексту студентом третього курсу (в лівій колонці – текст оригіналу, у правій – текст перекладу, трьома крапками показані паузи):

Приклад 1 (досліджуваний А)

Set up in 1994 under the Treaty on European Union, the Committee of the Regions (CoR) is an advisory body composed of representatives of Europe's regional and local authorities. The CoR has to be consulted before decisions are taken on matters such as regional policy, the environment, education and transport — all of which concern local and regional government

Заснований у 1994 році на основі договору з Європейським Союзом, ... (1) регіони і законодавчі органи... (2) згрупували представників Європейських регіонів... (3) місцевих властей. Регіони, ... (4) щоб надати свою відповідь перед рішенням, ... (5) яке... (6) надається від регіональної поліції, ... (7) транспорту, навчання і інших... (8) місцевих та регіональних властей.

Як чітко видно з прикладу 1, на цьому невеликому сегменті тексту у досліджуваного виникло, як мінімум, вісім перекладацьких проблем. Перша з них (неточне сприйняття смислу словосполучення *under the Treaty on European Union*) не була ним усвідомлена, внаслідок чого згадане словосполучення було перекладено неточно: “на основі договору з Європейським Союзом” замість “за Угодою про Європейський Союз”. Однак наступна проблема (смісл словосполучення *the Committee of the Regions*) вже була усвідомлена, про що свідчить невмотивована пауза 1, під час якої досліджуваний здійснював пошук її вирішення, проте його обмежені можливості не дозволили розв’язати здавалося б нескладну проблему. Внаслідок цього він вирішив відмовитися від перекладу першого слова, прийнявши попереднє рішення

залишити лише друге (очевидно, за аналогіями з українськими реаліями, де партію Регіонів часто називають просто “Регіонами”), заодно змінивши його логічне взаємовідношення з наступним елементом (*is an advisory body*) і помінявши предикативний зв’язок на сурядний (“регіони і законодавчі органи” замість “Комітет регіонів є консультативним органом”).

У цьому випадку ми бачимо спробу відійти від холистичного принципу вирішення проблеми (тобто встановлення смислу усього словосполучення з урахуванням його лівосторонніх та правосторонніх зв’язків), оскільки обмежене поле актуального усвідомлення досліджуваного загарашується операціями більш низького рівня, пов’язаними з недостатнім рівнем володіння англійською мовою та перекладацькими навичками і вміннями. Однак

намагання розв'язати проблему шляхом її розчленування на складові частини також не сприяло досягненню мети внаслідок проблем із розумінням їх змісту.

Зазначені зміни порушили узгодження останнього блоку з першим (“Заснований... регіони і законодавчі органи...”) і до того ж створили нову перекладацьку проблему (наявність якої засвідчує пауза 2), пов'язану з тлумаченням смислу наступного блоку (*composed of representatives of Europe's regional and local authorities*), що виступає означенням до попереднього елемента (*advisory body*). Очевидні труднощі досліджуваного пов'язані з необхідністю введення присудку, рішення щодо якого досі відкладалося, але оскільки речення вже закінчується, то досліджуваний А не має іншого виходу, крім заміни дієприкметника минулого часу на особове дієслово з одночасною зміною його змісту (“згрупували представників Європейських регіонів” замість “який складається з представників європейських регіональних...”).

Заміна частини мови (“регіонів” замість “регіональних...”) спричинила нову перекладацьку проблему (про що свідчить пауза 3), яку досліджуваний вирішив за рахунок дослівного перекладу, ігноруючи сурядний зв'язок з попереднім елементом (“представників Європейських регіонів місцевих властей” замість “представників європейських регіональних і місцевих органів влади”).

Повторна поява словосполучення *Committee of the Regions* у його скороченій формі (*CoR*) змусила дотримуватися попередньої версії (“Регіони” замість “Комітет регіонів”), однак холістичне сприйняття смислу предикативної групи, що ускладнювалось наявністю двох пасивних конструкцій (*has to be consulted* та *decisions are taken*) виявилось нездоланною перекладацькою проблемою (пауза 4). Внаслідок нездатності одночасно переробляти інформацію і готувати схеми для перекладу досліджуваний вдався до спрощень, відкладаючи остаточне розв'язання проблеми й імпровізуючи на теми, навіяні значеннями дея-

ких слів у фрагменті. Відкладання рішення у цьому випадку мало форму відстрочення введення предикативної групи шляхом нанизування підрядних речень, кожне з яких закінчувалося черговою перекладацькою проблемою, про що свідчать нові паузи: “щоб надати свою відповідь перед рішенням (пауза 5), яке (пауза 6) надається від регіональної поліції (пауза 7), транспорту, навчання і інших (пауза 8) місцевих та регіональних властей” замість “має санкціонувати усі рішення щодо питань, які стосуються сфери відповідальності місцевої і регіональних органів влади: регіональна політика, довілля, освіта та транспорт”). Як бачимо, у цьому реченні, на відміну від попереднього, тривале відкладання рішення щодо введення предикативної групи так і не завершилося його вживанням, внаслідок чого можна констатувати, що в даному випадку ми маємо справу із нерозв'язанням перекладацької проблеми, вірніше цілої низки таких проблем.

Зрозуміло, що успішність вирішення проблем суттєвим чином залежить від рівня володіння двома мовами та досвіду перекладу – недостатня якість будь-якого (або обох) із згаданих чинників спричинює поглиблення ускладнень, тоді як її покращення суттєво змінює характер проблем, переносючи їх на вищі рівні. Однак, незалежно від ступеня мовленнєвої та фахової компетенції, головні елементи стратегії, перелічені вище, спостерігалися в усіх досліджуваних, хоча й у різних співвідношеннях.

Сказане стосується і факультативних елементів стратегій, про що свідчить наведений далі аналіз перекладу тексту з економічної галузі (див. приклади 2 і 3) іншими досліджуваними (четвертого курсу). На відміну від перекладів на третьому курсі, на цьому рівні спостерігаються порівняно довгі сегменти тексту майже без пауз чи будь-яких інших переривань мовленнєвого потоку, що дозволяє віднести такі випадки до категорії “переклад без проблемних сегментів ТО”, яка є одним з елементів моделі, що розглядається.

Приклад 2 (досліджуваний Б)

The economic upheaval of the 1970s had important political consequences. The American people expressed their discontent with federal policies by turning out Carter in 1980 and electing former Hollywood actor and California governor Ronald Reagan as president.

Економічні проблеми 1970-х років мали важливі політичні наслідки. Американський народ висловив своє незадоволення щодо федеральної поліції... федеральної політики... усуваючи Картера у 1980 році та... вибираючи колишнього актора Голлівуда та каліфорнійського губернатора Рональда Рейгана президентом.

Однак у більшості випадків перекладацькі проблеми все ж виникали, і для їх рішення досліджувані вдавалися до всього спектру факультативних стратегій, які включає модель, що є об'єктом аналізу.

Характерною ознакою перекладів усіх досліджуваних є широке використання транспозиції слів та словосполучень ТО у ТП із калькуванням синтаксичної структури речення і навіть збереженням позицій слів у ньому в ТП. Зокрема, у прикладі 2 перше речення ТП повністю побудоване шляхом послідовної підстановки українських слів замість відповідних англійських у ТО. Цей елемент є настільки домінуючим, що його доцільніше розгля-

дати як стратегію, принаймні для даної категорії досліджуваних. Досліджувані дотримувалися принципу послівного перекладу навіть коли він спричинював порушення норм мови перекладу, Приміром, при перекладі речення 2 (приклад 2) досліджуваний Б передав значення англійських слів *turning* та *electing* дієприслівниками недоконаного (“усуваючи” та “вибираючи”) замість доконаного виду (“усунувши” та “обравши”), хоча такий варіант явно порушує норми української мови і смисл ТО.

Під час реалізації фази пошуку рішення часто застосовувався моніторинг (повторення слів) сегментів ТП (див. приклад 3).

Приклад 3 (досліджуваний В)

The USA endured a deep recession throughout 1982.

Економіка Сполучених Штатів... Сполучені Штати... Сполучені Штати... Штати піддалися глибокій репресії упродовж... рецесії упродовж 1982 року.

Перекладацькою проблемою для досліджуваного В у даному випадку стало значення англійського слова *endured*. Як і в попередніх випадках (див. приклад 1), ця проблема проявляється у виникненні пауз. Зважаючи на те, що однією з вимог до перекладу було уникнення довгих невмотивованих пауз, досліджуваний заповнює паузу повторенням уже готових сегментів ТП: “Сполучених Штатів... Сполучені Штати... Сполучені Штати... Штати”. Таким чином досліджуваний виграє час, аби прийняти рішення за рахунок виведення значення незнайомого слова з контексту.

Помітною ознакою процесу пошуку рішення є також обмовки (“федеральної поліції” замість “федеральної політики” у прикладі 2, “штаті” замість “штати” та “репресії” замість “рецесії” у прикладі 3) у перекладах досліджуваних. Харак-

терно, що більшість подібних помилок студенти четвертого курсу помічають одразу ж і негайно виправляють, а студенти третього курсу переважно ігнорують їх, залишаючи ТП незмінним (див. численні порушення узгодження частин речень у прикладі 1).

У перекладах досліджуваних нерідко застосовувалися і перефразування, як по відношенню до сегментів ТО, так і ТП. У першому випадку спостерігалася зміна порядку слів ТО у ТП, що могла супроводжуватися й іншими трансформаціями (див. приклад 4). Перефразування сегментів ТО свідчить про початок відходу досліджуваних від глобального застосування дослівного перекладу, який є характерним для початківців (див. приклади 1-3), особливо коли ТО сприймається через зоровий канал під час перекладу.

Приклад 4 (досліджуваний Г)

<i>The USA endured a deep recession throughout 1982. Farmers were especially hard hit</i>	Увесь 1982 рік відзначався для Сполучених Штатів Америки глибокою кризою. Найбільш від цього постраждали фермери
---	---

Перефразування сегментів ТП є принципово іншим механізмом (порівняно з перефразуванням ТО), оскільки воно є індикатором наявності перекладацької проблеми і пошуку її рішення. Перефразування ТП тісно пов'язане і з іншим еле-

ментом перекладацької стратегії – розробкою другої (третьої тощо) версії перекладу. Сказане можна проілюструвати фрагментами перекладів досліджуваних (див приклад 5).

Приклад 5 (досліджуваний Д)

<i>Business bankruptcies rose 50 percent over the previous year.</i>	Те, що дуже багато бізнесів пройшло через... стало банкрутами, підняло... кількість... кількість бізнесів, які стали... збанкрутіли... збільшилася на 50 процентів, порівняно із попереднім роком.
--	--

Перша версія (“Те, що дуже багато бізнесів пройшло через...”) у цьому випадку є попереднім вирішенням проблеми, проте, не знайшовши продовження, яким тут могло б стати слово “банкрутство”, досліджуваний Д замінює останні два слова на інші (“стало банкрутами”) і перевіряє нову версію, продовжуючи попередній сегмент словом “підняло”. Однак таке продовження створило нову перекладацьку проблему, для вирішення якої досліджуваний відмовляється від попередніх версій і виходить на остаточне рішення проблеми, будуючи речення з використанням одного повтору (“кількість... кількість бізнесів”) та одного перефразування (“які стали... збанкрутіли...”): “кількість бізнесів, які збанкрутіли, збільшилася на 50 процентів, порівняно із попереднім роком”.

рішень та ментального упорядкування ТП. Як впливає з прикладу 5, озвучення попередніх версій очевидно приводить у дію механізм їх оцінки за допомогою зворотного зв'язку. Якщо результати оцінки є негативними, перекладач формує нову версію і знову перевіряє її таким же чином. Відпрацьовуючи версії і відшліфовуючи їх форму, досліджувані здійснюють ментальне упорядкування сегментів ТП, що сприяє більш ефективній організації перекладацького дискурсу загалом.

Перефразування сегментів ТП є одночасно й свідченням експліцитної перевірки попередніх

Під час перекладу відбувається активна взаємодія перекладача з ТО та ТП, до змісту якого входять і фактори відношення перекладача до проблемних ситуацій та способів їх вирішення. Переважна частина цього процесу відбувається у прихованій формі, однак про його наявність свідчать спорадичні випадки коментування сегментів тексту, приклади яких наведені далі.

Приклад 6 (досліджуваний Е)

<i>... to limit concentrations of power and address many of the social problems associated with unchecked private commercial interests.</i>	впровадили ... в своїх економіках ... ліміти для того, щоб концентрувати силу та ... вирішувати ... багато ... соціальних проблем, ... що асоціюються ...з комерційним (не знаю!)
---	---

Приклад 7 (досліджуваний Є)

<i>The United States is often described as a «capitalist» economy.</i>	У Сполучених Штатах ... це... (а!) Сполучені Штати ... часто... це... описуються як капіталі... капіталістична економіка.
--	---

Нерозв'язання проблеми є невід'ємною частиною формування перекладацької компетенції, особливо на початковому етапі, і спостерігалось досить часто, особливо на третьому курсі. Нерозв'язання проблеми може бути наслідком невдалої спроби перекладача, або ж його ухилення від подібної спроби взагалі.

Таким чином, дані цього дослідження свідчать про наявність у стратегіях досліджуваних практично усіх елементів моделі прийняття перекладацьких рішень В. Льоршера [2]. Поведінка досліджуваних, що перекладали з аркуша із застосуванням іншої пари мов (англійська-українська), загалом характеризувалися тими ж ознаками, які описані у згаданій моделі [2, с. 607].

Після усвідомлення (внутрішнього формулювання) перекладацької проблеми та пошуку її рішення, перекладач може дійти розв'язання (остаточного чи попереднього) проблеми, внаслідок чого (або з причини нездатності її вирішення) цей процес закінчується. Попереднє вирішення може передувати подальшому аналізу проблеми, в процесі якого перекладач рухається до прийняття остаточного рішення. Якщо під час такого руху виникають додаткові проблеми, то може застосовуватися низка процедур: моніторинг (повторення слів) сегментів тексту ТО і ТП, перефразування сегментів ТО і ТП, додатковий пошук рішення, ментальне упорядкування сегментів ТО і ТП, коментування сегментів тексту, усвідомлення негативного рішення. Внаслідок цих дій перекладач може знайти рішення або ні, але у будь-якому випадку процес вирішення проблеми закінчується – вдало чи невдало. Якщо ж перекладач вирішить здійснити повторну спробу, він може повернутися до першого кроку або відновити пошук рішення через перефразування відповідних сегментів ТО чи шляхом перевірки

попереднього рішення. Результатом перефразування може бути нове попереднє рішення і процес вирішення проблеми може закінчитися тут або ж перекладач знову рухається до одного з вузлів прийняття рішень. Після перевірки відповідного сегмента ТО попереднє рішення може бути підтвердженим або відкинутим. У будь-якому випадку перекладач може припинити процес вирішення проблеми чи повернутися в будь-який з вузлів прийняття рішення, де описана вище процедура повторюється знову в будь-яких комбінаціях варіантів.

У процесі навчання, тобто внаслідок формування перекладацьких навичок та розвитку відповідних умінь відбувається поступова інтеріоризація розгорнутих на початкових етапах дій у згорнуті операції, в ході якої згортається моніторинг (відпадає необхідність повторів та перефразувань, скорочується кількість невмотивованих пауз та вживання їх заповнювачів тощо), мовлення стає впевненішим і правильнішим, а його зовнішні ознаки – більш привабливими. Вивчення чинників, що сприяють ефективності даного процесу, і входить до числа завдань досліджень у галузі методики навчання перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Krings H.P. The use of introspective data in translation / H.P. Krings // *Introspection in Second Language Research* ; [Faerch K. and G. Kasper (eds.)]. – Clevedon : Multilingual Matters, 1987. – P. 159–176.
2. Lörcher W. The Translation Process: Methods and Problems of its Investigation / W. Lörcher // *Meta: Translators' Journal*. – Vol. 50. – N 2. – 2005. – P. 597–608.
3. Tirkkonen-Condit S. Choice in translation. A challenge to theory and practice / S. Tirkkonen-Condit // *Recent Trends in Empirical Translation Research* ; [Tirkkonen-Condit S. and J. Laffling (eds.)]. – Joensuu : University of Joensuu, 1993. – P. 5–9.

УДК 800.2:801.5

LANGUAGE SITUATION AND LANGUAGE POLICY: CONTENTIOUS ISSUES

R. Kritsberg, Ph.D. (Kryvy Rih)

There are two trends in the functioning of the World English: its fragmentation into local varieties and orientation to its prestigious forms – Standard American and BBC English. In many countries, government policies to stem the English influence turn out to be ineffective. The status of a language in a multi-cultural environment, relations between the national language and minority tongues, interaction between the socially favoured and non-standard dialects are among the topical issues to be considered.

Key words: dialect, hybrid, official language, standard of language, variety.

Р.Я. Крицберг. Мовна ситуація та мовна політика: дискусійні проблеми. Мають місце дві тенденції функціонуванні англійської мови у світі: дивергенція окремих варіантів та орієнтація на престижні форми – літературні варіанти США та Великої Британії. Державна політика багатьох країн обмежити вплив англійської мови неефективна. Проблема статусу мови у багатомовному середовищі, взаємодії між національною мовою та мовами меншостей, відносини між соціально престижними та нестандартними формами є актуальними проблемами дослідження.

Ключові слова: варіант, гібрид, державна мова, діалект, мовна норма.

Р.Я. Крицберг. Языковая ситуация и языковая политика: спорные проблемы. Имеют место две тенденции функционирования английского языка в мире: дивергенция отдельных вариантов и ориентация на престижные формы – литературные варианты США и Британии. Политика правительств во многих странах ограничить влияние английского языка неэффективна. Проблема статуса языка в полиязыковой среде, отношения между национальным языком и языками меньшинств, взаимодействие между социально престижными и нестандартными формами являются актуальными проблемами исследования.

Ключевые слова: вариант, гибрид, государственный язык, диалект, языковая норма.

In the era of globalization and English dominance as lingua franca, linguistic situations in various parts of the world are far from being uniform and thus unlikely to be dealt with one-size-fits-all approach. This paper gives a brief overview of linguistic situations in different countries and highlights the government policies to address some controversial issues.

The object-matter of the present paper is the processes of divergence and convergence of language forms. Its subject-matter includes formal characteristics of language units on lexical and grammar levels. The objective of this paper is to highlight topical issues of language policy and language situation as a response to the above-mentioned processes. The language data subject to analysis has been selected from present-day mass media sources. Significance

of the results obtained lies in bringing to light the mechanism of interaction between different varieties of the same language and between different languages.

By rough estimates, 400 million people speak English as a first language; from 300 to 500 million use it fluently; and around 750 million use it as a foreign language [25, p. 23]. New varieties of English have emerged recently in Singapore, Nigeria, the Caribbean, etc. Some scholars have apprehensions that English will eventually die, as Latin did, or will fragment into a family of dialects, or Englishes, but the majority of linguists do not share this skepticism. D. Crystal says: “This is the first time we actually have a language spoken genuinely globally by every country in the world” [ibid]. J. McWhorter follows this lead: «English is dominant in a way that no language has ever been

before... It is vastly unclear to me what actual mechanism could uproot English given conditions as they are» [ibid].

It is the prestigious form of usage, the World Standard English that can prevent the language from dissolving into numbers of local varieties. The ‘indexical signals’, according to Ch. Pierce’s semiotics, the form of usage that gives information about people’s location, education, profession, age, class, etc., “are ideological because they are anchored in social and cultural normative perceptions of language and its appropriate use” [2, p. 14]. That is why the BBC English and Standard American English will be appealing much more than local varieties in the time to come.

Still, there is great interaction between those. D. Crystal, for example, thinks that the English spoken in fast-developing countries (India and China) will affect the global standard. «In language, numbers count. There are more people speaking English in India than in the rest of the native English-speaking world» [4, p. 14]. The scholar predicts that English will become a family of languages in future. Indeed, English spreads around the world like wild fire to suit local conditions, and some of new varieties (or dialects) are totally incomprehensible to British and American speakers. E. Dunkan, for example, speaks of ‘Panglish’, a global language that will replace the English spoken today. This variety, according to that claim, “is already becoming a loose grouping of local dialects and English-based common languages used by non-native speakers to communicate” [8, p. 14]. It is still unclear, whether there should be a single English with the dialects of its own, or varying Englishes, mutually unintelligible.

The guardians of the French language have been doing their best for decades to stem invasion of English. In 1994 France passed the law, trying to suppress *Franglais*, the hybrid of English and French lexical items, in work contracts, public announcements, advertising, on radio and television, but with little effect. H. Samuel gives some examples of *Franglais*: *le weekend*, *fast food*, *standing ovation*, *stock option*, *pipole* (celebrities, from English *people*), *une souris* (computer mouse), *une puce* (computer chip), *un pirate* (computer hacker), *un voyageur* (tour operator) [37, p. 11]. And the attempts to turn *airbag* into *sac*

gonflable, *post-it note* into *papillon*, and *bulldozer* into *bouteur*, have failed miserably. There are 18 government ‘terminology commissions’ in France that send each month a list of ‘acceptable’ new words for use by public sector workers [38, p. 18]. The word *carjacking* is recommended to be replaced with *piraterie routiere*, *email* – with *courriel*, and *cameo star* with *vedette eclair* (film role) [ibid].

French President Nicolas Sarkozy wants to set up a new umbrella group “France Monde” in mass media that will broadcast only in French. The dominance of English-language channels (CNN and BBC World) in France has long been the red rag to France. The decision is still in the air, since the French media outlets lack the resources of their English rivals. French is ceding its position to English in European Union. In 1997, 40 percent of documents at the European Commission were first written in French and 45 percent in English. In 2006, this ratio changed to 14 percent French against 72 percent English [32, p. 18].

In Italy, as well, there is a growing sense of concern about English incursion into the true *lingua italiana*. *Anglitaliano*, the mixture of Italian and English language forms, is in everyday use, as *il weekend*, *lo stress*, *le leadership*, *baby parking* (child care center), *baby gang* (young hoodlums), *il fitness*, *il full immersion training*, *question time*, *premier*, *bipartisan*, *sexy*, *webmaster*, *water* (lavatory), etc. [40, p. 21]. The Dante Alighieri Society, a counterpart of *Academie Francaise*, has called on the people to give up on English. Italians were asked to nominate on their ‘ugliest’ English words, and *weekend*, *welfare*, *OK*, *briefing*, *mission*, *know how*, *shampoo*, and *cool* scored the highest [ibid]. Still, public opinion is split, since many Italians consider such English imports part of globalization.

Denglish, the hybrid of English, especially American English, and German, is making its way in the country of Schiller and Goethe. English words and phrases, especially in the spheres of business, advertising, and technology, replace the German ones or function alongside, as *brainstorm*, *surfen* (to surf), *chatten* (to chat), *shoppen* (to shop), *uptick*, *downtown* [6, p. 23], *smalltalken*, *brunchen*, *mailen*, *floppen*, *managen*, *abcoolen* (to chill out) [48, p. 23]. The German Language Association, a private watchdog guardian

organization, tries to stem the influx of English [ibid].

G. Chamberlain points out that the desperate fight against the invasion of English is an uphill battle, supporting his opinion with the following examples: *Das ist cool* (that is cool) and *Eine tolle latte to go* (one large coffee with milk to take away) [12, p. 14]. Some German companies are trying to switch from English tools to their native German, as Lufthansa: *Alles fur diesen Moment* from *There's No Better Way to Fly*; the chain of perfume shops Douglas: *Douglas macht das Leben schoner* from *Come in and find out*; German McDonald's: *Ich liebe es* from *Every time a good time*, while Burger King went the other way: from the German *Weil's besser schmeckt* (Because It Tastes Better) to *Feel the Fire* in English [48, p. 23]. K. Wiedenhofer writes that English is hipper and quicker in general than German, and people will likely say *tattoo* than *Tatowierung*, *sorry* than *Entschuldigung*, *Happy Birthday* than *Herzlichen Gluckwunsch zum Geburtstag*, *piercing* than *Hautstechen* [ibid]. The German dictionary Langenscheidts Grossworterbuch [13] includes a lot of Anglicisms and Americanisms, for example: *ein Garn spinnen* (to spin yarn) [ibid, S. 368], *kalte Fuesse bekommen* (to get cold feet) [ibid, S. 362], *wer in Glashaus sitzt, soll nicht mit Steinen werfen* (people in glass houses shouldn't throw stones at others) [ibid, S. 409], *das Handtuch werfen* (to throw in towel) [ibid, S. 442], *am Ball bleiben* (to be on the ball) [ibid, S. 114], *ausflippen* (to flip over) [ibid, S. 93], etc.

Another hybrid language, Ponglish, is being created in Great Britain by mixing English and Polish. Some Polish words have taken English forms, as *taksy* (taxes), *driveneech* (driving), *kara* (car), *strity* (streets), *kornerze* (corners), *frendy* (friends), etc. Ponglish has become a secret language for Polish workers in the UK, incomprehensible to their compatriots in Poland, but young Poles are quickly picking this jargon up. They are familiar with *szoping* (shopping), *tiszert* (T-shirt), *drinkowac* (to drink), *lajtowy* (light, easy-going person), etc. Globalization, traveling, and influx of Poles into Great Britain have contributed to the rise of Ponglish that yet has to force its way into the standard Polish language [28, p. 22].

Even languages remote to English undergo its strong

impact. China's authorities, for instance, are concerned about Chinglish, the English words and phrases adapted semantically and phonologically to Chinese. The examples include *drinktea* (closed), derived from Mandarin Chinese for resting, *torunbusiness* (open). Public toilets for people with special needs are called *deformedman*, while *kweerboy* means 'homosexual' [15, p. 13]. Among 20,000 new English words that were registered by Global Language Monitor, a San Diego-based consultancy, up to 20 % were in Chinglish [ibid].

According to Associated Press, before the 2008 Olympics, China was littered 'with wrong, embarrassing and sometimes plain rude signs in Chinese English', such as *oil gate* (a petrol station), *the slippery are very crafty* (slippery when wet). The situation is especially aggravating in advertisements and menus. The agency reported such enigmatic dish names as *It is small to fry the chicken miscellaneous or mixed elbow with garlic mud*" [15, p. 13]. There are other examples of that kind: *virgin chicken* (a young chicken dish), *steamed crap* (mistaken for crab), and *burnt lion's head* (Chinese pork meatballs) [39, p. 14]. The ads comprise such awkward allurements, as *Myriad stretch golf, ethereally luxury home* for real estate property, or *Welcome to take this line on your next trip!* on the subway system, *Welcome big nose friends!* (an invitation for Westerners to visit a restaurant), *Racist Park* (Park of Ethnic Minorities). Sometimes, signs can be ridiculous, as *Beijing's Hospital for Anus and Intestine Disease* (Hospital for Proctology) [41, p. 20].

Hinglish, a linguistic combination of English, on the one hand, and Punjabi, Urdu, and Hindi, on the other, has become extremely popular in Great Britain, especially among the young. The most current words and phrases of that kind include *pukka* (perfect, cool), *doolally* (crazy), *filmi* (melodramatic), *bevakoof* (fool), *glassy* (wanting a drink), *badmash* (hooligan), *to prepone* (to bring the office meeting forward), opposed to *to postpone* [30, p. 1]. Among other Hinglish items are: *chuddies* (underpants), *desi* (a south Asian), *ganja* (bald), *machi* (chips, fish & chips), *shaadi* (wedding), *sharaabi* (drunkard), *stepney* (spare tire), etc. Some Hinglish phrases include: *time kya hua hai?* (What is the time right now?), *I have hazaar things on my*

mind right now (I have a thousand of things on my mind right now), *he's a postwalla* (he works in a post office), the tag *inni'* (is it clear?) [18, p. 23].

Some experts stress that economic prosperity has changed attitudes in India towards Indian English. Being well-off, boosts the confidence of its speakers, who are creative in breaking the rules of the Queen's English, especially in Bollywood and corporate culture. Indianisms comprise such items, as *air-dashing* (hopping by plane), *issueless couples* (those without children), *drivery* (occupation of a driver), *dicky* (trunk), *marketing* (buying vegetables), *out of station* (about the boss: out of town), *cousin-brother* (male cousin), *backside* (backyard), *teachress* (a female teacher), *timepass* (wasting time), etc. [7, p. 12]. Despite these changes, good English means career move, better life, higher social status and works better than titles and bank accounts.

Hebrew, the official language of Israel, has also been under considerable influence of English, especially American English. Among the most current words and phrases assimilated into Hebrew are *speen* (English *spin*), *blind date*, *under control*, *hacker*. Even the common Hebrew *shalom!* (hi!) is largely replaced by *yalla, bye*, an Arabic-English hybrid. Experts from the Academy for the Hebrew Language try to stem the influx of English words [42, p. 28], for example, *conditioner* instead of Hebrew *mazgan*. English dominates computers, high-tech, dating, fashion, and sports. Very often Hebrew words and word-forms morph with English, as *Yesh lo touch* (there is touch about him = he has talent), *lezapzep* (to zap TV channels), *lesabsed* (to subsidize), *ledaskes* (to discuss), *letarped* (to torpedo), etc. There is a growing concern in Israel that living Hebrew has moved at a fast place...and has become increasingly estranged from its loftier ancient form. The feelings of national identity and pride are being eroded by the English influence and it stirs concern and unease in the country. The Academy of the Hebrew Language is trying to introduce the Hebrew equivalents for foreign loans, before they take hold, as *text message* is *misron* from *meser* ('message' in Hebrew), *talkback* is *tguvit* (from *tguva* 'response') [20, p. 24].

But close view of the Israeli newspapers shows

the abundance of loan-translations from English into Hebrew, as *yeshiva al agader* (sitting on the fence), *lasim laze sof* (to put an end to this), *laasot aswitch* (to make switch), etc. Dictionary of Israeli Slang by R. Rosenthal lists a great number of borrowings and loan-translations from English: *ba veholekh* (comes and goes) [36, p. 32], *beemxa shum mkom* (in the middle of nowhere) [ibid, p. 33], *giv mi e brake* (give me a break) [ibid, p. 66], *dor aikx* (generation X) [ibid, p. 77], *hekhzik etzbaot* (to keep one's fingers crossed) [ibid, p. 93], etc.

In July 2006, Iranian president Mahmoud Ahmadinejad ordered government and cultural bodies to use Persian words instead foreign ones (mostly English) that flooded the national language. *Pizzas* is ordered to be called *elastic loaves*, *chat* – *short talk*, *cabin* – *small room* [43, p. 17]. The presidential decree orders all governmental agencies, publications, and mass media to use words which are considered appropriate by the Persian Academy. The total number of words, alternatives for foreign words, amounts to 2,000. Yet, the government is less particular about the influx of Arabic words [ibid].

In Venezuela, the government of Hugo Chavez battles against the US 'imperialism' and 'dictatorship of Hollywood', urging state phone company workers to avoid English business and tech words. Among the casualties are such words as *staff* (preferred Spanish *equipo*), *marketing* (*mercadeo*), *password* (*contrasena*), *mouse* (*ratón*), *meeting* (*reunión*), *sponsor* (*patrocinador*) [45, p. 23]. The campaign is launched to call Venezuelans 'Say it in Spanish. Say it with pride!'

Another backlash against English is reported to have taken place in Bangalore, India's information technology capital. In the state of Karnataka, the government cracked down on more than 2,000 English-language institutions, with 100,000 English-speaking students who have to switch to lessons conducted exclusively in a regional language Kannada. About 800 schools have already lost their English status and 1,500 more face closure. This move was fueled by resentment at the increasing wealthy white-collar employees into Bangalore. The measure had a controversial public response, since another West Bengal state precipitated

its own economic decline to abandon 'No English, only Bengali' policy [17, p. 14]. In July 2008, the status of English as official language was terminated in Mumbai, India's capital of commerce, in favor of Marathi, a local language. The India's constitution recognizes 22 official languages, and this move was caused by the national pride. The official documentation should be conducted in Marathi, although even local admit that though the Marathi dialect is widely spoken in the city the official version of the language is confusing and a poor substitute for English [29, p. 23].

Still, the language issues can be volatile in many places. Thus, in South Africa the imposed teaching of Afrikaans to black citizens was once associated with apartheid. The Soweto revolt in the 1970s was triggered by the government edict. On the other hand, the government efforts to downgrade English from compulsory to an optional subject in schools in 2005 met fierce opposition from parents and teachers. In this country, English is one of the 11 official languages along with Afrikaans and other indigenous tongues, as Zulu and Xhosa. It is mostly used in public services, commerce, industry, and academia, and bears the mark of high social prestige [24, p. 12].

In Belgium, the language issue plunged the country into a constitutional crisis in 2008. The balance of power between Belgium's 6.5 million Dutch speakers and 4 million French speakers has yet to be found. In the Dutch-speaking parts of the country authorities encourage citizens to denounce shopkeepers who advertise in languages other than Dutch [47, p. 25]. The country was divided into separate language zones, in the 1960s, with only Brussels officially bilingual. Flanders is richer than the French-speaking Wallonia, and anti-French sentiments in the former add fuel to the fire.

In the USA, political debates about the status of English in the country have never been a minor issue. W. Wolfram says that "Language is never about language... Why should it be any different in the United States?" [10, p. 23]. Language is about political influence and connected to immigration issues. In May 2006, the Senate passed two decrees, declaring English the nation's official language and its 'common and unifying' tongue. Back in 1780, the president John Adams suggested the creation of National Academy

to keep the standard of English. But his efforts failed. After World War I, when Germans were the largest country's minority, the immigrants were offered bilingual education, but that policy lost its edge by the era of Great Depression. Only in the 1980s, due to efforts of California Sen. S.I. Hayakawa, US English group was founded to assert the national language. But the related debates are still in progress. His opponents are afraid lest this should lead to discrimination. English-only legislation has been adopted in 28 states in the USA, the bills pending in 12 states.

The opposition to English-only measure is particularly strong from American Indians, who are trying to keep their languages afloat on the brink of extinction. At the time of Columbus, more than 300 American-Indian languages were spoken in North America. Of those only half have survived till nowadays. For example, many of Oklahoma's 37 federally recognized tribes are vehemently trying to preserve their languages and culture. They refer to the place names that sound in their native tongues. Although the national English-only movement assures that it does not want to deprive American Indians of their languages and it is only about standardization as a symbol of unity for immigrant population, the idea of assimilation is a charged word for American Indians. Among 250,000-member Cherokee Nation, the largest American Indian tribe in the USA, only about 9,000 people are fluent in the Cherokee language, 4,000 in the Choctaw language, and fewer than a dozen people can speak other native languages, including those of Osage, Pawnee, and others [46, p. 32].

Irish Gaelic was thought to be dead more than century ago. But now it is born again in the USA, due to interest to culture of Ireland, especially at Yale University. Today, the number of native speakers in Ireland ranges from 100,000 to 250,000, most of them in Western Ireland. According to some estimation, there are about 30,000 Irish speakers in the USA. The federal government's Fulbright Program has recently announced it would invite three Irish-language instructors to teach at universities starting in the fall [14, p. 18].

Another example of such effort under way to revive and preserve native language is Hawaiian, the only

indigenous language in the USA, which was reestablished as official language of the state in 1978. Although only 1 percent of the state's 180,000 public school students attend special programs, the language has got its second birth. It is mainly due to the federal government new policy of recognizing the right to preserve, use, and support indigenous languages, adopted in 1990 [44, p. 27].

Canadian government has cut a 10-year, \$173 million language revitalization program which was supposed to keep the languages of Six Nations afloat. Thus, the number of fluent Cayuga speakers has dropped from 376 in 1970s to only 79 today [33, p. 19]. Less than a quarter of aboriginal people in Canada use their ancestral tongue.

For local communities around the world, endangered languages express native cultures, geography, religion, history, etc. But languages are also about the people's worldview and the connection to their heritage and ancestry. Some 158 nations around the world have included some measures in their constitutions promoting one or more national languages, and fewer than half of them have the official language, and sometimes they do more than one.

Another point of importance concerns the relationship between the literary language and local tongues. In Italy, in March 2007, the Parliament voted to establish Italian as the official language of the Republic. This move was opposed by 75 lawmakers concerned about the rights of dialect speakers and suspicious of any diktat from Rome. A rule allows only standard Italian to be spoken in Parliament, while other dialects, as Venetian spoken by two million people, are forbidden [31, p. 29].

In France, the recognition of the regional tongues has always been a hot-button issue since it was considered to be threatening the nation's unity, 'an attack on national identity' [3, p. 22], in the words of French academy. France did not ratify the European charter for minority languages, one of the few states. There are 75 regional tongues on the French territories, among the most spoken are the Alsatian Dialect of German (in Alsace and Lorraine, 500,000 speakers in 1999), Occitan, or Langue d'Oc (780,000 speakers in southern Europe in Aquitaine and Midi-Pyrenees),

Corse (90,000 speakers on the island), and Breton (270,000 speakers in Brittany) [ibid]. In June 2008, the French parliament recognized more than 20 regional languages in the constitution, however triggering an angry response from L'Academie Française. Despite the opposition from The French Academy, Article 75 of the revised constitution refers to all the languages as 'part of France's heritage' [27, p. 26]. Regional languages will be used in public service, transport systems, education, and the media [ibid]. Road-signs and menus will be in dual-translation forms.

Still, there are other environments where with all their diversities languages coexist peacefully as in Suriname. Ten languages are spoken here, including variants of Chinese, Hindi, Javanese, Dutch, the official language, English, and half a dozen original Creoles, with one of them standing above the rest as lingua franca: Sranan Tongo (Suriname tongue) [35, p. 19]. A lot of people want to declare English Suriname's national language; they want a stronger connection to the Caribbean and North America. Still, Sranan is the country's most spoken language, the Creole based largely upon English with a mixture of Dutch, Portuguese, and West African languages, developed by African slaves in the 17th century. Dutch, however, shows strong presence here and is taught in many schools [ibid].

China, as another example, has 55 ethnic minorities. The ethnic group Han makes up more than 90 percent of the population and comprises as many as 1,500 dialects. But in theory these 'dialects' are almost entirely mutually incomprehensible and more distinct than European languages. The Wu dialect spoken in Shanghai, for example, shares only about 31 percent lexical similarity with Mandarin, around the same as English and French [11, p. 18].

In Finland, its 260,000 Swedish speakers feel quite comfortable. Finland has two official languages, Swedish and Finnish. One language takes precedence over the other, depending whether a given community is predominantly Swedish or Finnish. Most of the country's 432 communities are Finnish-speaking, about 4 percent are Swedish, another 10 percent are bilingual, 21 of them with a Finnish-language majority, and 23 with a Swedish-language majority [21, p. 18]. Although

keeping the bilingual system is exhausting, the language rights of the minority are guaranteed.

In the region of Gaeltacht, in Ireland, where most people still speak Gaelic, from March 2005 on, English no longer has official standing on signposts, legal documents, and government maps. It was one of the measures to support Gaelic tongue. Five percent of Irish children attend all-Irish-speaking schools, an Irish-language TV station has 100,000 viewers daily. Totally, 1.57 million (40 %) of the nation's 4 million people speak Irish, among them 337,000 use it daily [5, p. 18].

Cornish, another Celtic language, is not so well-off. Currently, only about 200 people speak it fluently, although four competing groups are promoting the language, each with its own spelling system. The word *Cornish* is spelled variously: Kernewek, Kernowek, Kernuak, and Curnoack [23, p. 18]. Lances are being broken on what the standard Cornish is, and which of the spelling systems should lay ground for the tongue.

The linguistic situation in Great Britain has gone so far that The Demos, think-tank, voices the opinion that 'Imperial' English is outdated and should be adapted to the global reach of the language. The Demos report states that "the language is no longer the preserve of the English", who are «just one of many shareholders in a global asset» [19, p. 23]. This report emphasizes the necessity to change the attitude to the language: from being regarded as 'corruptions', the local forms are becoming the key players in the world language game.

Still, the attitude towards regional dialects and tongues in Great Britain is mixed. Thus, according to a study published in April 2008, the Yorkshire accent overtook the Queen's English (RP) as the dialect "most commonly associated with wisdom and intellect" [9, p. 22]. But Brummy, the Birmingham dialect, is found to be associated with criminal activity. According to the research done in April 2008, it is the Birmingham accent that is the least attractive in the kingdom [16, p. 15]. Another example is the Liverpool accent, mixture of Irish, Welsh, and Lancashire varieties, so called 'Scouse', which is difficult to understand to an untrained ear, for example: *jangle* (to talk), *moo* (milk), *butty* (sandwich), *the busys* (the police). According to another survey done in March 2005 [22, p. 19], Scottish accents

scored highest in terms of honesty and reliability, but Scouse scored lowest: only 15 percent of the respondents believed that Liverpool accent denoted success; about 9 percent said the accent conjured a hard-working, reliable person; and only 8 percent viewed the speaker as honest and trustworthy. Geordie, the Newcastle dialect, stands apart, as well, and does not possess a high social status.

Prejudices die hard, and in the workplace, a distinct regional accent is still a handicap. "Our obsession with regional accent is class warfare by another name", states C. Odone: "To talk 'proper' is not so much a social calling card as professional necessity" [26, p. 14]. Britons pay a lot of money to get rid of their regional accent and acquire clipped, cut-glass RP.

In general, regional dialects in Great Britain are seen in a more positive light recently. Even BBC has grown more democratic and hospitable to regional tongues since people want to hear more informal talk. Thus, the traditional cockney accent is being replaced by a new mix of ethnic influences from West Africa, Bangladesh, India, and South America in London, sometimes called Jafaican. This social dialect is appealing to young people who defy the formal BBC English [1, p. 11].

In European Union, after the bloc added 10 new members with 9 languages in 2004, the number of language combinations for translating jumped to 380, although 'relay languages', as English, French, and German will help to fill the communication gap. More than 90 percent of all high school students in Europe are learning English. French, for example, is studied by only 29 percent in Germany, 27 percent in Italy, and 24 percent in Spain. German, in its turn, is studied by 31 percent in France, 8 percent in Italy, and 1 percent in Spain [34, p. 20].

Summing up, the main problems of language policy and language situation relate to divergence and convergence of regional varieties around the world, their status, changing standards of formal and informal English with two centerpieces – American and British, English influence on other languages, relations between national language and minority tongues, complicated interaction between the standard (socially favored) and non-standard (socially disfavored) dialects, along with

special measures taken by governments to cope with these issues.

The prospects of this study lie in close monitoring of changing language policies and situations world-wide to work out general guidelines to address the issue within particular national frameworks.

REFERENCES

1. Ashton E. Learn Jafaikan in two minutes // *The Guardian*. – 2006, 12.04. – P. 11.
2. Blommaert J. Why we are as good or bad as our language // *The Guardian*. – 2005, 21.10. – P. 14.
3. Chrisafis A. Local language recognition angers French Academy // *The Guardian*. – 2008, 17.06. – P. 22.
4. Clout L. English will fragment into “global dialects” // *The Telegraph*. – 2008, 05.03. – P. 14.
5. Daniszewski J. A Twist for an ancient tongue trying to survive // *The New York Times*. – 2005, 24.04. – P. 18.
6. Debusmann B. Achtung, Germans: Denglisch is here to stay // *The New York Times*. – 2006, 23.08. – P. 23.
7. Dhilon A. The rise of Indian English // *The Telegraph*. – 2007, 17.09. – P. 12.
8. Elgin S. English will turn into Penglish in 100 years // *The Telegraph*. – 2008, 27.03. – P. 14.
9. Fleming N. Stupid and unimaginative... the curse of the Brummie accent // *The Telegraph*. – 2008, 04.04. – P. 22.
10. Fountain H. English language debate renews questions // *The New York Times*. – 2006, 20.05. – P. 23.
11. French H. Uniting China to speak Mandarin, the one official language: Easier said than done // *The New York Times*. – 2005, 10.07. – P. 18.
12. Gethin Ch. “Das ist uncool” – Germans fight back against English invasion // *The Telegraph*. – 2006, 08.10. – P. 14.
13. Goetz D., Hanesch G., Wellman H. *Langenscheidts Grosswoerterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin: Langenschedt, 1997. – 1181 S.
14. Gray P. ‘Tis true: Irish Gaelic still charms // *The New York Times*. – 2006, 12.03. – P. 18.
15. Harlow J. Chinglish is a word in a million // *The Sunday Times*. – 2006, 06.02. – P. 13.
16. Henderson M. Not as daft as it sounds, the Brummie accent. // *The Telegraph*. – 2008, 05.04. – P. 15.
17. Johnson Jo. English-language education banned in high-tech Bangalore // *The Financial Times*. – 2006, 02.10. – P. 14.
18. Johnston Ph. A world of pajamas and caravans, init? // *The Telegraph*. – 2007, 16.03. – P. 23.
19. Johnston Ph. Welcome to Britain. Now, about your Hinglish. // *The Telegraph*. – 2007, 16.03. – P. 23.
20. Kershner I. Jerusalem journal. Quandary for Hebrew: how would Isaiah text? // *The New York Times*. – 2008, 07.08. – P. 24.
21. Lizette A. Finland makes its Swedes feel at home // *The New York Times*. – 2005, 25.12. – P. 18.
22. Lizette A. Wersia Scouse? In Liverpool, of course // *The New York Times*. – 2005, 15.03. – P. 19.
23. Lyall S. Saving Cornish: but stop. Isn’t that spelled with a K? // *The New York Times*. – 2005, 17.11. – P. 18.
24. Munnion Ch. South Africa to downgrade English in schools // *The Telegraph*. – 2005, 17.05. – P. 12.
25. Mydans S. Across cultures, English is the word // *International Herald Tribune*. – 2007, 09.04. – P. 23.
26. Odone C. “Our obsession with regional accents is class warfare by another name” // *The Observer*. – 2006, 01.01. – P. 14.
27. Peter. A. France’s L’Academie Francaise upset by rule to recognise regional tongues // *The Telegraph*. – 2008, 16.08. – P. 26.
28. Quetteville de H., Leidig M. Polish Ponglish dialect arrives in England // *The Telegraph*. – 2008, 02.08. – P. 22.
29. Rahul B. Bombay abandons English and Hindi in favour of local language // *The Telegraph*. – 2008, 04.08. – P. 23.
30. Reuters. Hinglish: guide offered to rich curry of tongues // *The Guardian*. – 2006, 14.11. – P. 1.
31. Reuters. It’s official. The language of Italy is Italian // *The New York Times*. – 2007, 31.03. – P. 29.
32. Reuters. France Ponders Speaking to World Solely In French // *The Telegraph*. – 2008, 09.01. – P. 18.
33. Reuters // School fights to revive Native Canadian language // *The New York Times*. – 2008, 14.02. – P. 19.
34. Riding A. Babel, a new capital for a wider continent // *The New York Times*. – 2004, 02.05. – P. 20.
35. Romero S. In Babel of tongues, Suriname seeks itself // *The New York Times*. – 2008, 23.03. – P. 19.
36. Rosenthal R. *Dictionary of Israeli Slang*. Jerusalem: Keter Books, 2006. – 419 p.
37. Samuel. H. French fail to stem Franglais invasion // *The Telegraph*. – 2007, 14.03. – P. 11.
38. Samuel H. Computer program comes to defence of French // *The Telegraph*. – 2008, 10.03. – P. 18.
39. Simpson A. Signs of panic over “Chinglish” in Beijing // *The Telegraph*. – 2008, 19.03. – P. 14.
40. Squires N. Italians vote for ugliest English words // *The Telegraph*. – 2008, 09.09. – P. 21.
41. The Associated Press // Chinglish unlikely to vanish totally by ’08 Olympics // *The New York Times*. – 2007, 11.04. – P. 20.
42. The Associated Press. Foreign words invade Hebrew dictionary // *The New York Times*. – 2005, 17.11. – P. 28.
43. The Associated Press. Iranian President bans usage of foreign words // *The New York Times*. – 2006, 29.07. – P. 17.
44. The Associated Press. Major effort is under way to revive and preserve Hawaii’s native tongue // *The Los Angeles Times*. – 2007, 15.04. – P. 27.
45. The Associated Press. Venezuela fights use of English words // *The New York Times*. – 2008, 26.02. – P. 23.
46. The Associated Press. Indians balk at English – only bill // *The New York Times*. – 2007, 14.03. – P. 32.
47. The Associated Press. Language tosses Belgium from crisis to crisis // *The New York Times*. – 2008, 12.07. – P. 25.
48. Wiedenhofer K. Denglisch // *The New York Times*. – 2005, 20.12. – P. 23.

УДК 81'25

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СЕМІОЗИСУ

О.В. Ребрій, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена аналізу моделей перекладацького семіозису, побудованих на основі методологічного апарату семіотики, психолінгвістики та когнітивної лінгвістики. Процес перекладацького семіозису здійснюється в чотири етапи та має своєю оперативною одиницею ментальне відображення знака як білатерального асиметричного утворення будь-якого рівня та ступеню протяжності; причому складні за природою знаки можуть в процесі перекладу фрагментуватися, відбиваючи таким чином ієрархічність всередині сформованих на їх основі концептів.

Ключові слова: семіотика, семіозис, модель, знак, переклад, інтерпретанта, аналогія, висловлення, еквівалент.

А.В. Ребрій. Когнитивная модель переводческого семиозиса. Статья посвящена анализу моделей переводческого семиозиса, построенных на основе методологического аппарата семиотики, психолингвистики и когнитивной лингвистики. Процесс переводческого семиозиса осуществляется в четыре этапа, а его оперативной единицей выступает ментальное отображение знака как билатерального асимметричного образования любого уровня и степени протяженности; причем сложные по природе знаки могут в процессе перевода фрагментироваться, отражая таким образом иерархичность в пределах сформированных на их основе концептов.

Ключевые слова: семиотика, семиозис, модель, знак, перевод, интерпретанта, аналогия, высказывание, эквивалент.

O.V. Rebrii. Cognitive Model of Translation Semiosis. The article deals with the analysis of translation semiosis models, developed on the basis of semiotic, psycholinguistic and cognitive methodology. The process of translation semiosis is carried out in four stages. Mental representation of a sign as a bilateral asymmetric formation of any level and length serves as an operative unit of translation semiosis. In the process of translation signs of complex nature can be fragmented thus reflecting the hierarchy within concepts formed on their basis.

Key words: semiotics, semiosis, model, sign, translation, interpretant, analogy, utterance, equivalent.

В перекладознавстві знаходять відображення різні підходи до розуміння семіотики – науки, яка вивчає те спільне, що існує в побудові різних знакових систем, призначених для зберігання та передачі інформації, будь то системи в межах людського суспільства, природи або самої людини [8, с. 440]. Вважається, що двома головними напрямками семіотики є філософсько-логічний (власне семіотика), започаткований Чарльзом Пірсом, та лінгвістичний (семіологія), започаткований Фердинандом де Соссюром: “Для [Пірса] мова – це просто слова, а ці останні і є знаками, тобто символи – це конвенційні знаки. Тоді як для Соссюра знак – це передусім знак лінгвістичний, мовний” [12, с. 120]. Деяко проміжну позицію посідають роботи Вільяма Морріса, який, хоча і бачив в семіо-

тиці універсальний підхід до вивчення будь-яких знакових систем, з часом був “узурпований” лінгвістикою, адже більша частина знакових досліджень “зосередилася навколо проблем вербальної мови, яка, в силу своєї змістової універсальності, є головним засобом передачі інформації та спілкування людей і тому виконує в культурі особливі функції” [13, с. 336].

Таким чином, виходячи з тріади Пірс – Морріс – Соссюр, можна стверджувати, що традиційне лінгвістично орієнтоване перекладознавство є передусім семіологічно орієнтованим перекладознавством, для якого переклад – це процес перекодування повідомлень, закодованих в знаках однієї мовної системи, у повідомлення, закодовані в знаках іншої мовної системи (див., наприклад, семан-

© О.В. Ребрій, 2010

тико-семіотичну модель перекладу Бархударова [1]). Незважаючи на “процесуальну основу”, таке визначення перекладу є по суті статичним. Отже, актуальність свого дослідження ми бачимо в необхідності вироблення динамічного діяльнісного підходу до перекладу в термінах семіотики, що видається можливим лише за умов поєднання методологічного апарату семіотики з психолінгвістичним та когнітивним розумінням перекладу як мовленнєвої діяльності. Тому для нас більший інтерес має вплив на перекладознавчі теорії Пірсової семіотики, а разом з тим і семіотичне розуміння творчої природи перекладу, яке ми пов’язуємо з поняттям семіозису. Метою запропонованої розробки є вироблення когнітивної (точніше, ментально-орієнтованої) моделі перекладацького семіозису, для чого були використані методи семіотичного та когнітивного моделювання, аналізу категоріальних даних та аналізу словникових дефініцій. В якості матеріалу дослідження виступають вербальні знаки різного ступеню складності – від слова до розгорнутого опису ситуації, відібрані з роману-казки англійських письменників Пола Стюарта та Кріса Рідделла “*Beyond the Deepwoods*”.

Поняття семіозису було запроваджено Пірсом для характеристики триєдиної природи елементарних знакових відносин “об’єкт – знак – інтерпретанта”. Під семіозисом розуміється “процес функціонування знака, в якому виявляється, що кожний знак з необхідністю є інтерпретацією знака, що передує йому” [11, с. 123]. Творча природа семіозису пояснюється принаймні двома фактами. По-перше, незважаючи на константність відносин між об’єктом та його знаком, інтерпретанта завжди має особистісний характер, адже “інтерпретанта – це **переклад** (виділено нами – О.Р.), витлумачення, концептуалізація відносин знак / об’єкт в наступному знаку (наприклад, певна реакція людини на знак, що сприймається; пояснення значення даного слова за допомогою інших слів тощо)” [12, с. 710]. По-друге, творча природа семіозису визначається його безперервністю та необмеженістю, внаслідок яких “в процесі семіозису немає ні кінцевого об’єкту, ні кінцевої інтерпретанти” [11, с. 123]. Процес інтерпретації, який є семіотичною основою перекладу, таким чином, фактично є

безмежним, що й пояснює в прикладному аспекті феномен множинності перекладів: “Відсутність фінальної логічної інтерпретанти... є не слабкістю семіозису, а постійним живим зверненням до творчих ресурсів перекладача” [17, с. 114]. Голландська дослідниця Дінда Горле зазначає, що “в перекладі поєднуються виконання правил (rule-breaking), змінювання правил (rule-changing) та створення правил (rule-building)”, і саме таке “співіснування систематичної (rule-obeying) та креативної (rule-generating) поведінки в термінах семіотики зветься семіозисом” [17, с. 106].

Семіологічною екстраполяцією семіозису як “безмежної інтерпретації” є мовна варіативність як форма втілення об’єкта інтерпретації, який “[реально] існує, але є віддаленим та недосяжним, неначе ‘схованим’ в низці семіотичних медіацій” [12, с. 710]. Таким чином, досліджуючи творчий вимір перекладу з позицій семіотики, ми неначе переміщуємося із зони знакоутворення в зону інтерпретації знаків. Водночас змінюється й саме розуміння знаків. Якщо в семіологічному (лінгвістичному) підході знак постулюється як одиниця будь-якого рівня мовної системи (хоча переважно під знаком розуміють слово), в семіотичному перекладознавчому аспекті знаком, як правило, виступає висловлення та / або текст.

Сергій Сироваткін вважає одиницею перекладацького семіозису висловлення, заявляючи, що “єдиним типом ‘повного знака’, тобто знака, якому можна приписати атрибут реального буття, є висловлення – продукт та інструмент мовленнєвої взаємодії. Елементи розташованих нижче рівнів мовної структури (синтагми, слова, морфемі тощо), які іменуються субзнаками, утворюють лише будівельний матеріал актуального знака – висловлення” [9, с. 25]. Далі автор робить такий висновок: “Висловлення не може бути зрозуміле в його сутнісних характеристиках поза його функції в контексті семічного акту. Саме тому ‘мовленнєва’ лінгвосеміотика, яка протиставляється ‘мовній’ лінгвосеміотиці, має своїм головним предметом вивчення функцій актуального висловлення в процесі комунікації. Ці функції є вимірюваннями змісту актуального висловлення або параметрами, за якими в теорії перекладу встановлюється еквіва-

лентність вихідного та перекладеного текстів” [9, с. 25].

З таким розумінням висловлення як оперативної одиниці перекладацького семіозису цілком достатньо корелює психосеміотична модель Тамари Казакової, яка, поєднуючи власне семіотичний підхід з психолінгвістичним, розсуває традиційні рамки тлумачення семіозису, звертаючись до поняття “перекладацької думки”. Епістемологічна специфіка цього об’єкту визначається тим, що “перекладач за самою суттю своєї роботи має справу не з думкою як гносеологічним континуумом автора вихідного тексту, а з її дискретно-вербальним вираженням, тобто з вербально структурованою інформацією про думку автора, і лише через цю інформацію, з урахуванням пропускну спроможності власного тезаурусу, він засвоює з більшою або меншою визначеністю логіку авторської думки”. Важливим є те, що, на думку Казакової, “найвірогідніша природа відносин між авторською думкою та її перекладацькою моделлю – це умовиводи за аналогією, на підґрунті яких формується перекладацька модель” [5, с. 14].

Таким чином, вважаючи перекладацьку думку ментальною проекцією вихідної авторської думки, побудованої за аналогією та на підґрунті сприйняття перекладачем знакових властивостей вихідного тексту, ми доходимо висновку, що в процесі перекладу “знакова єдність” між вихідним та перекладеним текстами виникає внаслідок “складно структурованого, багатоступінного семіозису”. Першим ступенем є первинний авторський семіозис, в результаті якого породжується вихідний текст. Другим ступенем є семіозис перекладача як одержувача вихідного тексту; його результатом є “модель вихідної думки у сприйнятті перекладача”. Третім ступенем є семіозис перекладача як співавтора, в результаті якого “перекладацька модель вихідної думки отримує вербальну реалізацію мовою перекладу” [5, с. 15].

На думку Казакової, семіозис третього ступеню (вербалізація) відбувається на основі процесу “знакової корекції” по вісі “вихідний знак – перекладацька модель – перекладений знак”, а сутність такої корекції полягає у “сегментації вихідного тексту на знакові складові відповідно перекладацької

моделі” [5, с. 16]. Тобто, ми знову повертаємося до проблеми сутності знака, що виступає оперативною одиницею семіозису. Казакова погоджується з Сироваткіним в тому, що “членування вихідного тексту на мовні одиниці, визначені структурою мови, є недостатньо продуктивним, адже неадекватно відтворює закономірності внутрішньотекстової ієрархії” [5, с. 16]. Далі ж погляди двох дослідників дещо розходяться.

На відміну від Сироваткіна, Казакова вважає, що знаковою одиницею семіозису є не стільки лінгвальна формація, скільки “концептуальна одиниця тексту”, визначення якої “має своїм наслідком встановлення ієрархічної залежності тієї або іншої мовної одиниці в системі тексту: залежно від рангу у внутрішньотекстовій ієрархії мовна одиниця може або співвідноситися з концептом самостійно, або опосередковано – в складі текстової одиниці вищого рангу” [5, с. 17]. Наприклад, такою одиницею може бути і слово, але лише в тому випадку, якщо воно несе самостійне інформаційне навантаження в процесі вторинного семіозису. Те ж саме правило діє відносно інших одиниць – як мовного, так і мовленнєвого характеру (зокрема, це може бути речення-висловлення або група речень-надфразова єдність). Але в будь-якому випадку структура концепту, встановлена в процесі семіотичної інтерпретації (концептуалізації та категоризації) даних “підказує перекладачу як ділянку мовного пошуку, так і оптимальну структуру перекладеного знака” [5, с. 18].

Проаналізувавши модель перекладацького семіозису, запропоновану Андрієм Худяковим [14] більш ніж на двадцять років пізніше, ми побачили в ній багато спільного з моделлю Казакової, проте наявні також певні відмінності – як власне семіотичного, так і когнітивного характеру.

Передусім Худяков звертає увагу на знакову асиметрію як важливу аксіому, необхідну для усвідомлення сутності запропонованої ним концепції: мовний знак має білатеральну природу; десигнаторна частина знака маніфестує його зовнішню / формальну / фізичну частину, а десигнатна частина є його змістовою / семантичною стороною. Поділяючи позицію Казакової та Сироваткіна, автор вважає, що речення та його комунікативний

еквівалент – висловлення мають знакову природу, що, зокрема, проявляється в здатності реалізувати номінативну функцію.

Першим етапом семіозису є створення мовленнєвого висловлення “у формі білатерального сентенціонального знаку”, “скерованого на породження та трансляцію слухачеві (а точніше, на активацію у свідомості слухача) телеологічно центральної для комунікативного процесу сутності – смислу”. В основі первинного семіозису – утворення пропозиції як “концептуального скелета” майбутнього речення, що об’єднує “семіотичні перетворення в концептуальній сфері та семіотичні перетворення в мовній сфері” [14]. Вторинний семіозис асоціюється з початком семіотичних процесів у свідомості перекладача. Цікаво, що семіотична діяльність автора повідомлення та перекладача є принципово відмінними принаймні в двох аспектах: мотиві та етапності. Мотив мовця пов’язаний з необхідністю реалізації власного мовленнєвого задуму та, як наслідок, впливом на рецептора. Для перекладача мотив семіотичної діяльності пов’язаний з намаганням “збудити у свідомості слухача концептуальні зв’язки, аналогічні тому смислу, що був породжений в якості першого семіотичного продукту” [14] автором повідомлення. Отже, сутність другого етапу перекладацького семіозису полягає у конструюванні в свідомості перекладача смислу, адекватного тому, що був породжений автором повідомлення. Третім етапом семіозису для перекладача є побудування висловлювання мовою перекладу з урахуванням специфіки нового рецептора. З семіотичної точки зору завдання перекладача полягає в тому, аби формалізувати / означити опрацьований ним смисл у формі білатерального знаку. Автор доходить висновку про те, що “за наявності формально-сміслових розходжень між знаковими утвореннями в мові оригіналу та мові перекладу, в них наявний спільний компонент (інваріант – О.Р.) значення, що забезпечує їхню міжмовну конгруентність” [14]. Універсальний континуум можливих сенсів реалізується у різних формальних способах вираження, специфічних для даної мови, за умов збереження “універсальної семантики” [6].

Принциповою відмінністю моделі семіозису, запропонованої Худяковим, є наявність четвертого рівня семіозису, до якого залучається рецептор перекладу. Як зазначає дослідник, після того як перебудований (перекодований) за допомогою семіотичної діяльності перекладача смисл висловлення актуалізується у свідомості рецептора, той, у свою чергу, починає власний семіозис, що пояснюється тезою про принципову діалогічність будь-якого мовлення [14]. Згадаємо, наприклад, про діалогічність як основу концепції Бахтіна, який писав: “Жити – це значить брати участь в діалозі: запитувати, слухати, відповідати, погоджуватися тощо. В цьому діалозі бере участь вся людина усім своїм життям: очима, губами, руками, душею, духом, усім тілом, вчинками. Вона вкладає усю себе у слово, і це слово входить до діалогічної тканини людського життя та до світового симпозіуму” [2, с. 318]. Семіозис рецептора може мати різні форми – залежно від того, чи є ситуація перекладу безпосередньою (як, наприклад, при усному перекладі) або опосередкованою (як, наприклад, при письмовому перекладі).

За умов усного перекладу рецептор на четвертому рівні семіозису переходить до власних мовленнєвих дій, тобто виступає автором повідомлення, а отже четвертий рівень семіозису неначе зливається з першим, утворюючи своєрідне семіотичне коло. За умов письмового перекладу діяльність рецептора має переважно рефлексивний характер і проявляється в тому, що отримана ним та ментально перетворена інформація стає частиною єдиного когнітивного простору індивіда, вбудовуючись у складну мережу інтертекстуальних, прецедентних та асоціативних зв’язків, які потенційно виступатимуть основою первинних семіотичних процесів у майбутньому (хоча цей вплив може і не усвідомлюватися мовцем безпосередньо).

Теоретичне моделювання перекладацького семіозису може мати практичне втілення, наприклад, при аналізі складних випадків перекладацької практики, один з яких ми хотіли б проаналізувати. Йдеться про переклад номінативного знаку-антропоніму – промовистого імені головного персонажу циклу фантастичних казкових романів англійських письменників Пола Стюарта та Кріса Рідделла

“*The Edge Chronicles*” в складі складного за структурою та формою концептуалізації знаку-опису.

На початку першого роману серії “*Beyond the Deepwoods*” автори пояснюють, як головний герой отримав своє незвичне ім’я. Ця історія представлена в тексті як розповідь матері героя, синопис якої, розбитий на частини за жанровим кафоном, наводимо нижче:

1. Зав’язка, в якій наголошується на важливості імен у житті тролів:

‘Names,’ she was saying. ‘Where would we woodtrolls be without them? They tame the wild things of the Deepwoods, and give us our own identity... The trouble was that until an infant had uttered its first word the naming ritual could not take place...’

2. Частина Перша, в якій описується ритуал іменування:

As the sun rose, Spelda had taken the well-worn path which led to the anchor tree... Finally getting to the end of her tether, Spelda pulled a knife – a naming knife – from her belt. The knife was important. It had been made especially for her son, as knives were made for all the woodtroll children. They were essential for the naming ritual and, when the youngsters came of age, each one was given his or her individual naming knife to keep... Spelda gripped the handle tightly, reached forwards and, as the procedure demanded, hacked off a piece of wood from the nearest tree. It was this little bit of Deepwood which would reveal her child’s name... When she was done she tucked the wood under her arm, trotted back through the woods, untied herself from the anchor tree, and returned to the cabin.

3. Частина Друга, в якій герої стикаються з невдачами:

There she kissed the piece of wood twice and threw it into the fire... ‘With your brothers and sisters, the names came at once... But with you the wood did nothing but crackle and hiss. The Deepwoods had refused to name you.’...

4. Частина Третя, в якій надходить неочікувана допомога:

Taghair had just returned to the village after a long spell away... ‘He took your cloth and he

sort of stroked it, all gentle like, as if it was a living thing, and then he traced the pattern on it with his fingertip, ever so lightly. ‘A lullabee tree,’ he said at last, and I saw that he was right...’

5. Кульмінація, в якій герой врешті решт отримує своє ім’я:

Then he gave you that stare of his again and said in a soft voice, “You’re part of the Deepwoods, silent one. The naming ritual has not worked, but you are a part of the Deepwoods . . . A part of the Deepwoods,” he repeated, his eyes glazing over. Then he raised his head and spread wide his arms. “His name shall be... Twig!”

На нашу думку, в ході вторинного семіозису зазначена розповідь сприймається як цілісний складний знак, утворюючи у свідомості рецептора-перекладача складну ментальну репрезентацію, яка може бути уподібнена до сценарію, тобто такого різновиду ментальної структури, що “вироблюється внаслідок інтерпретації тексту, коли ключові слова та ідеї тексту створюють тематичні структури, що витягуються з пам’яті на основі стандартних, стереотипних значень” [4, с. 181]. “Сценарний” характер оповіді автори лінгвально маркують чисельними посиланнями як на ритуальність описуваних подій, так і на часте звертання до них в родинному спілкуванні персонажів.

Якщо, як ми вже зазначили, вважати за знак усю змальовану ситуацію, то неминуче доходимо висновку, що в процесі вторинного семіозису відбувається не тільки формування її ментальної репрезентації, а і її сегментація, наслідком чого є виділення внутрішньої ієрархії концептів і одночасне оформлення відповідного ним лінгвального матеріалу, який в перекладознавстві визначається як одиниця перекладу, а з точки зору семіотичної теорії може бути як простим знаком (словом чи навіть морфемою), так і складним знаком / міжзнаковою єдністю (словосполученням, синтагмою, реченням або текстом): “Членування континуумів (формального та смислового) на сегменти відбувається в безкінечному творчому процесі семіозису” [6, с. 33]. Очевидно, така сегментація відбувається значною мірою інтуїтивно, з опорою на аналогію та специфіку мовного тезаурусу перекладача.

В структурі складного знаку-опису та його ментального образу-сценарію антропонім *Twig* перетинається з великою кількістю категоріальних даних, як-то: носій імені є **лісовим** тролем (*woodtroll*), який проживає в **Темнолісі** (*Deerwood*); імена тролів мають для них сакральне значення, адже вони допомагають їм долати ворогів з **лісу** (*They tame the wild things of the Deerwoods, and give us our own identity*); для іменування героя за допомогою артефактів – ножа (*a naming knife*) та шматка **деревини** (*little bit of Deerwood*) здійснюється спеціальний ритуал (*she kissed the piece of wood twice and threw it into the fire*); отримати ім'я героєві допомагає ельф-**дубовик** (*oakelf*), який бачить на його нашійній хусточці схематичне зображення **Сон-де-рева** (*A lullabee tree*).

Така висока частотність апеляцій до понять **ДЕРЕВО** та **ЛІС** очевидно вказує на центральну позицію відповідних концептів в аналізованому сценарії. Автори неначе підштовхують перекладача до пошуку відповідника для імені героя з опорою на “імена” зазначених концептів: “Структура концепту, встановлена в процесі категоризації даних, також окреслює перекладачеві ділянку мовного пошуку та оптимальну структуру перекладного знака” [5, с. 18]. З цього приводу дуже влучно виразився В’ячеслав Кашкін: “В ситуації мовного та культурного контакту, до якої відноситься переклад та інші види міжкультурного посередництва..., протистояння плану вираження та плану змісту переходить у ширшу сферу та виступає як протистояння смислового континууму (який співвідноситься з континуумом дійсності) та репертуару формальних засобів різних мов. Можна сказати, що формальні засоби виступають у функції ‘ножа’, що розрізає ‘пиріг’ реальності, при цьому в кожній мові утворюються різні шматочки, які, проте, відтворюють єдину вихідну смислову матерію” [6, с. 33].

Таким чином, ми сягаємо проблеми системності знакових відносин між мовою оригіналу та перекладу, ментальною проекцією якої є внутрішній лексикон перекладача, в якому, образно кажучи, відбувається “сканування” або “зчитування даних” з метою визначення лінгвальних засобів, адекватних ментальній проекції вторинного перекладаць-

кого семіозису. Якщо припустити наявність ідеального білінгва, в свідомості якого зафіксовані всі наявні системні зв’язки між мовою оригіналу та мовою перекладу, звертання до словників не є потрібним. В реальності ж навіть найдосвідченішому фахівцю завжди бракує інформації, джерелом отримання або верифікації якої є словник, який також використовується нами як інструмент методологічного аналізу.

Отже, російськомовному перекладачеві словник або його ментальна проекція у внутрішньому лексиконі пропонує такий набір відповідників: (1) *веточка, прут, хворостинка; ветвь, ветка*; (2) *рл. розги*; (3) *лоза (ивовий прут или сходный предмет, с помощью которого экстрасенс отыскивает подземные воды или металлы*; (4) *разветвление сосудов, нервов* [16]. Враховуючи необхідні категоріальні дані (зокрема, необхідність відповідника чоловічого роду у формі однини), вибір перекладачем на користь *Прутика* видається цілком зрозумілим та адекватним (додавання зменшувального суфіксу вказує, що носієм імені є дитина).

В українській мові системними відповідниками є такі: (1) *гілочка, галузка; лозинка*; (2) *рл. різки*; (3) (*вербова*) *гілка для відшукування підґрунтової води (металів)*; (4) *розм. мода, стиль* [3, с. 673]. Перше, що кидається в очі – це відсутність системного відповідника чоловічого роду, яка змушує перекладача вдаватися до прийому компенсації. Компенсація визначається як спосіб перекладу, за якого елементи смислу, прагматичні значення, а також стилістичні нюанси, тотожна передача яких неможлива, а отже, такі, що втрачаються при перекладі, передаються в тексті перекладу якимось іншим засобом [15]. Ментальні механізми компенсації залишаються невивченими, проте ми можемо припустити, що в її основі лежить дія аналогії, за допомогою якої перекладач змінює один концептуальний простір на інший. В більшості випадків мотиваційна база такої зміни обирається інтуїтивно і може бути (принаймні частково) реконструйована на основі інтроспективних методик. Оскільки в нашому випадку немає такої можливості, визначити, чому в якості еквівалента імені героя з’явився україномовний антропонім *Живчик*, можна хіба що гіпотетично. Очевидним є те,

що за своїми змістовими характеристиками (1. *Жилочка на людському тілі, в якій відчувається пульсування крові.* 2. *ірон. Про вертлявого, рухливого чоловіка легковажної вдачі.* 3. *біол. Чоловіча статеві клітина; сперматозоїд*) він навряд чи може бути пов'язаний з темою лісу та / або дерева. На користь обраного варіанту перекладу можна сказати те, що він певною мірою корелює з характером персонажу, який вирізняється непосидючістю та схильністю до пригод. Можемо також припустити, що остаточний вибір був зроблений перекладачем на основі семіозису, знаком якого виступав весь текст, оскільки лише в цьому випадку перекладач міг забезпечити формування у своїй свідомості максимально повної ментальної репрезентації образу героя.

Висновки. З позицій семіотичної онтології перекладу його творча природа може бути розкрита на основі поняття семіозису, який становить собою не обмежену в просторі та часі послідовність знакових інтерпретацій. Процес перекладацького семіозису здійснюється в чотири етапи та має своєю оперативною одиницею ментальне відображення знака як білатерального асиметричного утворення будь-якого рівня та ступеню протяжності (від морфеми до тексту), причому складні за природою знаки можуть в процесі перекладу фрагментуватися, відбиваючи таким чином ієрархічність всередині сформованих на їх основі концептів. Метою перекладу як акту семіозису є генерація у свідомості рецептора за допомогою знаків мови перекладу смислового інваріанту, адекватного смислу, втіленого автором у послідовності знаків мови оригіналу, що утворюють вихідний текст або повідомлення.

Перспективою дослідження є докладніше вивчення перекладацького семіозису на основі різних за формою та ступенем складності знаків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Бархударов Л.С. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с. 2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Бахтин М.М. – М. : Искусство, 1979. – 424 с. 3. Великий англо-український словник: Понад 112000 слів / [упоряд.

М.Г. Зубков]. – Харків : Фоліо, 2003. – 790 с. 4. Демьянков В.Д. Сценарий / В.Д. Демьянков // Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : МГУ, 1996. – С. 181–183. 5. Казакова Т.А. О психо-семиотическом аспекте перевода / Т.А. Казакова // Перевод и интерпретация текста : [сб. науч. тр.] / Ин-т языкознания АН СССР. – М., 1988. – С. 7–20. 6. Кашкин В.Б. Асимметричность знака и межъязыковые различия / В.Б. Кашкин // Теоретические проблемы современного языкознания : сб. в честь проф. З.Д. Поповой. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2009. – С. 32–37. 7. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики : [учеб. пособие для студ-в, аспирантов и преподавателей лингв. дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах] / Никитин М.В. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с. 8. Степанов Ю.С. Семиотика / Ю.С. Степанов // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 440–442. 9. Сыроваткин С.Н. Теория перевода в аспекте функциональной лингвосемиотики : [учебное пособие] / Сыроваткин С.Н. – Калинин : Калининский государственный университет, 1978. – 84 с. 10. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovnkyk.net/?sword=%E6%E8%E2%F7%E8%EA&x=39&y=8>. 11. Усманова А.Р. Умберто Эко: парадоксы интерпретации / Усманова А.Р. – Мн. : Прописи, 2000. – 200 с. 12. Усманова А.Р. Код / А.Р. Усманова // Постмодернизм. Энциклопедия / [под ред. Грицанова А.А., Можейко М.А.]. – Мн. : Интерпресссервис: Книжный дом, 2001. – С. 710–711. 13. Философия культуры. Становление и развитие / [под. ред. М.С. Кагана, Ю.В. Перова, В.В. Прозерского, Э.П. Юровской]. – СПб. : Лань, 1998. – 448 с. 14. Худяков А.А. Семиотика перевода [Электронный ресурс] / Худяков А.А. – Режим доступа : http://www.professor_hudyakov.ru/pdf/2002-semiotics.pdf. 15. Яковлева М.А. Компенсация при передаче стилистически сниженных высказываний на разных уровнях текста : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Яковлева Мария Александровна. – М., 2008. – 130 с. 16. АBBYY Lingvo 12: Словарь [Electronic resource]. – Режим доступа : www.Lingvo.ru. – Заголовки з екрану. 17. Gorlee D.L. Wittgenstein, Translation and Semiotics / D.L. Gorlee // Semiotics and the Problem of Translation: With Special Reference to the Semiotics of Charles S. Peirce. – Approaches to Translation Studies. – Amsterdam : Rodopi, 1994. – № 12. – P. 87–114.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у вигляді 3,5” дискети в редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті;

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с.35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В. Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В. В. Коммуниканты / В. В. Богданов, В. И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В. Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С.12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передую назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноска не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім’я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня адреса та електронна адреси.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Разом з матеріалами просимо надіслати 2 конверти для листування. Усі зазначені матеріали подаються у файлі. Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 928

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Українською, російською,
англійською, німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 15.12.2010. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 20,0. Ум. друк. арк. 17,2.
Тираж 110 пр. Ціна договірна.

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.